

641924

74
T. LXXIV.

P. 1906 кн. VI.

Рік XV.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ;

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

BEDIGERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

B. LXXIV.

1906, VI B.

XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

Вийшло 10 (10) / XII 1906.

Т. LXXIV.

Р. 1906 кн. VI.

Рік XV.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКИМ ІСТОРІЇ, ФІЛЬЛОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

BEDIGERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXIV.

1906, VI B.

XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

3 друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 16 (28) / XII 1906.

НБ ПНУС

641924

Трикарпатський університет
ім. Василя Стефаника

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ІНВ. № 64 1 92 4

Зміст LXXIV тому.

1. Зміст тому . . . . . с. III—IV
  2. Присвята і портрет Володимира Антоновича (з нагоди його ювілею) . . . . . с. 1—4
  3. До біографії митрополита Онисифора Дівочки, написав Михайло Грушевський . . . . . с. 5—9
  4. Деревляні церкви на Україні й їх типи, написав Вадим Щербаковський (з 26 планами й малянками) . . . . . с. 10—32
  5. Ритміка українських народних пісень, написав Філярет Колеса, IV. Огляд пісенних форм української народної поезії (докінчення IV розділу) . . . . . с. 33—68
  6. З українського культурного і наукового життя в середині XIX в., подав Олександр Грушевський . . . . . с. 69—92
  7. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріали до історії галицького села, зібрав Михайло Зубрицький. Акти ч. CVIII—CXLII . . . . . с. 93—128
  8. Miscellanea: а) З невідомої польської рукописи XVII в., под. Др. В. Щурат; б) Польські пісні записані Українцем при кінці XVII століття, под. Др. В. Перетц; в) Кінцеві записки в староруських рукописах, под. Др. І. Франко . . . . . с. 129—149
  9. Наукова хроніка: Огляд часописей за рік 1905 (докінчення), реєстр обговорених часописей див. на с. 197 . . . . . с. 150—198
  10. Бібліографія (рецензії й справоздання, реєстр обговорених публікацій див. на с. 241) . . . . . с. 199—242
  11. Оголошення . . . . . с. 243—244
-

Inhalt des LXXIV Bandes.

---

1. Inhalt des Bandes	S. III—IV
2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von Ivan Truš	S. 1—4
3. Zur Biographie des Metropolitens Onisiphor Divočka, von Michael Hruševskýj	S. 5—9
4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, von Vadim Ščerbakovskýj (mit 26 Plänen und Abbildungen)	S. 10—32
5. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung (Schluss des IV Kapitels)	S. 33—68
6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhr., von Alexander Hruševskýj	S. 69—92
7. Das Dorf Mšaneč im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj. Aktensammlung, N. CVIII—CXLII	S. 93—128
8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko	S. 129—149
9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss) (Register der Zeitschriften siehe S. 197)	S. 150—198
10. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 241)	S. 199—242
11. Annonce	S. 243—244

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

Несторови української історіографії

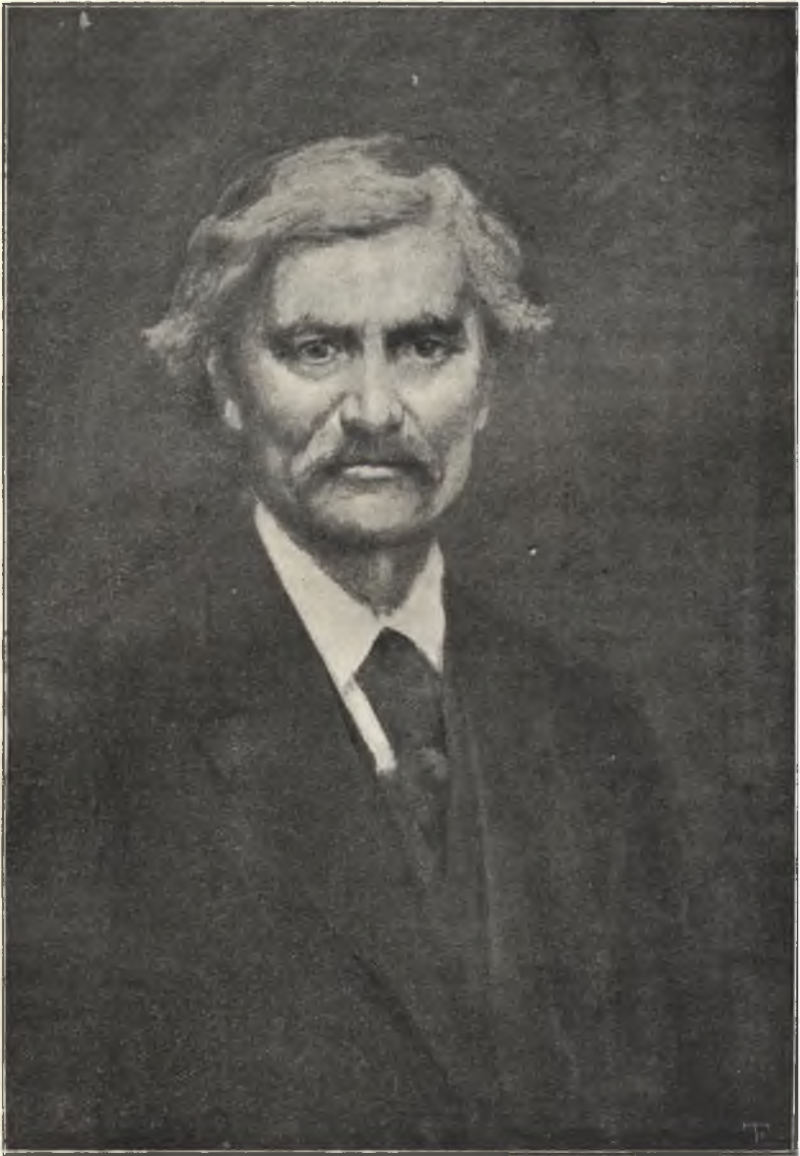
Проф. Володимирови Антоновичу

з нагоди його ювілею

в признанню його високих наукових заслуг
на полі української історії, археографії й археології

присвячують сей том

редактор і співробітники.

ВОЛОДИМИР АНТОНОВИЧ.

Портрет пензля Івана Труша з 1900 р. з галерії українських діячів Наукового товариства імені Шевченка.

До біографії митрополита Онисифора Дівочки.

Написав Михайло Грушевський

Особа митрополита Онисифора, завдяки головно своєму упадку, стала з часом осередком ріжних легенд, які почали досить скоро наоколо нього обростати, і не перестають обростати й досі.

Почати від самого імени його. Не одного дослідника інтригував він своїм незвичайним прізвищем. Як відомо, в сучасних актах він зветь ся часом Онисифором Петровичом, часом Онисифором Дівочкою (Дѣвочка — напр. Акты Зап. Рос. IV, ч. 14 і 19), і се друге прізвище, по при перше, не одному видавало ся прозиваннем (Spotname), а не властивим назвищем. Ще недавно такий авторитетний в російських наукових кругах спеціаліст як П. Гильтебрандт писав про Онисифора: „родомъ изъ галицко-русской шляхты, былъ двоеженецъ; на время посвященія покинулъ своихъ женъ, но потомъ сталъ открыто жить съ ними, и за свое пристрастіе къ женскому полу получили прозваніе Дѣвочки, настоящее же его прозвище (по отцу) было: Петровичъ“ (Рус. историч. бібліотека т. XIX, 1903, примітки с. 84). Та вже сам той факт, що митр. Онисифор в королівських грамотах зветь ся тим іменем, повинен був сказати дослідникам, що се не могло бути глузливе прізвище. Припадком стрів ся мині оден документ¹⁾, що не полишає в тім, як мині здасть ся, ніякого сумніву. Се випись з актів іродських воеводства новгородського з 1596 р., мова йде про загадкову смерть случького доктора Григорія Ройзія (Ройзыушъ), що мешкав у своїм фільварку під Слуцьком, у двох милях, „під княжною Софією Слуцькою“ і нагло

1) Рукописи краківської академії наук ч. 269, л. 5—6.

вмер в ночі з 16 на 17 грудня; висловлено було підозріння, що він був задушений кимсь з домашніх: або жінкою своєю Ганною Станівною, „с которою дей у великой неводе жыль“, або сином Станиславом, „отъ которого дей тежь великие себе прикрости мель и недоброе воли до него былъ“, або кимсь з челяди; тому Єронім Ходкевич, опікун княжни Слуцької і адміністратор Слуцького князівства, послав намістника слуцького „з вознымъ повету новгородского Щаснымъ Девочкою“ і двома шляхтичами на оглядини небіжчика, але родина небіжчика не допустила їх до оглядин. Отже сей возний Щасний Дівочка, по всякій правдоподібности, був з фамілії митрополита: призвище занадто рідке, аби можна було припускати тут припадкову згідність, а та обставина, що сей возний виступає в митрополічій єпархії, в воеводстві Новгородським, потверджує сю гадку. Як відомо, митр. Онисифор перед своїм іменованнем на митрополита був ігуменом Лаврашівського монастира в тій же єпархії, ще від часів Жвїмонта Августа¹⁾. Здогад, що Онисифор походив з галицької шляхти опираєть ся тільки на тім, що православні галицькі шляхтичі в своїм листі до Онисифора називають себе „братья вашей милости“ (Акты Зап. Рос. III, ч. 146), але се вираз занадто загальний, аби з нього робити такий вивід. З вище наведеного стає далеко правдоподібнішим, що Онисифор походив з новгородських бояр чи дрібної шляхти, з роду Дівочок, з яких був і той возний новгородський.

Що фамілія Онисифора мала призвище Дівочок, тому він, розумієть ся, не був нічого винен, але з того імени зробили йому репутацію бабія, женолюбця. В старих джерелах він зветь ся двоженцем, то значить, що був два рази жонатий перед посвященнем — в того роблять тепер, що він мав дві жінки разом і навіть жив разом з обома. Але про се ми не маємо ніякої звістки, і сього з певністю не було.

Діло в тім, що так як нетакт і самовільство патр. Єремії в його дійсно нещасливий приїзд на Русь²⁾ служили прихильникам унії одним з аргументів за розривом з патріархатом, так з другого боку противники унії старали ся всякими способами

¹⁾ Акты Юж. и Зап. Россіи I, ч. 200. Зовсім безпідставним здогадом являють ся слова м. Макарія, що Онисифор був іменованый митрополитом „прямо изъ свѣтскихъ людей“, Исторія рус. церкви IX, с. 403: нема ніяких вказівок на те, щоб Онисифор не був пострижений, не був дійсвим ігуменом того Лаврашівського монастира.

²⁾ Див. т. V моєї Історії України-Руси с. 549 і далі.

виправдати Єремію в його розпорядженнях, а тим самим — мусіли представляти Онисифора в можливо темній сьвітлі, щоб оправдати такий різкий факт — скинення митрополита з престола. Але властиво нічого конкретного не могли сказати проти нього й сі його хулители, тільки те що він був „зложений“ за двоженство, як каже автор Перестороги: „видячи митрополита ківського Онисифора двоженца, съ престола зложилъ“.

Причина була отже марна, чисто формальної натури. Треба згубити всяку перспективу, щоб написати те, що написав пок. Макарій в своїй поважній історії: „Еще прискорбѣе (того, що Онисифор був поставлен митрополитом просто з мирян — чого одначе ми, як сказано, зовсім не знаємо) было то, что онъ возведенъ былъ въ санъ архіерея — митрополита, вопреки каноновъ, изъ двоеженцевъ, къ общему соблазну вѣрующихъ“. Канон, що забороняв „двоженцям“ приступ до посвящення, дуже мало авторитетного походження і ще меншої льотики, дуже мало заховував ся в практиці української й білоруської церкви¹⁾ — порівняти напр. голосну історію Дениса Жабокрицького, якому московський патріархат відмовив посвящення через те, що був два рази жонатий, і змусив до переходу на унію: ті що вибрали Жабокрицького, очевидно, не вважали двоженство, чи ліпше сказати — второженство за перешкоду, так само як і ті що вибрали й сьвятити Онисифора. Соблазнъ та прикрість від його второженства ледво чи міг хто відчувати, крім спеціальних канонистів. Але стало ся; треба було можливо оправдати скинення Онисифора, і пішли на нього валити ся різні вини й підозріння.

Уже львівське брацтво в своїм меморіалі, писанім в переддень довершення унії, з усею силою ударяючи на зрадливу єрархію та підносячи розпорядження патріарха, починені для поліпшення церковних відносин, між иньшим сипнуло не жалуючи й Онисифорови, закинувши йому і „лихе пастирство“ і „сумнівність в вірі“, поставивши в вину не тільки його власне друге ожененне, але й те, що він допускав до владцтва владиків двічі оженених, позволяв їм мешкати з жінками, посвятив кілька тисяч попів двоженців і троженців, людей підозрі-

---

¹⁾ Пор. статейку пок. Лебединцева Второбрачіє кожнорусскихъ священниковъ конца XVIII в. и его историческіе предеденты (Кіев. Старина 1883, II).

ваних в ріжних проступках¹⁾. Самому Онисифорові, як бачимо, неприхильні йому автори чи автор меморіалу не уважали можливим закинути, що він мешкав з жінкою, тим більше — з двома жінками разом, і се повинно вистати за відповідь на новітні здогади того рода. Автор меморіалу поетарав ся нагромадити иньші обвинувачування, але широкий розмах пера сам найліпше виявляє нерозважність і довільність сих закидів: м. Онисифор, хоч би умисно съвятив самих „двоженців і троженців“, не міг би посвятити їх і тисячу за десять літ свого митрополитства; недостача церковної дисципліни в єпископаті й єрархії взагалі було явище далеко старше, ніж часи правління Онисифора, а закид „сумнівної віри“ свідчить хиба про брак яких небудь конкретних провин Онисифора, коли приходило ся аж такі закиди видобувати на нього. Отже й закид „лихого пастирства“ може дуже мало мати значіння в таких устах, і дійсно, всі отсі закиди зістають ся суб'єктивною власністю автора сього меморіалу, і ані автор Перестороги, ні иньші полемісти не повторили його закидів Онисифорови. Се все могло би бути осторогою й для новітших дослідників, але ті ж мотиви, які понудили незвісного нам братчика зложити всі гріхи і хиби православної церкви на м. Онисифора, робили своє далі. Пок. Малишевський, ухопивши ся за голословний закид підозрілої віри, зробив з Онисифора „тайного сообщника полужидовствующих“²⁾, звязавши з сим дорікання Онисифорови в згаданім листі галицької шляхти, що він попускає „Жидам“³⁾. Се, розуміть ся, дуже непевна гіпотеза, але її повторив і Ор. Левицький в своїх цінних розвідках

¹⁾ W ktorzych staniach duchownych zamnozyl się nierząd za złem pasterstwem mitropolita kyowskiego y halickiego Onisifora Dziewoczky dwuzenca w wierze podeyrzanego, który to dopuścił byc episkopom dwuzencom, a unym episkopom y z zonami swemi byc dopuścił, mającym na sobie stan mniszy, y popow dwuzencow y trzezencow w rozmaitech występkach podeyrzanych kilka tysięcy namnozyl (Monumenta confraternitatis Stauropogianae I, 2, s. 784).

²⁾ Подложное письмо Половца Смеры с. 116.

³⁾ Лист сей написаний в дуже розжаленім тоні, наслідком того, що митрополит не прибув особисто на сойм, як обіцяв, щоб помогти православному в Галичині оборонити ся від тодішніх атак львівського арциєпискупа Соліковського, тільки прислав свої граватина на нисьмі. Галицька шляхта звиває митрополита до більшої активності в боротьбі за православно віру, але всі жалі й закиди, які вона підносить, дотикають загальних відносин в православної церкві, як вони зложили ся протягом століть. На рахунок Онисифора особисто припадають лише ті неясні листи його „Жидомъ на помощь“.

про соцініанство на Русі, заразом представивши Онисифора крайнім недбалюхом, якого сьвіт не бачив на митрополії— „который вообще отличался крайнимъ нерадѣніемъ къ дѣламъ церкви, за что (sic!) и былъ низложенъ патріархомъ Іеремією, по желанію православныхъ“ (sic!) (Соцініанство въ Польшѣ и Югозападной Россіи, К. Старина 1882, IV, с. 57). Се не тільки безпідставно, а й несправедливо.

Д. Гільтебрандт в наведеній своїй замітці справедливо пригадує, що ми за митр. Онисифора знаємо не тільки зло, а де що й добре, як виданне служебника його „благословеннем“, заходи перед королем в інтересах православної церкви, результатом яких було виданне кількох грамот на її користь.

За його попередників на митрополичім столі ми не знаємо доброго й стільки, і тому, не маючи ніяких причин ані підстав робити з Онисифора особливого героя: ані взірцевого християнина ані ідеального владики, ми не маємо причин уважати його й найгіршим з митрополитів, яких бачило сонце на київськім престолі. В дійсности Онисифор міг навіть належати до лінших, а не гірших митрополитів XVI в., але лиха доля судила йому бути жертвеним козлом всіх гріхів української єрархії XVI віка. З сею обставиною повинні ми числити ся та не піддавати ся сій традиційній суттєстії, а замість збирати нові легенди — яких сьвіжу пачку кинув, як бачимо і д. Гільтебрандт в своїй замітці, старати ся глянути на того історичного нещасливця оком неупередженого історика.

Деревляні церкви на Україні і їх типи.

Написав Вадим Щербаковський.

Церкву збудую з двома верхами
З трома верхами, з двома оконці.

Головацький, Письма Гал. Руси, N. 48.

Архітектурний стиль деревляних церковів на Україні почав своє існування з незапам'ятних часів, — проф. Гр. Павлуцький приміром початок його веде від часів князівства кн. Ольги. Скінчив же свій розвій сей штиб в 1800 році, коли силою указів московського уряду було заборонено будувати трехверхі церкви і взагалі всякі церкви, які носили на собі знаки українського штибу. Епоха найпишнішого розвитку, розцвіту сього штибу припадає на віки XVII і XVIII. Вага політичного, економічного і релігійного гніту тяжко відчувала ся в душі вільнолюбивого народу, народу артиста і поета, і часто в хвилини знесилення, суму, жалю і зневаги примушувала його звертати увагу на церкву, куди можна було ховатись зі своїми скорботами, виливати свою нудьгу, свої жалі перед Голгофою, де можна було набирати ся сили й енергії для нової завзятійшої і ще важшої боротьби за волю, за добробут, за щастя рідного краю. І справді вся архітектура сих церковів відповідає такому настрою. Кожна окрема частина такої церкви, як і вся її архітектура взагалі, здаєть ся має одну думку, одну мету, одну яскраву рису: підняти настрій чоловіка, одірвати мисли його від землі, захопити всю істоту чоловіка і обернути, піднести її до гори, до Бога.

Штиб виробив ся яскравий, характеристичний, але шаблону не було і трудно знайти дві церкви ідентичні між собою. Церкви будували ся з одною, двома, трома, п'ятома і дев'ятьма ба-

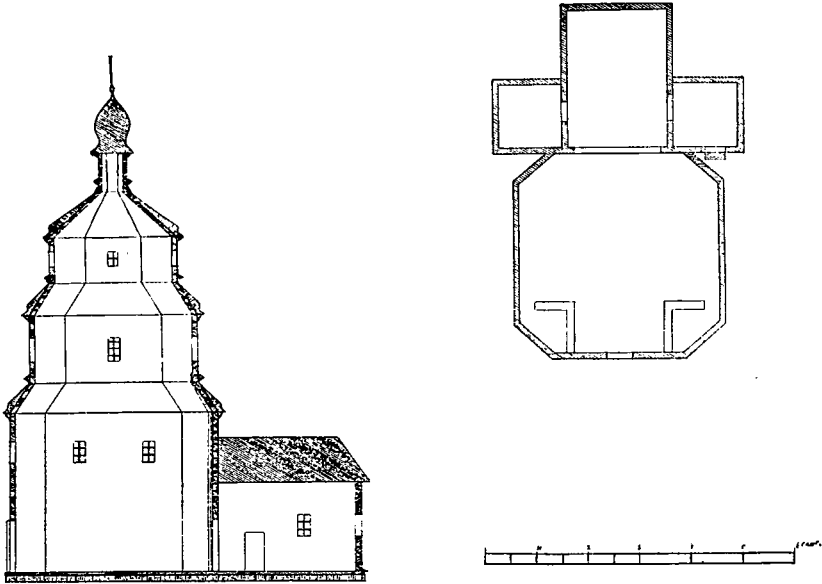
нями (банями, а не головками тільки). Бані були високо підняті, підтримувалися високими вісьмериками, а вісьмерики стояли на заламах теж високих. Вся церква знизу аж до самого верху: і стіни, і залами, і вісьмерики, і бані і знов маленькі на них вісьмерики будувалися на зруб. На бані стоїть маленький вісьмеричок, наставлений зрубом, а на вісьмеричку головка, подібна до якогось шолому східного типу або часом до митри. Часто такі деревляні церкви бувають заввишки сяжнів 15—18. Такі високі церкви мають по три або по чотири поверхи, кожний верхній вужчий проти нижчого і зв'язується з ним конусовим заломом. Розглянемо церкви кожної із цих систем окремо.

1. Церква св. Миколая в м. Торговиці Уманського пов.

Однобанна система. З таких міні попадає тільки одна церква в містечку Торговиці Уманського повіту. План цієї церкви становить вісьмикутник з одною тільки передньою олтарною

абсидою; ніяких иньших приборів не було (і взагалі не бувало), навіть і притвору (див. плян ч. 2). В 1809 р. ся церква була поцесована приборами (див. ч. 1), котрі змінили її вид. Сі прибори були: дзвіниця, звязана з церквою довгими сіньми, сї самі сїни і прибори з південної і північної сторони. Тим часом реставрувати початковий плян фасада і розріз не дуже трудно, що й показано на пляні (ч. 2). Сама церква без сих новітніх при-

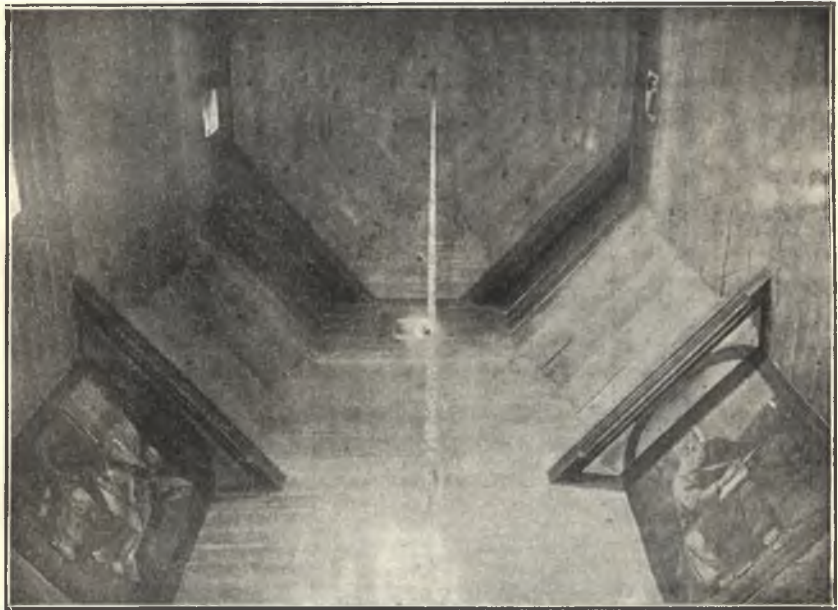

2. Церква в м. Торговиці, розріз, плян (масштаб в сажнях).

будовань представляє з себе трохповерховий¹⁾ вісьмигранник на взір гранчастої башти, котрої поверхи помалу з'ужують ся і зменшують ся, і верхній кінчаєть ся дуже скісною банею, зробленою зрубом, як і всі иньші частини сеї самої і всіх українських церков взагалі. З середини ся баня знята на фотографії ч. 3. Над банею підіймаєть ся і служить її продовженням маленький восьмиричок, а на нїм тримаєть ся маленька головка. Реставрована церква робить вражінне гранчастої башти, сїметрію котрої пеує тільки одна олтарна абсида (див. плян ч. 2), поширена або може і вперше зроблена в 1809 р. Через се й иньші приборудовання можна будоб війти в сумнів, чи правда тому, що ся церква з самого початку була однобанна: може вона

1) Чи двошповерховий, як рахують поверхи будинків в Галичині.

з початку була збудована з трема верхами, а потім два крайні були зняті, а зівстав ся один середній (документів же нема). Але мені допомагає стояти на своєму одна обставина: сїни низенькі, як се видно в фотографії, і вривані в задню стїну башти нижче, ніж могли б стояти хори, якби вони були, і на такій високости іде над сїньми стеця, а над стецею дах. Тим часом в задній стїні башти, трошки вище від стелі сїней вирубане кругле віконце, закрите знадвору дахом, так що не впускає тепер ніякого сьвіту в середину церкви і, значить, зовсім тепер непотрібне. Отже як

3 Церква в м. Торговиці — середина бані.

би ранійш ся церква була трехбанна, то на місці сїней стояв би бабинець, зроблений баштою. Ся башта звязувалась би з теперішньою своїм заломом (див. пляни трехбанних церков), віконце тоді б було нижче залому і вело б з бабинця в середину без всякої мети і користи. Воно тоді тільки було б корисне, мало б свою мету і відповідало б їй, коли б воно нічим не було закрите, ні сїньми, ні бабинцем, і впускало сьвіт в середину. Зіставть ся одна можливість: се віконце вело просто знадвору в середину, значить — церква була з самого початку однобанна. Таке віконце завсїди трапляеть ся в трехбанних церквах в ба-

бинці в задній його стінці над дверима. На пляні (ч. 2) воно видне й означено над дверима (теж див. фот. 4, з трехбанної церкви).

Щоб докінчити реставрацію пляну, треба сказати, що над дверима не повинно було бути ніяких надбудовань, ні ганків, ні притвору. Двері вели просто з цвинтаря в середину церкви. Одвірки мабуть були поцяцьковані різьбою, як се трапляло ся

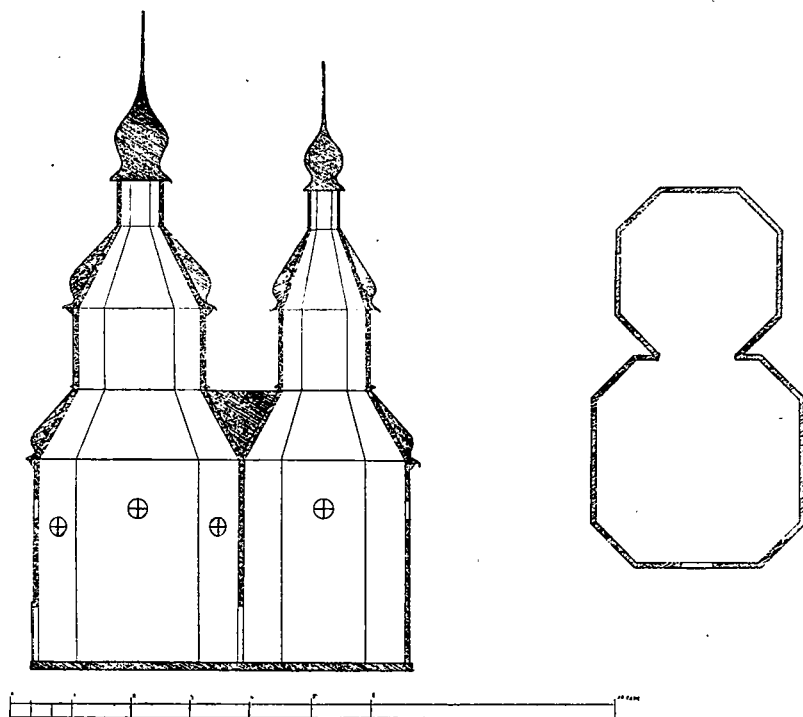

4. Віконце в бабинці (с. Пологів Васильків. пов.).

бачити мині по всіх церквах, де задержали ся сі старі одвірки (див. фот. 21—24). Яку форму мали давні двері, на сих фотографіях дуже добре видно.

До нас дійшли звістки, що таких однобаних церков раніш було чимало, але вони були тісні, і їх завше переробляли на трохбанні, через те до нашого часу зістало ся не багато, а мині трапила ся лише одна. Таку будівлю, таку вісьмигранну башту, як мині здаєть ся, старосьвітські українські архітекти

мали ніби за якусь одиницю або елемент церковної архітектури, так що всі інші системи могли виробляти ся тільки в комбінації таких одиниць. Се ми й покажемо далі.

5. Двохбанна церква (в реставрації), розріз і план.

Двохбанна система. Мині не трапилось знайти ні одної такої чистої системи, бо такі церкви були вже всі перебудовані. До них додав ся ще оден елемент, і він повертав таку систему в трохбанну. Двохбанні церкви в Київській губ. мині звісні такі:

1) В селі Гнильці Сквирськ. пов.; в візиті тієї церкви читаємо: Roku 1740 cerkiew zalożona z drzewa sosnowego krągłakow o dwóch apartamentach. Potem babinec z drzewa dębowego przyrobiony. Се треба розуміти так: два apartamenty були олтар і середня часть, збудовані так як сказано було ранійш. З початку були вони звязані між собою і двері веди просто з надвору в середню часть. Літ кільканадцять пізнійше приробили бабинець з заду — такий самий елемент як і перші два. Я бачив сю церкву, як її розбирали, але на жаль

не міг її ні нарисувати ні сфотографувати тоді. Одначе я добре памятаю, що вона мала вид трохбанної.

2) Друга така сама церква була вибудована в с. Сніжках Таращанськ. пов.; про неї ми читаємо у Пахилевича Сказанія о насел. мѣстностях Київской губерніи, що вона була вибудована з двома верхами без притвору. Ся добавка: „без притвору“ має велику вагу; вона показує, що ся церква з двома верхами подобала ся людям і без притвору; се здиву-

6. Церква в Сніжках Таращанського пов.

вало сьвященика, котрий уже привик бачити церкви вибудовані иньшим способом, з притвором, він і занотував у себе, а потім се попало ся і Пахилевичу. Ми мусимо підкреслити, що два елементи, стоячи підряд, не псували вражіння, бо у всій будівлі була симетрія, і вісь і площа симетрії проходила через ту стінку, до котрої був притудений іконостас. Длятого, щоб ся симетрія не псувала ся, потрібно було щоб обидва елементи були

однакові, щоб вони мали одну височінь. В Гнилецькій церкві так і було, а в Сніжках, де тепер трохверха церква, бабинець і віктар нижчі од середнього елемента (див. фот. 6). Може підчас перебудови віктар і бабинець знижено, а може воно і зпочатку так було зроблено. Чи так, чи інакше, але є два випадки показують, що двохбанні церкви були, і що такі комбінації з двох елементів відповідали смаку старосьвітських архітектів, а се можливо тільки тоді, коли дивити ся на вісьмигранну башту як на елемент архітектури. Можливий план такої двохбанної будівлі нарисовано на ч. 5.

7. Церква в с. Россошках Уманського пов., збудована Іваном Гонтою.

Трехбанні церкви. Коли до двохбанної церкви приставити ззаду замість бабинця третій елемент, то вийде трехбанна церква. Сі три елемента звязані до купи і витягнені по одній простій лінії роблять вражіння чогось цілого, закінченого, симетричного, з якого боку не поглянути на нього. Ся система дуже подобала ся нашому українському народови, і ми бачимо єї церкви скрізь по Україні; тут їх розсипано безліч, щирою рукою.

Середня баня в сій системі була завжди вищою від двох других, завше піднімала ся над двома другими банями, ніби панувала над ними (див. фот. 7—10).

Трикарпатський університет
ім. Василя Стефаника

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

№ 641024

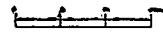
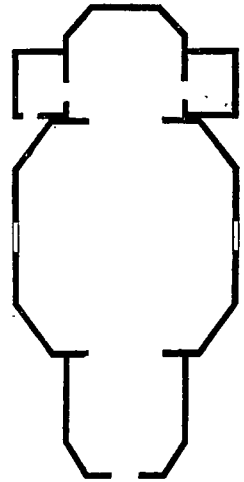
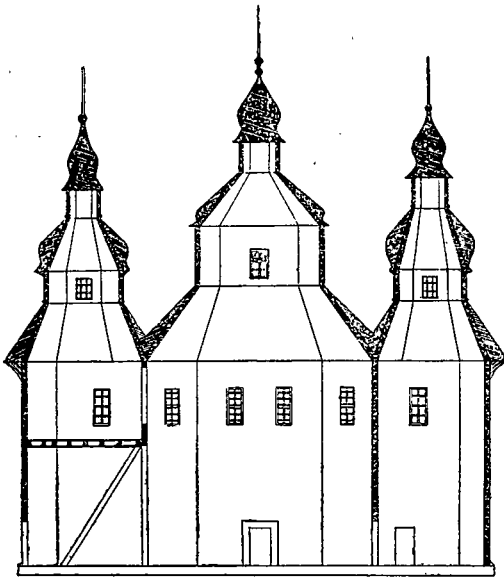

8. Церква в с. Соловіївці Радомиського пов.

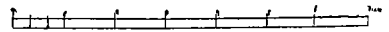
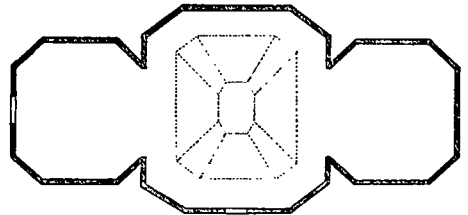
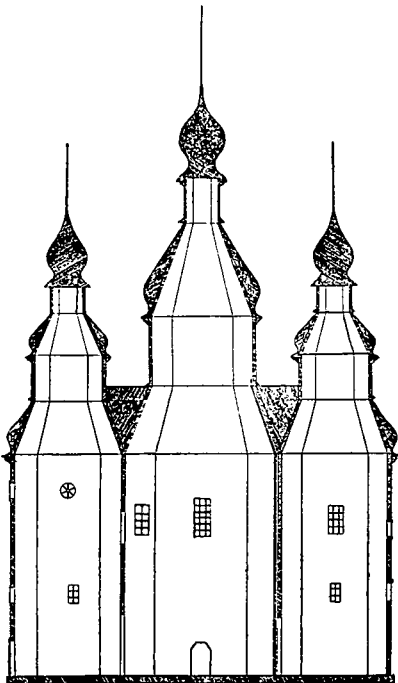

9. Церква в с. Вишопіль, Уманського пов., з 1778 р.

Найвиразнішим заступником цього типу може служити церква в с. Россошках Уманськ. пов. (фот. 7), збудована славним

10. Церква св. Миколая в с. Соловіївці, Радомиського пов.

12 Церква в с. Конелі, план.

сотником Іваном Їонтою в 1763 р. В ній середня баня підтримується трьома поверхами, а кожна з бічних тільки двома. Соловіївська церква (ч. 8) теж має середню баню значно більшу проти двох других, хоча і вся вона дуже велика, довга і широка. Вишпопольська церква (ч. 9) має дуже легкі верхи і головки; сама вона невеличка і попсо-

11. Церква в с. Конелі, перекрій.

вана в 40-х роках прибудованнем дзвіниці. Одна з найвищих церков звісна мині в м. Конелі Липовецького пов. в 1748 р. (ч. 13). Вона зроблена з дуба, ще й тепер крепка і подає надію про-стояти ще довго; заввишки має 15 саж. В бабинці ззаду і з боків єсть по круглому віконцеви. Ся церква попована в 1840 р. прибудовою дзвіниці, як і торговицька. Пляни мною додані до двох тільки церков: соловіївської (ч. 10) і конельської (ч. 11 і 12).

13. Церква в Конелі Липовецького пов., з 1748 р.

Пятибанні церкви. Сей тип виходить з трехбанного та-ким робом: в середньому вісьмиграннику зіставались вільними, ні з чим не звязаними дві бокові стіни, південна і північна; до сих стін, щоб поширити систему, можна приробити два крила, два прироби. В наші часи сї прироби будують ся так: вирізують бокові стіни до половини їх височини, і там приру-бують ся комори з стедею, дахом на два боки і дверми, часом і вікнами (див. фот. ч. 1 і 6). Старосьвітським людям, нашим праді-

14. Овуфрїївська церква в м. Н. Дашеві.

15. Опуфрїївська церква в м. Н. Дашеві, вид від полудня.

даж се не подобало ся, і вони приставляли не комори, а викидали обидві стінки цілком, аж до залому, та приставляли два нові елементи, такі самі як віттар і бабник. Такі прироби не псували симетрії, заокругляли плян і давали багато сьвіту, бо були двохповерхові, в баняхми, і в верхнім поверсі все були вікна. Таку церкву ми стрічаємо в м. Дашеві Новому Липовецького пов. (див. фот. ч. 14), се Онуфрївська церква з 1757 р., прироби зроблені в кінці XVIII в. Та ж церква на фот. ч. 15, де подано вид з полудня.

16. Михайлівська церква в м. Старім Дашеві.]

Згадані прироби міняли плян церкви з кораблевого на крестовий. Вони теж додавали цілій будівлі багато трівкості і сили, бо служили для неї контрфорсами. Що правда вони були високі і тяжкі і звязані в середню баню в заламах, а через се залами не могли виступати в боки. Мині трапило ся бачити в с. Молодецькому Уманського пов. церкву однобанну з 1799 р. з при-

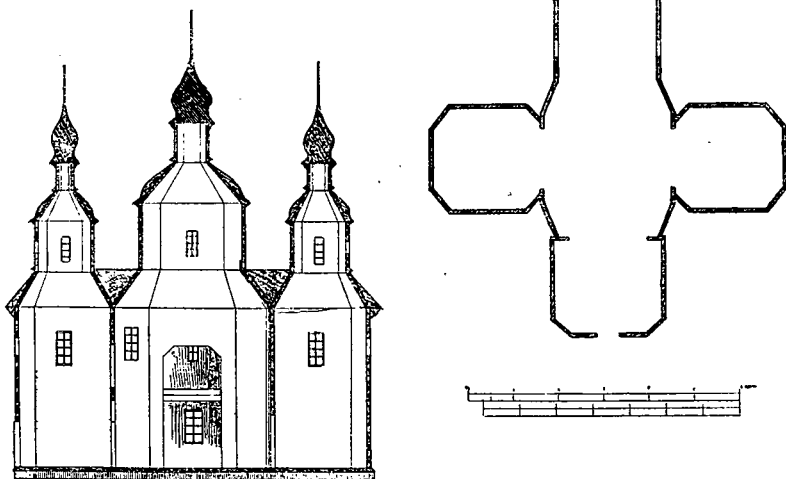
робами нової форми, і вона хоча й молода, але вже зовсім похилила ся.

Тепер легко зрозуміти, що коли можна поширити таким способом стару церкву, то ще легше, простійше і міцнійше можна збудувати таку пятибанну церкву відразу, в першого початку, коли хочеть ся, щоб у ній могло містити ся багато людей. Тоді усі частини такої церкви будуть зв'язані між собою органічно, і міць такої церкви ще більше зросте. Таку церкву ми бачимо

17. Церква в с. Вел. Березянка, Таращанського пов., з 1766 р.

в м. Старому Дашеві — Михайлівську (фот. ч. 16 і план ч. 18). Правда на фотографії видно, що ся церква знов поцсована приробами по всіх чотирох вільних кутках, але початковий план легко реставрувати. Сі прироби низенькі і дуже псують вражінне; українське око не любить такої форми. Струнка пятибанна церква єсть в с. Великій Березянці Таращанського пов. (фот. ч. 17).

18. Михайлівська церква в м. С. Дашеві, перекрій і план.

Девятибанна система. Сей тип розвинув ся з попереднього дуже просто і льотічно. Ми уже бачили, як була поширена пятибанна Михайлівська церква в м. Ст. Дашеві: в вільних чотирох кутках поставлені були прироби, але низенькі, так що вони надають всій будівлі якийсь черепаховатий вид (див. фот. ч. 16). Старосьвітські майстри, як я уже згадав, не любили такої будівлі, в своїм артистичнім почуттю вони не зважали ся її так псувати, і коли треба було поширити пятибанну систему, то вони вставляли в вільні чотири кутки знов таки свої елементи — високі, двохповерхові, з банями. Таку систему можна було зробити і з самого початку. Така церква й була вибудована в посаді Новомосковському (Самарі) Катеринославської губ. (ч. 19). Середній елемент має 4 поверхи; чотири елементи, що йдуть нахрест, мають по 3 поверхи, а ті чотири, що стоять по кутках, мають по 2 поверхи. Над вхідними дверима тут єсть віконця круглі, такі як я їх описував ранійш. Сьвіта повинно бути дуже багато, бо в кожному поверсі є вікна.

Поширяти сю систему уже не можна далі, бо план її зовсім закінчений, зіркообразний, майже круглий. Коли дивитись на таку церкву здалік, то вона робить вражінне якоїсь піраміди, високої й гарної, поцяцькованой хрестами. Дальше сеї системи українська архітектура розвивати ся не могла, бо дальша ступінь

була б сімнадцятибанна, але ся була б уже дуже широка, не струнка, і в дерева її не можна було б підняти так високо, щоб вона відповідала основним вимогам українських архітектів.

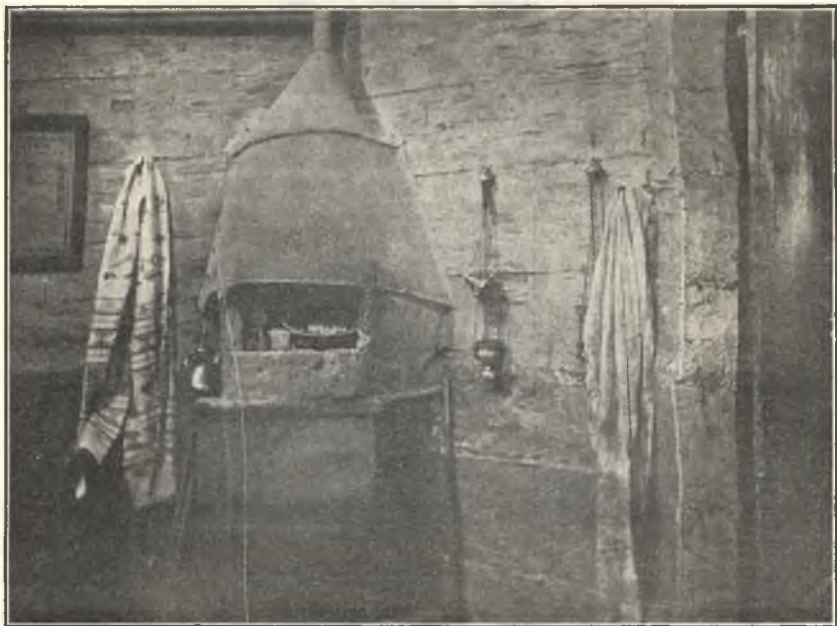
19. Церква в Новомосковському (Самарі).

Таким робом ми можемо сказати, що український церковно-архітектурний стиль існував в деревляних церквах, що він льогічно розвивав ся і на прикінці XVIII в. дійшов до великої закінчености, відповідности меті і настрою. Він настільки ж самостійний, оригінальний і приладжений до артистичного смаку тої людности, серед котрої він виявив ся, як і всі иньші стилі, напр. іотицький або візантійський. Може він, перейшовши трохи "згодом" в камяну архітектуру, підняв ся б также високо й існував би в городах великих, у всіх на очах, що й не прийшло ся б, як зараз, ще тільки доказувати його існування, відшукуючи його по селах. Але в тім винен московський уряд,

заборонивши його в 1800 році. На кам'яну архітектуру він правда зробив свій вплив, як се було показано проф. Павлуцьким на XIII археологіч. з'їзді в Катеринославі. На цьому ж з'їзді була установлена самостійність і незалежність його від інших стилів.

Додам іще кілька додаткових заміток.

Я не згадував про ризниці і паламарні, але їх мабуть і не приробляли, бо вони псували б симетрію. Де вони єсть, то мабуть прироблені пізнійше, а мині попадали ся паламарні в середині церкви, у вітварі (див. фот. 20).⁷

20. Паламарня.

Що до прикрас знадвору і в середині церкви, то церкви ставили ся зрубом просто на землі, без жадного підмурку, і сей зруб кінчав ся в горі маленьким вісьмеричком, котрий тримав на собі головку (главку), а головка підтримувала великий хрест. Головка завше буда гранчаста, вісьмигранна, бо тримала ся на вісьмеричкови й служила натуральним його продовженням. Вона не подібна на головки московського стиля, подібні до цебулятих головок, та й ставляли ся головки у нас

зовсім не з тою метою, що в московському штибі. В московськiм стилі головку як і всяку иньшу цяцьку можна тулити де і як завгодно і під такою головкою може не бути жадної бані. В українському ж стилі головка навпаки служила льотичним і натуральним продовженням і кінцем бані, і ніколи самостійного значіння не мала. Ніколи не ставили ся головки без бані, і баня ніколи не обходила ся без головки (як у Візантії). Одним словом ідея головки нерозривно звязана з ідеєю бані.

21. Одвірок церкви с. Россопок з іменем фундатора
Івана Гонти.

Наголовні хрести мали дуже гарну форму, були дуже легкі — ажурної роботи. Вони були орнаментовані тюльпанами, ліліями, зірками і кривульками або зігзатами, блискавками, котрі стилізували ся відповідно матеріялови, з котрого робили ся — зелізови. Чим старший хрест, тим краще орнамент на ньому і чистійша стилізація.

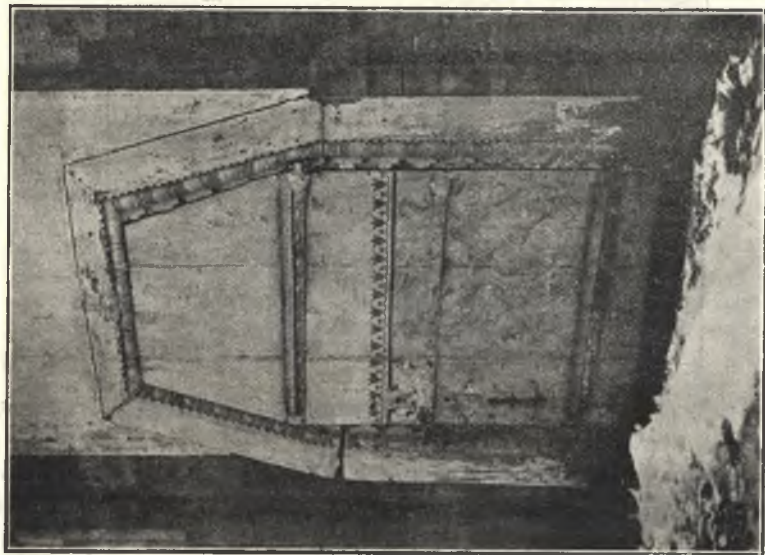
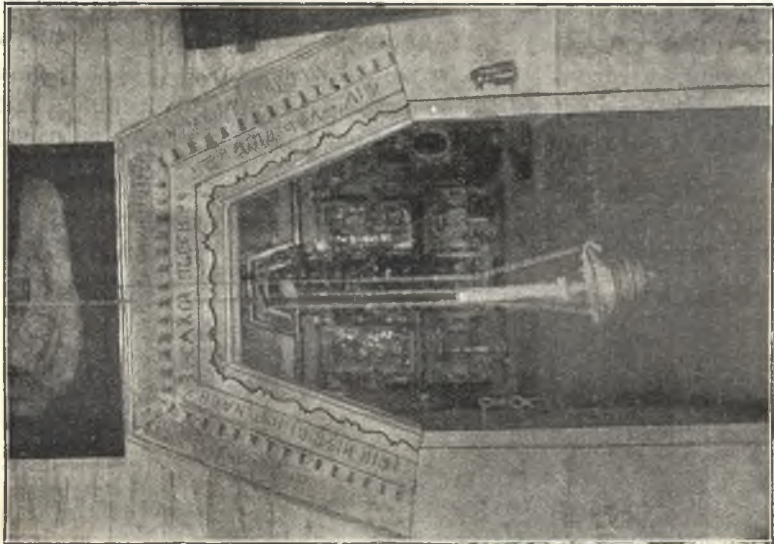
Орнаментация знадвору уживала ся тільки на піддашках (карнізах) і на одвірках (фот. ч. 20—3). Я вже говорив, що над дверима не було ніякого притвору, і двері вели просто в цвинтара в церкву; при таких умовинах орнаментация одвірків додавала багато краси, бо була видна знадвору. На сих же одвірках вирізувалась дата, коли збудована була ся церква, або коли заложена, й імя того, чийми заходами і коштом вона збудована.

22. Старинний церковний одвірок, з різною написею 176. р.

В середині орнаментовані були тільки ті балки, що випинали ся і кидали ся в вічі, напр. хори (див. фот. ч. 24) або сволочки (див. фот. 25—6). Мотиви вище помянутої орнаментации нічим не рїзнились від тих, якими цяцьковано сволоки по хатах. Хори в старовину робили ся рідко, а крилоси містили ся далеко від вівтаря в задніх кутках середньої части. Солеї ніколи не було; підлога була одної високости що в вівтарі, що в цер-

кві. Церкви будували ся в дуба, ясеня, сосни, граба, вільхи і ви. В той час як орнаментация теслярська в архітектурі ви-

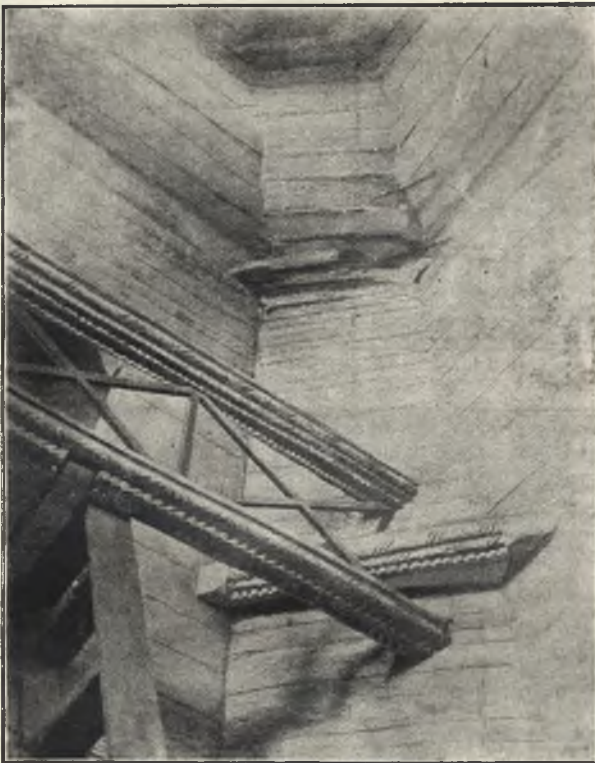

23 — 4. Старинні церковні одвірки.

являла ся дуже скромно, робота різьбярська проявляла ся дуже розкішно й пишно в іконостасі, „майстаті“. Здасть ся, фантазії

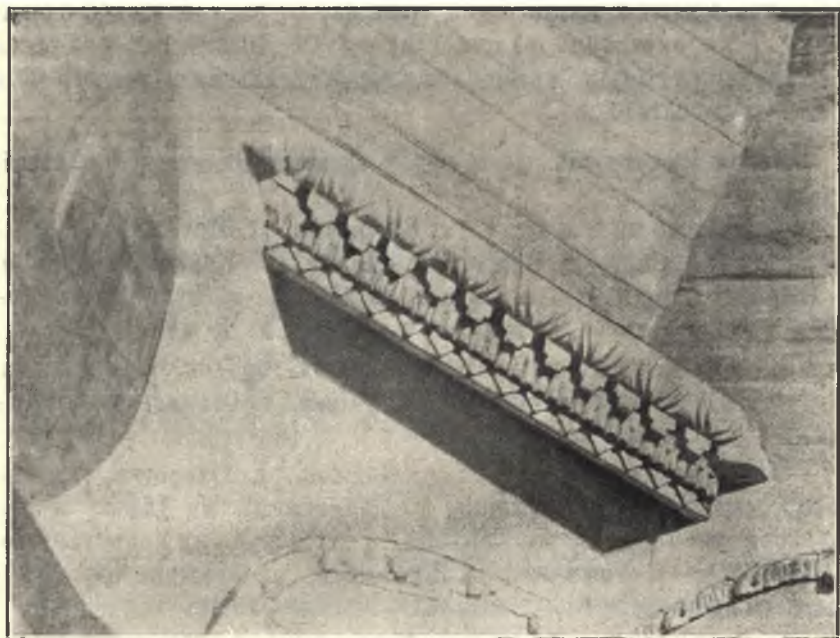
й творчості різбарів не було меж, не було краю. „Майстаті“ робили ся дуже високі рядів на шість або й сім. Загальну форму мав він відповідну до архітектури церкви: кожний верхній поверх був лехше нижшого, а останній кінчав ся дуже легким ажуром, відповідно тому як баня кінчаєть ся головою і ажурним хрестом. По всім іконостасі теж роскидана була різьба, різні кольони між іконами. Мотивами орнаменту були виноградна лоза, цвѣти й рослини. На самому версі майстата різьблене роспя-

24. Орнаментация хорів.

тиє або ціла скульптурна Голгофа, з Божою матерю, Іваном Богословом, Марією Магдалиною, і ангелами на хмарках. Заввишки майстаті доходили сяженъ до 8 і верх їх щезає десь у темряві бані. Жертвенники і кіоти були такої самої роботи.

На сім можна закінчити наш огляд. Що дотикаєть ся різних аномалій в сій області, котрі з'являли ся як спадщина Візантії,

25—6. Орнаментовані сволочки.

або видив готики й інші, то се трапляло ся випадково або спорадично, і ми висловимо наш погляд на се іншим разом. Тут же ми займали ся тільки матеріалом чистим, стильовим, котрого єсть у нас дуже багато.

Додаю реєстр сіл, де я був і здіймав пляни і фотографії в: церков.

Сквирський повіт: м. Вчорашне, с. Шпичинці, с. Крилівка, м. Верхівня, с. Витовці, с. Липки, с. Криве, м. Корнин, с. Білки, с. Мохначка, м. Лучин, с. Голяки, с. Турбівка, с. Лисовка, с. Гнилець, с. Соболівка, с. Озера, м. Ружин.

Бердичівський пов.:—с. Халаїм-городок, м. Білилівка, с. Сестренівка, с. Свитинці, м. Ширівка, с. Станилівка, с. Люлинці, с. Кудешів, с. Малинки.

Липовецький пов.: с. Должок, с. Очеретна, с. Люлинці, с. Очітків, с. Кожанка, с. Дубровинці, м. Дашів, с. Китайгород, с. Тернава, м. Терлиця, с. Дубрівка, м. Монастирище, с. Хмелівка, с. Рожично, с. Животівка, с. Оратівка, м. Лукашівка, м. Конела.

Уманський повіт: с. Талалаївка, м. Христинівка, с. Росішки, с. Вербовата, с. Дмитришки, с. Ксензівка, с. Старі Бабани, с. Молодецьке, с. Роги, с. Поташ, с. Мошурів, с. Білашки, с. Талянки, с. Майданецьке, с. Вишнопіль, с. Камянече, с. Сверликова, м. Торговиця.

Таращанський повіт: м. Животів, с. Зелений ріг, с. Охматів, с. Житники, с. Кривчунка, с. Тайниця, с. Жидовчик, с. Олександрівка, с. Ненадиха, с. Галайки, с. Лобачів, с. Сніжки, с. Войнарівка, с. Янишівка, с. Лісовичі, с. Велика Березянка.

Київський повіт: с. Мостища, м. Гостомель, с. Вишгород, с. Пріорка, с. Нові Петровці, с. Старі Петровці, с. Демидів, с. Казаровичі, м. Димер, с. Ясногородка, с. Котюжанка, с. Литвинівка, с. Лубянка, с. Рубежівка.

Радомиський повіт: м. Брусилів, с. Карабачин, с. Болячів, с. Водотії, с. Соловійівка, с. Дивин.

РИТМІКА

УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ.

Написав
ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА.

IV. Огляд пісенних форм в українській народній поезії.

Б. Двостихи зложені з неоднакових стихів-періодів.

1. Оба стихи-періоди мають однакове число пісенних колін, але різняться ся числом складів (**тип В**); різниця буває невелика (на один- два- три склади) і найчастійше вирівнуєть в мельодії (як показують низше наведені приміри) так, що строфу **В** можна звати лишень модифікацією строфи **б**. Такі строфи можна поділити на дві категорії відповідно до того, чи перший стих коротший, чи довший від другого. Замітна річ, що в укр. народ. піснях далеко більше розширені строфи другої категорії.

Перейдім до примірів:

Перший стих 8-складовий, другий 9-складовий виказує отся пісня:

Шід горою | деркач дєре

А мене мамо | аж жаль бере (2. р.).¹⁾

Роз. мел. 3 [$\frac{2}{4} + \frac{2}{4}$].

Перший стих 8-скл., другий 10-складовий:

У неділю | поза сіллю (за селом)

Ой там поляченьки | пють гуляють (2. р.)²⁾

Роз. мел. 3 [$\frac{6}{4} + \frac{6}{4}$].

¹⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 34.

²⁾ Лисенко З. у. п. VI. ч. 11.

Така-ж строфа:

Ой я в батька | єдиниця,
 Полюбила Гриця | чорнобривця. (2 р.)¹⁾
 Роз. мел. 3 [$\frac{3}{4} + \frac{3}{4}$].

Перший стих 10-складовий, другий 11-складовий:

$\frac{2}{4}$ ||:
 Ой хо-ди-ла | дів-чи-на | бе-ріж-ком
 ||:
 За-га-ня-ла | се-ле-ве-ня | ба-тіж-ком.²⁾

Побіч односкладових римів подибаємо в сій пісні також дво-складові в суперечности до ритмічних іктів мельодії.

Перший стих 10 скл., другий 12-скл.:

Ох і бачить ся, | лісок не висік
 Я-ж там походила, | заблудила була. (2 р.)³⁾
 Роз. мел. 3 [$\frac{3}{4} + \frac{6}{4}$].

Перший стих 10-скл., другий 11-скл.:

Чоловіче мій | дружино моя,
 Та завів ти мене, | де роду нема.⁴⁾
 Роз. мел. 2 [$\frac{3}{2} + \frac{3}{2}$].

Перший стих 14-скл., другий 15-скл.:

Ой ще не сьвіт, ¹ ой ще не сьвіт, || ой ще не сьвітас,
 А вже Гнатко | з Кравчиною || кониченьки сїдлас.⁵⁾

Єсть се лиш модифікація строфи зложеної з двох рівних 14-скл. стихів, — однакож продовжене другого стиха на 15 складів переведене незвичайно консеквентно протягом усеї пісні в виїмкою одної лиш строфи на загальне число строф 9.

¹⁾ Ibid. II. ч. 32.

Подібні строфи: Ibid. III. ч. 32.

Ibid. III. ч. 3. 6.

4-та строфа: Покинь Байдо | байдувати,
 Сватай мою дочку, | та йди царювати. (2 р.)

²⁾ Лисенко З. у. п. II. ч. 24.

³⁾ Лисенко З. у. п. III. ч. 16.

⁴⁾ Ibid. VI. ч. 7. Такаж строфа з двоскладовим римом: Кольберг
 Рок. I. ч. 178.

⁵⁾ Ibid. I. ч. 7.

Подібна схема ритм.:

Ой мала я | два садочки, || ні один не цвите,
Ой маю я | два женихи || та ні один не ходе. (2 р.¹⁾)

Перший стих 16-скл., другий 17-скл.:

Калиночка | та малиночка, || чом не рано | зацвила,
Гей, та не в ту пору | та не в те время || мати сина | зродила.²⁾

Перший стих 16-скл., другий 18-скл.:

Ой одчепись | лиха доле, || ти од мене | одчепі ся,
Піди собі | в зелені трави, || тай там собі | зачепі ся.³⁾

Перший стих 18-скл., другий 19-скл.:

Ой прибудь, прибудь | хоч коня добудь || не лугами | берегами,
Гей любили ся | та не побрали ся || за лихими | ворогами.⁴⁾

Менче знайдесь примірів на строфи, в яких перший стих довший від другого одним двома чи трема складами при однаковій числі колін в обох стихах, н. пр.:

Перший стих 10-скл., другий 9-скл.:

Гей головонько-ж | моя бідная
В мене мати | тай не рідная.⁵⁾

Сх. р. $\left[\begin{array}{c} 5+5^3 \\ 4 \text{ (рідше } 5) + 5^3 \end{array} \right]$ Ров. мел. $\begin{array}{c} \overbrace{3/4+3/4} + \overbrace{3/4+3/4} \\ 3/4 \quad + \overbrace{3/4+3/4} \end{array}$

Замітні в сій пісні трискладові рими.

Перший стих 13-скл., (з характеристичною приспівкою „гей“ по середині), другий 10-скл.:

Ой у лузі лузі || гей, || ходять волики в плузі,
А за ними | козаченько в тузі.⁶⁾

Сх. р. $\left[\begin{array}{c} 6+1 \text{ (пр.)} + 7 \\ 4 \quad + 6 \end{array} \right]$ Ров. мел. $\left[\begin{array}{c} 3/4 + 2/4 \text{ (пр.)} + 6/4 \\ 7/8 + 6/4 \end{array} \right]$

Перший стих 14-скл., другий 13 (або й 12-скл.):

Ой у полі | ой у полі | та у Баринболі,
Там сиділи | три козаченьки | у неволі.⁷⁾

¹⁾ Лисенко З. у. п. IV. ч. 32.

²⁾ Ibid. V. ч. 14 а. Що два такти $3/8$ відповідають одній групі сямьбічній. Другий стих розширений односладовою приспівкою „гей“, який відповідає надмірний такт $3/8$.

³⁾ Ibid. IV. ч. 25. (2 строфа).

Така-ж схема рит.: *ibid.* I. ч. 16.

⁴⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 27.

⁵⁾ Лисенко З. у. п. V. 10. 2. вар.

⁶⁾ Ibid. III. ч. 29.

⁷⁾ Ibid. I. ч. 8.

Перший стих 14 скл., другий 15-скл.;

Та й за тучами | громовими || сонечко не сходить,
За вражими | ворогами || мій милий не ходить.¹⁾

Сх. р. $\left[\begin{array}{c} 5+4+6^2 \\ 4+4+6_z \end{array} \right]$ Роз. мел. $\frac{5}{4} + \frac{6}{4} + \frac{4}{4} + \frac{5}{4}$
 $\frac{5}{4} + \frac{5}{4} + \frac{5}{4} + \frac{2}{4}$

Виступає в сій пісні відміна 14-скл. стиха, що протягом усеї пісні консеквентно розширена на 15 складів слівцем „та“.

Також схемā рит.:

Та малісінке | соловятко || по деревцю вѣть ся
Дурна дівка | нерозумна || за козаком беть ся.²⁾

Перший стих 18-скл., другий 17-скл.:

Ой там під вишнею, || там під черешнею, || там мій милий лежить,
Ой скаржит він сьби || та на головоньку, || щого дуже болить.³⁾

Сх. р. $\left[\begin{array}{c} 6+6+6^1 \\ 5+6+6^1 \end{array} \right]$

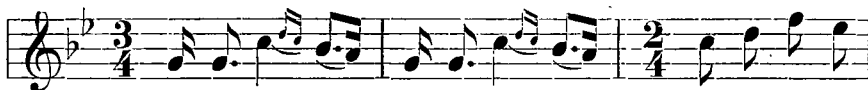
2.

Строфи зложені із двох неоднакових стихів-періодів, що рійняють ся числом колін: перший стих двоколінний, другий триколінний (ТИП Г.).

Серед укр. нар. пісень найбільш розповсюджена така строфа сего типу, якої перший стих має двоколінний, а другий триколінний склад. Найчастійше перший стих зложений із двох однакових і груп 4-5-6-7-складових, а другий триколінний стих має у своїй складі дві чотирискладові групи на початку, і нарочечну і групу таку, що рійняеть ся половині першого стиха, н. пр.:

$\left[\begin{array}{c} 5+5 \\ 4+4+5 \end{array} \right]$

Прототипом такої форми можнаб уважати двостихову чотиріколінну строфу, якої третє коліно дійшовши до розміру 6-7-8 складів розпадає ся на дві часті. Отсе строфа, зложена із самих чотирискладових і груп, полученных по висше поданому пляну у двостихову цілість, яку нарвемо строфою α.

Ї- хав ко- зак з У-кра- і- ни, та по-вер-нув
Ти дів- чи- но, ти мо- ло- да, та не дай сі

¹⁾ Лисенко З. у. и. III. ч. 19.

²⁾ Ibid. V. ч. 33.

³⁾ Ет 36. XI. с. 148. 2 а.

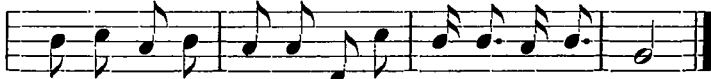
на по-два-рі до дів-чи-ни.
на здра-дочку, бо тьи шко-да.¹⁾

В мелодії таких пісень проявляє ся тенденція вирівняти розмір обох стихів пісенних.

β) Двоколінний 10-скл. стих творить з триколінним 13-скл. стихом ось яке получене строфічне:

Ой пе-жов-нір пе, бо в до-ро-гу йде,
Ой ти си-ну мій, ди-ти-но мо-я,

За ним, за ним 6-го нень-ка сльо-зюнька-ми ляє.
Не пий, не пий го-рі-лоч-ки в не-ді-лю зра-ня.²⁾

Розміром мелодичним, як бачимо, оба стихи вирівнюють ся. Схема β) з'являєсь також в отсих відмінах:

Ой знати знати, | в кого є дочки:
Втоптані | стежечки | через садочки³⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{l} 5+5^2 \\ 3+3+5^2 \end{array} \right]$

Ой відсіль гора | а відсіль друга,
(Ой) поміж тими | крутими горами | сходила зоря.⁴⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{l} 5^1+5^1 \\ 4(5)+6+5^1 \end{array} \right]$ Роз. мел. $\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}$

γ) Строфа зложена з двоколінного 12-складового і триколінного 14-складового стиха належить до найбільш люблених форм пісенних в укр. нар. поезії; визначуєсь вона строго-симетричним укладом у текстї і мелодії.

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 139. Також схема рит.:
Лисенко З. у. п. V. ч. 34: Держач дере | під горою
А у мене | женишина | під полою.

²⁾ Кольберґ Рок. ч. 385. Порівн. варіант: Ет. Зб. XI. 263. Така-ж схема ритм: іbid. с. 231. ч. 1. (і вар: Кольберґ Рок. II. ч. 441.) с. 120. ч. 6. (і вар.: Кольберґ Рок. II. ч. 89.) Кольберґ Рок. II. ч. 464.

³⁾ Лисенко 2. десяток. Таксамо: Кольберґ Рок. II. ч. 144. Подібно: Е. З. XI. с. 174. ч. 25.

⁴⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 24. вар. 1. і 2.

А в лу- ві ка- ли- на весь луг при-кра-
Як го по- ро- ди- ла тем- нь- ко- і

си- ла, По- ро- ди- ла бід- на ма- ти
но- чи, Да- ла є- му стан во- ен- ский

на жов- ня- ра си- на.
тай чор- нь- кі о- чи.¹⁾

Звичайно в піснях сего покрою кожда 6-скл. група силлябічна відповідає фразі музичній, зложеної із двох тактів $\frac{3}{4}$; усяка-ж група 4-складова відповідає одному тактові $\frac{3}{4}$, так, що оба тії коліна пісенні разом дорівнюють розміром другій половині стиха; при мішаних тактах різниця меже обома половицями стиха звичайно буває невелика. Така-ж строфа в такті $\frac{2}{4}$ єсть звичайною формою шуточних і танкових пісень.

На-пий-мо сьї кум-ко, На-пий-мо сьї ку- мо-сень-ко,
на-пий-мо сьї люб-ко, А з вер-шечка ку- мо-сень-ко,
А з вершеч-ка кум-ко, А з вершечка ку- мо-сень-ко,
а з вершеч-ка люб-ко,

¹⁾ Кольберг Рок. II. ч. 406. Таку саму будову в текстї і подібну в мелодїї виказують отсі пісні: Лисенко Зб. У. п. I. ч. 18., III. ч. 22; V. ч. 6; I. ч. 22. (варіант *ibid.* ч. 21. виказує зміну основного розміру). Е. З. XI. с. 7. ч. 9. (коляда книжного походження; таксамо вар. у Кольберга Рок. I. с. 115 ч. 21); с. 132. ч. 24; с. 165. ч. 4; с. 232. ч. 4; с. 241. ч. 3; с. 263. ч. 9; с. 264. ч. 10; *Ibid.* II. ч. 220 і 405.

Такий самий уклад мелодїї в такті $\frac{3}{8}$: Кольберг Рок. II. ч. 426.

Такти $\frac{3}{4}$ мішані з иньшими тактами:

Лисенко З. у. п. IV. ч. 28: $\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} \parallel \frac{5}{8} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}$

Лисенко З. у. п. III. ч. 8: $\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} \parallel (\frac{3}{4} + \frac{7}{8} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4})$ 2 р.

Лисенко З. у. п. III. ч. 18: $\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} \parallel \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4}$

Етн. З. с. 227. ч. 23. $\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} \parallel \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}$

си- ва- я го- луб-ко.
си- ва- я го- луб-ко.¹⁾

Схема ритмічна γ . з'являється також в піснях, яких мелодії укладають ся в різнородні такти, заховуючи завжди дуже симетричний уклад частий.²⁾

Подобаємо ще ось які відміни схеми γ :

Та на біду на горе || козак уродів ся,
В чистім полі | край дороги || ляшкам знадобів ся.³⁾

γ^1 . Сх. р. $7+6^2$ Роз. мел. $\frac{5}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{5}{4}$
 $4+4+6^2$ $\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$

Моя мамунцуно, | сватав мене перший.

А той перший | та був несогирший, || та було йти мати.⁴⁾

γ^2 . Сх. рит. $\left[\begin{array}{c} 6+6^2 \\ 4^2+6^2+6^2 \end{array} \right]$ Роз. мел. $\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}$
 $\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}$

Ох і горе горе, | гей, || нещаслива доле,

Ізорала | Марусенька || мислоньками поле.⁵⁾

γ^3 . Сх. рит. $\left[\begin{array}{c} 6^1+1 \text{ (пр.)} +6^2 \\ 4+4 \quad +6^2 \end{array} \right]$ Роз. мел. $\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$
 $\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$

б). Двоколінний 14-скл. стих в полученю із триколінним 15-складовим дає ось яку цілість строфічну:

Ой ти місяцю зоре || та сьвіти на все поле,

Там десь моя | миленькая || та пшениченку поле.⁶⁾

¹⁾ Кольберг Рок. II. ч. 437. Таксамо ч. 438. III. ч. 449, II. ч. 327 і 223. Етн. Зб. XI. с. 121. ч. 8 а. і б.

Лисенко З. у. п. II. ч. 21.

²⁾ Ibid. III. ч. 9. і 12.

³⁾ Лисенко З. у. п. IV. ч. 8.

⁴⁾ Е. З. XI. с. 165. ч. 5.

⁵⁾ Лисенко З. у. п. I. ч. 10.

⁶⁾ Лисенко З. у. п. II. ч. 32. Також схема ритмічна:

Ibid. III. ч. 11. Роз. мел. $\frac{6}{4}+\frac{6}{4} || \frac{6}{4} (= \frac{3}{4} + \frac{3}{4}) + \frac{6}{4}$.

Ibid. III. ч. 36. Роз. мел. $\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4} || \frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}$

Ibid. IV. ч. 30. Роз. мел. $\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4} || \frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4} || \frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$

$$\text{Сх. р. } \left[\begin{array}{c} 7^2 + 7^2 \\ 4 + 4 + 7^2 \end{array} \right]$$

$$\text{Роз. мел. } \begin{array}{c} \frac{6}{4} + \frac{6}{4} \\ \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{6}{4} \end{array}$$

Та строфи δ . частійше підлягають змінам через те, що 7-складові групи (особливо коли відповідають тактам $\frac{2}{4}$ і $\frac{4}{4}$) розширюють ся до 8 складів і розкладають ся на чотирискладові групи, 4+4.

Часто подибаємо в укр. нар. піснях строфи, в яких перший двоколінний і другий триколінний стих мають зовсім довільний склад без заховання пропорцій висше обговореного типу, та в тих піснях найчастійше можна сконстатувати перерібку основних взорів α , β , γ , δ . На пр.:

Ой хмелю-ж мій хмелю, || де-ж ти зїмував ?

Зїмував я | у темному лузі, || тай не розвивавсь.¹⁾

$$\text{Сх. р. } \left[\begin{array}{c} 6 + 5^1 \\ 4 + 6 + 5^1 \end{array} \right]$$

$$\text{Роз. мел. } \begin{array}{c} \frac{5}{4} + \frac{6}{4} \\ \frac{5}{4} + (\frac{2}{4} + \frac{3}{4}) + \frac{5}{4} \end{array}$$

Основна схема сеї пісні змінена, як на се вказує правильна будова в строфах галицького варіанта типу γ :

Сину що ти робиш, | що по ночах ходиш,

Молоді | дівчаточка | з розумоньку зводиш.

Другий примір:

Ой учора орав || і сьогодні орав,

Гей хто-ж тобі, | моє серденько, || воли поганяв ? (в.)²⁾

$$\text{Сх. рит. } \left[\begin{array}{c} 6 + 6^1 \\ 4 + 5 + 5^1 \end{array} \right]$$

$$\text{Роз. мел. } \frac{3}{4} + \frac{3}{4} || (\frac{4}{4} (= \frac{2}{4} + \frac{2}{4}) + \frac{4}{4}) \text{ 2 р.}$$

Се також змінена форма звісної пісні:

А звідти гора, || звідси другая,

Межи тими | гороньками || ясна я зоря.

що виказує правильну строфу β .

Як в строфах одної і тої самої пісні можуть виступати по черзі взори α , β , γ , показує отсей примір

α : Дівчино моя, || ти-ж моя мати,

Дай же мені | вечеряти || хоч серед хати. (в.)

β : Дівчино (ти) моя, || ти-ж моя кохана,

Куплю тобі | черевички || в Прилуці на Йвана.

¹⁾ Ibid. III. ч. 13.

²⁾ Ibid. I. ч. 33.

³⁾ Ibid. VI. ч. 40.

δ: Ой в Прилуці купував || в Пирятині підкував,
А в Лохвиці | дівчинонці || на ніженьки надївав.

В мелодії правильний період музичний:

$$\widehat{2/4+2/4+2/4+2/4} || 2/4+2/4+\widehat{2/4+2/4}$$

Рідко лиш можна в укр. нар. піснях подібати строфи, в яких перший стих має дво-колінний, другий чотири-колінний склад:

Ой на горі горі || там церковця стояла.

Ой там ой там | дівчинонька || силуваний | слюбок брала.¹⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{c} 6+7^2 \\ 4+4+4+4^2 \end{array} \right]$

Роз. мел. $\frac{4/4+\widehat{4/4+4/4}}{2/4+3/4+2/4+5/4}$

Таксамо лишень спорадично приходять строфи з першим три-колінним і другим чотири-колінним стихом-періодом:

Та бодай тая | степовая || могила запала,

Де я вчора | жито жала, || вчора вечір | утерала.²⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{c} 5+4+6^2 \\ 4+4+4+4^2 \end{array} \right]$

В. Розширені форми двостиха, подвоєні, тристихові і складані строфи.

Часто подібаємо основну схему строфи δ. розширену тим способом, що на початку другого стиха замість 4-складових груп виступають 5- і 6-складові, н. пр.:

Я в понеділок рано || пішов Івась орати,

Теї наказував | Марисуненьку || обідець віношати.³⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{c} 7+7^2 \\ 5+5+7^2 \end{array} \right]$

Оба стихи вирівнюють ся розміром мелодії, що приймає форму правильного музич. періоду:

$$\widehat{3/4+3/4+3/4+3/4}$$

$$3/4+3/4+\widehat{3/4+3/4}$$

Така-ж схема ритмічна з малими відмінками:

¹⁾ Ет. 36. XI. с. 210.

²⁾ Лисенко З, у. п. I. ч. 28.

³⁾ Етн. 36. XI. с. 206. Такасама будова строфи і розмір мелодії іbid. с. 232. ч. 3.

Я ще кури не піли || кажуть люде день білий.

Ой виїди виїди | молода дівчино || поговори зо мною.¹⁾

$$\text{Сх. р. } \left[\begin{array}{l} 7^2 \text{ або } (4+3^2) + 7^2 \text{ або } (4+3^2) \\ 5+6 \qquad \qquad \qquad + 7^2 \text{ або } (4+3^2) \end{array} \right]$$

$$\text{Роз. мел. } \frac{2}{4} \overbrace{+4}^{\quad}, \frac{2}{4} \overbrace{+4}^{\quad} / \frac{4}{4} \overbrace{+4}^{\quad} / \frac{4}{4} \overbrace{+4}^{\quad}$$

Таким способом витворилась 5-віршева строфа типу г', заховаючи в обох періодах пропорції типу г з наконечними римами, а в мелодії схему музичного періоду:

Ой у- мруж бо я у- мру, та бу- ду сі ди- ви- ти,

Ци бу- де мій ми- лий та за мно- ю ту- жи- ти.²⁾
го- лу- бонь- ко си- вий

$$\text{Сх. рит. } \left[\begin{array}{l} 7^2 + 7^2 \\ 6^2 + 6^2 + 7^2 \text{ або } 4 + 4^2 \end{array} \right]$$

Така-ж схема ритмічна і розмір мелодичний являє ся в отсих строфах:

1. На вишенці стояла, | на черешеньку впала.
Три роки ходила, | парубка любила,
Ой коби я | була знала.³⁾
2. Ой шумять луги шумять, | ой теї ліс дзелененький,
Не любила мила | свого миленького,
Хоть який був | молоденький.⁴⁾
3. Я приходжу до сіний, | всі вечирити сіди.
Я моя миленька, | любка солоденька
До вечері не сідає.⁵⁾

Подібний уклад строфи:

¹⁾ Ibid. с. 125.

²⁾ Ibid. XI. с. 223.

³⁾ Ibid. с. 203.

⁴⁾ Ibid. с. 207. Український варіант сеї пісні (Лисенко Зб. у. п. VI. ч. 9) виказує такусаму основну схему, та вже не визначає ся тою строгою правильністю.

⁵⁾ Етн. Зб. XI. с. 275.

Приїхали свати | до нашої хати,
Тай хотіли | мене молоденьку
За нелюбонька дати.¹⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{l} 6^2+6^2 \\ 4+6+7^2 \text{ (або } 4+4^2) \end{array} \right]$

Роз. мел. $\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$
 $\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$

В усіх піснях сего типу замітні двоскладові рими, що правильно лучать періоди а часто також коліна пісенні з собою.

Перші два коліна другого періоду підходять найчастійше під однакову мелодію. Наконечна група співає ся звичайно під мотив першого коліна пісенної строфи. На місці одноцільної 7-складової групи являють ся на кінці строфи часто дві 4-складові групи.

Другий триколіний період у строфі типу Г може розширити ся також через повторене двох перших груп (під одну мелодію), що в такім разі творять про себе окрему цілість, супроти послідного коліна;

Ой гук мати гук | (та там) де жовняри пют.
Та весела | (тая) уличенька, (2 р.)
Куда они йдуть.²⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{l} 5^1+5^1 \\ (4+4) \text{ bis} + 5^1 \end{array} \right]$

Такий устрій строфи приготував появу нового взору, бо коли місце повтореня двох чотири-складових груп виповнив новий стих такого самого складу являєсь нова розширена форма строфи г, яка ріжнить ся від строфи і тим, що на місці третого і четвертого одноцільного коліна виступають два зложені осьмискладові вірші (4+4); послідне коліно буває звичайно повторене (тип Д):

Із корч-ми і-ду, як пчо-ла гу-ду.

А за мно-ю мо-ло-до-ю Час до до-му час
І-дуть хлоп-ці че-ре-до-ю

¹⁾ Ibid. с. 211.

²⁾ Кольберг Рок. II. ч. 90. Зазначені скобками слова — се відступлення від головного взору β. (тип г) який строго видержують кращі варіянти сеї пісні.

Подібні строфи:

1. Іду сокочу, | спатоньки хочу. | спатоньки хочу.

Ой склоню я | головоньку

На свекрову | постівоньку

Чей я собі всну. (2 р.)²⁾

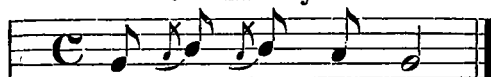
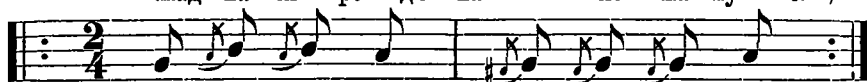
2. Дбай мати дбай, | та замуж мене дай.

Та не дай мене | за пянчєнька,

Бо спаде краса | з мого личєнька,

То буде роду жаль.³⁾

Через подвоєне першого двоколінного вірша в строфі д творить ся ось яка доволі скомплікована цілість строфова, яку можна' уважати за осібний тип е:

Таке саме розширене типу г з'являєсь в отсій строфі:

Ой бувай здорова, | моя чорноброва,

Не забувай мене, | коли ласка твоя.

Я в дорогу | виїджаю,

На серденьку | тугу маю,

Тебе покидаю.⁵⁾

¹⁾ Кольберг Рок. II. ч. 432. (2-га стор.) Такусаму будову строфічну виказує виріант сеї пісні: Ет. Зб. XI. с. 183.

²⁾ Ет. Зб. XI. с. 204.

³⁾ Кольберг Рок. II. ч. 87. 88.

⁴⁾ Ет. Зб. XI. с. 220.

⁵⁾ Лисенко З. у. л. V: ч. 26.

Галицький варіант сеї пісні виказує подвоєне усіх складових частий схеми г (взорець γ):

Бувай ми здорова, | ти дівчино м'оя,
 Не забувай о мні, | коли ласка тво'я.
 На Україну | виїжджаю,
 На серденьку | туту маю,
 З тобов розстаю сі, | на Бога здаю сі. (2 р.)¹⁾

Близьку аналогію до висше обговорених форм знаходимо в отсих строфах:

1. Ой добрая | годинонька буда,
 Як матуся | свого сина біла.
 А він її | сумирив ся,
 Низько в ноги поклонив ся,
 Прости-ж, прости, | матусенько моя.²⁾
2. Нехай же нас | Бог ратує,
 Що наш батько | не статкує.
 Бере Йвана | і Демяна,
 Петра Гриця, | і Степана,
 Максима, Семена, | ще й Терешка.³⁾
3. Ой на гору | козак воду носить,
 Дівчинонька | козаченька просить:
 Козаченьку, | мій собою,
 Возьми мене | із собою,
 Помандрую | я з тобою.⁴⁾
4. А я хлопець | такий був, || своє жите важив, || своє жите важив
 Я що вечір | по вечери || ще сі раз відважив, || ще сі раз відважив.
 Я взяв | бучок під полу
 Сам не знаю | де я йду.
 Іду до чужої || бо не маю своєї.⁵⁾

Усі висше обговорені взірці (і, д, е) мають спільну основу в двостиховій строфі г, яка приймає нову форму через розширене, повторене або й подвоєне поодиноких складових частий.

¹⁾ Ет. Зб. XI. с. 141. Такаж будова строфічна: П'від. с. 124. ч. 12. Лисенко З. у. п. III. ч. 35.

²⁾ Лисенко З. у. п. IV, ч. 23.

³⁾ П'від. III. ч. 40. (Пісня ремісницка про цехмайстра Куперяна).

⁴⁾ П'від. I. ч. 26.

⁵⁾ Етн. Зб. XI. с. 84. ч. 2.

Осібний взір виказують строфи, зложені із двох пар віршів, неначе із двох менших двостихових строф, причім або усї вірші рівномірні (тип є.), або вірші першої пари різнять ся своїм складом і розміром від віршів другої пари (тип ж).

Найчастїйше лучать ся парами в такі 4-віршові строфи короткі 7- і 8-складові вірші.

Строфа, зложена з двох 7-складових віршів, занадто коротка, щоб сама про себе могла остояти ся, т. є. щоб могла своїм розміром виповнити музичне реченє; тому-ж являєсь вона завсїгди в полученю з повтореннями і приспівками, або в здвоєній формі, так що дві пари 7-складових віршів получені в більшу строфу виповнюють разом музичний період, як н. пр. в шумках і козачках, що виказують ось яку форму:

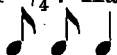
4 [4+3¹]

Ой не хо-ди у го-рох, Та не лю-би ра-зом двох;
Лю-би ме-не єд-ну-ю, Ко-ли я ті ши-ну-ю.¹⁾

Буквальне повторене одної чотиротактової мелодії в обох половинах музичного періоду виказує виразно, що виступає тут получене двох коротких двовіршових строф в більшу цілість; се бачимо також по римах аа бб, які найчастїйше стрічаємо в шумках; римоване навхрест аб аб приходить взагалі рідко в укр. народних піснях.

Шумкою називають коротку, скочну пісню веселого, жартливого змісту. Хоч бувають шумки зложені із кількох строф, то взагалі рідко вяжуть ся шумкові строфи в більші цілості: шумки найчастїйше співають ся на вирипки по одній, по дві строфи, так як і коломийки. Дуже часто складають шумки (і коломийки), ще й тепер принагідно дотепні сільські гострухи. Мелодії шумок скочні, держать ся завсїгди в такті $\frac{2}{4}$. Шумку легко можна впізнати по жартливим змісті, уривчастій формі, скочній мелодії, і типовім розмірі: 4+3¹ що витворив ся з 8-складового стиха 4+4 через вкорочене послідної групи о один склад.

Мелодична строфа шумки творить правильний період музичний, причім кождій групі силлябічній відповідає один такт $\frac{2}{4}$: Характеристичні закінчення кождої пари тактів фігурою або

¹⁾ Етн. Зб. XI. ст. 88. Такий самий склад стиха і мелодії *ibid* ст. 232. ч. 2 Кольберг Рокисіє II. ч. 335, 258 (журавель-танок).

 визначають акцентами послідні склади стихів. Та подібають ся між шумками закінчення пісенних стихів фігурою , що лучить ся із двоскладовим римом, на пр.:

Ой хмарить ся дощ б́уде
 Признаю ся вам лю́де,
 Через свою свабо́лю, }₂ р.¹⁾
 Понала ся в невбо́лю.

В шумках приходить також семискладовий стих 3+4, на пр.:

Ой любі́ | козаче́нку
 Помо́ж | тобі Бо́же,
 Ой цілу́й | моє се́рце,
 Поки со́н | тебе змо́же. [Лисенко II. 27.]

Від шумки не різнить ся ритмічною формою козак, (бо-ж се радше назва танка а не пісені), н. пр.:

А-ні́ я а-ні́ ти не хо-чем ро-би-ти;
 Ли-ше і-сти та ни-ти, та хо-ро-ше хо-ди-ти.²⁾

Побіч 7-складових і 8-складових стихів, що є типовими формами шумок і козачків, стрічаємо в сих піснях часто 6-складовий стих, що витворюєсь із основного 8-складового через вкорочене першої і другої групи о один склад:

Дівчино, чия ти?	У сінéх над двермі́
Ходи д' мені́ гуляти.	Хто-ж д мені́ поверне́?
Не пита́й ти чия я,	А поверне́ попів Гриць
Гуля́й ти́, буду́ і я. ³⁾	На макітру́ варени́ць. ⁴⁾

Строфу, зложену з двох пар семискладових стихів, що в мелодії виповняють звичайно правильний музич. період, знаходимо

1) Лисенко З. у. п. VI. ч. 22. Такожо Ibid: VI. ч. 19, 39, IV. ч. 39. (Перший стих: 2+3).

2) ibid. III. ч. 451.

3) Кольберг Рок. III. ч. 194.

4) Ibid. III. 427, такожо ч. 591.

також в інших побутових піснях, на пр.:

а). 4 [4+3]

Стала нам сі | новина
Кличут війта | до двора,
Стали раду | радити, } 2 р.¹⁾
Тай до бранки | ловити

Побіч римів односкладових, згідних з наголосами мелодичними, приходять в сії пісні також двоскладові рими,

б). 4 [3+4]

Бодай сі когут збудив,
Що мене рано збудив,
Як зачав кокотати,
Мусілам рано встати.²⁾

в). 4 [5+2] (рідко подибуваний взорець),

Гой ти Джурило, гой ти
Куда-ж до тебе зйти?
Ледом дівчата, ледом,
В мене горілка з медом.²⁾

Мелодії наведених під б і в пісень укладають ся в такт $\frac{3}{8}$. В першій пісні перша група кожного стиха відповідає одному тактові, друга двом; в другій пісні на відворот. Закінчене фраз музичною фігурою $\frac{3}{8}$ акцентує правильно передпоследний склад стиха.

Через зложенє двох пар 8-складових віршів 4+4 в одну цілість творить ся строфа 4 [4+4²] (з римами аа бб), що в полученю з правильним періодом музичним в такті $\frac{3}{4}$ з'являєсь типовою формою шумки.

Ой гу- са- че бі- ло- кри- лий, А ти друж- бо
А я це- го сім рік жда- ла, Що- бим з друзбов

¹⁾ Кольберг Рок. II. ч. 375 і 376.

²⁾ Етн. Зб. XI. ст. 73.

³⁾ Кольберг Рок. II. ч. 259. а. б. (танкова). Таксамо весільна івід. I. ч. 171:

Вий сі віночку глადко
Як винное ябко
Ми підем меже люде
Наші славоцька бúde.

чор- но- бри-вий!
тан- цу- ва- ла.¹⁾

Та побіч осьмискладового стиха являє ся в шумках часто також семискладовий, (що повстає через вкороченє другої або першої групи о один склад), або й шестискладовий стих, коли чотирискладові групи заступлені трискладовими. В такім разі мелодія набирає дуже виразної сканзії через фігури: або , на пр:

Гуляй гуляй | кобис міг,
Та не жылуй | мойих ніг
Мої ноги | пасталені
Замітают | як шьилені²⁾

Крім шумок з'являють строфу зложеноу з двох пар 8-складових віршів полученных римами аа бб також иньші пісні, н. пр. колісанка:

Спало дитє | спати буде,
Єму Хриетос | сторож буде.
А Пречиста | до помочи,
Та як у день | так і в почи.³⁾

Мелодія виказує правильну будову музичного періоду:

$4[\frac{6}{8} + \frac{6}{8}]$

Рідше можна подибати 4-віршові строфи типу е зложені парами із віршів, яких розмір переростає 8 складів, н. пр.:

а). $4[4+5]$

Чи ти мені | серденько міла
Чи ти мені | що причиніла
Чи ти мені | любощів дала,
Чи ти мене | причарувала?⁴⁾

¹⁾ Кольберг Рок. I. ч. 224. Така-ж строфа і розмір мелодичний: Ibid. II. ч. 282., III. ч. 138, 280, 285, 328, 438. Етн. Зб. XI. ст. 45. ч. 17, ст. 47, ч. 10, с. 75. ч. 3, 4, 6, 7.

²⁾ Етн. Зб. XI. с. 77. ч. 8. Таксамо ibid. с. 75. ч. 1. 2, с. 88. ч. 2; с. 77, ч. 10, с. 198. ч. 11, с. 196. ч. 1—2, с. 202. ч. 1. Лисенко: Зб. у. п. II. ч. 40.

³⁾ Етн. Зб. XI. с. 44. ч. 18. Така-ж строфа: Кольберг Рокіє II. ч. 28. а, 53, 100, 101, 155.

⁴⁾ Лисенко Зб. у. п. VI. ч. 38.

Роз. мелод.: 4 [$\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$]

б). 4 [5+5]

Через річеньку | через биструю
 Подаї рученьку, | подаї другу.
 Ої вийди вийди, | подаї рученьку,
 Неї не стою тут | цілу ніченьку¹⁾

Мелодія творить правильний період музич.: 4 [$\frac{3}{4} + \frac{3}{4}$]

в). 4 [6+6]

Уже трета нічка, | як ти мене зводиш,
 Казалась ми прийти, | сама не приходиш.
 Сама не приходиш, | коня не віводиш,
 Мене молодого | з розумоньку зводиш.²⁾

Мелодія в формі правильного періоду музич.: 4 [$\frac{3}{4} + \frac{3}{4}$]

г), 4 [4+4+6]

Далазь мене моя мати за Дунай, за Дунай,
 Тепер собі моя мати подумай, подумай,
 Дунаю не перебути ані пребродити,
 Не буду-ж тя, моя мати, во віки видіти.³⁾

Чотиривіршову строфу-типу ж зложеноу з двох пар віршів
 неоднакового складу і розміру подібаємо в ось яких відмінах:

а) А у новій | сьвітлонці
 При тисовім | столонці
 Там голубка ве,
 Милій милу бе⁴⁾

Мелодія творить правильний період музич.: 4 [$\frac{2}{4} + \frac{2}{4}$]

Подібна строфа:

Ої на горі | ясенец,
 Під ясінцем | боднарец,
 Обручки струже,
 Тонесенкі дуже.⁵⁾

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 90.

²⁾ Ibid. с. 90. ч. 7.

³⁾ Кольберг Рокисіє II. ч. 316. Таксамо ibid. ч. 386,

⁴⁾ Кольберг Рокисіє II. ч. 330.

⁵⁾ Ibid. ч. 228.

Мельодія в формі правильного періоду музич.: $4 \left[\frac{2}{4} + \frac{2}{4} \right]$

- б). Зїздив я коника, | зїздив воронóго
 Скажи мила правду, | ци буде що з то́го?
 Ой ци буде (мила) | ой ци нї,
 Скажи серце правду | ти менї.¹⁾

Мельодія творить правильний період музич.: $4 \left[\frac{3}{4} + \frac{3}{4} \right]$

- в). Ой казала | менї ма́ти,
 Щоби хлопців | не коха́ти,
 А я собі | не зважала || на матчину волю,
 Тепер мушу | нарікати || на нещасну долю.²⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{l} 2 (4+4) \\ 2 (4+4+6) \end{array} \right]$ Роз. мел. $2 \left(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} \right)$
 $2 \left(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} \right)$

- г). Питала сі | мати до́чки,
 Ци садила | огірòчки
 Ой садила | підлива́ла,
 Що неді́лі | візира́ла
 Мої любі | огірòчки, | роді́ть сі,
 Ци великі, | ци маленькі, | не рві́ть сі.³⁾

Сх. рит. $\left[\begin{array}{l} 4 (4+4^2) \\ 2 (4+4+5) \end{array} \right]$ Роз. мел. $4 \left(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} \right)$
 $2 \left(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{4}{4} \right)$

Наведені під в і г пісні виказують в мельодії получене двох речень музичних в одну цілість.

Не так часто стрічаємо строфи троїстого складу, зложені із трех стихів пісенних, (тип и) як н. пр. в отсій веснянці:

Ой хо- дит жук по жу-чи- ні   Грай жу- че грай!⁴⁾
 А дів- чи- на по ка-ли- ні

Отсе характеристичні иризнаки сеї форми пісенної: два перші верхні двоколінного складу співають ся під однакову мельодію, причім кожда група відповідає одному тактові $\frac{2}{4}$; послідний вірш становить чотирьоскладова приспівка, яка відповідає двом тактам мельодії, так що усї три части пісенної строфи що до розміру

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 162.

²⁾ Кольберг Рок. II. ч. 223,

³⁾ Ет. Зб. XI. с. 29.

⁴⁾ Кольберг Рок. I. ч. 67. Такий сам уклад в тексті і мельодії має також веснянка ч. 70.

мелодії між собою зовсім рівні. Два перші вірші лучать ся правильно двоскладовим римом; останній вірш має характер сталої приспівки протягом усеї пісні. В декотрих варіянтах пісні про жучка при кінці першого і другого стиха з'являє ся трискладова група:

Ой ходить жук | по жуках.
А дівчина | по руках,
Граї жуче граї!¹⁾

Отся основна схема з'являє ся також в розширеній формі:

Плету плету | плетеницю!
А на хлопців | шибеницю
На дівочки | віночки
З зеленої | руточки
Граї жуче граї!²⁾

Подібну трискладову строфу, як в пісні про „жучка“, подибаємо також в піснях, що виказують колядкові мотиви, з тою різницею, що третій вірш (також з характером приспівки) зложений з двох 4-складових груп:

По сім боці | Дунаю
Не далеко | від краю
Молод козак | потапає.³⁾ (приспівка).

Роз. мел. 3 [$\frac{2}{4} + \frac{2}{4}$]

В весільних піснях подибаємо також більші цілоти строфові без стало означеної схеми ритмічної; се т. зв. тіради, в склад яких входять 7-складові вірші (без сталої цезури) перемішані із 6- і 8-складовими віршами; н. пр.:

Короваю раю (2 р.)
А в шіч зазираю,
Ци красно помащєно,
Ци файно загнічено.
А ци є тут місце
Коровайови сісти.⁴⁾

¹⁾ Ibid. I. ч. 74. Таксамо ч. 64. Подібний уклад Ет. Зб. XI. с. 31.

²⁾ Ibid. I. ч. 54. (веснянка). Подібний уклад Ет. Зб. XI. с. 28. ч. 7, і с. 25. ч. 3.

³⁾ Етн. Зб. XI. с. 278.

⁴⁾ Кольберг Рок. I. ч. 144.

Кожному стихови відповідають три такти $\frac{3}{8}$ в мелодії. Що два стихи лучать ся двоскладовим римом, а всі разом творять більшу цілість (тіраду).¹⁾

Осібний тип виявляють тії пісні весільні, що починають ся сталим заспівом, спільним більшому числу пісень, як н. пр.:

Наші жолода | як калинонька (заспів)
 Ми до пана їдемо, (2 р.)
 І колачі несемо,
 На пани молодії,
 На коні цуговії.²⁾

Кожному семискладовому стихови відповідають три такти $\frac{3}{8}$ в мелодії. Таксамо:³⁾

Лежыли берви | бервінковії (заспів)
 Ангели воду носі, (2 р.)
 Свиту Пречисту просі:
 Свита Пречиста мати,
 Ходи до нас до хати (2 р.)
 Весіле зачинати (2 р.).

Взагалі в весільних піснях подибаємо часто зовсім свобідні получения чотирох, пяти і більше семискладовох стихів у строфові цілості без стало означеної схеми, котра повторювалаб ся у більшому числі пісень (як н. пр.: Кольберг Рокисіє І. ч. 190), се т. зв. тіради, яких не знаходимо в иньших категоріях укр. народ. пісень.

Додаток: Паралельні розміри стиха в народній поезії Словян.

Народні пісні усіх Словян мають в своїм ритмічнім устрою спільні основи і деякі характеристичні признаки, що й дало привід Сокальському признавати осібний пісенний стиль словянський.⁴⁾

¹⁾ Таку саму форму з характеристичним повторенєм першого стиха виказують отсі пісні весільні: Кольберг Рокисіє І. ч. 112, 147, 252.

²⁾ Ibid. І. ч. 247.

³⁾ Ibid. І. ч. 211.

⁴⁾ Русс. народ. музыка ст. 365—6. Підставу до такого висновка знаходить Сокальський не лиш у ритміці, але також у мелодиці словянських (головно в.-русських і українських) народних пісень.

Уже з поданого у вступній частині огляду наукових праць про українську, великоруську і сербську людovu ритміку могли ми переконати ся о близькій спорідненю словянських народних пісень що до форми стиха.

Слідячи за історичним розвитком української людovої ритміки у звязі із посторонніми впливами доходимо до висновка, що подібности в будові стиха і строфи між словянськими народними піснями і латинськими церковними гимнами неможна пояснювати односторонно повною залежністю словянських людovих пісень від латинських взірців, бо пісенна форма словянської народної поезії далеко старша від доволі пізних західних впливів. Ми склонюємось до думки, що в людovій поезії Словян незалежно від латинських взірців витворив ся принцип музикально-сінтактичної стопи, типові розміри стиха, двостихова строфа, визначуване акцентом окінчень сінтактичних цілостей, а може навіть і рим. Та мимо наміченої спільности в ритмічних основах пісні поодиноких народів словянських виказують значні різниці не лиш в ритмічній, але також в мелодичній устрою. Обговорюване сих різниць лежить поза рамцями нинішньої розправи.

На сьому місці годить ся лишень зауважити, що ідучи із сходу на захід стрічаємо в словянських народних піснях щораз то більшу правильність ритмічної будови; отсе степеноване слідне навіть в українських піснях, коли порівняємо галицькі варіанти із наддніпрянськими. Притім уживане риму не у всіх народів словянських однакове: коли велика часть сербських, болгарських і великоруських народ. пісень обходить ся без правильного риму, то в польських і в переважній части українських народних пісень рим лучить не лиш стих, але й групи силлябічні в рамках одного стиха.

Не хотячи обтяжувати тексту отсеї розвідки паралелями із пісень иньших народів словянських, подаємо отсе коротке зіставлене паралельних розмірів, що може облегчить перегляд важнійших пісенних форм словянської народної поезії; притім очевидно не претендуємо на повноту і докладність.

А. Великоруські пісні. За основу отсих помічень беремо „Сборникъ русскихъ народныхъ пѣсень составленный М. Балакиревымъ“ з 1869. р. Балакірев намагав ся приложити до в.-руських народних мелодій тактову систему з захованєм сильних і слабих частій тактів, та першорядних і другорядних іктів ритмічних, і через те в його збірнику аж надто часто цезури в текстї пісеннім не сходять ся із тактовими границями. Тимчасом в переважній части великоруських пісень (таксамо як і в українських) мелодія становить ритмічні рамці для тексту, отже від укладу фраз музичних залежить уклад і розмір груп силлябічних, а цезури в текстї сходять ся з границями фраз в мелодії. І справді: коли

з поглядом на це правило укладаємо в такти музичні мелодії із збірки Балакірева, абстрагуючи лишень від такого розміщення іктів ритмічних, щоб конечно найсильніший акцент визначав завсїгди початок такту, — переконаємось, що в.-руські народні пісні виказують теж симетричний уклад пісенних колїн у згоді з фразованем мелодії. Годить ся лишень замітити, що число складів в групах силябічних в.-руських пісень не єсть так строго означене, як в українських піснях: се т. зв. розтяжними стопами синтактичні.

Обрядові в.-руські пісні дуже близько підходять до українських своєю правильною будовою ритмічною.

Новіші пісні, особливо саддаські, визначають ся неправильністю та нерівномірністю груп силябічних так, що нераз буває трудно означити їх розмір (чч. 18. 23); притім цезури в тексті пісеннім часто не сходять ся з границями фраз музичних в мелодії.

В збірнику Балакірева знаходимо ось які розміри пісенні:

1). 4+3.

А мы зем-лю | на-ня-ли | на-ня-ли,
Ой дѣдь ла-до! | на-ня-ли | на-ня-ли.

А мы землю | парили | п. і пр.

А мы просо | с'яяли | с. і пр.

(Ч. 8., такий же стих ч. 9.)

Значне число в.-руських народних пісень (чч. 2, 5, 11, 15, 17, 29, 35) виказує побіч стиха 4+3 семискладові стихи без сталої цезури по середині, так, що треба їх уважати за одноцільні семискладові групи силябічні. Такі стихи перемішані у згаданих піснях із 6- та 8-складовими одноцільними і двоколініними стихами (3+3, 4+4). Мелодії усіх вище намічених пісень укладають ся в такт $\frac{2}{4}$ ¹⁾ і визначають ся живим темпо; кождому стихови відповідають два такти, а коли стих розпадає ся на дві часті, тоді кожда група силябічна відповідає одному тактові. Як бачимо — отсі пісні своїм укладом близько споріднені із нашими шумками, з тою хіба ріжницею, що шумки мають правильніший розмір. Отсе примір такої пісні із мішаними 7- 6- і 8-складовими стихами (ч, 5):

Винный напъ | ко-ло-дезь, Винный напъ | глу-бо-кій,

¹⁾ З вїпмкою ч. 35; ся мелодія записана в такті $\frac{4}{4}$, який при означенім темпі „скоро“ можна уважати за *alla breve*.

А что въ те-бѣ | во- ды нѣтъ, А что въ те-бѣ | во- ды нѣтъ ?

Конь воду | выпиваль,
Грязь копытомъ | выбиваль.
Нашего хозяина
Дома не случилось.
Уѣхаль то | нашъ хозяинъ
Во Казань городъ гулять,
Казанскихъ | дѣвушекъ
Дѣвокъ дѣвокъ | выбирать. і пр.

2). 4+4.

Какъ по лугу | по лужечку,
По крутому | бережечку,
Идетъ дѣвка | семилѣтка
За ней парень | бѣль кудрявый¹⁾ і пр.

(ч. 33. таксамо ч. 25).

3). 5+3.

Какъ во городѣ | царевна
Какъ во городѣ | младая
Среди кругу | стояла,
Дорогимъ ключемъ | брэнчала. і пр.

(ч. 31.).

4). 4+5...

Какъ по морю | морю синему
Плыла лебедь | съ лебедятами
Со малыми | со ребятами. і пр.

(ч. 3. таксамо ч. 21.).

5). 5 (рідше 4 або 6)+5 (рідше 4, 6.).

Не было вѣтру | вдругъ навянуло,
Не ждала гостей | вдругъ наѣхали.
Полонъ домъ | вороныхъ коней,
Полны горницы | молодыхъ гостей і пр.

(Ч. 1. Такой-же стих ч. 4, 13, 14, 16 ; та фрази музичні в мѣльодиях тих пісень не все сходять ся з поділом стиха на групи силлябічні).

¹⁾ Порівн. український варіант сеї пісні в тїмсамім розмірі :

Ей Ремає, Романочку

Задам тобі | загадочку :

А що росте | без коріння

А що горит | без паління ? і пр.

(Етн. 36. XI. ст. 121.).

6). 4 (рідше 5, 6)+6 (рід. 5, 4).

Ой утушка | моя луговая
Молодушка | моя молодая.

(ч. 24).

7). $\overbrace{4+3}$ (рідше 2, 4)+3 (рід. 4, 5).

Сидить наша | гостинька || выше всіхъ,
А держить головушку || ниже всіхъ,
А думаетъ | думушку || крѣпче всіхъ. (ч. 12).

8). 6 (рідше 5)+5.

Ужъ ты поле мое | поле чистое,
Ты раздолье мое | ты широкое.
Посреди то поля | часть рокитовъ кустъ,
Подъ кустомъ то лежить | тѣло бѣлое.

(ч. 27. таксамо ч. 28).

9). $\overbrace{4+4+4}$.

Вылетала | голубина || на долину.
Выпроняла | сизы перья || на травину. і пр.

(ч. 34).

10). 4+4+5.

Калинушка | съ малинушкой || лазоревый цвѣтъ,
Веселая | бесѣдушка || гдѣ миленький ньетъ. і пр.

(ч. 32. таксамо ч. 30).

Б. Болгарські пісні. Перегляд ритмічних форм болгарських народних пісень подаємо на основі збірки „Народни пѣсни съ мелодии“ заміщеної в „Сборнику за народни умотворения, наука и книжнина изд. Министерство на народного просвѣщение кн. XIII. София 1896. Книжовенъ отдѣлъ“, с. 108—136.

1). 4+3.

Ка-рам-фи-льо | фильфи-льо, А-ли зна-иш | па-мет-виш?

Ч. 11. Таксамо ч. 14. і ч. 4.:

Пиіан идам | от града
Стрегіф мома | в ливада.

2). 4+4.

Ш'ят'ял'я и | т'янк'я Нѣд'я
Т'янк'я Нѣд'я | б'ял'я Нѣд'я

Ит сж рѣи | ду буінари
Зжгуби си | жлтжн гирдѣн.

(Ст. 134. ч. 15. Такий-же стих ч. 13, 7; с. 122. ч. 6, с. 123. ч. 10, с. 132. ч. 11, с. 133. ч. 12. і 13).

3). 5+3.

Зжлиби Стуіан | Тудоркж,
Либи іж Стуіан | лжгж іж,
Дуде іж у тѣх | звѣди,
Дуде іж Стуіан | излжгж і пр.

(Ст. 130. ч. 7; такий-же вірш ст. 131. ч. 9, с. 126, ч. 1, с. 128. ч. 5, с. 136. ч. 18, с. 126. ч. 1, с. 136. ч. 18).

Ст. 125. ч. 13:

Никнало джрво | сред море
Пушчило джрво | кореіне.
Кореіне му се | стробрени
Гренскѣите му се | іалджзи. і пр.

4). 5+5.

Ветер ми веит | гора се леит,
Можето викат: | „леде ми студит!“

Ч. 16. Такий-же стих ст. 127. ч. 3; ст. 134. ч. 14.

5). 4+6.

Ггуль, девоіко, | под ггуль ми заспала!
Ветер веит, | а ггуль ми се ронит.

(Ч. 12. Такий-же розмір с. 120. ч. 3; с. 123. ч. 8).

6). 4+4+3.

О шуржт сж | іу ф Цариграт || прудава,
А ци минчо | іут Тжрнову || купува.

(Ст. 129. ч. 6).

Долегал іе | сиви сокол || избжрснал
Долегал іе | сиви сокол || на пирга.

(Ст. 169. ч. 3. Такий-же стих: ст. 129, ч. 6; ст. 135. ч. 16).

7). 6+6.

Коіа ми іе звезда | наірано ранила,
Таіа ми іе звезда | воіводова слуга.
Како заслугала, | тако задремала;
Кжде задремла, | тука се турила.

(Ч. 7. Такий-же стих : ст. 123. ч. 9 ; ст. 124. ч. 11 ; ст. 126. ч. 2 ; ст. 132. ч. 10).

8). 4+4+5.

Просто стоїт | малв о моме || и му се молит,
Девοїка му | стрґжен дґржит || и му се молит.

Ч. 5. (2-га строфа) Такий-же розмір Сборн. кн XIV. ч. 10.

В. Сербські пісні. Користуємось збірником Ф. Кугача: *Južnoslovenske narodne porievke*. Загреб 1878—81.

1). 4+3,

Šetal se je | Miko mlad
Gore dole | nuz Belgrad
Njega gledi | Jelena
Plemenita | gospoja.

(Куґач. III. ч. 839. Таксамо ч. 838, 840, 938, 939, 941. 985, 988, 992).

2). 4+4.

Konj junaka | ostavio
Na zlu mjestu | u Kosovu;
Junak konju | besedio:
Oj konjiću, | dobro moje!
Zašto mene | ti ostavi.
Na zlu mjestu | u Kosovu?
| : Šta je tebi | dodijalo? :

(Куґач III. ч. 801. Таксамо ч. ; 802, 803, 810, 814, 816, 817. 818, 835, 877, 878, 880, 883, 884, 922. 923, 924, 946).

3) 5+3.

Koliko noće | noćas bi
Ne vrgoh sanku | na oči.
Slušajuć' kolo | gdje igra,
U tom je kolu | ma draga.

(III. ч. 834. Таксамо 876, 960, 961).

4). 4+5.

Dobar večer | dušo ljubljena,
Evo sada | prva godina,
Kako nosim | ljubav do tebe;
Ne dieli se | dušo od mene. (III. 913).

5). 5+5.

Bolan mi leži | Kara Mustafa
 (Присп:) Bre dji dji deli | Kara Mustafa.
 Bolan mi leži, | hoće da umre,
 Kraj njega sedi | tanka Stojanka,
 Kraj njega sedi, | tiho besedi.

(III. ч. 865. Таксамо 864, 863, 928).

6). 4+6.

Majka Maru | preko mora zwala:
 „Jesi l' Mare | to rube oprala?“
 „„Nisam majko, | jošte ni počela.““
 „Mare kćeri, | ta što si činila?“

(III. ч. 827. Таксамо 805, 811, 829, 830, 831, 833, 836, 837, 841, 857, 892, 906, 920, 929, 968).

7). 5+6.

Jankova majka | rano jutro stala,
 Majka je Janka | na put odpravljala.
 Stal se je Janko | s tremi Turčinami
 Prvi mu veli | beži Janko v goru.

(III. 935, 937).

8). 4+4+3.

Devojčica | smilje brala | vu bašći
 Vu bašći je | javor-drevo | visoko.

(III. 911, 914, 915, 919).

9). 6+6.

Zaspala devojka | drenku na korenku
 Nju mi soko budi: | „Ustani devojko!
 Sunce obasjalo, | lice potavnilo.“

(III. ч. 821. Таксамо 824, 832, 842, 858, 860, 894, 895, 896, 934, 949, 951, 967, 969).

10). 4+4+5.

Devojčica | rože brala, || na njih zaspala,
 Kraj nje išel | mladi junak, || ki ju izbudi.
 Dej se stani | devojčica, || lepa devojka,
 Rože su ti | povehnule, || kaj si nabrala.

(III. ч. 846, 807, 808, 845, 847, 851, 853, 854, 868, 870, 871, 897, 899, 900).

11). 4+4+6.

Te-če te-če | bi-stra vo-da || ni je i-me Sa-va,
Da bi zna-la | da bi zna-la, || da bi tvo-ja bi-la

Po nji pla-va | šaj-ka la-dja || srebrom o-ko-va-na.
Z mlekom bi se | iz-mi-va-la || kaj bi lep-ša bi-la.

(III. 886., таксамо 891. Порівн. 887, 888, 893).

Ся пісня виказує таку саму форму як наша коломийка; се могло б наводити думку про занесене сего розміру на Русь мандрівними сербськими музикантами-співаками, що по свідощтву польських письменників XVII. ст. доходили при кінці XVI. і в початках XVII. ст. до Польщі і України;¹⁾ однак такий погляд не підпертий доказовим матеріалом остає поки-що гіпотезою.

Г. Моравські пісні. Характеристичні розміри моравських народних пісень подаємо по збірнику Фр. Бартоша: „Narodni písně moravské nově nasbíraní. Ve sbírku upravil František Bartoš, po stránce hudební rozebral Leoš Janáček.“ Прага 1901. (Накладом Чеської Акад. Наук.).

1). 4+3.

ч. 9.

Ženy! by sa | Janko rád,
Nedała mu | stará mat.
Dziewečka mu | zvol'ila,
Sama za nym | chodzila.

(Ч. 9. Таксамо ч, 36, 14, 67, 97, 100.).

A v ponděli | na vóterý
Byl syneček | zarmócený
Přišla k nemu | jeho matka,
Donesla mu | v klíně jabka.

Ч. 10. в.; такий-же стих: чч. 10. 21, 23, 39 а, b, 44, 46, 60, 70, 71, 78, 84, 93, 103 а.

3). 5+3.

Išla Andul'ka | na trávu
Do vinohradu | do sadu

¹⁾ Фамінци, Домра и сродные ей музыкальные инструменты с. 152.

Išla našla tam | Janička
On si napasat | konička.

Ч. 12, 45. Таксамо ч. 59, 99.

4). 5+4.

Stala Kačenka | u Dunaja,
Ej nohy ručky | umyvála,
Čornojokého | syna mała,
Doľu vodú ho | uhodžila.

(Ч. 41).

5). 5+5.

Mezi horama | l'ipka zel'ená
Zabili Janka | misto jel'eňa.

(Ч. 26. Таксамо: чч. 36 а, b, 38).

6). 4+6.

Co sa stalo | v moravskéj krajině
A to jistě | v městečku Lanžhotě?
Přišel si zet' | k otci po penize
A však nešěl | chudak odtád' více.

(Ч. 54).

6). 6+6.

U téj Bíléj hory | jasný oheň hoří;
U ůho šest zbojnicků | sedmý porúbaný.

(Ч. 69).

Сей розмір найбільш розповсюджений, і можна сказати, домінуючий в моравських народ. піснях, як доказують отсі приміри із збірника Бартоша: чч. 13, 16, 17, 18, 20, 29, 31, 32 а, 33, 34, 35, 40, 42, 48 а, b, 50, 53, 57, 63, 64, 65, 68, 72, 75, 79, 88, 102. і пр.

Ч. 13.: Co sa stalo v městě | v městě Hodonině
Utopil sa šoháj, | jak sam brodil koně.

8). 4+4+6.

Co si myslíš | moja miła || se mnú učiniti,
Snad' si myslíš | své panenství || se mnu proměnit?

(Ч. 100).

9). 4+4+7 (або 4+3).

Pod'tě sa vy | moja mamko || pod'tě sa vy podivat'
Jak mňa nemá | srdco bolét' || keď ju vidim | z iným stat'.

(Ч. 6. (2-га стр.); такс. ч. 74.).

10). Строфа 6+6

4+4+6.

Co sa stało v nove | na vysokėj hore
Prival'ilo | tam vojačka || drevo javorove.

(Ч. 15. Таксамо чч. 51, 73, 105.).

І. Польські пісні. Мелодії польських пісень укладають ся в однородні такти, найчастійше $\frac{3}{8}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{4}$. До рідкостей належать мелодії, що виказують мішані такти. Також доволі рідкі повільні, розтягнені і сумні мелодії; польські народні пісні визначаються переважно швидким темпом, веселим танковим характером, та дуже виразним, маркантним ритмом. Різке визначуване рівномірних тактів і фраз музичних в мелодії потягає за собою таку-ж правильність в розмірі і укладі груп силябічних. Цезури тексту правильно сходять ся з границями тактів і фраз музичних.

Характеристичні розміри польських народних пісень подаємо отсе на основі знаменитого збірника Оскара Кольберґа: „Lud, jego zwyczaj, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce.“ Серія II. Сандомірське. Варшава 1865. Серія III. і IV. Куяви. Варшава 1867.

1). 4+3.

W ciemnym le-sie . na dę-bie   Kru-ka-ły tam | go-łę-bie,

A ten je-den | nie kru-kał,   Co pa-nien-kę | wy-słu-chał.

A wołałam: | dyziu dyż,
Nie przyjeżdżaj | Jasiu dziś.
A przyjeźdź że | w niedzielę,
Łóżeczko ci | wyścieleł.

(Сер. IV. ч. 149.).

Семискладовий стих без сталої цезури в обжинк. піснях:

Od zielonego gaju
Ta się żniwiarze wałą.
Niesą wianek ze złota,
Żniwiareczek robota.

(Сер. II. ч. 202.).

2). 4+4.

Jaworowe | stoły macie,
A nie rychło | zasiadacie.

Jaworowe | a nie nowe
U Kasieni | są gotowe.

(Ср. II. ч. 20. Таксамо 44, 182, 185, 195.).

3). 5+3.

Lepsa ja sobie | nizli ty,
Bo mam fartusek | wysyty.
Oj a któz ci go | wysywał,
Kiej ja u ciebie | nie bywał?

(Ср. II. ч. 123. Таксамо 129, 146.).

4). 5+5.

Oj słońce słońce | słońce gorące,
Pašla dziewczyna | wołki na łące.
Przyjechał do nij | na białym koniu:
Zajmij Kasieniu | wołki do domu.

(Ср. II. ч. 164. Таксамо ср. III. ч. 55.).

5). 4+6.

Przyjechali | desperacy z wojny,
Pytają się | o nocleg spokojny
Napotkali | kwaterę spokojną,
Pytają się | o dziewczynę strojną.

(Ср. II. ч. 151. Таксамо ср. III. ч. 33.).

6). 4+4+3.

A wiernie ja | Panu Bogu || służyła
A kiedy ja | jabłonecke || sadziła.
Jużci moi | jabłonecce || rok mija,
Juz sie moja | jabłonecka || ozwija.

(Ср. II. ч. 51. Таксамо ч. 48, 45, 66, 103, 149. ср. III. ч. 94.).

7). 5+6.

Oj przy-je-cha-li | żoł-nie-rze z o bo-zu, I wy-szła
I u-sta-ny-li | na pańskim po-dwó-rzu, A cze-go

do nich | Ma-ry-sin-ka w bie-li,
że-ście | to pa-no-wie chce-li.

(Ср. III. ч. 31.).

8). 6+6.

Idź- gło- sie po ro- sie, | , daj dziewczynie wia- de,
 Niech się nie tur- bu- je, | bo już do niej ja- de.

(Краковяк).

Nic mnie tu nie bawi, | nic mi tu miłego,
 Kiedy ja tu niemam | kochania mojego.

(Пор. II. ч. 166. Так само ч. 165).

9). 4+4+5.

Z tamtej strony | jeziorecka || jedzie Jasio mój,
 Malowana | kolasecka || pod siodełkiem koń.
 Malowana | kolasecka, || ruciany wieniec,
 A któz ci mnie | odprowadzi, || jak nie młodzieniec.

(Ср. II. ч. 47. Так само ч. 152.).

10). 5+5+3.

Ozleciały się | siwe gołębie || po błoniу,
 Pozganiaj ze ich | moja Kasieniu || do domu
 Oj duś duś duś duś | siwe gołębie || do sieni,
 Mam ci ja dla was | jarą psenicę || w kiesieni.

(Ср. II. ч. 43.).

11). 4+4+6.

Kole lasa | kole lasa || goniła zająca,
 Ukąsił ją | w palec mały || jaze do boląca.
 Kole lasa | kole lasa || ctery woły gnała,
 Niewiedziала | i nieznała, || komu wianek dała.

(Ср. II. ч. 68. Так само ч. 62, 39, 160.).

12). 5+5+7.

Oj jedzie jedzie | Jasiń nadobny || po zielonej dąbrowie,
 I ozpuscił se | trusie piórecko || konikowi po głowie.
 Porównaj Boze | góry z dolami, || niech będzie równiusieńko,
 Przyprowadź Boze | moje kochanie || w niedzielę raniusieńko.

(Ср. II. ч. 9. Так само ч. 46., 53.).

13). 5+6+7

Trzaśnij ze workiem | nad moim podołkiem || talarami grubemi,
A nad wstążeczką | siedmiurównianecką || pieniżkami drobnemi.

(Ср. II. ч. 21.).

14). 6+6+7.

A cy-li mi we-sła | cy-li mi nie we-sła ||
A z ce-goz ja so-bie | wia-ne-cek u-wi-ję, ||

mo-ja ru-tka w o-gro-dzie,
az mój Ja-siń sprzy-je-dzie.

(Ср. II. ч. 3. Так само ч, 10, 41, 49, 55.).

15). Стрoфа: 5 + 5
4+4+5

Sèrzy się sèrzy | bèlica po wsi,
Oj wygnała | Scepanowa | samego ze wsi.

(Ср. II. ч. 136. Так само ч. 144.).

16). Стрoфа: 2 (5+6)
2 (4+4)
5

A wsiadaj na wóz | moje kochanie,
Da còz ci nada | twoje płkanie?
Oj nie nada | nie pomoze
Stoją konie | stoją wozy
Juz zaprzężone.

(Ср. II. ч. 42.).

17). Стрoфа: 2 (5+3)
2 (4+3)
3

Hej wesołuchu | cy ty spis,
Co mego głosu | nie słysys?
Ja ci dała | trzy grose
Zebyś mi grał | po trose,
Bez objad.

(Ср. II. ч. 63.).

18). Строфа: 2 (6+6)
2 (4+4)
6+6

„Cemu mnie matulu | za chłopa nie wydas,
Cemu choć ostatka | wiana za mną nie das ?“
„„Choćbym ja ci | wiano dała,
Tobym ja cię | nie wydała,““
„Moja matko droga, | wydaj mnie za kogo.“

(Ср. II. ч. 173.).

В польських народних піснях приходять часто довші, зложені з різно-родних стихів строфи, яких зразки навели ми висше (ч. 16—18). Такі строфи подибувані також в українських колядах і народних піснях з'являлись у нас мабуть під польським впливом; що декотрі з укр. пісень сего типу — дословні переклади або перерібки польських взірців, на се вказує також їх язик, як се бачимо із слідуячого зіставлення :

1.

Siadaj że siadaj | moje kochanie,
Nie pomoże | twoje płkanie
Nie płkanie | nie pomoże
Stoją konie | w ślubnym wozie
Wszystcy czekają.

2.

Nie będę jeszcze z wamy siadała,
Bo'm się z matulom nie pożegnała
Ostaj z Bogiem miła matko,
Wychowałaś ci mnie gładko
Ostaj że z Bogiem.

3.

Siadaj że siadaj i t. d.

4.

Nie będę jeszcze z wamy siadała,
Bo'm się z tatulem nie pożegnała.
Ostaj z Bogiem miły ojciec,
Bolały cię na mnie oczy,
Ostaj że z Bogiem.

5.

Siadaj że siadaj i t. d.

1.

Гей сядай сядай | кохані моє,
Ніц ти не pomoже | плакані твоє.
Плакані ти | не pomoже
Штири коні | а два вози
До закладані.

2.

Ой давно би я с тобов сїдала,
Ще-м свому батенку не дькувала.
Дькую ти, мій батеньку,
Ховав-єс мі молоденьку,
Тепер не будеш.

3.

Ой сядай сядай і пр.

4.

Ой давно-ж би я с тобов сїдала,
Ще-м свої матінці не дькувала.
Дькуюти моя матко,
Кохалас мі барзо гładко,
Тепер не будеш.

5.

Ой сядай сядай і пр.

6.

Nie będę jeszcze z wamy siadała,
Bo'm się i z siostrą nie pożegnała.

Ostaj z Bogiem miła siostró,
Bywałaś ci na mnie ostro,
Ostaj że z Bogiem. ect.

О. Кольберг: Люд. сер. III.
Куяви. ч. 27.

6.

Ой давно-ж би я с тобов сїдала,
Ще-м свої сестрици не дькувала.

Дькую ти моя сьостро,
Кохалас ми барзо остро,
Тепер не будеш. і пр.¹⁾

Етногр. Зб. XI. с. 183. (Га-
лицько-русь. народ. пісні з села
Ходович стрийського повіту).

¹⁾ Порівняне українських народних пісень з польськими показує, що на західних границях українсько-руської етнографічної території відбувала ся довгі віки жива ендозмова літературних впливів; спеціальна студія в цьому напрямі могла б прояснити також мандрівку ритмічних форм.

З українського культурного і наукового життя в середині XIX в.

Подав Олександр Грушевський.

Перед нами 20 томів біографії Погодіна пера Мик. Барсукова¹⁾: двацятий вийшов в сім році й обіймає він — як і всі останні, що обіймають кождий по одному року, — оден рік 1863, рік польського повстання. Таким чином сею многотомовою серією видання далеко ще не закінчено, і воно протягнеться ще на десяток років. Цікаво занотувати, що Погодіну одному випало щасте й честь мати таку докладну й величезну біографію, між тим, як взагалі російська наука дуже бідна докладними й науковими біографіями, наприклад досі нема наукової праці про жите поета Пушкіна й иньших більш замітних і впливових діячів, як Погодін.

Не зайвим буде подати кілька заміток про се видання. Задумано воно Барсуковим ще в 1882 р. по намові вдови Погодіна, яка передала йому всі папери свого чоловіка. Перший том вийшов в 1888 р. Задумана з початку була ся біографія не так широко, а розросталась з виходом нових томів: перший том обіймає 26 перших років життя Погодіна, перші п'ять томів обіймають всі разом перші 40 життя Погодіна, далі кождий том обіймає по два роки, а останні вже по одному року. Таке поширення видання йшло в залежности не від самої біографії Погодіна, а в залежности від того, що сам автор розширяв рамки видання, й біографія Погодіна зробилась по

---

¹⁾ Николай Барсуковъ. Жизнь и труды М. П. Погодина, т. I—XX, 1888—1906.

волі — з початку хронікою наукового й літературного життя російського в другій половині сорокових років, а пізніше й взагалі — хронікою суспільного життя — приблизно від кримської війни.

Цікаво занотувати також фінансову сторону видання. Барсуков не мав видавця, чи підприємця на ціле видання. На перші два томи дала гроші вдова Погодіна, а дальші томи вже йдуть на припадкові й різнородні фонди: томи III—VIII друкував Барсуков на власні гроші, IX і XV на уваровську премію Академії Наук (отриману двічі), X—XIV на гроші фінансіста Мамонтова, XIX на гроші отримані від дітей Т. І. Філіпова і т. и. Треба занотувати й енергію й витривалість автора, що взяв ся вести таке видання, не маючи на се певних фондів, й потім не кидав, коли гроші вичерпували ся.

Для ширшої сьогочасної публіки праця ся має значінне, певне, не як біографія майже забутого Погодіна, а як хроніка російського літературного і наукового життя, а потім, пізніше — й взагалі життя російської суспільности. Барсуков сам — консерватор і в його оцінках й освітленнем діячів і фактів не завжди можна згодитись, але він совістно користується своїми джерелами, наводить їх цілі уступи, нарешті групує, як совістний хроніст, цілі купи фактів в різнородних, іноді доти невідомих джерел — і се робить його книгу корисною і для читачів иньших поглядів, ніж має сам автор. Оброблена більш вручно, ся праця може б мала подекуди прикмети памфлета, але поки що автору не можна закинути натягання фактів під певну прийнятну ім схему. Основна хіба його в иньшій — бажаючи зробити хроніку сю більш повною й корисною, він детально застановлюється на подіях, що мали дрібне значінне суспільне, а бажаючи використати усі свої джерела, він не відрізняє більш важних свідощів від менше чи цілком неважних, групує пять-шість, там де досить лиш двох, і се перетяжує працю і втомлює читача.

З великої маси фактів, чи вперш наведених автором, чи вибраних з відомих вже джерел, я вибираю декілька цікавих епізодів з історії українського суспільства, групуючи їх коло імен колишніх українських діячів — Максимовича, Бодяньського й Костомарова¹⁾.

¹⁾ Нотки на працю Барсукова зроблені просто вказівкою тома (римським) і сторони (арабським числом).

1. Максимович і Погодін.

Максимович і Погодін — се сполучення може показатись дивним з першого погляду. Що було в них спільного? З одної сторони — м'який чулий Українець з поетичною вдачею, з другої — практичний реаліст Росіянин. Максимович з міцними, глибокими симпатіями до рідного, місцевого — й централіст з переконанєм про безперечну висшість свого московського не тільки над чужим провінціалним, але й над західно-європейським. Нарешті два вчені, що в історичнім студіюванні тримали ся ріжного методу, приходили до відмінних висновків в спірних питаннях і часто через те полемізували між собою. Се, здавалось би, люди зовсім далекі оден від другого, але в дійсности вони були все жите в великій приязни між собою.

Максимович був один з давніх і щирих друзів Погодіна. Порівнюючи наведені у Барсукова листи Максимовича з надрукованими раніше листами Погодіна, легко зазначити різницю в відносинах одного до другого. М'який Максимович любить більш чуло й ніжно, ніж тверезий прозаїчний московський його друг. Доводить ся висловити своє співчуте з приводу якогось горя чи просто побажати здоров'я й успіху — у Максимовича се виходить більш сердечно, більш глибоко¹⁾.

Почавши ся майже відразу, ся приязнь між ними міцна була все жите. Максимович в своїх листах висловлював завсїди глибоку сердечну симпатію до Погодіна, як до людини. І в Києві й на хуторі Максимович чуло прислухуєть ся до московських звісток й завсїди — в годину радости чи горя для його московського друга — звертаєть ся до нього зі своїм виразом сердечного співчуття.

Листування їх повне обопільних сповіщень про наукові інтереси, про задумані чи початі наукові праці, нарешті про особисте жите²⁾. Всякий свій новий твір Максимович зараз же

¹⁾ Почуте глибокої симпатії до Погодіна чуємо у всіх листах Максимовича, навіть коли йому доводиться ся виговорювати чи доводити помилки свого кореспондента. Вирази як — „возлюбленный друже Погодине!“ XIX, 386 — зустрічають ся дуже часто. Кілька прикладів: „да не отпадетъ отъ приязни твоей преданный тебѣ Максимовичъ“ — V, 44. „Какъ жалко и больно миѣ даже до сего дня, что я прозывалъ тебя“ — VII, 60 і т. д.

²⁾ Становище Погодіна — й офіціалне й суспільне було лінше, ніж Максимовича: професор московського університета, він був відомий

посилає Погодіну, бажаючи від нього критики твору й розбору поглядів¹⁾. І хоча Максимовичу нераз доводилось нотувати помилки свого вченого друга, але всеж таки він був високої гадки про критичні здібности Погодіна.

Окрім загальної приязни, окрім спільности наукових інтересів — оба працювали над історією давнішого часу, над тими-ж самими питаннями, — була й ще одна спільна риса. Вони вважали один другого товаришами по напрямку²⁾, вченими одної школи: в сїм повільнім—розвою російської історіографії, в сїй зміні нових методів студіювання, нових впливів і на-

і в ширших московських верствах, як вчений і суспільний діяч. Але разом з тим він був дуже самолюбний і бачив приводи для невдоволення й скарги на молодше покоління, що не вмів і не хоче шанувати старших, шанувати авторитети, — навіть коли сього в дійсности й не було. В порівнянню з Погодїним Максимовичу жило ся важче й труднїйше, бракувало часом і матеріальних засобів житя. Через те часто в листах Максимовича чуємо отсе почуте суму за своє невдале житє; але він не підкреслює, не виставляє сього на очи людям, і коли часом вихопить ся гїрке слово — закінчує вже шуткуючи вказівкою на свою фортуну. Див. в моїй статї „М. А. Максимович“ с. 7—8, ще приклад: „Тамъ все — пише Максимович про київську археографічну комісію — председательская воля и дѣлопроизводительное исполненіе: тотъ хватаетъ звѣзды, а другому достается что иное, въ томъ числѣ — петличная вмѣсто нашейной; а нашего брата до сихъ поръ отбывали только одобреніями, одобреніями и обѣщаніями, которыя до сихъ поръ не исполнились IX, 166. Береги здорovie... я поздно слишкомъ за это хватился, какъ сталъ невидущій и небѣгущій, — а теперь только насаждаю не столько ровъ, сколько шиповнику, а отъ лавра наслаждаюсь только листомъ въ супѣ (1843), VII, 269.

¹⁾ „Пусть и не согласенъ со мною ты, но, братъ любезный, пора сказать твое мнѣніе ученое, когда ни одинъ журналъ не далъ ничего кромѣ обычныхъ имъ бранчивыхъ статей“ — V, 45 (се про розвідку „Откуда идетъ Русская земля“)... „Вѣдь ужъ теперь отъ Погодина Русская исторія должна быть не то, что его прежняя или Устряловская. Она должна быть монументальная, должна быть цѣльнымъ, изряднымъ изданіемъ, поэмою“ IX, 93. Але Максимовичу доводило ся нотувати помилки й нетактовности Погодіна: хоч він і підкреслює у Погодіна „ученую вѣротерпимость мнѣній, какую показалъ ты распристраненіемъ Эверщины и Венелевщины со всѣмъ противоположнымъ твоему мнѣнію“ (V, 43), але в иньшїм місці М. щиросердечно зазначає: ты другъ исторіи — всякъ знаетъ это, какъ дважды — два четыре; но почему же тѣ не друзья, кто не такъ думаетъ, какъ ты. Не сердись на меня за эти неустыя тебѣ слова... IX, 145, пор. в статї „М. А. Максимовичъ“, с. 10—11, 22, 40—41.

²⁾ Погодїн Максимовичу: „Я радуюсь вообще на твои работы. Все мы же. А молодые?...“ V, 46.

прямів, історичних схем і світоглядів, вони почували себе вченими старої марки, чужими отсім історичним „ересям“, уживаючи відомий вираз Погодіна, і ставили ся підозріло до сих нових поглядів. Признаючи за автором праці талановитість чи заслугу в збиранню джерел і матеріалів, вони підозріло приймали всяку пробу утвореня нової історичної схеми, нового порядковання основних поглядів чи нової комбінації давніх тезисів. Розбираючи якось історичні праці Максимовича, Погодін висловив своє вражінне від них порівняннем узятим з сюжетів російських казок: як приємно, каже Погодін, мов після блукання в страшнім дикім лісі, повнім різних страховищ і небезпек, почути нарешті „руській духъ“¹⁾: так ставив ся Погодін до нових напрямів і методів в тодішній російській історіографії.

Ворожо дивив ся Погодін й на діячів нової літератури й критики. Відомі його дуже різкі слова про Белінского, голови тодішньої ліберальної критики²⁾. У Максимовича не зустрічаємо таких різких осудів: він взагалі не був швидкий на гострі слова — але він співчував таким виданням, як Погодінський „Москвитянинъ“ і вважав дуже користним його консервативний напрямок супротив нових впливів в літературі і в критиці³⁾.

І в історичних працях, і в своїх публіцистичних памфлетах і в виданню часописи — Погодін завсіди був репрезентантом „руссаго духа“, се нераз занотовує й Максимович в своїх листах⁴⁾: „руській духъ“ — головна риса, основа світогляду Погодіна. Але сього не можна в тій самій мірі прикласти до Максимовича, і Барсуков — ставлячи його поруч з Погодіним і Шевирьовим, робить тут помилку⁵⁾. Як Максимович сам висловлюєть ся в листах про свої погляди і як можна простежити в його віршах і статях — в сих поглядах було досить спільного з поглядами Погодіна, але була й велика різниця. Хоч як Максимович міцно почував свій духовний звязок з московським університетом, з московськими науковими й літе-

1) V, 47.   2) VI, 81.

3) „Впрочемъ, если — сверхъ чаянія — заварить „Москвитянина“ — то и я не премину подкинуть въ него дробокъ чумацкой соли, а можетъ быть и цѣлого чабака всунуть, а коли размахнется рука, то и галушку для писального горла“, V, 111. Пор. VI с. 62 (истинно усладительно читать), с. 63, V, 107, VII, 268, IX, 394, XIV, 352.

4) Нпр. V, с. 8, 10, 44, 130 і т. д.   5) VI, 62.

ратурними кружками¹⁾, ще міцнійше був звязаний Максимович з Україною, її сьогочасним і минулим житем.

Українські симпатії Максимовича були дуже глибокі й міцні. Ще будучи фаховим ботаніком, Максимович видає збірник українських пісень (1827 р.), перший — по тим часам — науково виданий збірник пісень, і ціле се видання, — від передмови до кінця, переняте горячим коханням до рідної мови, рідної пісні. Максимович міг би повторити про себе відомі слова Гоголя про своє замидування до рідних пісень: „моя радість! живнь моя, пѣсни!“²⁾.

Припадково змінивши свою московську катедру ботаніки на київську катедру „русского языка и словесности“, Максимович цілком захоплюєть ся стариною українською взагалі й славним минулим самого Київа, його археологією й топографією. Максимович дорожить кождим відгомонам далекого минулого, кождим спомином, кожною памяткою, і невтомно дбає про те, щоб заховати від знищення монументальні й письменні останки старини. Він працює і в історії і в історії літератури, розробляє питання археології й історичної топографії, збирає документи й комбінус звістки про місця того або иньшого давнього монастиря чи села, невтомно працює — не тільки як талановитий вчений, що приїхавши в чужу країну, знайшов дуже багато цікавого й захопив ся сим новим для нього світом, — ні, ві всіх працях Максимовича ми чуємо щирю любов Українця до свого краю, до його минувшости, котрому так боляче, що ся минувшість забута і занедбана не тільки людьми взагалі, але й навіть вченими.

Але підкреслюючи щирі й глибокі симпатії Максимовича до України, його замидування її старовиною й сум з приводу її сьогочасного стану³⁾, ми всеж таки не можемо назвати Мак-

¹⁾ Див. в мойї статї „М. А. Максимовичъ“, с. 8–10.

²⁾ Нпр. пише М. про себе: „...перебирая только украинскія пѣсни и наслаждаясь ими до упоенія. Фу, братецъ, какъ это хорошо, неописанно хорошо! Сколько души и жизни отозвалось въ этихъ звукахъ...“ V, 359, в иньшій місці: „языкъ развязывается и рука размахивается и тянется то къ старинѣ Кіевской, то къ языку Русскому, а всего охотнѣе хватается за пѣсни украинскія“ (1843), VII, 268.

³⁾ Нпр. „нравственный упадокъ моихъ земляковъ наводитъ скорбь на душу мою: но онъ ей Богу не отъ горѣлки“ — VII, 61 (1843): замітка на слова Погодіна про сучасних Українців — після вражінь з подорожі й переїзду через Україну.

симовича навіть українофілом, — се була-б помилка. Він і сам тримав ся окремо від українофілів — наприклад під час полеміки Костомарова з Погодіним він підтримав Погодіна супротив Костомарова¹⁾: справді, тут і давня дружба, і почуте солідарности з ученим старої школи супротив нових впливів і поглядів, але всеж таки з сього і з иньших фактів ясно, що Максимович не вважав українофільство близьким для себе. В листах до Галичан Максимович вважає цілком зрозумілим і природним прийняте народньої української мови за літературну, але здержуєть ся зробити такий же вивід і для російських Українців. Любячи щиро й глибоко рідну Україну, Максимович всеж таки не поділяв гадок і плянів українофілів про самостійну українську мову, літературу й науку: се знав і Погодін і він звертаєть ся до Максимовича намовляючи його „образумить“ українофілів редакції „Основи“²⁾.

Максимович за покликом Погодіна — образумлювати-ме українофілів „Основи“ — се здавало ся-б іронією, і до сього не прийшло, але Погодін знав добре погляди свого товариша³⁾. Вчений Українець міг би прикласти до себе відомі слова Гоголя, що він властиво не знає, яка в нього душа — українська чи російська: так багато міцних звязків сполучали його з російським життям, культурою, наукою. Старі суперечки України з Москвою — се річ минула, річ історії; сьогочасна ріжниця індивідуальности двох народів Максимовичеви промовляла мало: сї ріжницї, сї індивідуальні відміни цезали для нього в синтезі єдиної сьвятої Руси⁴⁾ й він не повторив би навіть слів Гоголя про культурну осібність Київа — „онъ нашъ, онъ не ихъ, неправда ли?“, а скорше прийняв би вираз Погодіна під час його полеміки з „Основою“, що Київ не може бути українським, бо він однаково спільний і Українцям і Росіянам.

2. Бодянський.

На ювилеї Погодіна, висловлюючись з великою пошаною про наукову й суспільну діяльність ювілята, Бодянський з подякою згадав, який добрий був для нього Погодін з самого

¹⁾ Пор. в статі „М. А. Максимовичъ“, с. 10—11.

²⁾ Дивись низше прим. 1 на ст. 81. ³⁾ XX, 332.

⁴⁾ Пор. в статі „М. А. Максимовичъ“ с. 15. Занотуємо також вказівки М. в статі його за Гоголя супротив обвинувачень Куліша — наведені в XVIII, 129—131.

початку знайомості. Нераз доводило ся Бодянському сварити ся й потім знов мирити ся з Погодіним, але ніколи не забував він тої симпатії, з котрою зустрів його колись, ще студента, Погодін. Рано помітивши в молодому студенті здібности до самостійної наукової праці, Погодін вже не спускав його з очей і не мало причинив ся пізнійше до обрання Бодянського кандидатом на катедру славістики.

Будучи в університеті, цікавив ся Бодянський історією: викладав тоді російську історію ще Каченовський, відомий репрезентант т. зв. скептичної школи російської історіографії. Оі скептичні погляди на давню історію, обяснення минулого з становища скептиків і сувора критика загально прийнятих поглядів — се все робило вражінне на слухачів, і вони, пишучи студентські праці на теми з історії, проводили в них звичайно погляди скептичної школи. Написав і Бодянський таку працю — „О мнѣніяхъ касательно происхожденія Руси“. Цікаво, що й пізнійше Бодянський, вже займаючись иньшими працями й змінивши в дечім свої погляди, готовий був боронити принципіально виводи отсеї своєї праці від критики оборонця звичайних поглядів — Буткова¹⁾.

Иньші інтереси Бодянського лежали в області української народньої поезії. Він сам збирав пісні українські й навбирати встиг їх дуже багато²⁾. Застановляючи ся над аналізом українських пісень, Бодянський розглядав також разом і народні пісні иньших славянських народів: так повстала тема його магістерської праці — „О народной поэзиі славянскихъ племенъ“ (1837). І ранійше ставило ся питання про звязок загального характера української народньої поезії, народніх пісень з самою історією українського народа, але Бодянський поставив задачу більш широко, взявши для порівняння й народні пісні

¹⁾ V, 403, листи до Погодіна: „Мнѣ теперь не до студенческихъ продѣлокъ, хотя могу сказать, что сочиненіе писано мной тогда по крайнему моему разумѣнію и съ спокойною совѣстію. Я никогда не отрекусь отъ него, не смотря на то, что о многомъ теперь я совѣзмъ иныхъ мыслей... Я готовъ защищать свои старыя грѣхи, только противу подобныхъ обличителей, какъ Руссовъ и его братія, вовсе не умѣющихъ владѣть мечемъ наѣздника, и то для потѣхи православныхъ и науки старыхъ неукровъ...“

²⁾ Бодянський згадував про 8 тисяч українських пісень в своїй збірці, але Максимович висловив свій сумнів про таке велике їх число і питав Погодіна, чи се дійсно так, V, 102.

иньших Славян. Для тих часів се була дуже замітна праця і вона звернула на автора увагу.

Разом з тим працював Бодянський і над дорученим йому Погодіним перекладом Шафарика „Славянских Древностей“ — вийшов сей переклад р. 1837—1838¹⁾. І дисертація й переклад причинили ся до репутації молодого вченого, дали йому славу талановитого славіста і таким чином дали напрям його будучій науковій карері. Коли зайшло питання про приготування професорів для будучих університетських катедр славістики, московський куратор Строганов від себе рекомендовав Бодянського для московського університета; сей вибір був затверджений, і Бодянський отримав наукову командировку в славянські землі (1837 р.).

Дуже швидко вибрав ся Бодянський в наукову подорож. Ще по дорозі, їдучи на Прагу через Київ і Волинь, він оглядає бібліотеки — Семинарську в Переяславі, а в Києві — Софійську, Братську, Михайлівську. В Переяславській семинарській знайшов Бодянський два харатейні євангелія, а в київських позанотував цікаві уступи в старих книжках і рукописах²⁾.

В листах Бодянського до Погодіна ми знаходимо багато фактів для характеристики життя молодого вченого підчас наукової подорожі. За дану йому наукову задачу узяв ся він з незвичайною енергією, бажаючи передовсім найбільше побачити в наукових цілях, найбільш пізнати. „Я не ворочусь кь вамъ безъ того, чтобы не говорить на всѣхъ нынѣшнихъ словенскихъ языкахъ“ — пише він Погодіну з Праги³⁾. Дійсно, молодий славіст працював, не жадуючи здоровля, й встиг багато зробити за короткий час.

Працюючи в Празі під проводом Шафарика, Бодянський з великою пошаною й симпатією згадує про чеського вченого, підносячи його великі знання й невтомну енергію серед важких матеріяльних умов життя. З свого боку й Шафа-

---

¹⁾ Занотуємо, що переклад сей звернув увагу тодішньої „Бібліотеки для читенія“ і Бодянський досить остро, хоч коротко відповідав на її критичні уваги, між иньшим про російську мову перекладу Бодянського, V, 95—98.

²⁾ Листи до Погодіна, V, 100—102 (цікава замітка про себе — „я таки довольно порядочно смыслу въ Малороссійской исторіи...“).

³⁾ V, 106 (з видання „Письма кь М. П. Погодину изъ Славянскихъ земель“). А се дрібничка для характеристики життя Бодянського: „отъ чая я отказался и остался при одной водѣ...“ V, 105.

рик від першої стрічі прийняв дуже щиро перекладчика його Древностей й далі був для нього прихильним¹⁾.

Серед своїх занять славістикою Бодянський всеж таки не забуває Москви і з живою цікавістю прислухається до звісток з її наукового і літературного життя: так з великою симпатією зустрів він звістку про задуману Погодіним часопись, співчуває його замірам і плянам і бере на себе в будучій часописі відділ про славянські народи.

З глибоким сердечним жалем відповідає Бодянський на звістку про смерть С. Строева й про вмираючого від сухот Станковича. Й се гірке почуття невіджалованої втрати молодих й талановитих людей тим більше в сім листі Бодянського, що й він сам був важко хорий і бачив на власні очі всю невідрадність важкої хвороби й — може бути — смерти одному далеко від своїх на чужині, між чужих людей. Яким важким почутем глибокого одчаю перед несподіваною смертю серед початих студій і праць диве лист Бодянського до Погодіна з Фрейвальдау в маю 1840! Але кінчилось щасливо, небезпека минула й закінчивши свою наукову подорож Бодянський в вересні 1842 р. почав в московським університеті свої лекції²⁾.

Не розбираючи взагалі наукової діяльності Бодянського під час його професорства в московським університеті, треба занотувати ще один епізод з його життя — се редактоване „Чтеній“ московського Історичного Товариства з огляду на уміщені тут Бодянським важні джерела для української історії.

Виступаючи з московського університета, Погодін зрік ся також і секретарства в історичнім товаристві, рекомендуючи замість себе Бодянського. Бодянський дійсно більшістю був вибраний на секретаря й разом з тим перейняв і редактованне видань товариства (1845).

Між окремими виданнями, між иньшим, порішено було видати літопись Величка. Були деякі непорозуміння з сього приводу з Погодіним³⁾, властителем манускрипта, але нарешті їх уладжено, й здається Бодянський думав виданням Величка розпочати цілу серію джерел для української історії⁴⁾. Але

¹⁾ Епізод з поданими Бодянським звітками про матеріальні умови життя Шафарика — V, 193—196.

²⁾ Листи Бодянського до Погодіна під час подорожі видані в книзі „Письма къ М. П. Погодину изъ Славянскихъ земель“ і звідти наведені уривки в V і VI.

³⁾ VIII, 150—152, 154.   ⁴⁾ VIII, 399—400 (1846).

в 1846 р. почали виходити „Чтенія“, завдяки енергії¹⁾ Бодяньського ставши тепер реґулярним й більш науково цікавим органом московського товариства, і Бодяньський порішив частину місяця присвятити джерелам української історії.

Ми знаємо, що Бодяньський не тільки офіційно був професором славістики, але й сам щиро цікавився славянським світом; з другого боку українські інтереси його завсіди були міцні, й переглядаючи перші книжки Чтеній, коли їх заповняв майже виключно сам Бодяньський, ми ясно бачимо тут сполучення славянських і українських інтересів видавця; його власні статі по славянським темам і переклади творів Шафарика, Полацкого, Суровецкого йдуть разом з джерелами й статями по питанням українським²⁾.

Треба було передовсім звернути увагу читачів на се виданне, призвичаїти публіку до публікації своїх фамілійних паперів, до посилення їх на перегляд редакції чи для друку. Бодяньський мав се на увазі — він зазначає се і в самих Чтеніях і разом з сим, посилаючи „Чтенія“ на Україну, зазиває своїх кореспондентів до участі в сьому виданню. „Пора уже, давно пора не скривать подобнаго рода богатствъ подъ спудомъ и тѣмъ сколько можно облегчить изучение и познание истории Южныхъ Руссовъ для всѣхъ и каждаго, особенно же для самыхъ Русскихъ“ — пише Бодяньський нпр. в передмові до „Исторіи Руссовъ“. Ті-ж самі гадки проводить він і в приватних листах і закликаючи до співучасті в „Чтеніяхъ“, додає: „если между своими не будетъ взаимности, то отъ кого же прикажете ждать ее? Ужели отъ чужихъ?“ „Для первой (т. е. Южной Руси) тружусь почти въ каждой книжкѣ своего журнала — пише він Сахарову — если Богъ поддержитъ, на-

¹⁾ Див. нпр. лист Сахарова Кубарьову: „...хвала Бодянскому. Дай Богъ, чтобъ съ него началось возстаніе и новая эпоха... Духъ бодрости и терпѣнія пошли, Господи, Бодянскому...“ Бодяньський щиро дякував за сі добрі бажання Сахарова: „какъ мнѣ васъ благодарить за ваше слово, согрѣтое такимъ сочувствіемъ къ моему дѣланію“... Симпатизував тодіж Бодянському й Кубарьов. Барсуковъ, Русскіе Палеологи.

²⁾ Один з перших звернув увагу на нові „Чтенія“ Куліш, але він разом з тим зауважив, що незручно розпочато публікації українських історичних джерел з „Исторіи Руссовъ“, і з свого боку рекомендував для видання „однѣ украинскій современный мемуаръ о войнахъ Хмельницкого и о междуусобіяхъ, бывшихъ въ Украинѣ по его смерти“ VIII, 401 (лист до Погодіна).

дѣлюсь сдѣлать многое...¹⁾

Але сей спеціальний інтерес видавця „Чтеній“ до українських матеріалів звернув увагу й занепокоїв московських археологів та істориків. Се здавалося деяким з них образливим; їм привиджувалося в тім якась спеціальна інтрига зі сторони зайді-Українця, що навмисно — мовляв — не друкує більш цікаві джерела й статі по російській історії. Відносини до Бодянського міняють ся, й ті самі, що висловляли йому подяку за енергію й вдатне редагування, тепер обкидають його докорами, а в приватних листах навіть досить некультурними лайками, не забуваючи при тім підкреслити прикметник „малороссийскій“ чи просто „хохоль“²⁾.

Са зміна відносин до Бодянського дуже ясно проявила ся в приводу т. зв. Флетчерової історії, цілком несподіваного випадка, який звернув на Бодянського увагу всього тодішнього інтелігентного круга, викликав симпатії цілком сторонніх людей, звязавши імя мало відомого професора з загальним питанням про свободу науки³⁾.

Цікаво, що сам Бодянський знав, як іноді поруч з науковими інтересами треба ще рахувати ся з иньшими, далекими від науки обставинами. Так наприклад він досить побоювався друкуючи „Історію Руссовъ“ з приводу її репутації й автономних її тенденцій: він вагався почати видання, але почавши й потім всеж таки думав, що може доведеть ся згодитись на деякі скорочення чи відміни в тексті. „Історія Руссовъ“ пройшла цілком без перешкод, але з Флетчером цілком несподівано трапила ся біда⁴⁾. Бодянському було предложено перейти в казанський університет, він побоювався навіть адміністративної висилки в північну Росію, до Вологди, але від казанського університета відмовив ся й вийшов цілком з уні-

¹⁾ Передмова до „Історії Руссовъ“. Барсуковъ, Русскіе Палеологи. Порівн. Киевская Старина, 1887, IV і 1899, VII.

²⁾ X, 154—155 й Барсуковъ, Русскіе палеологи.

³⁾ Нпр. Никитенко: „...Строгановъ — по вираженію Гоголя — нагадилъ Уварову, Уваровъ Строганову. Это въ порядкѣ вещей на Святой Русі... Но зачто погилба книга Флетчера — книга полезная для нашей історіи? За что истрадалъ секретарь Общества — Бодянскій, котораго велѣли удалитъ въ Казань? За что парализовано Общество, оказавшее немало услугъ науки?“ X, 160—161 (з „Дневника“ Никитенка). Уваги Хомякова, X, 173. Відносини Самаріна — X, 163.

⁴⁾ Епізод з Флетчером переказано в X, 154—173.

верситету. Несподівано, заходами гр. Строганова справа скінчила ся лише, Бодянському можна було знов заняти свою катедру в московськiм університеті, але редагуванне „Чтеній“ всеж таки лишилось на довший час в руках Беляєва: пізнійше вернув собі Бодянський і „Чтенія“, але всеж таки перші роки „Чтеній“, перша доба редагування їх, завдяки зібраним й надрукованим там матеріалам по українській історії, лишить ся на завсїди памяткою зусиль й енергії Бодянського коло систематичного публікування українських джерел.

3. Костомаров і полеміка в російських часописах з українофілами.

Стара полеміка про українську мову й самостійний культурний розвій української людности стала більш горячою й живою в 1861 р. Почалось телер з видання Основи, яка при своїй уміркованій програмі, всеж таки показала ся підозрілою і шкідливою більшості російської інтелігенції. Тільки що почало ся виданне Основи, як Поіодін вже почав на неї скаржити ся Максимовичу, щоб той вплинув на „ослѣпленных“ видавців нової часописи¹⁾. Поіодін бачить в замірі петербурської громади, в програмі Основи тай в її статях заклик до поділу мови, літератури і всього культурного життя і вважає такий поділ дуже шкідливим²⁾.

Іньшу сторону підносив в сій справі Катков: він доводить, що українська мова в творах української інтелігенції цілком штучна і в своїм замірі утвореня української літературної і наукової мови ся українська інтелігенція іде хибним шляхом, іде супротив вимог і вказівок реального народнього життя: в сій справі, по гадці Каткова треба йти навпаки, за „писателями Червоної Руси“, які дбають — по Каткову — зробити свою літературну мову більш подібною до літературної російської³⁾.

¹⁾ „Да что ты нехватишь по лбу ослѣпленных!“ Письма М. П. Погодина къ М. А. Максимовичу с. 79, XVIII, 124.

²⁾ „Что затѣвають малороссійскіе то писатели? Тамъ силятся соединить ся Неаполь съ Пиемонтомъ, и Венецію съ Римомъ, а мы хотимъ дѣлиться въ Полтавѣ, Курскѣ, Воронежѣ, Кіевѣ! Пусть воздѣлывается языкъ, процвѣтаетъ литература, развивается жизнь, — а дѣлиться то для чего?...“

³⁾ „Языкъ, употребляемый южно-русскими писателями въ Галициі, гораздо ближе къ нашему литературному языку, чѣмъ то Малороссійское нарѣчіе, какимъ пишутъ наши украинскіе литераторы. Каждый-изъ насъ совершенно легко можетъ читать все, что пишется на южно-русскомъ“

Більш повно висловив ті самі гадки російських централістів, з своїм звичайним зав'язем Іван Аксаков: він пише до Костомарова, що не бачить можливости для існування окремої української літературної мови й не хоче ніяких штучних проб розірвати цілість загально-руського розвитку й відвести українських письменників від писання по російськи. Й разом з тим Аксаков кидає Костомарову докір в націоналізмі, племеннім егоїзмі й вузости, штучнім самообмежуванню. Закінчує він ефективною вказівкою, що все суперечить життю й історії¹⁾. З об'єктивного становища Аксаков признає за українською інтелігенцією право на уживанє рідної мови, але не утримав ся від злого закиду про грецьких героїв і богів в українськїм кожусі, закиду злого і безпідставного.

В порівнянню з Катковим Аксаков висловлюєть ся більш мягко, лагідно, не заперечує²⁾ за українською інтелігенцією права плекати рідну мову, але тримаючи ся в душі погляду, що окрема українська література непотрібна й шкідлива, чи міг він далеко відійти від „точки государственной принудительности“³⁾, на яку потім стали різні критики українського літературного руху?

нарѣчіи, равно, какъ и русскіе люди въ Галиціи совершенно свободно и съ особенною охотою читають русскія книги. Писатели Червонной Руси стараются болѣе о томъ, чтобъ сблизить свое нарѣчіе съ литературнымъ, не слѣдую примѣру нашихъ украинскихъ литераторовъ, которые передразниваютъ всѣ оттѣнки и тоны народнаго говора“. Современная Лѣтопись 1861 г., XVIII, 124.

¹⁾ Я не вѣрю въ возможность образования Малорусскаго общаго литературнаго языка, — кромя чисто-народныхъ художественныхъ произведеній, — не вижу къ этому никакой возможности, не желаю и не могу желать никакихъ искусственныхъ попытокъ нарушить цѣльность общерусскаго развитія, отклонить Малороссійскихъ художниковъ отъ писанія на русскомъ языкѣ. Слава Богу, что Гоголь жилъ и дѣйствовалъ раньше, чѣмъ возникли эти требованія: у насъ не было бы „Мертвыхъ Душъ“; вы бы или Кулишъ наложили бы на него путы племеннаго эгоизма и сѣзуили бо его горизонтъ кругозоромъ одного племени! И какая, признаться сказать, звучитъ во всемъ этомъ фальшивая нота... Чувствуете ли вы, какъ все это противорѣчитъ жизни и исторіи! Но, разумѣется, никто изъ насъ никогда не хотѣлъ и не думалъ мѣшать вамъ. Пишите, сколько угодно, переводите Шекспира и Шиллера на малорусское нарѣчіе, одѣвайте героевъ Гомера и греческихъ боговъ въ Малороссійскій кожухъ — вольному воля!“... XVIII, 124—125 (з видання листів Аксакова).

²⁾ Хоч ся заява — „никто изъ насъ никогда не хотѣлъ и не думалъ мѣшать вамъ“ не ясна: хто се „ми“ — „изъ насъ“?

³⁾ Вираз Костомарова.

„Для мене малороссь і великороссь одно — рускій“ пише на иньшій місці Аксаков: „і потому никакого союза или федерация и т. п., я тутъ не предполагаю“¹⁾. Через те співчуваючи культурним змаганням Українців в Галичині²⁾, Аксаков підкреслює їх симпатії до Росії й так страшно обурюєть ся на статтю Мик. Чернишевского³⁾ про літературні змагання галицьких Українців. Але в анальоїчній справі⁴⁾, — що до культурного розвитку Українців в Росії — ставить Аксаков певну умову, щоб національна основа такого розвитку не шкодила культурній „общерускій“ єдності. Через те Аксаков обмежує самостійну українську літературу лише межами народньої осьвіти⁵⁾, й ви-

1) „Я знаю лично всю колонію петербургскихъ Малороссійскихъ „патріотовъ“. Это именно „патріоты“, а не народные люди. Они мечтають о раздѣльности п о федерации и чувствуютъ влечение къ Полякамъ, но эти послѣдніе не умѣютъ пользоваться ихъ расположеніемъ и сдору не признають Малороссію“... Лист Аксакова до Кохановської, XVIII, 141 (листування з Кохановською видано в часописі „Русское Обзоріе“ 1897 р.).

2) „Въ Галиціи я былъ... Нужно имѣть каменное или Польское, но не Малорусское сердце, чтобы не сочувствовать стремленіямъ народа, который страданіями своими выработался до потребности ограничить свое племенное самолюбіе... А вы его подчуєте особностями“... Лист до Костомарова, XVIII, 134.

3) Стаття эта — „оскорбляя Галичанъ въ самыхъ задушевныхъ, теплыхъ ихъ стремленіяхъ осуждаетъ ихъ старанія писать русскими літературнымиъ языкомъ, предлагаетъ имъ держаться Малороссійской племенной особности“... статя Аксакова „День“ 1861, XVIII, 133.

4) Сю ріжницю в відносинах Аксакова до українського відродження в Галичині і в Росії зауважила йому самому в листах своїх Кохановська, наприклад вона пише: „Хомяковъ встрѣтилъ горячимъ привѣтомъ проновѣди Гречулевича на Малорусскомъ языкѣ. „Русская Бесѣда“ объявила, что ей дорога всякая народность: вы сами и вашъ „День“ думаете быть (и должны быть) пріемниками и распространителями идей „Русской Бесѣды“ и високаго чувства Хомякова. А между тѣмъ, что выходитъ на дѣлѣ? Вы и „День“ въ открытой неприяни съ представителями заявляющей себя Малорусской народности...“ Або в иньшій листі: „въ васъ, такомъ логическомъ, какая это непослѣдовательность? Вы хлопчете о пробужденіи, о поддержаніи литературы въ Галиціи, а литературное пробужденіе Малороссіи не встрѣчаетъ въ васъ никакого привѣта и ни слова участія“... XVIII, 138—139.

5) В листі до Кохановської з приводу наведеного нею погляду Потебні на мету окремої української літератури, XVIII, 137—139, занотуємо тут, що для української мови в межах народнього ужитку Аксаков бачить велику задачу в західній Росії в боротьбі з польськими культур-

таючи українські казання Гречулевича, ворожо дивить ся на Чорну Раду й інші літературні твори по українськи для інтелігенції, бо для інтелігентних читачів має бути лише одна мова: нема чого вважати на місцеві відзнаки мови, бо й московської мови добре не зрозуміють, може бути, Рязанець і Новгородець.

Критиком „Основи“ разом з цілим українським літературним рухом виступив також і славіст Ламанский. Батарекю доказів і арґументів против окремої української літератури доповнив він ще вказівкою на спільну працю українських і російських письменників коло утвореня російської літературної мови¹⁾. Гадка про можливість окремої самостійної української літератури здасть ся вченому славістови „величайшею недіпністю“.

Такі то погляди на українську літературу висловлені були з приводу нової „Основи“. Не висловлюючи ся за суворі репресії супротив нового літературного руху, і Аксаков і Ламанский всеж таки висловились ясно, що на їх гадку се все й шкідливе й непотрібне. Такий осуд відомих публицистів мусів

ними впливами: „Я посовѣтую ей (Основѣ) воспользоваться Малороссійскою племенною особенностью для того, чтобы въ западныхъ губерніяхъ подемомъ мѣстнаго элемента противодѣйствовать польской цивилизаціонной стихіи, точно такъ, какъ въ Бѣлоруссіи надо возбудить въ народѣ чувство Бѣлорусской племенной особенноти. Все это, разумѣется, касается простаго народа, а отнюдь не общества, которое вооружено всѣми орудіями народнаго Всерусскаго самосознанія“... XVIII, 142.

¹⁾ „Огромное, непосредственное вліяніе имѣли на языкъ пашъ Южно-Русскіе ученые и писатели съ конца XVII в. до самого Ломоносова. Малоруссы господствовали тогда у насъ въ іерархіи, въ школахъ и образованности. Они, повидимому, имѣли всѣ средства образовать Русскій літературный языкъ на Малорусской основѣ. Історія рѣшила иначе... И такъ, нашъ літературный языкъ нынѣшнимъ своимъ видомъ обязанъ общимъ совокуднымъ усиліямъ Велико-Мало-Руссовъ. Онъ есть плодъ исторической жизни всего Русскаго народа... Въ основѣ своей Великорусскій языкъ нашъ принадлежитъ одинаково въ значительной мѣрѣ и Малороссіянамъ. Отказавшись отъ него, они бы отказались отъ значительной части своего прошедшаго, своей історіи и все таки бы не успѣли образовать на своемъ нарѣчій такой літературы, которая бы имъ сдѣлала излишнюю літературу Русскую. Отказавшись отъ Русской образованности, они принуждены бы были примкнуть къ Польской, съ которою тоже словесность Малорусская не сравняется. Пока же Малоруссы не создадутъ своей образованности, на своемъ нарѣчій, до тыхъ поръ должны они учить ся и писать или на Русскомъ или на Польскомъ языкѣ... „День“ 1861, XVIII, 126—128.

зробити певний вплив на ширшу публіку, яка не могла сама розібрати на сій стороні правди.

Українці — видавці „Основи“ — розуміли ріжницю між поодинокими своїми опонентами й критиками. Сю ріжницю відчуваємо ми й тепер в полемічних статях Костомарова: йому боляче, що славянофіли, як Аксаков, не хочуть зрозуміти значіння нового українського руху й йдуть против його, замість того щоб підтримати літературні й культурні змагання Українців. Сей тодішній настрій Костомарова легко можна завважити по його відповіді на докази Аксакова: се статя „Правда Москвичамъ о Руси“, де Костомаров докоряє славянофілам за їх вороже становище супротив українських змагань¹⁾. Се дуже зрозуміле почуте жалю, що чесні й розумні люди не можуть уявити собі, на який шлях ступають, висловлюючись так ясно й різко против українських змагань, і таким чином самі того не бажаючи, підтримують централістів, як Катков з його заявою про небезпеку від українського руху.

Але Аксаков, полемізуючи з Українцями, кинув Костомарову докір, що Українці йдуть в супереч з житем й історією. Сам історик, Костомаров відповідає йому поясненнем свого демократичного розуміння історії; супротив звичайного розуміння історії, Костомаров ставить²⁾ своє розумінне її як історії народної думки, народніх почувань і народніх ідеалів: такій

1) „Въ Москвѣ существуютъ люди, называющіе себя славянофилами, еже сказуется славянолюбцами, но въ сущности они не таковы, каковыми себя выставляютъ; они хотять воспитать въ своемъ народѣ непріязнь противъ другого славянскаго народа, который и малочисленнѣе и слабѣе того народа, къ которому они сами принадлежать... Вотъ, эти славянофилы — добрѣйшіе, честнѣйшіе, умные и свѣдущіе люди, а отъ него (національного тщеславія) не могутъ избавить ся. О Москва! какъ въ нынѣшнихъ чадахъ твоихъ зрятся отцы и дѣды пхъ!“... „Основа“ 1861, X, XVIII, 123.

2) „Вы находите, что стремленіе писать по малорусски и создавать особую литературу противно Исторіи и жизни. Да противъ Исторіи. Но какой? Исторіи войнъ, трактатовъ, министерскихъ распоряженій, кабинетскихъ соображеній, насильственнымъ размежеванъ краевъ, составленію данныхъ и купчихъ ва миллионы человѣческихъ душъ, живущихъ и грядущихъ въ земной жизни. Но оно не противно Исторіи народной мысли, народныхъ чувствованій и побужденій, слѣдовательно не противно и жизни. Коль скоро существуетъ народъ съ собственною фізіономією, съ своеобразными пріемами, съ собственнымъ нарѣчіємъ, то не противно жизни и его своеобразное свободное развитіе“... Лист до Аксакова, XVIII, 125.

історії бажання утворення окремої української літератури цілком не противні. Разом з тим Костомаров зазначає, що Аксаков іде нелюдічно, висловлюючись против репресій, але всеж таки бажаючи відвести й здержати Українців від писання на рідній мові¹⁾.

Се були-б теоретичні дебати на тему про самостійну українську літературу й українські національні змагання, але випадково знайшов ся реальний приклад для критиків і опонентів: се був т. зв. Гоголевський епізод. Справа в тім, що Куліш надрукував в „Основі“ статтю про оповідання Гоголя з українського побуту на російській мові, де заперечує знання українського життя в сих оповіданнях Гоголя і взагалі висловлює осуд на Гоголя, яко артиста-малюра українського життя і побуту²⁾. Коли згадати, що Куліш в своїй біографії Гоголя висловив ся кілька років раніше з великою похвалою про українські оповідання Гоголя, то легко зрозуміти здивування публіки, наприклад Максимовича, що виступив зараз же боронити Гоголя від критики Куліша. Але російські читачі, ті, що знали про українські літературні змагання, побачили тут відгомін національних змагань, побачили тут пімсту від Українця-критика Українцю-письменнику, за те, що той полишив рідну мову й перейшов до чужої мови. Відси почались докори й обвинувачення Українців в національнім шовінізмі, в племеннім егоїзмі, що вони, мовляв, відрекають ся від кожного, хто пише чужою мовою, що вони бажали-б силоміць обмежити діяльність Україн-

1) „Будьте логичны и вѣрны себѣ. Откройте намъ принципъ вашъ и дѣйствуйте съ нами сообразно съ нимъ. Либо станьте на точку государственной принудительности и дѣйствуйте за одно съ III-имъ отдѣленіемъ, либо уважайте право Южно-Русскаго народа и не приказывайте ему молчать на своемъ языкѣ и говорить на вашемъ. Позвольте ему самому рѣшать свою судьбу, а не закидавайте ему на шею помочей, чтобы вести его; судите южно-русскую литературу по ея плодамъ, а не отдавайте подъ судъ ея существованія и не осуждайте ея на смерть за то единственно, что она имѣла несчастіе родиться вблизи васъ“... XVIII, 126.

2) „Мы, всѣ тѣ, кто, въ настоящее время, имѣетъ драгоцѣнное право называть себя украинцемъ, объявляемъ всѣмъ, кому о томъ вѣдать надлежитъ, что разобранные и упомянутые тины Гоголевыхъ повѣстей — не наши народныя тины, что хотя въ нихъ коечто и взято съ натуры и угадано великимъ талантомъ, но въ главнѣйшихъ своихъ чертахъ они чувствуютъ, судятъ и дѣйствуютъ не по украински, и что по этому, при всемъ уваженіи нашемъ къ таланту Гоголя, мы признавъ ихъ земляками не можемъ“. „Основа“, 1861, XVIII, 130.

ців з походження лише рамками своєї вузької мови, й самого Гоголя навернули-б до рідної мови, обмежуючи змагання таланта вузким виднокругом одного лише українського народа¹⁾.

Досі в сій полеміці про окрему українську літературу й взагалі цілий український культурний рух і критики і оборонці не виходили поза границі українсько-російських відносин, про польські відносини ще не згадували. Але дійшло нарешті до вияснення деталів українсько-польських відносин в минулім і сьогочаснім. Сталось се так. Чернишевский в часописі „Современникъ“ умістив статю під заголовком: „Национальная безтактность“, де радить Українцям в Галичині тримати ся своєї рідної мови, своєї національної індивідуальности. Аксаков і Ламанский виступили супроти Чернишевского з різкими статями, дотикаючись при тім і польських відносин. Другий привід згадати про польські відносини був т. зв. Городельський ювілей литовсько-польської унії, сьвяткований в осени 1861 р. Й знов, як звичайно, виступив Аксаков з різкою статєю в відповідь на змагання польського суспільства. Костомаров висловив ся в листі до Аксакова і против статі Ламан-

¹⁾ Лист Аксакова до Костомарова: „вы бы или Кулишъ наложили бы на него (Гоголя) пугы племеннаго згоизма и сьзнули бы его горизонтъ кругозоромъ одного племени“... XVIII, 125. Лист Аксакова до Кохановської: „жалко видѣть, что тупоуміе Кулиша и прочихъ стремится добровольно ограничить развитіе Малороссійской народности, указывая ей тѣсныя племенныя границы, сьзываетъ ея горизонтъ, лишитъ достоянія, лишитъ доли въ общемъ достояніи Русскаго самосознанія. Если бы школа „Основы“ привела къ тому, напр. чтобы лишитъ Россію Гоголя, она принесла бы зло, а не добро“. XVIII, 140. Костомаров відповів на закиди й обвинувачення досить спокійно: „я самъ думаю, что если бы Гоголь былъ живъ теперь, то вѣрно свои повѣсти, напечатанные въ „Вечерахъ“ написалъ бы по южно-русски и, конечно, упрочивъ себя напередъ лучшимъ запасомъ знанія народности*“). Но это ничуть не помѣшало бы ему писать „Мертвыя Души“, которыя и не могутъ быть написаны по южно-русски“... XVIII, 126.

Цікаво занотувати що ся полеміка дала Аксакову привід підкреслити більшу вузкість української інтелігенції в порівнанні з російською: „но Хома Брутъ, Черевикъ, — типы Гоголевыхъ вечеровъ на хуторѣ близъ Диканьки, — развѣ они близки великоруссу? Однако же Русское общество сочло ихъ себѣ близкими и родными, — потому именно, что наше общество свободные отъ племенной узости, въ какую непременно хотять упрятать себя Кулишъ и К...“ Лист до Кохановської, XVIII, 140.

*) Натяк на оборону Гоголя від обвинувачень Куліша в незнанні українського життя.

ського і против обвинувачень Аксакова, а Аксаков відповідаючи Костомарову, висловив свій погляд на відносини українсько-польські й російсько-польські¹⁾.

І відносини українсько-польські — як ми бачимо — поки що обговорювали ся спокійно, страшне слово: сепаратизм, польська інтрига — ще не було вимовлено. Ужив їх Катков уже в 1863 р. під міцним впливом вражіннь від польського повстання. Не бракувало й відповідних звісток з півдня, в яких висловлювано про небезпеку від українського руху та й подавали ся різні перекручені факти й чутки. Трохи несподівано зустрічаємо тут і харківського вченого Лавровського, який сповіщає Погодіна про вражіння свої від розмов про українську мову й українську літературу: в кінці листа додав харківський професор, що буде спеціально про се писати Аксакову, аби таким чином знали про се ті, кому се треба знати²⁾. Такі відомости й інформації з півдня зміцняли й без того ворожий погляд цен-

¹⁾ Костомаров назвав статю Ламанского против Чернишевского „доносомъ“, підкреслюючи, що Чернишевский в огляду на цензуру не може так повно розвинути свої гадки, як сам Ламанский чи Аксаков. Виступив Костомаров також різко й против статі Аксакова про Поляків. Аксаков відповідає: „вы говорите, что моя газета („День“) задираетъ двѣ родственныя народности, Южно Русскую и Польскую, и нападаетъ на лежащего беззащитного. Во 1-хъ, это фактически несправедливо. О Полякахъ не было и рѣчи, покуда они не вдумали задирать насъ, русскихъ... Во 2-хъ, на Малорусскую народность никто не нападалъ, а если напали, такъ не на народъ и не на народность, а на тенденціи нѣкоторыхъ патріотовъ, касающіяся вопроса объ языкѣ...“ Після ряду докорів на адресу петербурських Українців, Аксаков закінчує: „и вы послѣ того станете утверждать, что ваше сердце бьется одними чувствомъ съ народомъ! Нѣтъ, вы ему чужды совершенно — съ своею аристократическою привиллегією патріотизма и историческаго пониманія...“ На се Костомаров відповідав: „вы пишете, что знаете его (южнорусскій народъ); да вы знаете край, его внѣшность; это доказываетъ ваше превосходное сочиненіе о ярмаркахъ. Но едва ли вы знаете глубину народной души“... XVIII, 135, 118—120.

²⁾ „Замѣчательны возраженія, сдѣланныя мнѣ (з приводу лекціи про українську літературну мову) не столько по содержанию, потому что оно поверхностно, а по тону и тенденціямъ. Громовая лекція, послѣ замѣчаній, поразила агитаторовъ, задумавшихъ въ полномъ смыслѣ слова эксплуатировать юные умы. Я записалъ разговоръ съ дѣлавшими мнѣ (Замѣчанія); напечатать его нельзя безъ ввода въ это дѣло тайной полиціи; но въ перепискѣ пошлю И. С. Аксакову, чтобы знали тѣ, кому вѣдать надлежитъ, что за идеи, за понятія и за стремленія у нѣкоторыхъ изъ южныхъ Руссовъ“... XX, 323.

тралістів і консерваторів в адміністрації й публіцистики на український рух і українську літературу.

Відкриваючи в Основі збір грошей на систематичне видання книжок наукового змісту на українській мові для української людности, Костомаров висловлював разом з тим і свою програму, досить умірковану. Лишаючи на боці наукове питання — „нарѣчіе ли, языкъ ли“ українська мова, відрекаючись від думки підняти українську мову до рівня загально-літературної, від думки заведення української мови в університет й гімназію, Костомаров підкреслює, що справа йде лише про сільську школу й книжки для народнього читання; зазначаючи далі своє неспочуте до писання повістей на українській мові, Костомаров підносить реальну потребу народньої мови для народньої початкової освіти й закінчує вказівкою, дуже характеристичною для того часу, що тут нема жадної підозрілої солідарности з польськими змаганнями¹⁾.

Але Катков не повірив такій ясній заяві тодішнього шефа петербурських Українців. Почавши свою статтю підкреслюванем єдности „руссаго“ народа, занотувавши розвій українофільства за два-три останні роки („вдругъ почему то“), він оповідає про сьогочасні змагання українофілів і зазначає тут польську інтригу: вкінці, звертаючись до Костомарова, каже, що не буде більше друкувати справоздань Костомарова про складки на видання народніх книжок українською мовою²⁾. Пізнійше, в дальшій полеміці про українофільство, Катков підносить ту велику шкоду, яка, по його думці, вийде з державної санкції українофільських проб утворення і ширення загальної літературної української мови³⁾.

1) „...нелѣпное подозрѣніе о возможности солидарности какого бы то ни было Малоруссаго дѣла съ какимъ бы то ни было Польскимъ. Это было бы очень смѣшно, еслибъ не было такъ оскорбительно“. XX, 325 — 327.

2) „...Не нора ли этимъ українофиламъ коняты, что они дѣлають нечистое дѣло, что они служатъ орудіемъ самой враждебной и темной интриги?...“ XX, 327—329.

Зазначимо тут ще замітку Погодіна в статі „Польскій вопроесъ“. Окрім звичайного підкреслюваня єдности „руссаго“ народа й українського співробітництва в руській історії, окрім гірких слів на адресу змагань українофілів (нелѣпность, смѣшно и жалко) тут ще є згадка й про „сепаратное Малороссійное государство“: цікаво-б знати походження сієї згадки. XX, 330.

3) Катков радить Костомарову видавати такі твори, як „Чорна

В сих різких статях і брутальних обвинуваченнях Каткова треба розрізняти дві гадки: загальну — про небезпечність українофільського руху, й другу, більш спеціальну про польську інтригу в українофільським руху. Перше обвинувачення, що цілий український рух небезпечний, шкідливий — було більш глибоке й його не можна було так легко збутись. За те Катков виявив себе більш лагідним і м'яким що до обвинувачення українських діячів в участі в польській інтризі. Відповідаючи Каткову на його ворожу статтю против українського руху, Костомаров вимагає від публіциста фактів, які запевнили-б його докір і обвинувачення українських діячів. Друкуючи сю заяву Костомарова в своїм виданні „День“, Аксаков підтримує Костомарова і задевілює: ми цілком віримо Костомарову, що як в нього, так й у його товаришів змагання цілком чисті й щирі й ніколи-б ми не дозволили собі підозрівати його не тільки в солідарности з польською справою, але навіть в співчуттю до польських елементів на Україні. Катков згодився нарешті, що у Костомарова нема тісних безпосередніх зв'язків і зносин з польською інтригою, але запевняє, що Костомаров сам того не розуміючи і не бачучи, підтримує своєю діяльністю ворогів „руссакаго единства“ й робить на користь польській справі¹⁾.

Відповідь Костомарова Каткову умістив Аксаков в своїм виданні, й Костомаров дякує йому окремим листом за се. Але Костомаров не міг вважати Аксакова прихильником українського

Рада: „ихъ никто не читаетъ, а читая, никто не понимаетъ. Но учебники назначаются для учащихся, а учащiеся, волею или неволею, будутъ читать и усваивать собѣ языкъ, на которомъ они писаны, а писаны они будутъ на языкѣ, никогда на существовавшемъ, который будетъ сработанъ нарочито на этотъ предметъ... Нѣкакая наука еще не выражалась по Малороссійски. Нужно, стало быть, создать цѣлый лексиконъ и обрывать правильную, методическую рѣчь, словомъ, нужно создать языкъ... И когда, благодаря неразумію общества, этотъ нарочито сочиненный языкъ будетъ навязанъ 11 милліонамъ народа — оно спохватится тогда, — но тогда придется уже силою искоренять существующее и бороться со зломъ окрѣпшимъ и возмужавшимъ... Умное, чуткое, бодрое общество предупреждаетъ зло, когда оно еще въ зародкѣ, и пренебрегаетъ его начатками, какъ бы они были незначительны“... XX, 340. Останні слова, певно, звернені против ради Аксакова дати повну волю, не забороняти свободи змаганням українського руху, бо саме життя вияснить, що тут хибного і що правдивого. Аксаков, XX, 334, 336.

¹⁾ XX, 332—336.

ружу й українських змагань: ни наводили вище погляди славянофіла Аксакова, й він лишив ся вірним взагалі своїм давнім поглядам, а в дечім найшов і нові аргументи против українського руху. Вважаючи бажанне писати й читати на рідній українській мові — цілком приватним, індивідуальним бажаннем, признаючи повну свободу приватних шкіл з українською мовою, Аксаков остерігає перед можливістю санкції уряду в отсій справі. В сім він непомітно підходить до Каткова, що також вважав найбільшим лихом заведенне української мови, яко загально шкільної, в Україні в українських школах. Висуває Аксаков також і фільольогічну трудність: як же прийняти українську мову загально шкільною, коли в ній існують відміни — наприклад ріжницї в вимові слова вовк. Але окрім таких аргументів Аксаков не здержав ся й від натяків на наукові погляди й методи Костомарова: згадав він між иньшим і про федеративну теорію Костомарова¹⁾. Таким чином дякуючи Аксакову за надрукованне відповіді Каткову в часописи „День“, Костомаров разом з тим мусїв полемізувати з тим же Аксаковим з приводу його заміток і натяків²⁾.

Така була в головних рисах полеміка про українську мову й український культурний рух: сумно стежити, як почавши з спокійного обговорювання справи, критики й опоненти перейшли до цілком иньших обвинувачень, а се мало певний вплив на утворене поглядів уряду на українську мову. Так отся полеміка причинила ся до ворожнечі й підозрінь супроти українського руху, а нарешті закінчило ся все заборною.

Погибла між иньшим і справа українського перекладу євангелія, а він готував ся до друку сорок літ тому. Сумна справа й тільки одна сьвітла згадка з усєї справи — се погляд, офіційально висловлений тодішнім міністром осьвіти А. В. Головніним на запитанне міністра внутрішніх справ про українське євангеліє й народні українські шкільні книжки. Ми наводимо його в примітці³⁾. Невимовний жаль стискає серце, коли

1) „...ложная теорія федерализма... не смотря на всю ненародность ихъ крайнофильскихъ патріотическихъ и учешыхъ федералистическихъ теорій“, XX, 334—335. Занотуємо також і докір Костомарову за літописні цитати в книзі „Сѣверно-русскія народоправства“, XX, 335, 349.

2) XX, 332—354.

3) „Сущность сочиненія, мысли, изложенныя въ ономъ и вообще ученіе, котороє оно распространяеть, а отнюдь не языкъ или нарѣчіе, на которомъ написано, составляютъ основанія къ запрещенію или дозволе-

згадаеш, що обійшлося би без цензурних утисків й заборон і що ціле жите українського суспільства за останнє півстолітє мало-б иньший вигляд, як би сі погляди перейняті були й иньшими.

нію той или другой книги, и стараніе литераторовъ обработать грамматически каждый языкъ или нарѣчіе и для сего писать на немъ и печатать, весьма полезно въ видахъ народнаго просвѣщенія и заслуживаетъ полнаго уваженія. По сему министерство народнаго просвѣщенія обязано поощрять и содѣйствовать подобному старанію. Затѣмъ, если стараніе это производится нѣкоторыми лицами какъ личина, прикрывающая преступные замыслы, и если книги писанныя на Малороссійскомъ языкѣ, уноупотребляются, какъ орудіе вредной антирелигіозной или политической пропаганды, то цензура обязана запрещать подобныя книги, но запрещать ихъ за мысли, въ нихъ изложенныя, а не за языкъ, на которомъ писаны, и если таковыхъ сочиненій представляется въ Кіевскій цензурный комитетъ значительное число, то комитетъ сей могъ бы просить о временномъ усиленіи личнаго состава цензоровъ. Требованіе же комитета, чтобы приняты были мѣра противъ систематическаго наплыва изданій на малороссійскомъ языкѣ, я нахожу совершенно неосновательнымъ. Что же касается до мнѣнія кіевскаго генералъ-губернатора, что опасно и вредно выпустить въ свѣтъ малороссійскій переводъ Новаго Завѣта, розсматриваемый Духовною цензурою, то, изъ уваженія къ г. генералъ-адъютанту Анненкову, я объясняю себѣ подобный отзывъ какою то канцелярскою ошибкою. Духовное Вѣдомство имѣетъ священною обязанностью распространять Новый Завѣтъ между всѣми разноплеменными жителями Имперіи на всѣхъ языкахъ и истиннымъ праздникомъ нашей церкви былъ бы тотъ день, когда мы могли бы сказать, что въ каждомъ домѣ, набѣ, хатѣ и юртѣ находится экземпляръ Евангелія на языкѣ, понятномъ обитателямъ. Министерство народнаго просвѣщенія, съ своей стороны, всемѣрно старается о распространеніи въ своихъ училищахъ и чрезъ нихъ въ народѣ книгъ духовнаго содержанія, печатаетъ ихъ въ числѣ десятковъ тысячъ экземпляровъ, и въ ряду этихъ книгъ Новый Завѣтъ на мѣстномъ нарѣччіи долженъ бы занимать первое мѣсто. По сему малороссійскій переводъ Евангелія, исправленный Духовною цензурою, составитъ одно изъ прекраснѣйшихъ дѣлъ, которыми ознаменовано нынѣшнее царствованіе, и Министерство народнаго просвѣщенія должно желать этому дѣлу скорѣйшаго и полнаго успѣха“. XX, 323—324.

Село Мшанець Старосамбірського повіта.

Матеріяли до історії галицького села.

Зібрав Михайло Зубрицький.

А К Т И.

CVIII. Тестамент Івана Волощака, солтиса з Мшанця, 30 лютого 1804 р.

W imie Oycy y Syna y Ducha Swiętego. Amen. Ja Iwan Wołoszczak będąc podobnieyszy tamtemu swiatowi, nizeli temu y przy pamięci dobrej, czynie dispozycyę duszy moiey grzyszney, rozporządzam tym testamentem sumienia mego oraz y wyrazam, co mam gruntu swego własnego soltyskiego prentow cztery, wszystkie kupne za moią własne fortune, od granicy bandrowskiey do granicy groziowskiey; dwa prenty Dycmanowe zwane, po zonie w posagu mnie dane, od miedzy dulney Iwana Wołoszczaka brata stryiecznego, a gurney miedzy Wasyla brata mego rodzonego; lazy do tych dwoch prentow pód Tiniu pod pułtrzecia pługa, ława i miarka, iako intercyza opiwa, na dzielney pod ieden plug orania, iako intercyza opiwa, miarka pod Jachowskim. Co się тyczy drugich dwoch prentow, zwanych Butrymowstwa, które są kupne u Iwana Butryma, на które карта купна опиwa y wszystkie lazy в карце są opisane. Ten grunt wyz opisany zapisuję dzieciom moim, то ієст Hryciowi starszemu, młodczemu Maksymowi, два prenty, iednemu два y drugiemu два prenty, lazy wss(y)tkie do gruntu wyrazonego obopolnie synowie moie wzywac powinni rovnym podziałem. Chałupa, stodoła y wszystkie krescensia, która знаyдує się gruncie, то zapisuję synom moim obopolnie rovnym podziałem; plac kupiony, на którym будыnek stoi, то ієст купiony за моє власне pieniędzy, а lazy на gruncie Kudeliczowskim miedzy wodami wolny

synom moim bydz powinien. Na ten plac karta opiwa, wiele szynokosci y dlugosci y za iakie summe. Co się tyczy ogrodu, na gruncie Drahu-czowym z Łoziny wykopanego, od drogi ciągnie się az do wody, szynokosci na prentach czterech, iako karta opiwa, wieczno posesią mnie przedano bez wszelkich podatkov y cienzarow — ten ogrod wyz wyrazony zapisuję synom moim obopulnie, plac na dwuch prentach Butry-mowych gruncie soltyskim moim dzieciom wolny byc powinien. Zas co się tyczy placu na drugich prentach dwuch, gruncie soltyskim pod budynkiem brata mego, ale zeby był wyjazd wolny dzieciom moim. Co się tyczy gruntu oycowskiego prenta iednego y puł, zagon trzeci i wolny bydz powinien dzieciom moim, zas cò się tyczy dlugu u pana Jankowskiego na zastawie na gruncie talerow bitych trzydziescie y ieden, Nro 31, ten dlug zapisuję corce swoiey na imie Marunie y zrebica (!), ktorey mają dac synowie moi teyze samey czerwonych dziesięć, to wszystko na posag curki moiey. Krowy dwie zapisuję zonie y synowi młodczemu, azeby y matkie szanował az do smierci, dwie pary wołow, para synowi iednemu, a para drugiemu y krow po dwie, po krowie synom obydwom, a ktoby się wazył łamac albo kasowac, ten sąd boski miec będzie na tamtym swiecie. Na to się podpisuję znakiem krzyza świętego, iako nieumiejętny pisma. Iwan Wołoszczak † Przy tym testamencie bytnosc ludzi niep[om]ału wiarygodney (!): Iwan Paszko Wołoszczak † Iwan Wołoszynowski † Wasyl Bybka † Lies Paraszczak † Sawka Senyda † Iwan Steckiewicz † Maksym Sysyn † Wasyl Wołoszczak † Iwan Guła † Łukasz Misiow, przysięzny † Michał Michalikowski mp. Datt. Mszaniec d. 30 febr. 1804 m roku.

CIX. Передшлюбна умова між Василем Стецкевичом і Анастасією Стецкевичівною, 20 січня 1805.

Stanęła pewna nie odmienna y na zawsze trwać mająca ugoda między stronami Wasylem Steckiewiczem, młodzianem z jedney, a Anastazą, zmarłego Łesia Steckiewicza corką, z drugiey strony w następujący sposob, iz wyż pomienieni zamysląją zawrzeć między sobą doży-wotnią przyjazń. Którym strony obydwie na dalszy proceder zycia dać przyrzekają, iako to: Jan Steckiewicz synowi swoiemu zapisuie gruntu półtora przęta, od granicy do granicy w obydwie strony z łazami, sadami, ogrodami, pastwiskami, sianożęciami, placami i innemi przynale żytosciami. Z chudoby wołow dwa, krow dwie y zrebice, tudzież budynki wszystkie, jakoto: chałupę y stodołę z wszystkimi ruchomosciami y sprzętami gospodarskimi, z krescencyą, jakowa się wszelakiego gatunku zboża znayduie na gruncie. Druga zaś strona, to iest Jan Steckiewicz po siostrze swoiey na imię Anastazyi posagu dać obo-

wiązanie się na woły czerwonych złt. 10 i krow dwie. Którą ugodę strony obydwie akceptują i takową, ile że pisma nieumiejętni, znakiem krzyża świętego przy uproszonych przyjaciółach podpisują: Jan Steckiewicz † oyciec młodego, Jan Steckiewicz † brat młodey. Swiadkowie: Łukasz Misiowicz † przysiężny, Ihnat Paraszczak † woyt prawny, Łuc Matyyczuk † sąsiad, Jędrzey Jankowski † sąsiad. Działo się w domu Jana Steckiewicza dnia 20 stycznia roku 1805.

CX. Передшлюбна умова Феля Когута і Сені Кравчишакової, 31 січня 1805 р.

Stała pewna, nieodmienna y zawsze trwać mająca ugoda między stronami, z iedney Fediem Kogutem wdowcem, a Senią, zmarłego Hrycia Krawczyszaka żoną z drugiey strony w ten następujący sposób, iz Fedio Kogut zamysła dożywotnią zawrzeć przyiaźń z Jewą (?) Krawczyszakową, który to Fedio Kogut ma we wsi Mszancu gruntu swego własnego prętow trzy z łazami, sadami, ogrodami, sianozęciami, pastwiskami y chałupę dla pomieszkania y stodołę na krescencyę wszelakiego galunku zboża, a z chudoby ma parę iedną bykow y krow dwie y jałowek dwie. Y na ten majątek zamysła wziąć wyz rzeczoną Senię Krawczyszakową, która ma z sobą wniosku z pieniędzy talerow bitych siedem, krowę iedną y owsa korcy cztery. I takową ugodę strony obydwie akceptują, a dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni, przy uproszonych przyjaciółach znakiem krzyża świętego podpisują się. Fedio Kogut † wdowiec, Senia Krawczyszakowa † wdowa. Przy tym będący: Jacko Paraszczak † Macko Riabiniec † Macko Krawiec † Działo się we wsi Mszancu w domu Pazi Stasyszyney, a siostry rzeczoney Seni, dnia 31 ianuariy 1805.

CXI. Андрій Янківський з синами Ігнатом і Михайлом продають лаз поля Ільновище Грицеві Кіщакowi за 72 зол. п., 3 вересня 1805 р.

My nizey podpisani y wyrazeni Jędrzey oyciec z synami swoiemy Ignacym y Michałem Jankowskimi, będąc my posesorami pewney czensci woytostwa mszanieckiego, z antenatów łaz nazwiskiem nayduie się Ilnowiszcze, liezoncy od granicy z gory y z boku bandrowskiey, iako y z boku ode wsi Bandrowa owy łaz przypira do miedzy Iwana Pozniana, z dołu po Kniazski Kont nowosadzki, my, wyz wyrazeni a nizey podpisani, przedalimy Hryciowi Kiszczakowi do uzywania tego łazu o (!) wieczne czasy y potomkom iego, a to za summe złt. pols. 72, (ten łaz krzakami iest zarosły), Hryc Kiszczak dobywac sobie ma y uzywac ma spokoynie. Ktore to pismo iawnie y dobrowolnie chentnie krzyzami

świętomy stwirdzamy y podpisuiemy. Działo się w domu Jędrzeja Jan-kowskiego, przedawcy dnia 3 7-bris 1805 roku. Dokłada się y to, [że] Hryc Kiszczak do lat 6-ciu bez zadney płaty nie płacic nie ma. Po szesciu latach ma płacic po złt. pol. 4. Na to się podpisuiemy. Jędrzy Jan-kowski † Ignacy Jankowski, syn † Michał Jankowski, syn † Przy tym pismie bytność ludzi niepomału wiary godney: Łukasz Misiow, przy-sięzny † Iwan Petreczkiewicz † Andry Petreczkiewicz † Łuc Kibało † Fedio Paraszczak † Fedio Kohut z gromady †

CXII. Гриць Волощак вносить до лимнянської префектури поновию жалобу на свого швагра Гриця Лемака жадаючи звороту решти посагу, 11 цвѣтня 1806 р.

Przeswiętny urządzie prefektury łomnianskiej! Nizey podpisany zaniosem zazalenie na Hrycia Łemaka, a to za winnego (!) resztę po-sagu po siostrze moiey, talerow bitych 14, ktora za synem iego będąc bezpotomna umarła. Y ia z oycem moiim chudobę odebrałem, pie-niądze zas pozostałe, to iest talerow bitych 14, oyciec mój, Jan Wołoszczak, umierając, ostatnią swoją wolą przy ludziach, zadysponował, ażeby poszły na potrzebę cerkwi mszanieckiey, ktore do tych czas u Hrycia Łemaka zostaią, ale jak on powiada, ze juz nie w całosci, y prawi, ze z tych pieniędzy ośm talerow bitych y złoty ieden wydał prowizorom na ich potrzeby, jako to: podczas zadusznego dnia na wodkę talerow bitych dał 5, reszte na insze ich potrzeby dał, a pro-wizorowie mu nieprzyznają, tylko sześć talerow bitych, na reszcie zas mają sprzeczkę. Więc jakokolwiek on z prowizorami niechay się ra-chuie y godzi, ja w to nie wchodzę, tylko przeswiętnego urzędu jako naypokorniey dopraszam się, aby te pieniądze, ktore oyciec moy na potrzeby cerkiewne ofiarował, nie poszły na wodkę, ile ze prowizo-rowie, kiedy chcą dnie zaduszną sprawić, niechay z swoiey kieszeni składkę czynią a nie z cudzych pieniędzy, ktore wprost cerkwi, a nie ich potrzebom są zlecone A zatym iako naypokorniey dopraszam się, ażeby Hryc Łemak tych 14 talerow bitych mnie w całosci powrocił, a co dał prowizorom, niechay sobie od nich odbierze, a ja za te pie-niądze podług woli oycy mego do cerkwi mszanieckiey to kupię, co nasz imci xiądz paroch za naypotrzebniejsze uzna, to iest: czyli trzeba xiąg jakowych, albo aparatow, lub tez co będzie potrzeba, to za nich (!) sprawię, a na wodkę iako oycy mego zamiarem nie było, ażeby te pieniądze [nie] poszły, tak tez y ia o to iako naypokorniey dopraszam się y zostaię przeswietnego urzędu prefektury łomnianskiej nayniższym podnożkiem. Hryc Wołoszczak † Do przeswiętnego urzędu prefektury łomnianskiej od Hrycia Wołoszczaka na dzisiejszy termin, wyznaczony

przeciwko Łemakowi Hryciowi powtorna prosba, w ktorey dopraszam się, aby Hryc Łemak mnie a nie prowizorom 14 talerow bitych, na cerkiew zapisanych, dla przyczyn wewnątrz wyrażonych powrocił. Pokorna prosba powtornie dnia 11 aprilis 1806 roku podana.

Сю просьбу писал о. Иван Демянівський, тодішній парох в Мшанци.

CXIII. Василь і Гриць Волошаки жалують ся на свою братанку Галю, що хотіла подружити ся з сином Василя Михайликівського, закладаючи йому, що хоч пристав з повіства на солтиство, не хоче повнити повинностей солтиса, 24 жовтня 1806 р.

Przeswietny cesarsko-kroleski urządzie prefektury łumniańskiej! Nizey podpisany suplikant skłoniwszy się s pokorno prozbą pod stopy przeswietnego urzędu y pokazując okolicznosc krzywdy moiey od bratanki moiey na imie Hali Wołoszczazki, ktora teraz zabira się w stan malzenski wstompic z synem Wasyla Michalikowskiego, co się nizey punktami wyrazac będzie, iako to: 1-mo. Ten Wasyl Michalikowski przystał z spo(po)stw(a) (повіства) na солтыство на два prenty gruntu; 2-do, tego gruntu powinowac niecce, do pospulstwa zaden podatek oddac nie mozna bez bidy y bez kotentacyi (!) przez niego, gdyz powinowac w czasie niechce, y przez niego wielgą kontetacyą (!) znosiamo, przez nieposłusznego; 3-tio, zaden powoz co przypadnie za rozkazem gromadzким odbydz niechce; 4-to, w zagrodzie przeczołku zagrodzic nie chce y przez niego wielga szkoda się czyni; 5-to, przez tegoz Michalikowskiego na łanie Hryniowym zwanym po trzy razy komissią sprowadzono z trzech wsiow, iako dekret opiwa pod dniem 6 maja 1799 roku, a to przez kłutnika Michalikowskiego, jako y suplika pod pod datto dnia 28 aprilis 1799. 6-to. Co się zas tyczy gruntu pułtora prenta gruntu oycowskiego pod Halo, bratanko naszą nie iest dzielony, a ma bydz dzielony na troie iedna cząstka z pułtora prenta Hali bratance, druga Hrycio[wi] Wołoszczakowi, trzecia Wasylowi Wołoszczakowi, iako testament zas[w]iadcza Iwana Wołoszczaka. 7-mo, nakoniec ten, ze trafiały się inne ludzie na przystawstwo, a Wasyl Michalikowski odbiia innych ludzi, a ia go obsyłam ludzmy Michalikowskiego, aby on temu dał pokoy, a Michalikowski syna swego przystanowic chce na grunt nasz nie podzielony, iako testament opiwa. 8-vo. Co iako naypokorniey upr[as]zamy przeswietnego urzędu w nasze krzywdę, ktore na pismach w przeswietnym urządzie prezentuiemy, weyzyrc w cało okolicznosc, [jaka] od lat kilkanastu od niego ponosiamo; 9-no, bo y nawet ze swoją teszczą przez lat 3 sądził się, nie tylko mogła gromada mszaniecka osądzić, ale z krainy rozłuckiey gromady iako y urzędniczy prefektuonalne osądzić go nie mogli kłutnika. O co iako naypokorniey

upraszamy świętey sprawiedliwosci, za ktore święto sprawiedliwosc dla nas czynione (!) maiestatt boski ublagiwac będziemy za miłe zdrowie y szczensliwe panowanie przeswietnego urzędu. Wasyl Wołoszczak, suplikant † Hryc Wołoszczak, suplikant † Datt. Mszaniec die 24 8-bris 1806.

CXIV. Акти в процесу о поле між Андрієм і Іваном Стецковичами, 20 цвітня 1807 р.

Prześwietny Sądzie kameralney sekcyi staromieyskiej! Nizey podpisany żądam łaski y sprawiedliwosci przeswietnego sądu w pokrzywdzeniu, ktore brat moy rodźony, Jędrzey Steckiewicz, zamysłał mi uczynić, a to iest nastempuiące: Było nas braci w początku trzech, to iest: Jędrzey, ja Jan y Teodor naymłodszy. Y oyciec nasz przed śmiercią na lat kilka swoim własnym gruntem podzielił nas wszystkich trzech równie y ia do śmierci dotrzymałem go przy sobie. Po śmierci zaś naszego naymłodszego brata Teodora y tą częstką oyciec nasz podzielił nas, ale pod tym warunkiem, ażeby ja, dopóki matka nasza żyje, tey częstki caley używał, ktora po bracie Teodorze na Jędrzeja spada, a dopiero po śmierci iey ta iego zostać ma. Podczas rozdzielenia zaś gruntu woytowskiego po śmierci Jozefa Piorkowskiego, dożywotniego w Mszańcu possessora wóytowstwa, gdy ludziom ten grunt był rozdzielany, wydzielono na nas z bratem Jędrzejem pręt pola tak, jako i dla innych, y oyciec nasz tym gruntem równie nas podzielił. Ponieważ zaś moy brat Jędrzey zaciągnął w magazynie samborskim kilka korcy zboża y nie miał zkąd zapłacić, a gdy przyszła exekucya, odezwał się, że ktoby za niego do skarbu należący dług zapłacił, tedy swoią częstkę tego gruntu wziętego chciał ustąpić. O czym ja dowiedziawszy się y nie chcąc iego pokrzywdzenia, zapłaciłem za niego do skarbu talerow bitych 7, a ponieważ wiedziałem, że on nie ma oyczystego gruntu tylko pręt ieden, a ma dzieci, tedy tę częstkę, na którą 7 talerow bitych nadałem, nie odbierałem od niego, ile że y oycia nakazu w tey mierze słuchałem, ktoren zawsze mi radził, ażebym jako nad bratem miał miłosierdzie, a tak mój brat Jędrzey rok po roku aż do teraz tey połowy gruntu, za którą ja zapłaciłem 7 talerow bitych używa, a ja od niego y iednego kraycara prowizyi uwodząc się miłością braterską nie wziąłem. Lecz teraz, nie wiem z jakowey przyczyny, przysłał mi pół siodma talera bitego przez urząd wieski, ktoren oddając mi nakazał, ażebym tą połowę, którą mi ieszcze oyciec nasz wydzielil y ktorey już 20 lat używam, nie ważył się orać. Więc ja łaski y miłosierdzia przeswietnego sądu: oczekuię y pokornie dopraszam się, aby on raczye mnie (kiedy ja te dla niego łaskę wyświadczyłem, że grunt

od niego, zapłaciwszy za niego dług, nie odbierałem, a on teraz wypłaca się niewdzięcznością) przynajmniej prowizję za te lata od 7 talarów bitych zapłacił, a do tej części, która mnie jest wydzieloną jeszcze przez oycę, aby się nie wdzierał. Albowiem tegoż gruntu woytowskiego y insze familie pobrali po prętwi, a podzielili się onym, choć małym kawalkiem dwa y trzy bracia, spokojnie używają. A nas oyciec jeszcze podzielił y brat moy nie kontentując się oycowskim podziałem y tą częścią, za którą ja zapłaciłem dług za niego, teraz szuka sobie na mnie niewinnym napaści y gwałtem moją własność wydrzeć chce. Więc w takowey dolegliwości, sprawiedliwości y miłosierdzia oczekuję zostając przeswiętne go sądu kameralnego najniższym sługą. Jan Steckiewicz z Mszańca † Pokorna prosba dnia 13 kwietnia 1807 r. podana.

Jeżeli supplikant aż do tego roku był w używaniu gróntu, teraz w kontrowers pociągnionego, tedy urząd mieyscowy ma go pod własną odpowiedzialnością nadal przy używaniu utrzymać, tym czasem iednak, jeżeliby oskarżony Jędrzey Steczkiewicz zdawał się mieć jakie prawo do tegoż spornego gróntu, urząd ma w tej mierze obydwie strony pogodzić starać się, którą ugodę, jeżeliby skutecznić nie mógł, tedy obydwie strony mają się do urzędu ekonomicznego końcem (!) pogodzenia się udać, a gdyby i tam zgoda do skutku przyprowadzona bydź nie mogła, więc dopiero z zaswiadczeniem tentowaney, a do skutku nie przyprowadzoney zgody do drogi prawa udać się będą mogli. Smolnica die 20 kwietnia 1807. J. Wesołowski, iustitiarius.

Przeswiętny urządzie prefektury łomriańskiej! Nizey podpisany udałem się w pokrzywdzeniu moim do sądu kameralnego, w której prosbie, jaką mam dolegliwość, opisałem dostatecznie y do Przeswiętne go urzędu z rezolucją litt. a) podaie. a) Ponieważ zaś sąd kameralny odesłał mnie nayprzód do ugody urzędu gromadzkiego, a jeżeli by ten nas nie mógł pogodzić, tedy do przeswiętne go urzędu ekonomicznego. Więc ja widząc dostatecznie, że gromadzki urząd nas nie pogodzi, ile że my w tym urządzie nayprzód byliśmy y gromada za Jędrzejem Steckiewiczem zawsze ciągnie choć y w rzeczach opacznych, ile że ten jest ich pisarzem, a z niemi zawsze przesiaduje y cokolwiek zyska, z niemi się minie, a ja na gruncie siedzę y gospodarstwa patrzę, a wszelkie powozy, forszpany, szarwarki odbywam, a za to przecie nigdy grosza nie widzę y żadnemu nic złego nie uczyniłem, a wiedzieć nie mogę, dla czego teraz w rzeczy opaczney na mnie świadczą y moją należytość chcą odemnie odebrać. Ja jako w nocie do sądu kameralnego wyraziłem y teraz wyrażam, że za brata mego Jędrzeja Steckiewicza, za jego częśćkę dług za niego do skarbu

zapłaciłem y tey używać jemu jako bratu pozwoliłem, a on teraz zamiast wdzięczności szuka niegodziwych sposobów, aby to mógł ode mnie odebrać, co z podziału zawsze było y iest moje. Więc dopraszam się przeswiętnego urzędu, abym ja został przy spokojnym mego kawałka wydzielonego używaniu, ile że już go używam przez lat 20 y więcey y czemuż brat mój dawniey tę częśćkę nie odbierał nie dla inszey przyczyny tylko dla tey, bo znał, że to iest moje, a teraz z jakowychś niegodziwych naradzeń wziął się do mnie y gwałtem chce wydrzeć moją własność. Jeżeliby mi to chciał zarzucić, że ta cała częśćka na niego zapisana została, tedy y ten zarzut nic nie waży, bo komissya y reszte tego gruntu kawałkami takimi iednym tylko dawała osobom, a teraz takichże częśćek po trzy bracia y po dwa używają, jako naprzykład Jan Pozniak tylko iest zapisany na częśćkę, a przecie wzięwszy ją teraz używają Łesio, Jan y Piotr Pozniaki tey częśćki po kawałku spokojnie y inni także, chociaż nie bracia y nie iedney familii inszemi częśćkami podzieliwszy się do teraz onych spokojnie zażywają. Więc y ten jego zarzut iest nic nie wartujący, ile że nas tém kawałkiem pola z komissyi nadanego sam oyciec nasz podzielił. Więc niechay przeswietnego urzędu laska nastąpi, aby ja przy spokojnym używaniu został, a brat mój Jędrzey Steckiewicz z swojną mniey godziwą y niesłuszną pretensją aby mnie zaniechał. Przydaię ia ieszcze, że do mego brata Jędrzeja Steckiewicza mam pretensję słuszną y sprawiedliwą, a to z tego powodu, że ten chciał wyrobić dla nas wszystkich legitymację y odemnie na tę rzecz wziął talerów bitych 10, a takowe pieniądze dał był bratu żony swoiey, Pawłowi Towarnickiemu we Lwowie. Lecz ten robiąc rzecz, a nie mogąc do końca trafić, nareszcie zachorował y przed śmiercią ze Lwowa przysłał wszystkie pieniądze na ręce siostry swoiey, a żony Jędrzeja Steckiewicza, bo obawiał się iemu samemu w ręce dać, aby nie zmarnował, a przecie z tych pieniędzy mnie y grosza nie oddali y ia cierpliwoscią się uwodzę chociaż w słuszney pretensyi. W takowym więc moim pokrzywdzeniu żądam sprawiedliwości y ocalenia mego interesu, abym uwolnionym od wszelkich mniey godziwych impetycyi został na zawsze y zostaię pomysłney rezolucyi oczekując przeswiętnego urzędu prefektury łomniańskiej nayniższym sługą. Jan Steckiewicz † Pokorna prośba dnia 21 aprilis 1807 roku podana.

Przeswiętny urządzie prefektury łomniańskiej! Niżey podpisany w sprawie między mną y Jędrzejem Steckiewiczem, a rodzonym bratem moim, na polu zachodzącey, otrzymałem od sądu kameralnego pierwszą rezolucyę, którą in originali oddałem bratu moiemu, ażeby mi ten żadney przeszkody w oraniu nie czynił. Ja iednak widząc, że on

jest bardzo zaszuszony, udałem się powtórnie do tegoż sądu y otrzymałem rezolucyę, ażeby nas urząd gromadzki pogodził. A gdyby nie mógł, tedy do przeswiętnego urzędu ten urząd wieski miał nas odeśłać, gdzie, gdybyśmy z decyzji nie byli kontentem, drogę dalszą sądową nakazano y ia powodując się temu wszystkiemu, stanąłem był tu w urzędzie w sobotę. Lecz ponieważ y święta zachodziły y insze okoliczności tego wymagały, tedy tenże termin na wtorek, to iest na dziś iest odłożony. Jędrzey zaś Steckiewicz nie słuchając ani sądowej rezolucyi, chociaż mu pod odpowiedzią było zakazano, ani czekając urzędu gromadzkiego jakowego rozsądku, ani nakazaney decyzji, mającej być od przeswiętnego urzędu, nie zważając, w sobotę, kiedy ia poszedłem za mandatem, pole, które było naprawione obornikiem, porał y tam gdy przysła żona moja y syn mój, tych bił, włosy pobrywał, a syna mego nadto związawszy bił do upodobania. Więc niechay przeswiętny urząd łaskawie chce zważyć, jeżeli tak się godzi czynić y takowemi krokami jeżeli można postempować. A zatem ja podług rezolucyi sądu kameralnego oczekuję łaskawego rozsądku, tudzież za niegodziwe żony y syna mego pobicie sprawiedliwosci dopraszam się y zostaię przeswiętnego urzędu prefektury łomniańskiej najszybszym sługą. Jan Steckiewicz †

Jako ja widziałem idąc na sessyę do Łomny, na dniu dzisiejszym, to iest w wielką sobotę, iż Jędrzey Steckiewicz grunt ten, ktorego brat jego Jan Steckiewicz przez lat kilkanascie używał, orał, tak na to, ile pisma nieumiejętny, znakiem krzyza świętego podpisuję się dnia 29 aprilis 1807. Stefan Hospodarzyn † przysiężny płoszczański.

Iwanowi i Jendrzejowi Steckiewiczom we Mszancu. Z uczynioney przez urzędy gromadzkie wsi Grąziowy i Płoskiego w przytąności (!) urzędu gromadzkiego wsi Mszanca indagacyi względem kontrowertowanego między wyzey namienionemi braćmi puł prenta gruntu nowosadzkiego okazuje się, ze Iwan od 20 lat w używaniu tegoż puł prenta, Jędrzey zas drugiego puł prenta az do tego roku spokojnie zostawali. Cała kłutnia zład szczególnie pochodzi, ze Jędrzey zastawiwszy Iwanowi połowę swego pułprenta za złt. pols. 54 oddając te summe i odebrawszy swoy gront, także drugie puł prenta Iwanowi należącego sobie w tym roku przywłaszczył i w niebytnosci brata samowładnie zorał i zasiał. Poniewaz podczas inkamerowania woytowstwa tegoż przy rozdzieleniu grontow kazdemu z tych dwoch braci po puł prenta nadano zostało, a zatym zaden z nich za swoje, lecz za skarbowe własność poczytać powinien, tym miey udzieranie sobie pozwalac moze, przeto ninieyszemi urzędowi wsi Mszanca nakazuje się, azeby Iwanowi Steckiewiczowi puł prenta gróntu kwestyonowanego w iego possessyi od lat

20 będącego, natychmiast nadał, z którego rzeczony Iwan powrociwszy Jędrzejowi nasienie zbierac będzie. Za robotę zaś polną zadney nagrody dla tego pretendować Jędrzey Steckiewicz nie będzie mógł, ponieważ bez wiedzy i rozsądku swoiey zwierzchnosci swoją mocą gront zorał i zasiał. Łomna dnia 10 lipca 1807. H. H. kraynik.

Nizey podpisany urząd wsi kameralney Mszańca z przybranemi do siebie ludźmi czyniąc zadosyć rozkazowi przeswietnego urzędu prefektury łomnianskiey, a bardziey zapatrzywszy się na dekret od tegoż urzędu wydany na dniu 10 lipca r. b. chodziliśmy na to pole, ktore Jędrzey Steckiewicz upornie i niesłuchając rozkazu, ani czekając dekretu, samowładnie porał, a ponieważ teraz dekretem, ktoren iak opiewa („a przeto ninieyszemi—urzędowi wsi Mszańca nakazuje się, azeby Iwanowi Steckiewiczowi poł pręta gruntu kwestyonowanego, w iego possessyi od lat 20 będącego, natychmiast nadał, z którego rzeczony Iwan powrociwszy Jędrzejowi nasienie zbierac będzie“), — toż pole teraz zostało Iwanowi Steckiewiczowi przysądzone. Wiec summienie zeznaiemy, iż na tym polu zostaiącym przed tym w kwestyi, a teraz Iwanowi z obsiewkiem przysądzonym, Jędrzey Steckiewicz wysiał owsa korcy 5 y garcy 24. Tudzież wdowa Starzewska na tymże polu wysiała korzec ieden owsa, a Jędrzey Steckiewicz od niey zapłatę wziół. Co wszystko my jako sumiennie zeznaiemy, tak dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni znakiem krzyża s. podpisujemy się. Dat. w Mszańcu dnia 13 lipca 1807 roku. Łukasz Misiowicz, przysiężny † Jurko Dylin z gromady † Hryć Paraszczak dto † Sawka Dylin dto †

Przeswietny urządzie prefektury łomniańskiej! Nizey podpisany podług wylazku (!) urzędu mszanieckiego y ludzi, jako litt. a) swiadczy, oddać chciałem bratu memu Jędrzejowi Steckiewiczowi za obsiew korcy 5 owsa y garcy 24 dekretem nakazanego, ale że ten w obecności urzędu powiedział, że zboże brać nie będę i tego dekretu nie słucham, bo ja z tem inaczey myślę. Tudzież, ponieważ na tym kawalku do mnie za dekretem należącym znajdującą się trawę poczoł kosić, więc w tey okolicznosci łaski prześwietnego urzędu i zarządzenia jako naypokorniey oczekuję, jak sobie mam postąpić y zostają prześwietnego urzędu prefek. łomn. nayniższym sługą Jan Steckiewicz † Pokorna prośba dnia 13 lipca 1807 podana.

Prześwietny Sądzie kameralney sekcji staromiejskiey! Nizey podpisany łaski y miłosierdzia prześwietnego Sądu jako naypokorniey w następującey okolicznosci dopraszam się. W sprawie między mną y bratem moim rodzonym Jędrzejem Steckiewiczem już przez kilka czasów agituiacey się moja naypokornieysza prośba y żądanie iest następujące, to iest: azeby ten pręt pola nowosadzkiego, o którym

iest kwestya, y ktorego polowę ja przez kilkanascie lat używałem, jak oyciec nasz za żywota swego rozdzielil nam, tak też y teraz mocą finalnego dekretu, ażeby nam dwom braciom na pół podzielony został, ile że y oyczysty nasz grunt w pół trzymać powinniśmy, a luboć ja teraz z powodu ieszcze żyjącey y przy mnie zostającey matki naszej więcey pół pręta trzymam. Lecz po śmierci tey tę cząstkę bratu moiemu Jędrzejowi Steckiewiczowi ustąpić powinienem bez najmniejszey pretensyi, ponieważ tak sam naturalny podział każe. Więc ztąd dla mnie wielka by wyniknęła krzywda, ile że brat mój został by na dwóch prętach pola, a ja na jednym tylko pręcie musiałbym zostawać. Z tego tedy powodu niechay przeświętny sąd na de mną mizernym niechay raczy sprawiedliwość y miłosierdzie swoje okazać. Co się tyczy obsiewu na tym półpręcie zostającego, luboć uporczywie przez brata moiego zasianego y mnie rezolucją przeświętney prefektury całkiem przysądzonego, jak sprawiedliwa decyzya przeswiętnego sądu nastąpi, gotów iestem powodować się. Że zaś mój brat Jędrzey Steckiewicz powiada, że kommissya iego tylko iednego podczas rozdawania tego gruntu zapisała, to nic stanowić dla iego w tey mierze powagi nie powinno, ponieważ jawny dowód ztąd się pokazuje, to iest, że Pozniaki trzy bracia, Demuszkowie dwa bracia y inne familie, nie ci tylko sami, którzy są zapisani przez kommissyę sami używają, ale inney familii dwa, inney trzy bracia rozdzielili między sobą takowy pręt pola y spokoinie używają. Więc tym bardziej my dwa bracia, luboc by on sam w kommissyi był zapisanym, przez pół tego pręta używać powinniśmy, kiedy oyciec nasz przed swoją śmiercią nas równie podzielił. Podobnie też y to, co prawi Jędrzey Steckiewicz, że chciał Hryciowi Łemakowi zastawić pół pręta pola, żadney u przeswiętnego sądu dla niego nie powinno uczynić ważności, ile że on swoją cząstkę, a nie moją chciał zastawić, bo ja swoiey zawsze używałem, a dla niego tą łaskę wyświadczyłem y dla iego dzieci, że grunt przy nim został, a ja swoie pieniądze za niego zapłacił za nabrany magazyn, bo Hryć Łemak gdy był dał za niego pieniądze, to by był nie tylko zagon ieden, ale y skiby iedney byłby mu nie pozwolił używać, a ja jako brat y pieniądze za niego dałem y grunt używać pozwoliłem jako bratu, czego cudzy nigdy był [by] czynić nie chciał. Dokumentow żadnych na ten grunt obydwie strony nie mamy, oprócz że mój brat Jędrzey Steckiewicz ludźmi chce dowodzić, że kommissya iego tylko zapisała za nowosadka, ale niechay że wszyscy, ktorzy tylko zapisani zostali, wyznają, czyli sami tylko używają. A że to się nie pokaże, bo jako wyżey powiedziałem, że bracia, wiele ich było, dzielili się y teraz się zgodnie dzielą, więc to swiadectwo ta explikacya umorzyć by powinna. Takową więc expli-

kacyę u przeświętnego sądu złożywszy łaski y miłosierdzia teskliwie oczekuję. A jako ludzie, którzy byli od przeświętnego urzędu prefektury dla pomiarkowania zesłani obce, to iest: Wasyl Sawczak, wóyt z Groziowy, Stefan Gospodarczyn, przysiężny Płoskiego y Wasyl Olenicz z Płoskiego, z gromady, zważyli y sumienne pomiarkowali y relacyę swoję do urzędu uczynili, abysmy y na dalsze czasy tak, jak do teraz, używali, tak też y przeswiętny sąd zapatrzywszy się y zważywszy moie sprawiedliwe dowody niechay łaskawie raczy swoim dekretem przy possessyi questyowanego pół pręta mnie zachować. Za którą łaskę, otrzymawszy spokoyność, majestat boski za długoletne y szczęśliwe panowanie sądu przeświętnego do zgonu życia mego błagać zapisuję się zostając przeświętnego sądu kameralnego nayniższym sługą. Jan Steckiewicz † Do przeswiętnego sądu kameralnego sekcji staromiejskiej od Jana Steckiewicza, obywatela wsi Mszańca przeciwko Jędrzeja Steckiewicza zarzutów względem pół pręta pola zostającego w questyi, pokorna explikacya dnia 16 sierpnia 1807 roku podana.

CXV. Угода між Андрієм і Іваном Стецьковичами в справі поділу поля, 22 серпня 1807 (пор. CXIV).

Między Jędrzejem y Janem Steckiewiczami, braciemi między sobą rodzonemi, stanęła pewna y na zawsze trwać mająca ugoda względem podziału gruntu w następujący sposob: Ponieważ Jędrzey y Jan Steckiewiczze mamy oycowskiego gruntu woytowskiego prętow trzy y po zmarłym Jozefie Piorkowskim wydzielony został niby na osobę Jędrzeja pręt pola ieden, a zatym my bracia sami między sobą następującą ugodę czyniemy, ktora nam y naszym dzieciom dla zachowania wieczney zgody y spokoyności w naypoznieysze lata służyć, trwać ma y nigdy odmienić się nie powinna, to iest: Tak grunt nasz oycowski, jakoteż y wydzielony po zmarłym Jozefie Piorkowskim, na pół nam dwom braciom podzielonym być ma. Y ten rownie podzielony tak my sami dwa, jakoteż y nasze nastempcy, używać w wieczney zgodzie powinniśmy, do ktorego podziału wszelkie y wszędzie znajdujące się pola orne, sianożęci y naymnieysze, gdziekolwiek znajduią się, kawalki wchodzą. Że zaś Jędrzey Steckiewicz, na ktorego niby osobę grunt po zmarłym Jozefie Piorkowskim wydzielonym został, dobrowolnie połowę, to iest pół pręta bratu swemu y potomkom iego ustempuie, więc za tę cząstkę, a bardziey za przychylność y zgodność Jan Steckiewicz bratu swemu, Jędrzejowi Steckiewiczowi złotych polskich dwiescie, dico Nro 200, dać przyrzeka. Wymieniony podział ma być uczyniony roku terazniejszego 1807 po zrobku chleba y w ten czas rownie uczyniony podział na zawsze y na wieczne czasy trwać nam y naszym

potomkom ma niezłamany y niewzruszony. Wszystkie zaś w tey mierze pisma, to iest stron obydwóch, gdyby się u ktorego znajdowały, lub w jakowym sądzie, albo urzędzie zanesione (ile że my byliśmy w kontrowersyi) zostawały, takowe zawsze y wszędzie za nieważne mieć chcemy y tak iednostaynie stanowimy, aby ani nam, ani naszym potomkom nie służyły, ale ta ugoda, którą teraz stanowimy, ma nam y potomkom naszym być na zawsze niezłamaną y niewzruszoną. Co się tyczy budynkow, chudoby y innych ruchomości gospodarskich na tym wszystkim, ponieważ dawniey podział między nami już nastąpił, a zatym tym kontentować się y w tym trwać na zawsze bez najmniejszey uformowaney kwestyi powinniśmy. Takową więc dobrowolną ugode, jako za ważną y nigdy niezłamaną, mieć chcemy. Tak dla lepszey wiary strony obydwie, iedną ręką własną, druga znakiem krzyża świętego trzymając się pióra przy urzędzie wieskim y uproszonych przyjaciółach podpisujemy i strona iedna drugiej intabulacyi dopuszczamy. Działo się w Mszańcu dnia 22 sierpnia 1807 roku. Ję. Steckiewicz, Jan Steckiewicz †

My jakośmy przy tey ugodzie byli, tak dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni, znakiem krzyża świętego podpisujemy się. Ihnat Paraszczak † wóyt, Łukasz Misiowicz † przysiężny, Łesio Sysyn † z gromady † Paweł Sysyn † Wasyl Hrycuna.

Praesentem complanationem libro fundorum dominicalium inscribitionum pag. 204 et 205 Nro 169 imgrossatam esse hisce confirmatur (!). Łomna die 24 junii 1808. Philipp.

CXVI. Тестамент. Федя Москалика, 10 вересня 1807 р.

W imie Oycy y Syna y Duchy Świętego. Amen. Ja Fedio Moskalik, będąc cielesną chorobą od Pana Boga nawidzony, a na umysle zdrowy, czynię dyspozycyę duszy moiey y porządek między synami swoiemi to iest: Łuciem najstarszym, srednym Michałem, najmłodszym Assafatem. Łuciovi synowi zapisuie prętow dwa z łazami do do dwoch prętow, ieden łaz pod Teremem do dwoch prętow orania. Zaś Michałowi zapisuie prętow trzy w obydwie strony, łaz za polankow pod dwa pługi, to pod dzień orania. Iwanowi, któren na strone wyposażony, łaz zarosły od granicy bandrowskiej aż do potoka, z dołu miedzy Michałkowej. Za Macka Oliynika wydałem długu złotych polskich pięćset, Nro 500, za trzy pręty, a panu Kozłowskiemu, Kraiowskiemu y Jaworskiemu. Córek dwie wydałem, iedne do Bystrego w całości wyposażyłem, a drugie do Mszańca i tem wyposażył. Długu zadnego nikomu nic nie winienem; syn Assafat swoje ugone ma intercyzą, pod Potockim dwa pręty pola, to ieden należy do Ho-

łowki, a drugi do synow moich, do Łucia i Michała. Datt. Mszaniec 10 7-bra 1807. Fedio Moskalik † Iwan Kohut † Jurko Kohut † Stefan Hołowka †

CXVII. Родина Паращаків зрікає ся чверти поля Вавциного в хосен її дотеперішного посідача Василя Грицуни, 27 вересня 1807.

Kwitowanie. Niżey podpisani, familia nasza Paraszczakowska, dajemy kwitowanie Wasyłowi Hrycunie na cwierć gruntu zwanego Wawcynego, do ktorego gruntu my z dawniejszych naszych przodków pretensye mieli, a na dniu dzisiejszym przy obecności ludzi uproszonych dobrowolnie i bez żadnego przymuszenia wyznaiemy, iż do pomienioney cwierci gruntu ani my sami, ani potomkowie nasi zadney i najmniejszey pretensyi miec nie pōwinnismy i nie bēdziemy, ale takowego gruntu cwierci wawcyney Wasyl Hrycuna tak w biegach, od granicy do granicy w obydwie strony, iako też ogrodow na tey cwierci znajdujących się, sadow, łąk, sianozęci, tudzież łązow do tey cwierci należących y pastwisk znajdujących się, przy wszelkiej spokojności i naupoznieysi potomkowie iego zazywać powinni. Na co dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni, znakiem krzyża świętego, trzymając się własnymi rękami piora podpisuiemy się. Działo się w Mszańcu dnia 27 wrzesnia 1807 roku. Ihnat Paraszczak † woyt, Iwan Paraszczak † Fedio Paraszczak † Ilko Paraszczak † Jacko Paraszczak †

Przy tym kwitowaniu my uproszeni będąc obecnemi, iako świadkowie tey prawdy dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni, znakiem krzyża świętego podpisuiemy się dnia, miesiąca i roku iako wyżej. Łesio Sysyn † z gromady, Iwan Wołoszczak † z gromady, Fedio Kohut † z gromady, Jiędrzey Petreczkewicz z woytowstwa.

CXVIII. Михайло Янківський просить у фєрвальтерії в Лімні дозволу женити ся без згоди домінії, 26 січня 1808-р.

Przeswiętny ich cesarsko-krol. mosci urządzie prefektury łomniańskiej! Niżey podpisany w nastempuiącey okoliczności łaski y miłosierdzia przeswiętnego urzędu dopraszam się. Ja będąc od naydawniejszych antecessorow moich zaszczycony herbem szlachetstwa, jako świadczy allegat ./. przyłączony, teraz zaręczyłem sobie wsi Potoku wdowę Maryannę, zmarłego Jiędrzeja Łeseyka żonę, gdy więc imc xiądz paroch wsi Potoka obawia się y mnie slubu dać nie chce, ale każe sobie przynieść od własnego dominium pozwolenie, tym sposobem jako ludziom prostym służące, więc ja żądam łaski przeswiętnego urzędu prefektury łomniańskiej, ażeby łaska iego nastąpiła wydać do wymienionego imc xiędza, parocha wsi Potoka, resolucyę, iż by mnie bez

takiego pozwolenia, jako zaszczyconemu szlachetstwem bez najmniejszego w tej mierze obawiania się iakowey odpowiedzi slub pobłogosławić raczył. O tę łaskę dopraszam się jako najpokorniey y zostaje prześwietnego ich c.-krol. mści prefektury łomnianskiej urzędu najniższym sługą. Michał Jankowski, mieszkający w Mszanцу †

Do prześwietnego ich ces.-krol. mosci urzędu prefektury łomniańskiej od Michała Jankowskiego względem wydania rezolucyi, aby temu, ile szlachcicowi, bez pozwolenia prostym ludziom własnego, slub danym być mógł, pokorna prośba cum allegato ./. adnexo dnia 26 januariy 1808 podana.

CXIX. Юрко Гула зрікає ся всякої претенсії до батьківщини в хосен свого брата Івана за відповідною силою, 4 лютого 1809 р.

Ja nizey na podpisie wyrazony znam tym kwitem moim, danym Iwanowi Gule, bratu swemu, ktorego kwituię z gruntu y s chudoby y z budynkow y z krestensyi, na mnie przypadaiąco czense odbieram owsa korcy 4, z golizny (голиця, т. є. з голого зерна, пр. жита) korzec, a z pieniędzy czerwonych 10, ktorego kwituię o (!) wieczne czasy y potomkow iego, do ktorego zadney pretensyi miec nie będe, ani potomkowie moje y dla lepszey wiary y wagi, nie umiejąc pisma, znakiem krzyza s. podpisuię. Działo się w Mszanцу dnia 4 febr. 1809. Jurko Guła. Przy ktorym kwitowaniu bytność ludzi niepomalu. Hnat Paraszczak, woyt † Łukasz Mysiow, przysięzny † Fedio Oliszczaк † Wasyl Sawczak, woyt groziowski † Petro Pozniak z gromady † Ję. Steckiewicz, pisarz.

CXX. Мшанецький громадський уряд вставляєть ся перед префектурою за Андрієм Петричкевичем, якому виїт з с. Серафинець силоміць віддав сына в рекрути, 1 червня 1809 р.

Стверженє сього префектурою і самбірським окр. староством, 17 липня 1809 р.

Przeswiętny urządzie prefektury łomnianskiej! Nizey podpisany urząd y cała gromada wsi kameralney Mszanca łaski y miłosierdzia przeswiętnego urzędu jako najpokorniey w nastempuiącey okoliczności dopraszamy się: Ludzie ze wsi naszej Mszanца na kupienie owiec¹⁾ poszli byli aż do miasta Kutow z przyzwoitym zaswiadczeniem, a kupiwszy owce z towarem powracali do domu. Ale przyszedłszy do wsi Serafinca, w cyrkule zaleszczyckim zostaiącey, tamteyszy urząd szukaіęc

¹⁾ Див. мою статью: „Годівля, купно і продаж овець у Мшанци, старосамбірського пов.“. Матеріали до укр. руської етнології, том VI, стор. 26—34.

sobie napasci iednego z między nich, to iest Fedia Petreczkiewicz wziął y do miasta Zaleszczyz ze swoiemi rekrutami odprowadził, gdzie zdał się na żołnierza¹⁾. Nad którym przypadkiem, jako nad wszelką sprawiedliwość wydarzonym my ubolewając, żądamy przeswiętnego urzędu prefektury łomnińskiej, jako pierwszey instancyi, łaski to nasze pisanie potwierdzic, z którym aby Jędrzey Petreczkiewicz a oyciec wziętego Fedia Petreczkiewicz a Iwan Piznak mogły (!) wolną drogą poysć y wynaleść, gdzie się wzięty iego syn obraca tudzież aby mógł to od nas wydane pisanie w wyższych urzędach pokazać. Ktore to urzędy mogą być łaskawe, a obaczywszy nie sprawiedliwie wziętego mogą onego uwolnić y na gospodarstwo przywrócić, ile że my pomienionego Fedia Petreczkiewicz a, jako dobrego y do wszelkiego ciężaru pociąglego gospodarza tudzież w najmniejszym złym nigdy nie poszlakowanego, ani łapalismy²⁾, ani nawet w myśli naszej to nie powstało, abysmy kiedy iego y iego majątek na taki upadek przyprowadzili, bo dzisiay dom pustka, cały majątek za nic, a zona y dziecie sierotami zostają. Słowem: wszystko na nic przyszło. Z tego więc powodu łaski przeswiętnego urzędu dopraszamy się, aby to nasze żądanie mogło wszędzie być przyjęte y skuteczzone zostać, swoją powagą potwierdzić, a dopraszając się tey łaski y miłosierdzia zostajemy przeswiętnego urzędu nayniższemi sługami. Ignacy Paraszczak † woyt, Łukasz Misiewicz † przysięzny, Jurko Dylin † z gromady, Piotr Sysyn † dto, Sawka Dylin † dto, Jan Pozniak † dto, Paweł Sysyn † dto, Łesio Sysyn † dto, oraz cała gromada † † † † † † † Do przeswiętnego urzędu prefektury Łomnińskiej od urzędu y całej wsi Mszańca pokorna proźba dnia 1 junii 1809 roku podana.

Vidit Prefektura Łomnińska i rekwiruię się wszelkich zwierzchnosci, aby przytomnych wszędy i nazad iako niepodeyrzanych ludzi przepuszcily. (Нечпткий підпис і стерта печать в ляку).

Vidit k. k. Kreisamt und werden von hier über Stryi—Stanisławow nach Zaleszczyk mit dem Beisatze instradiret (!), dass sie sich bei erstern (!) zween Kreisämtern lang (?) Vidimung dieses Passes zu melden haben. Sambor den 17 July 1809. Herr Kreishauptmann abwesend. Ketten, печать.

Poniewaz przeszlego, to iest 1809 roku, Jędrzey Petreczkowicz ze wsi kameralney, w cyrkule samborskim leżącey a do dominium Łomna należącey, z wziętem od nas pisaniem y z otrzymaną pod pieczęcią od

¹⁾ Див. мою статью: „Рекрутчина в Галичині при кінци XVIII і до половини XIX в.“ Записки Н. Т. ім. Шевченка том 42. ст. 1—18.

²⁾ в рекрути.

własnego dominium relacją dla przeszkody uczynionej od wojska rossyjskiego nie mógł do miejsca zamierzonego, to jest do wsi Serafinca w cyrkule zaleszczyckim zostającej, dla powzięcia wiadomości o synie swoim tam wziętym y do wojska oddanym dojść, więc gdy tenże Jędrzej Petreczkiewicz tego roku 1810 z tą relacją na toż miejsce udać się pragnie, a ztym ktokolwiek zechce o jego podroży mieć wiadomość, po wyczytaniu powtorzonego od nas pisania niechay łaskaw będzie pomienionego Jędrzeja Petreczkiewicza przy wolnym przechodzie na zamierzone miejsce y powrocie do własnego domu otrzymać, tego się dopraszamy, a dla lepszej wiary, ile pisma nieumiejętni znakiem krzyża świętego podpisujemy się. Datt. w Mszancu dnia 15 July 1810 roku. Ignacy Paraszczak † woyt Łukasz Misiowicz † przysięzny.

Gesehen k. k. Stryer Kreisamt und wird von Stry(j) über Bolechow-Dolna-Kałuż bis Stanislaw, alwo er sich beim löbl. k. k. Kreisamt um die weitere Beförderung zu melden hat, befördert. Stry(j) den 17-ten July 1810 нечиткий підпис. Gesehen k. k. Sniatyner Kreisamt und wird samt mithabenden Dienstscreiben der Łomniansker Ca(mer)alherrschaft an das Dominium Serafince angewiesen und anhin instradirt. Sniatyn den 24-t July 1810 нечиткий підпис.

Федьо Петричкович таки й не вернув вже до свого села, мабуть і згинув у війську. В 1813 р. записано в метриці уроджених, що його жівка породила дитину, але він не записаний як батько, потім нема про нього найменшого сліду в парохіяльних записках. Внук Федя Петричковича оповів мені недавно, що спілники його діда в купні овець принесли в Мшанець сірак, лейбик, торбу, шалку і палицю. З сього виходило би, що війт в Серафинцях приставив Федя Петричковича до бранки перебравши його в тамошню одіж за якогось легія з свого села. За викуп Федя жадали в Серафинцях 18 овець. Той сам внук потвердив мій здогад, що його дідо вже не вернув в рідне село.

CXXI. Поквітованя з чиншу заплаченого мшанецькими новосадками і війтами 1810—11 рр.

Nowosadki z Mszanca płacą restę liferunku dla c. rossyjskiego wojska 27 ryn. 26 xr. Łomna die 15 Juny 1810. Philipp.

Den 31-t 8-br 1811 bezahlten die Vogten von Mszanec an Messalien 7 fr. 38 $\frac{4}{2}$ xr. in Bancozetteln. Precovski.

CXXII. Передшлюбна угода між Ільком Перилом і Касею Намулячко, 30 січня 1810 р.

Intercyza czyli kontrakt slubny stanowi się między Ільком Перилем, wdowcem, mieszkańcem czyli obywatelem wsi kameralney Mych-

niewca z jedney, a z drugiey strony Kasio Namulaczko, wdową ze wsi Bystrego, staie pewna y w niczym nie odmięna ugoda w następuiący sposób. 1-mo. Ilko Peryło mając grął cały y nierozdzielny, wdowiec ze synem swoym iedynakiem, sukcesorem, wszelako, gdy Bog raczył zony moiey, a matki syna mego ze świata zebrać, otóz my wyz wyrażeni strony obydwie przy uproszonych przyjaciół stosuiąc się za pomocą wołą Boga naywyższego w stan małzenski wstąpić zyczą, ktoren Ilko Peryło po skonczonego (!) swego wieku, ile bezpotomna zostanie, syn moy iey moze y powinien do smierci dotrzymać y do ziemie przydać. Na to się (!) przy ludziach wiarygodnych rękami własnymi znakiem k. s. podpisuiąc się stwierdzają. Mychniowiec die 5 augusti 1809. Ilko Peryło, aktor † Kasia Namulaczka 2-do voto † Iwan Peryło syn † Przytomny woyt Wasyl Łeseyko †

Praesentem donationem libro fundorum dominicalium inscriptionis pag. 240 Nro 312 ingrossatam esse, hisce confirmatur (!). Łomna die 30 januarii 1810. Wesolowski.

СХХІІІ. Тестамент Івана Петричкєвича, 21 цвѣтня 1810 р.

W imie Oyca y Syna y Ducha Świętego Amen.

Ia Ian Petreczkiewicz będąc na ciele chorym, lecz na umysle bardzo dobrze zdrowym y przy dobrej pamięci zostaiąc, czynię dyspozycyę duszy moiey grzeszney oraz wyrażam tym testamenten sumnienia mego, wiele mam gruntu mego własnego, po oycu moim Łucin Petreczkiewiczzu, zostawionego. Mam tedy gruntu woytowskiego prętów dwa a gromadzkiego także prętów dwa zginanych y ten grunt cały zapisuię Fediowi, Ilkowi y Hryciowi synom moim. A ten grunt ciągnie się w obydwie strony, od granicy do granicy między miedzami, z góry od miedzy Fedia Petreczkiewicza a z dołu od miedzy Iana Petreczkiewicza. A gdyby który z młodszych synów moich znalazł sobie mieysce do ożenienia się na stronę albo y obydwu młodzi, tedy zostający na mieyscu, ieden lub dwa, powinien lub powinni, tego lub tych, który się będzie na stronę zabierał, podług słuszności z oyczystego gruntu wyposażyć. Także mam dwa pręty łanu wolniczego, któren pustym zowią. Te dwa pręty leżą o miedzę, z góry Iana Lemińskiego a z dołu Fedia Petreczkiewicza, który także dwa pręty pomienionym synom moim zapisuię tak, jako y wyżey opisany grunt. W łazach także mam pola, które nastempuią: łaz na Brysztanczat zwany, pod dwa plugi, tego łazu dzieci moie zażywać powinni na pół z brataniczami moiemi, Fediem y Fediem Petreczkiewiczami. Ten łaz leży między miedzami, z dołu od Kiskowych y od Przekopów. Tamże po drugiey stronie potoczyny ode wsi łaz pod ieden dzień orania y ten obopolnie ma być

dzieciom moim y brataniczom moim, y ten leży między temiż samemi miedzami. Itt. (item) łaz Waśkow zwany, na którym się trzy dnie orze, dzieciom moim z brataniczami moiemi do używania obopolny być powinien. Ten leży między miedzami: z góry od Kiskowych a z dołu od miedzy Jędrzeja Petreczkiewicza. Itt. łaz za chaszczem zwany, pod trzy dnie orania, podobnie jak y wyżej wyraziłem, trzymać powinni na pół dzieci moje z brataniczami moiemi, ten leży z dołu od potoczyny, Wiwczego zwanego, a z góry po wywóz, a przypiera do pola Kiskowych wzdłuż. Dotąd opisane łazy należą do gruntu gromadzkiego. Nad gacią miarki dwie: jedna Seńkowego a druga Fedia Krawciowicza. Seńkowego zastawiona u oycy mego za złotych polskich 12 y za korzec skołodrzy¹⁾, a Fedia Krawciowicza zastawiona za złotych pols. 12 y za sukna swicianego na chołosznie. Do tych dwoch kawalkuw sami synowie moi należą, a bratanicze nic nie mają, y tak Seńkow, jako y Krawciowicz, powróciwszy synom moim opisany nadatek, dobrowolnie odebrać sobie mogą. Łazy do woytowstwa należące są następujące: łaz nad Werchowiną, pod dwa pługi orania, być powinien synom moim z brataniczami moiemi do używania obopolny. Ten łaz leży między miedzami, z dołu od miedzy Piotra Dycmana a z góry po drogę. Item łaz na Dilnycy zwany, pod ieden dzień orania, należy dzieciom moim z brataniczami przez połowę do używania, a Jan y Łukasz Leniński uporem odebrali, któren to łaz dzieciom y brataniczom moim koniecznie powinni do używania powrócić. Item łaz nad Werchowiną około kołodiazia czyli studni leżący, pod dwa pługi, y ten łaz należy synom y brataniczom moim do używania przez połowę, a co iest ieszcze zarosłego iałowcami, to y to wykorczować powinni obydwie strony y przez połowę używać. Ten łaz leży z dołu od miedzy Iana Petreczkiewicza a z góry od miedzy Jana Petreczkiewicza. Item łaz u Tiny, pod ieden dzień orania, od miedzy z góry Jana Wołoszczaka a z dołu od miedzy Jana Lenińskiego y ten obopolnie synom moim z brataniczami moiemi należy. Nad Tiniu łaz pod dwa pługi także synom moim y brataniczom moim wspólny do używania. Ten leży wzdłuż między miedzami, z iedney strony od Jędrzeja Petreczkiewicza a z drugiej strony od miedzy Michała Petreczkiewicza.

Item łaz zwany nad Wałą pod ieden dzień orania, obopolny do używania dzieciom y brataniczom moim, leżący między miedzami z dołu Jana Wołoszczaka a z góry od miedzy Jędrzeja Petreczkiewicza. Iest także do synow y brataniczow moich należący pręt pola woytowskiego Zukow zwany, któren teraz znyduie sie pod Ianem

---

¹⁾ овес що скоро дозріває.

y Łukaszem Leninskiemi, synowie moi z brataniczami moiemi Ianowi y Łukaszowi Leninskim oddać powinni talerów bitych 10, a pręt odebrać. W drugę (!) stronę to iest ku Grozowie, gdzie się jakie kawalki znajdujã pola ornego, te wszystkie obopolnie synowie moi z brataniczami moiemi używać powinni. Na Hryniowie zwane pola do woytowstwa należy (!), co tak do moich synow, jakoteż y do całego pospolstwa należy. Za Sieczką nad brodem potoka Bucznika pole z lasu dobyte do woytowstwa należy, tego synowie moi z brataniczami moiemi spólnie zażywać powinni. Kawalek pola zwany w Sieczce, z lasu wykarczowany, do gruntu gromadzkiego należy, to pole do samych synów moich należy. Bratanicze do tego kawalka nic nie mają, bo mają podobny kawalek w drugim mieyscu. Plac, na którym zostaje chałupa moia, iest mój własny y oprócz dzieci moich nikt żadney pretensyi do niego nie ma. Co się tyczy placu, więcej, niezeli staynia została (?), iest opłacony od oycy mego Łucia Petreczkiewicza wiecznemi czasami. Przy granicy, wedle lasu Bandrowskiego, na polu pod Poharami zwanym, od czasów naydawniejszych a bardziey od osiadłości wsi znajduie się łąka kwasna y pole orne, do woytowstwa należące. Na tey łące y na polu ornym y synowie moi, tak jako y inni woyci czãstkę przyzwoitã mieć powinni. Na miarkach pod Kosowã Debrã stae iedne, tych stay sami synowie zażywać wiecznemi czasami powinni. Co się tyczy budynkow znajdujących się na placu, to iest: chałupa, staynia y przy stayni komora, te wszystkie budynki dzieciom moim zapisuie, albo też może ieden drugiemu spłacić podług okoliczności, jakowe Bóg Naywyszy między nimi raczy sporzãdzić. Obsiewem, jakowy się na gruncie znajduie, ciż synowe moi, albo się w równości podzielić powinni, albo ieden drugiemu może spłacić, przez dobrowolnã zgodę. Toż samo rzeczami ruchomemi y naczyniem gospodarskim, jako to: skrzyniami, sãsiekami, tudziez pługiem, bronã, siekiram y innemi w gospodarstwie znajdującemi się rzeczami, ciż synowie moi powinni się zgodnie podzielić. Ten testament ja niżej podpisany przy dobrej pamięci y z wielkã uwagã zadyktowałem, a ktoby się ważył go albo w jakowym punkcie nadruszã (!), albo cały kassowã, takowego przed naywyszego sãdziego Boga trybunał powolałbym y za nieupoważanie (!) moiey ostatniey woli sprawiedliwosci na niego domagałbym się. Teraz zaś też ostatnã wolę moią dla nazawsze trwaã majãcey pewności y ważności, ile pisać nieumiejętny znakiem krzyża świętego, trzymając się własnã rękã piora, przy urzędzie wieskim y ludziach zgromadzonych, których podpisy ani im samym, ani ich potomkom szkodzić nie mają, podpisuie. Działo się w domu Iana Petreczkiewicza. Dnia 21 kwietnia 1810 roku. Jan Petreczkiewicz † umierający, Ihnat Pa-

raszczak † wóyt, Łukasz Misiowicz † przysiężny, Michał Petreczkiewicz † sąsiad, Fedio Petreczkiewicz † sąsiad, Stefan Petreczkiewicz † sąsiad.

Po napisanym testamencie ja Jan Petreczkiewicz y to ieszcze dokładam : co się tyczy pola w Rzekach woytowskiego, tak moi synowie, jako też y inni częśćkę przyzwoitą mieć wszędzie powinni. Dzień, miesiąc y rok ten sam, jako wyżej. Ian Petreczkiewicz † umierający.

CXXIV. Фервальтерія в Ломні наказує громадї на долученім формулярї списати все поле кожного мужика під вагровою відобрати незаписаний кусник поля на скарб, 9 вересня 1810 р.

Cyrkularz do gromad krainy lipецkiej! Gdy naupryncypalnief y naupierwszym obowiązkiem iest prefektury, w jakim stanie majątek kazdego z poddanych tuteyszego panstwa zostaie, jak nayscisley wiedzieć, zas prawdziwy majątek iedynie w posiadanych gruntach przez poddanych zawiera się, zatem nakazuje się gromadom, aby w przeciagu 6 tygodni, podług przyłączonego formularza peiedynczo grunta kazdego spisali y prefekturze wręczyli. Zaleca się przytem gromadam (!) jak naysurowief oraz y przestrzega się, aby podczas spisywania gruntow zaden najmniejszy kawalek nie wypuscili albo nie zataili, gdyz w czasie nastąpić mającey subrewizyi kazdy zatajony kawalek grunta natychmiast na sкарб wzięty będzie. Dodaie się nakoniec, ze zaczawszy od dnia dzisieyszego exekucya za latry do zupy dostawiać się mające odwołuie się gromadom tak długo, az pozyskana (може пискова?) choroba bydła zupełnie nie zaspokoi się. Łomna dnia 9 septembris 1810.

CXXV. Лімнянська фервальтерія наказує мшанецькій громадї віддати до магазину позичене вбіже, 9 лютого 1811 р.

Z sessyi dnia 9 lutego 811 Nro 1. Urzędowi gromadzkiemu wsi Mszańca. Gromada tamteysza przez niektore lata brała z магазynu tuteyszego zakłady w zbozu, tak na obsiew iakotez y na zywnosć, y na takowe individualne konsygnacye złożyła; poniewaz tedy dług winny dotychczas zupełnie niezaspokoiony a potrzeba wymaga, azeby urząd gromadzki wiedziec mógł, wiele gromada wsi Mszańca zakładowego zboza do магазynu tuteyszego ieszcze winną zostaie, wyciągnoną z registrow, iż (od) kapitału 88 korcy owsa garcowe przepisane z tego kapitału wynosi 5 korcy 16 garcy owsa. Z powodow, ze ten dług nie iest znaczny, nakazuje się gromadzie, azeby w czasie teraznieyszym najmniey połowę do магазynu tuteyszego zaspokoila, inaczey surowa exekucya nastąpi. Łomna dnia 9 februarii 811. Precourt praef-Philip.

CXXVI. Передшлюбна умова між Федом Петричкевичем і Іваном Михаликовським, 10 лютого 1811 р.

W niedostatku stempla intercyza. Mniędzy Fediem Petreczkiewiczem z iedney, z drugiey Janem Michalikoskim jawnie, dobrowolnie stanęła ugoda (w) nizey podpisany sposob, jz Fedio Petreczkiewicz przystanawia brata swego na imie Ilka do curki Jana Michalikowskiego na imie Maruni. Oyciec teyze Maruni Jan Michalikowski zapisuie curce y zięciowi swemu Ilkowi Petreczkiewiczowi gruntu prentow dwa zwanego Ianu Koszelat w obydwie strony: z gury miedzy Staszyney wdowy, z dołu miedzy Pozniakowey. Do tych dwoch prentow należące łazy zwane na Hryniowem, pod dzień orania, od miedzy dulney Sieninskiego, z gury Staszyney, zas drugi łaz zwany pod Chomino Grządko tych miedz wyz wyrazonych. Zas w Bzowatym pod dzień orania z proczynami od gurney miedzy Iwana Wołoszczaka w store a dulney miedzy mnie samego wyz wyrazonego Michalikowskiego. Tenze Michalikowski zapisuie staynio we dwa rzędy od rzyki. Jedna strona: Jan Michalikowski †

Zas druga strona Fedio Petreczkiewicz zapisuie bratu swemu Ilkowi na wniosek na woły czerwonych złotych sto, Nro sto, krow dwie, jałuwek dwie y zrybie, owsa korcy osm, zyta garcy 8, jęczmienia garcy 8, chałupe, iako dla brata swego pobudować ma. Zas łaz pola ornego pod dzień orania w Bzowatym, od miedzy gurney Dylinowey i dulney takze Sawki Dylinego, zapisuie bratu swemu Ilkowi. Co więcej nimy (!) nic do wyrażenia. Te intercyze strony obydwie stwirdzamy y na to się podpisuiemy. Ta intercyza datowana w domu Jana Michalikowskiego przy ludziach wiary godney przy zaręczynach dnia 10 febr. 1811. Długow zadnych na tych dwoch prentach nima. Na to się podpisuję Fedio Petreczkiewicz. Przy bytności swiadkach (!): Hnat Paraszczak staro... † Lies Sysyn z gromady † Jaćko Sysyn † Fedio Petreczkiewicz † Jan Wołoszynowski † Jan Steckiewicz † Michał Michalikowski mp. Ję. Steckiewicz mp.

CXXVII. Савка Дилін з товаришами жалують ся в префектурі на Андрия Сивака, що неправно вдираєть ся в їх поле, 24 червня 1811 р.

Przeswiętny urządzie prefektury łomnińskiej!

Nizey podpisani ze wsi kameralney Mszança zanosiemy pokorną naszą prośbę w nastempuiącym pokrzywdeniu. We wsi Mszancu znajduią się przy granicy bandrowskiej krzaki, pomiędzy które znać brózdzy, co iest znakiem, że tam kiedyś było orne pole. Z powieści zaś nie przerwaney, którą nam naši przodkowie zostawili, czyli, jak mowi

się pospolicie, z tradycyi przodkow naszych y z dokumentow, ktoreby się ieszcze gdzie między nami wynaleść mogły, dawnych, można zawsze bezpiecznie y rzetelnie wnosić, że ten kawałek zarosły y do tychczas tylko dla paswiska służący, o którym iest kwestya, do naszego gruntu zwanego Szmaniowiąt, ktoren my teraz prawnie posiadamy, należy. Nie dawno, to iest w tych dniach, nie wiemy z jakowego powodu, albo z jakowych dokumentow, lub za czym pozwoleniem nayprzed Jędrzey Siwak z synem swoim Hryciem Siwakiem wyszedł był te krzaki rąbać na pasiekę y my w ten czas odpędziliśmy go, ale potym pomieniony Jędrzey Siwak przybrawszy do siebie Jacka Paraszczaka z synem Stefanem, Jana Paraszczaka z synem Hryciem y niby zbroyną (!) wyszli na wymienione pole krzakami zdawna zarosłe i zrabali na pasiekę nie mając na to żadnego prawa ani pozwolenia, oproc iedney zuchwałości. Ponieważ do gruntu Szmaniowego należy Prokop Późniak, a zięc wojta mszanieckiego, ktorem Jędrzeja Siwaka z synem Hryciem pierwszy raz zaczynających rąbać odpędził, więc gdy wszyscy skupili się razem y szli pomienione krzaki rąbać, sądzili, że i do nich wydziemy bronić, o toz dał się słyszeć Hryć, Siwaka Jędrzeja syn, z temi niegodziwemi słowami: gdyby teraz wyszedł wojtow zięc bronić, ja bym go na sztuki posiekał. Ale że tak Prokop Późniak, jako y my wszyscy syplikujący spokojnie zawsze chcemy się znajdować y prawnie chcemy przy naszej własności być ocalonemi, a buntowniczego sposobu zawsze unikamy, więc przeswiętnego urzędu łaski jako naypokorniey żądamy, aby wymienionym, jako spokojności gwałcicielom y w cudze należytość wdzierającym się, ten zaczęty postemppek pohamowanym został, gwałcicielowi spokojności y zuchwałemu ażeby pokora zalecona została. A to pole, ktore luboć nam przysłuża, niechay będzie dla pastwiska innym y nam pospolite. Oczekujemy łaski y miłosierdzia od sprawiedliwego urzędu y zestajemy przeswiętnego urzędu nayniższemi slugami. Sawka Dylin, supplikant † Jędrzey Suchy, supplikant † Wasyl Gawłeczkw, supplikant † Jan Choma, supplikant † Prokop Późniak, supplikant † Przy tym będący Ihnat Paraszczak † wojt, Fedio Oliszczak † przysiężny. Pokorne zażalenie względem uczynioney szkody y krzywdy w krzakach przez zrabanie dnia 24 iunii 1811 roku podana. (!)

CXXXVIII. Мшанецька громада вносить до префектури жалобу на Галівецьку громаду, що хотіла ставити на мшанецькім ґрунті млин, 12 липня 1811 р.

Przeswiętny urządzie prefektury kameralney Łomnińskiej. Niżey

podpisani, obywatele wsi kameralney Mszańca, przeswietnego urzędu łaski i miłosierdzia w nastempuiący (!) okolicznosci z głemboką uniżonością dopraszamy się. Wieś kameralna Gałowka zamyslała na naszych polach młyn stawić z wielkim naszym pokrzywdzeniem. Co że tak iest y że ten ich zamysł iest wielce nam szkodliwy, nastempuiące powody dostatecznie pokazują: 1-o. Na naszych gruntach przy końcu wsi Mszańca dwa młyny z dawna zostaią wystawione, ieden mszaniecki a drugi płoszczański, y ten na mocy funduszu od 282 lat gromada płoszczańska na naszych polach utrzymiye, a luboć z wielką naszą krzywdą, bo oprócz tego, że woda z jazu zalala nasze łąki y pola, ieszcze corocznie mamy pokrzywdzenie w niwach, bo chodząc y iędząc do młyna, kazdego czasu zboze nasze psuia, a nadto plotu nigdy utrzymać nie możemy, bo zabieraią do młyna y pałą. Jednakże ten młyn, ponieważ prawnym sposobem iest na rzece naszej, bo według funduszu, jako wyżey już od 282 lat założony, a zatym musieliśmy y musimy to nasze pokrzywdzenie cierpliwie znosić. 2. W roku teraznieyszym 1811 między wyzey wspomionemi młynami nasza wieś Mszaniec nowy młyn zaczęła stawić y przez ten młyn mamy pokrzywdzenie, bo oprócz tego, że woda zalala kawalki gruntu pobliskie, ieszcze zboże musimy kosić niedoscigłe y ten grunt nazawsze pod chałupę na młyn odstąpić, przecież i ta krzywda dla nas iest znośna, bo spodziewamy się, że przynaymniey kiedyś wygodę będziemy mieli. 3-tio. Między temi wymienionemi trzema młynami ieszcze wieś Gałowka zamysla czwarty młyn na naszych polach stawić. Więc ta okolicznosc iest dla nas naynieznosnieysza dla tych przyczyn: a) Ponieważ nie wielką ale naywiększą kazdego roku będziemy mieli szkodę, bo między samemi zbożami myslą stawić chałupę, a jaz wiele zatopi zboża y myslą brać fosse więcej niżeli przez dwoie ugony samym zbożem, z którey fosy, ieżeli kiedykolwiek woda wylew uczyni, zawsze nasze zboża zatapiać y mulić będzie. A nadto do młyna przystempu inaczey mieć nie będą, tylko naszym zbożem. Y teraz, ieżeli by chcieli las na jaz y drzewo na młyn sprowadzać, to uczynią nie iednemu na kilka kóp szkody. A cóż mowić o tych, ktorych gruntem fosse kopać zamyslaią, jaką będą mieli szkodę! b) Tudzież, ponieważ obywatele wsi Gałowki dawniey młyn swoy stary z granicy starey y prawdziwey na nasze pola przeniesli obiecuiąc dać w zamianę na swoich polach tylko, ile młyn zastąpi, a oni nie tylko przyrzeczoną zamianę nie oddali, ale nadto ieszcze uporczywie y, jak mówią, kadukiem naszych pól więcej, jak na 70 morgow odebrali z powodu tego młyna y niegodziwie sobie przywłaszczyli y tym sposobem wielką nam krzywdę uczynili w granicach tak dalece, że my teraz nie mamy gdzie ani wyjść, ani bydła wypuścić, bo zaraz bydło

nasze zabierają y w areście trzymają dopoty, dopoki im z naszych prawdziwych pól spaszę musimy płacić y tak bydło nasze odbieramy. Y my przed kilkoma latami, chcąc podług funduszu z aktów wyiętego swoją należytość odzyskać, sprowadzaliśmy kilka kommissyi y expensowaliśmy nato więcej, niżeli 8000 y otrzymaliśmy byli dekret finalny naszej stronie podług funduszu wymienionego sprzyjający, a przecie pomieniona gromada Gałowka swoiemi niegodziwemi podstempami w tą potrafiła, ze naszą oczywistą prawdę w nieprawdę zamieniła, y przez te niegodziwe ich postępkki musimy dotychczas w niesławie zostawać, a na słuszności y poniesionych expensach osychać. Y ieżelibyśmy chcieli kiedy do swoiey własności przyiść, tedy musimy na nowo w proces z gromadą gałowską wchodzić. A ztąd niezawodnie wypływa, że ieżeliby wieś Gałowka tam młyn postawiła, gdzie zamysłała, więc za kilka czasów ich potomkowie u naszych potomków mogliby y reszta naszych własnych pól zabrać, bo oni zawsze po młyn graniczą, a ten już byłby trzeci, a oni na pierwszy, gdzie był na prawdziwey granicy, nie uważają, ale zawsze za wystawieniem niższego młyna inszą granicę sobie wynachodzą, jako ludzie niespokoini. Nadto, ieżeli wieś Gałowka tam będzie młyn stawiała, gdzie teraz zamysłała, to my daremnie około nowego naszego młyna pracuiemy, bo do naszego nowego młyna dopiero położyli dwie warstwy jazu, a już woda pod stary młyn nie daleko podstąpiła y już niema więcej jak na pół staj, a gdy jako mayster mówi, że ieszcze drugie dwie warstwy będzie kładł, to zapewnie stary młyn podtonie. Ieżeliby (!) Gałowka tam gdzie chce młyn stawić, jaz założy, to nasz młyn nowy ieszcze prędzey podtonie y daremna nasza praca będzie. Nakoniec my, ktorzy około tego miejsca mieszkamy, gdzie te młyny zostają y ieżeli ieszcze gałowski będzie wystawiony, żadnego wychodu ani wyiazdu mieć nie będziemy, bo woda około nas stanie głęboko, przez które (!) ani bydło przegnać ani z wozami podług naszej potrzeby w pole wyiechać nie będziemy mieli sposobu. I gdyby tey naszej prośbie wiara nie była dana, tedy niechay sam przeswiętny urząd raczy nieomieszkać y ziechać na kommissyę, a dopiero okaże się, że my nie zmyslamy, ale potrzebą uciśnieni uciekamy się do przeswiętnego urzędu, y gdybyśmy w tym przeswiętnym urzędzie nie mogli sprawiedliwości pozyskać, tedy do wyższych y naywyższych urzędów dla odebrania sprawiedliwosci udawać się będziemy. I lubo przeswiętny urząd wydał swoją rezolucyę, aby prośby tylko w piątki były podawane, iednakże nie raczy nam to poczytać za wystempek, że na dniu dzisiejszym te prosbe podaiemy, bo do piątku wieś Gałowka może, nie uważając na nasze zboża y szkodę w polu,

może, mowie, albo drzewo na plac, albo las na jaz sprowadzać zacznie, a wtenczas bylibysmy w odpowiedzi, że przed czasem nie udawaliśmy się do urzędu. Podług wyrażonych dowodów prośby naszej czekamy łaskawey y pomyslney rezolucyi y przyiazdu samego prześwietnego urzędu na plac dla widzenia przełożoney krzywdy naszej, a odebrawszy pomysłność w żądaniach naszych maiestat boski za długoletnie y najszczęśliwsze panowanie prześwietnego urzędu prefektury Łomnińskiej do zgonu życia naszego błagać zapisuiemy się. Ignacy Paraszczak † woyt, Teodor Oliszczak † przysiężny, Teodor Steckiewicz † Jan Steckiewicz † Lesio Sysyn † Jurko Dylin † Paweł Sysyn † Jan Michalikowski † imieniem całej gromady † † † † † Do przeswięt nego urzędu prefektury Łomnińskiej od urzędu y całej wsi kameralney Mszańca pokorna prośba dnia 22 iulii 1811 roku podana. Nakazuje się ninieyszym, ażeby urząd gromadzki wsi Mszańca y Gallowki z 4-ma ludźmi z gromady dnia iutrzeyszego z rania w kancelaryi tuteyszey nieochybnie staneli. Łomna dnia 23 iuly 1811. Philip.

CXXIX. Передшлюбна умова між Максимом Волошкаком і Анною Бердичівною, 27 січня 1812 р.

Stanęła pewna, nieodmienna y na zawsze trwać mająca ugoda między stronami, z iedney Maxymem Wołoszczakiem młodzianem, a Anną Hrycia Berdyca corką panną, z drugiey strony w następujący sposób, iz młodzian Maxym Wołoszczak zamysła zawrzeć dożywotną przyiaźń z Anną Hrycia Berdyca corką, ktoremu to Maxymowi Wołoszczakowi brat iego rodzony Hryć Wołoszczak daie wiana częśćkę na niego spadającą, to iest: 100 duk. w bankocettlach starych, krow dwie y owsa korcy cztery. Annę zas Hrycia Berdyca corkę Jewka, zmarłego Jana Wołoszczaka zona wdowa będąc bezpotomną, bierze na swoję opiekę a zostając już w słabosci, zapisuie iey cały swoy majątek, jako to pręt pola ieden z łazami, sadami, ogrodami, pastwiskami, potokami, sianozęcami, placami y innemi wszystkiemi przynależnościami. Budynki na placu stojące, to iest chałupę y stodołę, z chudoby woły wartujące duk. 150 w bankocettlach starych, krow dwie, iałowkę iedne, krescensyę wszelkiego zboza, jakowe się na gruncie znajduie y wszystkie ruchome y nieruchome gospodarskie rzeczy y sprzęty, a słowem: pomieniona Jewka Wołoszczakowa Annie Hrycia Berdyca, a siostrzenca swego corce y Maxymowi Wołoszczakowi, a zmarłego męża swego Jana Wołoszczaka stryinemu bratowi cały swoy majątek nieruchomy y ruchomy wiecznemi czasy daie, daruie y zapisuie, nic tam ani sobie, ani pokrewnym swoim nie zostawując i teraznieyszą

ugodę iako za wazną, godziwą y na zawsze za niezerwaną mieć chcą, tak dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni znakiem krzyża sw. trzymając się własnymi rękami, przy uproszonych sąsiadach a tey prawdy świadkach, ktorych podpisy ani im samym ani ich successorom szkodzić nie mogą, podpisują. Działo się w Mszancu w domu Jewki Wołoszczakowey wdowy dnia 27 ianuari 1812 roku. Maxym Wołoszczak † młodzian, Anna Berdycowa † panna, Hryc Wołoszczak † brat młodego, Jewka Wołoszczakowa † wdowa opiekunka. Obecni tey ugody Jhnat Paraszczak † woyt, Fedio Oliszczak † przysięzny, Jan Wołoszynowski † sąsiad, Jędrzey Dylin † sąsiad, Jan Guła † sąsiad.

CXXX. Лист о. І. Ясеницького в Жукотина коло Турки до о. Івана Демяновського, парōха в Мшанци, в справі позиченя грошей, 6 лютого 1812 р.

Z Żukotyна dnia 6-tego februarya VS 1812. Przewielebny w Bogu mosci xięże Janie Demnianowski, parochu mszaniecki, bracie kochany i dobrodzieju! Upraszam łaski Jmc dobrodzieja iako brata kochanego wraz z Bazylim Szaydzickim, szwagrem moim, póysć do Paraszczaka nn., wóyta mszanieckiego gromadzkiego i pożyczyc u niego na mnie 111 (дукатів), to iest dwa tysiące polskie i zaręczyć się za mnie lub vexel dać na moie osobę, bo ia bardzo chory i w lekarstwie zostaię iuż dwie niedzieli od pana Bawmana. Pobilem ziobra szedłszy do chorego spowiadać, potym poiechawszy do Łosinca (під Туркою) na obzoruny do imc pana Jana Ilnickiego Rypczyca, kawalera, który stara sie o moie corkę Ewę, i tam iechawszy do Łysinca, wywrucilem się z sani i znowu pobilem te same ziobra na lewym boku. Proszę oboyga wm. panstwo dobrodzieystwo na wesele przyiechać w przyiszyły poniedzialek na noc, to iest 12 februarya VS 1812 roku, bądź łaskaw, uczynь moie płaczliwe próżbę, a 13 februarya vs. rb. wesele będzie się agitowało. Straszniem chory, nie mogę sobą władnać, więcey leżę iak co robię, bądź łaskaw x. bracie kochany, dopomóż ten akt weselny rozporządzić y moie miejsce zastąpić, bo ia iuż wcale niepotrafię temu aktowi zadosyćczynic. Ja u wm. dobrodzieia rozkazach gotow iestem odsłużyć ile moznosci moiey. Zostaię z wszelką estymacyą wielm. imc pana dobrodzieia i modlitwam świętym polecam się raz na zawsze. — X. J. Jasienicki mp. paroch Żukotyński.

CXXXI. Іван Михайликівський продає свому зятеви 2 лави поля за 1044 вол. п. 26 жовтня 1813 р.

Karta. Ja nizey podpisany daie ninieysze karte Ilkowi Petryczkowiczowi a zięciowi memu, jakom przedał mego własnego y dziedzicz-

nego gru(n)tu przy urzędzie gromadzkim y przy całej gromadzie, iako to wyrazam, wspomiony grął nazwisko (?) onego, pod dwa pługi orania, łaz ieden nazwiskiem nad Kątem od Groziowy, drugi zas łaz polia pod dwa pługi orania od Bandrowa nazwiskiem na Pasiekach. Więc wspomione dwa łazy polia dobrą moją wolą y nieprzymuszoną sprzedałem y wiecznym darem darowałem zięciowi memu za summe całkowite, iakoto złt. poll: tysiąc ieden y czterdzieście y cztery, ad numerą (!) 1044, od którego wyz wspomionego grątu wyrok czynie, nietylko ja przedawca, ale y zona moia. tudzież y dzieci moie od tego gruntu na dalszy czas wyrok czynią.

Na to wszystko, jak nieumiętny pisma, ztwierdzam znakiem k. sw. Jan Michaylykoski, przedawca † Nastunia Mychaylykoska, zona † Przytem swiadki będące ztwerdzaią na to wszystko 1. Pawło Sysyn, woyt † 2. Ignas Jankoski, przysięzny † 3. Ihnat Paraszczak, woyt stary † 4. Andriy Petryczkowicz, przysięgły † 5. Iwan Cmaj z gromady † 6. Petro Sysyn z gromady † 7. Jan Stetkiewicz z gromady † 8. Iwan Wołoszczak z gromady † 9. Fedio Stetkiewicz z gromady † 10. Jacko Sysyn z gromady † 11. Iwan Petryczkowicz z gromady † y imieniem całej gromada † † † † † Działo się w urzędzie gromadzkim dnia 26 octobra 1813 roku. Inn wiem (мабуть: in vim) Theodor Swidzinski p. gr. mp.

CXXXII. Громада Пłosке просить, щоби їй позволено довший тягли дні при направі доріг заплатити грішми, 30 мая 1814 р.

Prozba do iego (!) c. k. przeswięt. prefektury w krainie lipeckiey. My imieniem całej gromada wraz z urzędem gromadzkim wsi Płoskiego jak naupokornie dopraszamy się łaski przeswiętney, gdyz my winni zostaiemy nieco remanętu drog i. c. k. z roku 1813, jak kwity u nas znajdujące się y protokoł drogowy zaświadczyć w potrzebnym czasie moze, a zatem na rok 1814 odrobilismą (!) iuz dni ciągłych Nro 24. Więc jak naupokornie dopraszamy się łaskawego miłosierdzia mianego nad nami, gdyż my całą gromada uradzilismą, (!) aby całkiem jak remanętu za wyz okazany rok, to iest 1813 y za 1814 całkiem pieniądzamy (!) zapłacic podeymuiemy się, tak jak inne gromady cyrkularzem uwiadomionymi zostali z przyczyny tey, gdyż pomiędzy nas gdzie niektore nawet nie mają tego sposobu in natura dni ciągle czym odrobic, gdyż wołow nie mają, y rekrutki znajdujące się w naturze odrobic za nich niepotokmimy się na tym, a w kwocie pieniązney potokmić zmozemy, o co łaskawie dopraszamy się. Co dla lepszej wiary y walioru jako nieumiętni pisma ztwierdzamy nato (!) wszystko z. k. sw. imieniem

cała gromada † † † Michał Maczak, woyt † Ihnat Olenycz, przysięzny † Iwan Pawelkow, przysięgły † Dat w Płoskim dnia 30 maja 1814 anno.

CXXXIII. Розпорядження окружного самбірського уряду в справі садження овочевих дерев на публичних місцях, 2 січня 1816 р.

Vom kk. Samborer Kreisamte Nro 10782. Dem Chaszczower gr. k. Dechante (!). Im Grunde hoher gub. Verordnung vom 1 X-ber v. J. Zl. 47969. haben der Hr. Dechant (!) durch die unterstehenden Pfarrer kundmachen zu lassen, das(s) vermög Kreisschreiben vom 8-ten April 1789 die sich verhairathenden Brautleute vom Bauernstande einige Obstbäume zu pflanzen verbunden sind, dass laut Kreisschreibens vom 17-ten Hornung 1797 diejenigen, welche 200 selbstgepflanzte fruchttragende Obstbäume ausweisen können, ein praemium von 6 Ducaten, oder zwanzigsieben Gulden w. w. erhalten, dann vermög Kreisschreiber (!) vom 21-ten 9-ber 1806 auf diejenigen, welche Obstbäume beschädigen, folgende Strafe festgesetzt ist, dass nemlich derjenige, der sich unterfängt Obstbäume vorzüglich jene, die im freien gepflanzt sind, in was immer für eine Art willkührlich, oder muthwillig zu beschädigen, im ersten Betrettungsfalle mit einem strengen Arreste von einer Woche, im zweiten Falle aber mit einem strengen Arreste von drei Monaten und dabei nach Umständen auch noch mit 25 Stockstreichen gerichtigt werden sollen.

Da nun durch (моє оуцено) die Mühe, welche die Unterthanen bei der Fortpflanzung der Obstbäume verwenden, gesichert ist, so haben die Herren Pfarrer ihre Pfarrkinder zur Pflanzung vorzüglich der Zwetschken, der Pflaumen, Birn und Äpfelbäume auf das Beste jeden (!) Jahrs aufzumuntern und ihnen den Nutzen, welchen sie dadurch durch Ersparung der Milch, Butter nnd des Speks und in anderen Haushaltungsrücksichten erhalten, begreiflich zu machen und ihnen auch mit Beispiel vorzugehen.

Übrigens wird den Dominien unter einem aufgetragen die bezohenen Kreisschreiben in genauer Erfüllung zu bringen und auch darauf sehen zu lassen, dass, wenn ein oder das andere Brautpaar die einmal gesetzte Obstbäume vernachlässiget, solche wieder nachgesetzt werden sollen und wird den Dominien noch zur Pflicht gemacht alle Jahre hierüber im Monate X-ber dem Kreisamte die Ausweise vorzulegen. Sambor am 2 Jänner 1816. Patolisya (?) G. S.

GXXXIV. Тестамент Юрка Кибала, 4 цвітня 1816 р.

W imie Boga w Troycy iedynego Oycy Syna y Ducha swiętego amen. Ja nizey podpisany Jurko Kibało mając uwagę na stan y każdy-

cyę, ze dni życia naszego złe y krutkie, naywięcey, ze się tak Bogu naywyzszemu podobało, za co niech mu będzie wieczna cześć y chwala od wszystkiego stworzenia a nayprzod odemnie niegodnego człowieka, że nie wiemy dnia ni godziny zescia naszego z tego świata. Zaczynam ja w słabosci zdrowia zostając w roku terazniejszym 1816 przy dobrym zazywaniu rozumu czynię takze rozporządzenie ostatniey woli moiey w niczym nieodmienne. 1-mo. Podług dekretu wydanego z zamku samborskiego roku 1778 na pole prętów trzy, które Waykowiczowe zwane, z dołu miedza Stefana Berdycza, z gory miedza Petra Zubala, wzdłuż ciągnie się od granicy groziowskiey do granicy bandrowskiey. 2-do łązy do tegoz pola należące, Waykowicowka zwane. 3-tio. Mohywka grunt Chimakow, prętów 3 bez łoccia iednego z brataniczem Stefanem Kibało orzemy przez poł, ciągnie się od granicy groziowskiey do granicy bandrowskiey, wzdłuż miedza iedna od Pawła Boba a z drugiey strony miedza Stefana Kibały, bratanicza mego. 4-to plac (!) zas za rzyką ku Bandrowcu temuz synowi Fediowi Kibałowi wolno się postawic bez zadney sprzeczki (!) na wszystkich trzech prętach. Plac, gdzie budynek stoi, po swey matce posagu wziół. 5-to łązy na Kimakowey dolinie zwane z Wołkaniczem, co się naydzie. 6-to łązy na Mirach zwane tez z Wołkaniczem Łuciem orze, kłoren należy do pollanku zarowno. 7. Synowi Iwanowi do Gałowki na posag dałem wołow pare, za które wziół zł. ryn. ww. stoszeszcziesiąt y dwa, krowa iedna, owsa korcy 7, żyta maca iedna (2 чверти), ięczmie-nia maca iedna, bobu półmacek. 8-vo, curce zas Ewie do Wyciowa posagu dałem duk. 18 w roku 1809, krow dwie, jałowka rok maiąca iedna. 9-no, zonie swoiey zapisuie krowe iedne, ku Graziowie zagon a ku Bandrowu drugi zagon. Na (!) co my gromada y urząd mszaniecki stwierdzamy rękami swemi własnemi. Działo się w Mszańcu die 4 aprilis 1816 roku. Jurko Kibało † Lesio Paraszczak, wuyt † Jęd. Krawiec, przysiężny † Jan Paraszczak † Jan Wołoszynoski † Fedio Oleszczak † Jędrzey Siwak † Jędrzey Wołoszynoski †

CXXXV. Спір між Павлом Сисиним і Луцем Матищаком про спадщину по Павлі Сисинім, 16 червня 1816 р.

Przeswiętna c. k. felt, Łumienska (!). Odpis między stronami dwoma, to iest Pawłem Sysynem y Łuciem Matyszczakiem, nie mogąc się pogodzić o sukcesyi s. p. po Iwanie Sysynie z Pawłem Sysynem bratem.

1-mo, iz ia Luc Matyszczak podług intercyzy, iako świadczy, s. p. Jana Sysyna wniosku iego ze wszystkim Pawłowi Sysynowi oddaie y nato są ludzie podpisani. 2-do, złp. 20 na woły w pięcioro oddaie

100 podług rozsątku wuyta, krow 2, z których iedna zdechła, a drugę oddaę zaraz w kila niedziel, owsa korey 4, które przyniosł y te oddaie to iuz wszystek posag y wniosek, który do mnie przyniosł — iako był przy tym człowiek potocki (в Потока великого), експес на pogrzeb y za zycia. 1-mo, długu uczynionego za zycia przepoiu w karczmie zapłaciłem Leybie, iako kwit od gromady świadczy y wuyta, wypłaciłem zaraz po pogrzebie ryn. ww. 27 x. 36. 2-do, na pogrzeb za wutkę kwart 11, których ia sam kazałem dać, wypłaciłem ryn. 13 x. 12. 3-tio, Pawło Sysyn, ktoren kazał dac wutki kwart 10 podczas tegoz pogrzebu, ia zaraz musiałem zapłacić ryn. ww. 24, od pogrzebu xiędzu ryń. ww. 10, bractwu za swiatło 10. U Macka Sysyna pożyczonym sposobem ryn 10, u Pawła Sysyna, który pożyczyl zyta cwierc, ryn. ww. 5, komaszni sprawiwszy za niebosz. s. p. Jana Sysyna, na ktorey x. dwoch było, kosz(tuje?) ryn. w 20. Pasow rzemiennych dwa, z których ieden x(iąd?) na oblig wziol, a drugi stary został. Kurtia stara (сіпак) od grobu brania dała się. Kurtia nowsza, tez przychodzona, dla zony odkazał. Działo się w urzędzie naszym mszanickim przy ludziach godny wiary. Nieumijętni pisma kładziemy znak krzyza świętego. Dnia 16 iunii 1816 roku. Lesio Paraszczak, wuyt † Je: Krawiec, przysię(żny) † Lesio Sysyn † Hnat Bilak † Ian Michalkowski † Iacko Kibało † Luc Mysiow † Iacko Paraszczak † Fedio Steckiewicz † Ian Bėrdycz †

CXXXVI. Солтиси Гриць Волощак і Іван Дорош просять лішнянську фервальтерію лишити їм побудований ними млин в уживаню за заплаатою, 9 сепция 1817 р.

Przeswiętny cesarsko-krolewski urządzie prefektury Łomnianskiey! Podpisani ze wsi Mszanca łaski y miłosierdzia przeswiętnego urzędu w następuiącey okolicznosci z naygłębszą pokorą y unizonoscią dopraszamy się. Za dozwozeniem przeswiętney prefektury zaczęliśmy młynek budować y ten z wielkim naszym expensem y pracą musimy ukończyć. Wszelakoż iestesmy nie bezpiecnemi, nie wiedząc, iezeli ten młynek po kilku latach nie podpadnie licytacji; a tak dostać by się zawsze musiał więcej ofiarującemu. My zaś ponieważ z ostatniego grosza wyciągnęliśmy się na wybudowanie onego, kupiując drzewo na chałupę y na mlinnicę, kupiując zelazo, kamienie y inne rzeczy potrzebne y straciwszy zdrowie y siły, a nie ufaiąc się coraz wyzey płacić taxę, z wielkim naszym upadkiem krzywdą, hańbą y ze wstydem, musieliśmy naszą pracę tym sposobem całkiem odstąpić y nędznemi zostać na zawsze bez żadnego politowania. Więc chcąc uniknąć tego wszystkiego, co nas z wyż przywiedzionego sposobu czeka, uciekamy się do łaski y miłosierdzia przeswiętnego (!) urzędu, jako do tey instancyi,

od ktorey nie zawodne wsparcie zawsze otrzymać możemy, a tym samym z wielką pokorą y naygłębszą unizonością dopraszamy się miłosierdzia y zaradzenia, ktoremi krokami, przy łaskawosci przeswiętey prefektury, nam trzeba postąpić, aby pomieniony młynek, za ułożoną raz na zawsze z niego opłatą roczną, przy nas zawsze zostawać mógł.

W tym naszym żądaniu jako do wyższy(ch) urzędow bez przeswiętnego urzędu miejscowego łaski udawać się nie możemy. Tak też naypokorniey żądamy, aby miłosierdzie iego kierować nami chciało, a my z wielką wdzięcznością temi drogami poydziemy, ktoremi byśmy nasze żądanie zabezpieczyć y skutecznić mogli. Oczekując w tey naszej prosbie łaski y miłosierdzia zostaiemy przeswiętnego urzędu nayniższemi sługami. Grzegorz-Wołoszczak † Jan Berdyc † Сю просьбу писав тодішний парох в Мшанци о. Іван Демяновський. Do przeswiętnego iego с. k. mosci prefektury Łomniаńskiey urzędu od obywatelow wsi ka(mer)alney Mszanca pokorna prośba dnia 9 augusti 1817 roku podana.

CXXXVII. Громадська старшина присудила, що Андрій Сисин має собі відобрати у Івана Лінинського забране ним своє поле (к. 1816—18 р.).

Ja nizey podpisani (!) Jędrzy Sysyn zworawszy sobie własney (!) grunt zagon na bulwę z gromackiego gruntu y posadził sobie bulwę swoię na własnim swoim zagonie, a potym Iwan Lelynskuу (Лінинський) wijechawszy sobie na swoj grunt wojtowsky orac na len y tak bez (!) napasc odorał sobie mego gromadzkiego pola do swego wojtowskiego na pultrzecia $\frac{1}{3}$ lokcia. Więc ja nizey podpisani (!) wiprowadzywszy komisię przez ludzy z gromady, wojta y przysięznego, gdzie najszły pole moie y przysądzyły, azebym ja nizey podpisany swoj własny zagon sobie odebrał wraz ze lnem, poniewaz Iwan Lelynsky moie bulwe zworał. Na co mi (!) zacni ludzie z gromady woyt y przysięzny podpisuiemy się, jakosmi sprawiedliwie winalezly y nizey podpisanemu znakiem krzyza świętego. Iędrzej Sysyn. Fedio Oliscak, woyt † Fedio Nehyna † Lesio Parascak † Jędrzey Krowiez † Iwan Bilak † Wasil Hrycuna † Fedio Mysiow †

CXXXVIII. Спір Андрія Сисина з стрієчним братом в справі поділу поля, 10 цвітня 1818 р.

Przeswietna с. k. felwalteryо (!) Łumny (!). Ja nizey wyrazony wnosze prosbę naypokornieyszą do przes. prefektury о справiedliwy podział y zgodę względem gruntu między braciaми strієcznemi, a to w ten sposоb, як testament s. p. dziada naszego swiadczy, mając 2 прѣту pola gromadzkiego w gorney części, co nasze оycowie uzywali y zga-

dzali się, ponieważ rodzeni bracia byli Petro y Iwan Sysyny, także mieli 2 przęty pola w dolnym koncu wsi, które są zapisane w testamencie nie wyrażając na kogoś. Więc ja dopraszam się przesw. prefektury o sprawiedliwe rozporządzenie między nami, stryiecznemi braćcami, to jest abym ja mógł utrzymać tych 2 przęty w gurney części, ponieważ na tych 2-ch przętach gurnych jestem pobudowany y są w jedną (?) blisko moich budynków y dzielone by nie byli, iak przesw. prefektura niepozwala dzielić. A zaś ożeniwszy się mój brat stryieczny, na dolne (!) przęty 2 gromadzkie, iako świadczą Jurko Dyłyn y Lesio Sysyn, gdzie y budynek ma sobie stawic y temuz są przy rękach tychże (!) 2 przęty dolne. A jeżeli by sobie krzywdził, że są trochy podlejsze, więc ja jego niechce krzywdzić ale dodać mu ze swojej części do tychże 2 przętów dolnych na dzień orania, iako i ludzie uznają, że krzywdy nie będzie miał. Tenże nie chce się zgodzić, tyle chce, żebym ja został z dziećmi moimi na jednym przęcie, a on żeby trzy przęty trzymał, to jest 1 górny i 2 dolnych. Tak ja oycowiy (!) jestem, iak y on, więc dopraszam się łaski y miłosierdzia p. p., aby łaskawa była podzielić nas, żeby żadnemu krzywdy nie było, gdyż iuz czas przyszedł w polu robic. W czym iak najpokorniej powtórnie dopraszam się, ponieważ ja iednakowo przez lat 14 dawkę dać z obydwóch przętów y odwołuie się pod przysięgą na świadków, iak mu matka umarła, nakazywała synowi swemu Iwanowi, ażeby z gurnego przęta ustąpił bratu swemu stryiecznemu Jędrzeiowi Sysynowi y świadkowie będąc przy tym Lesio Sysyn y Zofia Hermanowiczowa y syn własny nieboszki był przy tym. Dat. Mszaniec die 10 aprilis 1818. Jędrzey Sysyn †

CXXXIX. Testament Сенька Грицака, 8 мая 1818: р.

W imię Ojca y Syna y Ducha świętego. Amen. Ja Senko Hrycak, będąc na ciele słabym, a na umyśle zdrowym y czerstwym, czynię dyspozycję mego majątku. Najprzód mając gruntu swego własnego, położonego ku bandrowskiej granicy, 3 przęty pola od między dolney Jakima Opalaka a od między gornej Andriia Senedy, ku stronie groziowskiej 2 przęty pola leżący między miedzami z gury od między Hrycia Szewiaka, a z dołu od między Andriia Senedy; łązy ku stronie bandrowskiej należące do tego gruntu, ieden łąz nad Dołynyszczci zwany, ten na poł ma być z Andriiem Senydo, między miedzami z gury od między Jana Michaylikowskiego, z drugiej strony Maxyma Wołoszynowskiego. Drugi łąz w Wały od granicy bystranskiej od między Iwana Wołoszczaka, ten także ma być na poł z Andriiem Senydo. 3-cia miarka pod Dołynyszczci na poł z Andriiem Senedo, miarka pod Kizim także z Andriiem Senydo na poł, (za te miarkie ma wnuk, .t. j.

Jacko powrocic Sawce Senydi 9 talarow w starych bankocetlach), tudziesz na Łazyszczu zwano (!), od miedzy dolney Andria Małyny a z gury ciągnie się do Bardyca Hrycia miedzy, ma być na poł z Andriem Senedo. Ku stronie groziowskiej łązy, ieden Nadłazok zwany, pod dwa pługi orania, do mnie samego należy, miedzy żadney niema, gdyż poszło pomiarkami. Miarka pod Kutom z dołu od miedzy soltystwa, z gury od miedzy Andriia Sysynego, to ma być na poł z Andriem Senedo używać maia. Dokładam ieszcze to, iako dałem swemu zięciowi Łucio-wi Sysynemu po corce swoiey Pazi posagu ieden pręt pola od granicy do granicy w obydwie strony. Ku stronie bandrowskiej leży ten pręt pola między miedzami: z gury od miedzy Sawki Dylonego, z dołu od miedzy Andriia Stasyszynego. Ku stronie groziowskiej leży ten ieden pręt pola między miedzami: z gury od miedzy Jewki Szefcowey, z dołu od miedzy Andriia Stasyszynego. Do tego gruntu łązy należące ku stronie bandrowskiej, ieden łąz na Myliwskich zwany, z gury od miedzy Sawki Dylonego, a z dołu po las, tudziesz łąz ku stronie groziowskiej do tego pręta należący, ieden łąz w Jaciowi tam tylko ma być, co do pręta należy. łąz na Hryniowi, także iego cząstka ma być, co do pręta należy, to zięciowi swemu zapisuie wiecznemi czasy i potomkom iego. Co się tyczy siostry moiey wydanej za Iwana Kardasza do Bandrowa, tey dałem posagu na woły w pieniądzech srebrnych 8 talarow, krowe z cielenciem iedne, iałowke przezimowane iedne, pare byczkow dałem po dwa zęby mające; z odzieży wzięła zupan i z bielizny, co się do ni (!) należało. A ponieważ ta nie mogąc mieszkać z mężem poszła w świat bezpotomna (i) już około 40-ci lat do tego czasu, iak o ni (!) nie nie sły-chać, więc wnuk moy Jacko Hrycak ma prawo sądownie o odebranie danego posadu upominać się. Wyżej opisany grunt ku stronie ban-drowskiej prętow 3-szy, a ku stronie groziowskiej prętow 2-a z łąza-mi opisanemi, sadami, placami, ogrodami, pastwiskami y innemi przy-należytosciami pozostałym wnukom moim zapisuie wiecznemi czasy y ich potomkom do spokojnego używania. A kto by się ważył tę moią ostatną wolą (!) kasować, takowego na sąd boski za złamanie ostatniey moiey woli pozwalbym i sprawiedliwosci na niego domagałbym się. Ktorą teraz, ile pisma nieumiejętny, znakiem krzyza świętego, trzymając się własną ręką piura, podpisuie. Działo się w domu Senka Hrycaka dnia 8-o maia 1818 roku. Senko Hrycak † smiertelny. My przy tym będący, iakośmy to wszystko slyszeli z ust umierającego, tak na to zna-kiem krzyza świętego podpisuujemy się. Ignacy Jankowski † Jan Michay-likowski † Stefan Steckowicz † Fedio Łemak † Prokop Steckowicz † Dmytro Steckowicz † Petro Melnik † Andriy Wołoszynowski † Alexan-der Demianowski †

CXL. Іван Петричкович продає Грицеві Волошакови один загін поля за 30 влр. в. в. з тим застереженням, що сам буде платити податок, 24 лютого 1819 р.

Nizey podpisany daie to pismo Hryciowi Wołoszczakowi, ktoremu przedaie ieden zagon pola zwano (!) na Mirkach, z gory od miedzy Woyciecha Jankowskiego, a z dołu od miedzy Stefana Nahyny wzdłuż od drogi, ktore wiecznemi czasy przedaie, daruie, i potomkom iego, ze do tego zagona ani ia, ani dzieci moie, zadne z sukcesorow moich do tego zagona pretensii miec nie powinni. Ktoremu Hryciowi Wołoszczakowi przedałem za summe złotych rynskich trzydziescie, № 30 w. w. i na to znakiem krzyża świętego, trzymając się własną ręką piora, podpisuie się. Signatum Mszaniec dnia 24-o lutego 1819. Iwan Petreczkowicz † przedał. Jako ta przedaża działa się przy obecności naszej i na to się podpisuujemy. Andriy Krawec † woyt, Łuc Zamiszczak † Ihnat Michałkow † Dmytro Misiowicz † NB. Ta ugoda między nami, że Hryc Wołoszczak kupił ten zagon, że żaden podatek nie ma dawać, tylko Iwan Petreczkowicz ma popłacać. Alexander Demianowski, notarius mp.

CXLI. Ігнат Янківський подає жалобу на Лейбу Зандмана, що жадав великої заплати за довг, 9 жовтня 1819 р.

W niedostatku stempla. Przeświętny c. k. urządzie prefektury łomniańskiej! Niżey podpisany zanosze zażalenie do przeświętnego urzędu na przeciwko Leyby Sandmana. Ponieważ ja niżey podpisany będąc winien przepoy Leybie Sandmanowi, na ktoren obrachowałem się całe summy piędziesiąt pięć rynskich w walucie i teraz wybierających (!) długów do propinacyi dałem Alexandrowi Demianowskiemu pierwszym razem 14 rynskich, drugim razem temuz dałem 9 rynskich, a Leyb Sandman wzięł u mnie sam jedne krowe z cielem (!) za 32 rynskich, co uczyni 55 rynskich, wyspokoїłem. A że Leyb Sandman niesłusznie pokłada sobie na mnie ieszcze pretensyi 11 ryns. 30 kr, gdzie nie iestem winien, na ktore i swiadka mam, że był przy obrachunku, a teraz Leyb Sandman trapi mnie exekucją niesłusznie, gdzie ja podpisany żadam łaski przeświętnego urzędu o sprawiedliwość i oczekuię łaskawey rezolucyi. Datum Mszaniec dnia 9 8-bra 1819. Ignacy Jankowski † supplikant. Ja podpisany zeznaje to, iż byłem, kiedy Ignacy Jankowski obrachował się z Leybo Sandmanem na 55 rynskich w walucie i na to się podpisuie. Hnat Bielak †

CXLII. Громадський уряд просить, щоби Леся Михалкова лишено на газдівстві і не покликуювано до військової служби, 10 жовтня 1819 р.

Swiadcetwo. Nizey podpisany urząd i gromada wsi kameralney Mszanca, zaświadczamy tym pismem naszym Łesia Michalkowego, kto-
ren iest na gruncie gospodarzem, powinności skarbowe zawždy odby-
wa, gruntu ma swego własnego pociążnego cztery pręty, do tegoż ła-
zow ma gruntu pod sześć dni orania, obsiewu na tym gruncie roznego
gatunku zboża ma dziesięć korecy; chudoby ma iedne pare wołow, dwie
krów, iałuwek dwie, z budynkow ma: chałupa iedna, staynia z bois-
kiem, do tegoz ma zone i dziecko, iedną małoletne, z drugim dzieckem
zostaie żona w połogach, także ma brata z żoną, kto-ren zostaie ka-
leka, żadnego gospodarstwa prowadzie nie może, tylko przy swoim
bracie, to iest Łesiu Michalku zostaie, kto-ren go do smierci z żoną
iego utrzymywać ma. Więc my nizey podpisany urząd i cała gromada
wsi kameralney Mszanca, upraszamy iak naypokorniey, aby Łesio Mi-
chalkow mógł, jako abschitowany, przy swoim gospodarstwie utrzymać
się i swoie zone z dziecmi, także i brata z żoną kalekę, kora już
żadnego do życia (?) nie mają, aby ich ratował i na dalszy czas swoie
gospodarstwo prowadził. Co my tym pismem naszym zaświadczamy
i dla lepszey wiary, ile písma nieumiejętni, trzymając się własnymi rę-
kami piora, znakiem krzyża świętego podpisuiemy się. Datum Mszaniec
dnia 10-o octobra 1819. Andriy Kraweć † woyt, Łukasz Mysiowicz †
przysięzny, Stefan Łemak † z gromady, Hnat Paraszczak † Hnat Bie-
lak † Petro Mysiow † Łesio Paraszczak † Fedio Petreczkowicz † Iwan
Kohut † Hryc Berdyc † Andriy Petreczkowicz † Iwan Dorosz † i imie-
niem całej gromady † † † † † † † †

Miscellanea.

З неznаної польської рукописи XVII в.

[Зміст: опис рукописи і час її повстання; дві українські пісні найдавнішої записі; кепкованє з шляхетського походження Хмельницького; сатира на польське військо, мабуть з часу шведчини; дві сатири на польських іновірців; гумористичний універсал для скликання загального походу; загадковий лист заточника до польського короля].

Між рукописами архіва гр. к. капітули в Перемишлі є одна польська (LIII, G, 27), яка доси не звертала уваги на себе лиш тому, що в каталогу дано їй заголовок: „Wiersze i pieśni egotyczne“. А тимчасом після ближшого огляненя, хочби лиш передистованя, вона показуєть ся доволі інтересною.

Рукопись, як свідчать червоно витиснені на кількох листках печатки, походить зі збірки перемиського крилошанна Івана Лавровського. В паперовій окладинці, обтягненій зверху на зелено помальованою тонкою шкірою, представляє книжку в форматі 8-ки, що числить нині 102 картки. Нумерував картки колись крилошанин А. Петрушевч, що й підписав ся з краю на 102 картці: Pietruszewicz. Брак кількох карток з початку, в середині і при кінци впадає в очи при читаню. Оправний папір обох частий окладинки записаний різними „пробами пера“ з давнішого і новішого часу. Між ними найбільше кидаєть ся в очи многократний підпис: Josephus Chwalibog. Пояснює його записка на передостанній картці рукописи: „Ja iestem Właścicielem tey Książki Józef Chwalibóg“. Почерк тої записки вказує вже на XVIII або на початок XIX в. Та до значно раньшого часу, бо до XVII в. належить віднести дві за-

писки між пробами пера. Одна на передній часті окладинки, се цитат із Ґрунвальдської пісні:

Day nam na swiecie z Bogiem pobudz
Po szywocie w Raiu Boskym bydz.

Цитат — замітний. Вказує на той дальший процес провання пісні в XVII в., якому вона улягала вже з часу першої появи в Польщі (гл. в моїй „Ґрунвальдській пісні“ ст. 37). Друга записка — на задній часті окладинки — історична: „Coronatio Iana Kaziemierza Anno Dni 1649 die 17 Ianuarii“. Про ту записку можна сказати, що вона сучасна записаному фактови. Промовляє за-тим її письмо, таксамо як письмо цілої рукописи вказує на середину XVII в.

Перегляд змісту рукописи дає підставу сказати, що ціла вона була списана вже перед 1650 р. Списувач був чоловік живий. Замість мертвої схолястичної поезії списував собі будь що будь живіші еротики, в більшій часті грубо порнографічні, а передовсім вносив у свій зшиток таке, що мало якусь реальнійшу основу, якийсь звязок з історичними фактами, — було сатирою на сучасні прояви. В його зшитку знаходять ся між иньшим такі на реальних фактах засновані поетичні складання, як: „Pod czas Koronatyey Krola Władisława na iednę Roku 1633“ (котра „Chciała to wiedziec co nie należało, Za to odkryła co skrytem bydz miało“, — падаючи з високого балькона); — „W Lublinie Anno 1635, 25 May“ (про засуд сектарів); — „Nagrobek Oycu ściętopalonemu na Trybunale w Piotrkowie Anno 1642“ (що сам собі хотів старати ся о внука — він звав ся Rzepecki); — „Dyariusz Expediciei nocney w Krakowie z Rzeznikami Dnia 25 Sierpnia Roku 1644“ (звичайна собі молодеча авантура, в якій згадуєть ся королівський лютніст Краковянин Гальот); — List o Lisowczykach do Doctor Martin Luter od Śląskich Fangielikow. Przes Xiądz Habspert Minister Ferbitkai z Boru Wroclawskiego na Polskiego przelozony Roku Panskiego 1646“ (прозою і віршом); — „Ordinans Hetmana Na ninieyszą woynie w Warszawie naznaczone Anno Dni 1649“ (з чого, на жаль, крім заголовка не остало ся нічого). Вибравши всі стихотвори з докладно означеними датами фактів, до яких вони належать, я умисне упорядкував їх хронольоґічно. Час від 1633—1649 р. — се та хронольоґічна рамка, яка обіймає факти, що дали основу названим стихотворам, або скажім докладнійше — заінтересували списувача рукописи так, що він вніс у свій

зшиток зв'язані з ними поетичні твори. Лиш в один бік розширять ся начеркнена хронологічна рамка, коли завважимо поміщені в рукописи прозові писаня. Таких прозових писань, помимо даного рукописи заголовка: „Wiersze i pieśni erotyczne“ — є в ній кілька, та лиш три можуть бути виразними хронологічними показчиками. З року 1621 походить „Diariusz Expre-ditieu Tureckiey pod Chocinem Roku 1621“ — копія диярія Якова Собіського (по польськи), що заповнює 52 карток рукописи¹⁾. До тогож самого 1621 року належить гумористична „Terminata Zaciągu pospolitego ruszenia Mazowieckiego według nizey opisanego Vniuersalu“. Рік 1621 — се найраньший в рукописи „terminus a quo“. Означений 1649 роком „terminus ad quem“ остаєть ся незмінний, бо уміщена в рукописи „Euangelia Ruska Schysmaticka“, якої змістом служить кепкованє з шляхетського походження Богдана Хмельницького, належить якраз до перших років Хмельниччини, коли подібні кепкованя появлялись. Вказуючи на заінтересованє Хмельниччиною у списувача рукописи, та „Euangelia“ власне впевнює мене в тім, що ціла рукопись була готова перед 1650 р. Коли б її невідомий Поляк списував іще після 1650 р., він певно подав би нам про Хмельницького дещо з тих сатиричних писань, яких много виринуло в Польщі після Берестецької битви.

Лишаючи на боці весь той матеріал рукописи, який може представляти велику вартість для історика польської літератури і фільольога, я тут подам до відома загалу лиш те, що важне для нас, Українців, і має загальнійше історичне значінє.

Передовсім вельми інтересні записи двох українських пісень. В рукописи було їх колись більше, на що вказує на 86 картці в низу поміщена замітка: „Tu sie piesni poczynaia tak Polskie iako u Ruskie u insze etc.“. І справді, зараз на 87 картці починаєть ся: „Piesn Ruska“, та лиш вона одна зберегла ся в цілости, бо в дальшій часті рукописи на 100 картці знаходять ся тільки кінцеві окрухи з другої пісні. Іньші по-виривано, видко, таксамо, як і початок сеї другої пісні.

Збережена в цілости „Piesn Ruska“ складаєть ся з 7 по-номерованих строф (списаних не поодинокими стихами, але in extenso). Перед першою строфою читаєть ся один стих, що формально до тої строфи не належить — щось в роді заспіву.

¹⁾ Називаю її копією, хоч вона не всюди згоджуєть ся в стилізації зі зняним диярієм Собіського.

Повторення в співі зазначені вертикальними черточками.

Ось та пісня (переписана стихами ¹⁾):

- Oy v misty pereaslawlu pereaslawlu posered rinku :||:|:|:|:|:
1. Prodawala prodawala Babuseyka Toy hrin :||:|:|:|:|:
hdem sia wziaw kozak Ochryn
vchopyw y oskrebtaw y zyw Babusyn Toy chrin, Toy chrin, Toy hrin.
  2. Prodawala :||: Babusienka reidku
hdem sia wziaw kozak chweidko
vchopyw y oskreptaw y zyw Babusinu reidku :||:|:
  3. Prodawala :||: Babusienka perec
hdem sia wziaw kozak Ferenc
vchopyw y pobuw y poter Babusienki perec :||:|:
  4. Prodawala :||: Babusienka kobzu
hdem sia wziaw kozak zo bzu
vchopyw y zayhraw y potouk Babusinu kobzu :||:|:
  5. Prodawala :||: Babusienka Dudy
hdem sia wziaw kozak z budy
vchopyw y naduw y spaliw Babusine Dudy :||:|:
  6. Prodawala :||: Babusienka Iayca
hdem sia wziaw kozak zdrayca
vchopyw y zwaryw y zyw Babusine Iayca :||:|:
  7. Prodawala :||: Babusienka Sraku
hdem sia wziaw kozak z maku
vchopyw y pomiauw y wylizaw Babusinu Sraku :||:|:

Пісня, як видно, записана дуже поправно. Визначає ся гладкістю і співністю, як рідко яка пісня давньої записі. Чи мало б се вказувати на її популярність, якій передовсім народна пісня ²⁾ завдячує свою складність і ошліфоване?

Кінцевий уривок другої пісні має вже трохи кострубату форму. Деякі вислови зраджують штучну роботу. І само записане пісні не грішить надмірним старанем. Той уривок такий:

Postuy postuy Holubonko rozmowlu z toboiu
Ne zury sia moy milenki budum zyty zo mnoiu
Ia ne zury sia holubie kochany
Budum z toboiu zyty ne z iynszemi Pany.

¹⁾ Не змінюю нігде правописа ані інтерпункції.

²⁾ Чи народня? Скорше воно виглядає на зложене яким Поляком на глум козакам. — *Ред.*

Nechay choworat szco rozumieit
 Szco sia im podobaiet niechay sobi diiut
 Boday boday moy milenki buwał zdoorowenki
 Szco nezabul szco nezabul swoiey milenenki
 Boday woroha napala tuha
 Szco myni rozluczaiet milenkoho druha.

Читаючи сей уривок пісні, маємо вражінє, що се компіляція що найменше двох пісень. Закінченє якое не лучить ся з першими чотирма стихами, тай два останні стихи закінченя не мають ясного звязку з попередними. Та будь-що-будь, сей уривок як і ціла пісня про бабусеньку представляють великий інтерес. Їх треба зачислити до найстарших записий XVII в.

Кепкованє із шляхетського походженя Богдана Хмельницького, як сказано вже, містить „Euangelia Ruska Schysmaticka“ (15—16 карт. рукописи). Є се ординарна травестія Матвієвого евангелія гл. 1, зач. 1:

„Knychy rodeneia y plodeniya Swiatych y Swiatyc, blachowier-nych Ruskich, kolise płodeli na pustynach. Da vrodili Borysa, Borys Dynisa. Dynis Mikitu, Mikita Kuźmu, Kuzma Fedora, Fedor zrodil Łazora, Łazor Iwana, Iwan Tryfana, Tryfan Pochana. Pochan Pak zrodil Hima, Him Klima, Klim Maxima, Maxim Charasima. Charasim zrodil Skurwoosyna, Skurwosyn Pak zrodil Matwiia. Matwiey zrodil złodeia, złodey Safku, Safka Proznoiustrawku. To było peret kobyłowodynem do Babiła A po kobyłowodynem do Babiła zrodil Kmita Kuca, Kuc Muca, Muc Łuca, Łuc Hryca, Hryc Młynarza Kostia Brata swoo rodnoo. Młynarz vrodil Wasila. Wasil Homu szco vkrał to zaniosl do domu, Choma zrodil Demka, Demko Senika, Seniko Chwetka, Chwetko zonu swoiu Fennu. Fenna Nastusiu, Nastusia Magdusiu, Magdusia Mandziu, Mandzia vrodila Krasulu, Krasula Manku, Manka Paranku, Paranka Małanku, Małanka vrodila Vihu, Vlha Brizeluiu, Prytului, Brizelia Tacu, Taca Klacu, Klaca vrodila Izaiia, Izaias vrodil Bochdona Chmielnickoo Hetmana zaporoskoo. To Vangelia Krasnaia Ruskaia o kotorey pismo Ruskoie Breszet“.

Поясненя вимагає хиба численє родів „peret kobyłowodynem do Babiła“ і по нїм. Травестуючы так евангельське численє „до преселенія Вавилонського“ і „отъ преселенія Вавилонського“, автор навязує предкам Хмельницького грїх, званий тогді бестияльством. Є в мене власне під рукою рукописна „Наука Соборовая“ писана в Горбі еп. Яковом Сушею 1670 р.

(власність архіва гр. к. капітули в Перемишлі)¹⁾, де між більшими гріхами названо й „бєстїалство, алко з' бєстїєю іакю нечїстїй грѣхъ“. Отже бєстїяльство — по кепкованнї Поляка — а не шляхотство має за собою український гетьман. Тим і пояснюють ся надані його предкам назви: Кус, Мус, Класа, Krasula.

Тільки й усього українського матеріалу в польській рукописи XVII в. Те, що подаю дальше, не без вартости, сподіюсь, буде для історика Польщі.

Після заголовка „*Ordinans Hetmana Na ninieysze woynie w Warszawie naznaczone Anno Dni 1649*“, поміщеного на 19 картці в низу, читаєть ся зараз на 20 картці вірші, яким брак початку, а які займають картки 20—22. Тут, видко, є люка, в якій згубив ся і „*Ordinans Hetmana*“ і початок (мабуть подібного) дальшого стихотвору, що, хоч і без початка, все таки варт оголошеня. Отже я оголошую його:

Ten to scukru vbrawszy krochmalną buławę,
 Vczynil taki woysku Ordynans, y sprawie
 Straznikowstwo zarazem, dał Greboszowskiemu
 Obozenstwo woyskowe komus Ricerskiemu
 Komisarrstwo wypiski wziął, Barycka cestwo
 Bo w nich rzeczy Rycerskich vpatrował mestwo
 Pułkownicy, ciesowski, Grecki y Sławienski,
 Pomagał y Owsiany, Pac, y Iagodinski
 Radą zas Artyleriey będzie wybranowski
 Gubernator Hodaku, ber Kotowicz dworski
 Kapitan Hanfelt Giza, wielki Generalny
 Mądri, mężny, odwazny, do potrzeby walny.
 Położel sie obozem Hetman pod Piliczą
 Rowną mile od warki Furmanowie liczą.
 Posłał zarazem w pola Pana Kupcowica
 Z ktorim takze Wołoszą, wiodł Paweł woznica
 Ci minawszy Czersk, pragę, Ryczywoł, Stężyce,
 Wziąwszy kałauzera wyiebaną pi²⁾
 Ku Lezaysku swoy Tabor odwaznie powiedli
 Spracowani w przytiku w odpoczinku siedli
 Ale za swą odwagą Iaseru dostali

¹⁾ Про неї скажу більше, обговорюючи виші злучені з нею писаня, в студії про Пастырські посланія еп. Інокентія Винницького, яку приготую до виданя.

²⁾ Недокінчене і в рукописи.

Wnedy pod strasz w warszawie balwierzo oddali
Ktorem lekkie splastrzykow wlozeli kaydany
Bo niebiesieczne mieli na swich glowach rany
A isz o pewney Ordzie przedtim slychac belo
Kilka sie społem Panow, do woyska skupieło
Pułk iego vsarz stary, szumno ustroiony
Ktorymu szykowały kurwy, cudze zony
Pan Lubaczowski ponim złudzmi walecznemi
Przybeł, tak iako y sam wboiu woiennemi
Na Iaskrawim stepaku, welensu wieprzowem
Swinich szecin ostrogi wszystko kstaltem nowem
Rzął, kuncersz, y Buzdigan, blachmału Inianego
Czaprak, skraiek wisniowych wlozczką aftowany
Na litewską od wszystkich kopę szacowany
Dał mu Hetman w obozie, mieysce podle boku
Gdy go witał rzekł mu tak, nie ustąpie kroku
Pan Grabianka nazaiutrz Kozackiego stroiu
Przybiezał kummunikiem dla predzego boiu
Był podnim Farbowany Muł, ciemno myszaty
Bułat perski v boku, krzywawy srokaty
Łubie w Rocławskiem kroiem, płotna kolenskiego
Rządzyk, pałasik, nadzieak, sukna morawskiego
Smol mu iedne Chorągiew wiodł, drugą prowadziel
Icko, który sie kształnie pod bierletem sadiel
W tydzien ponim Platemberk, swą kawalerią
Wchodzil, Mars, Mars, wołaiąc, Mars na Raytarią
W kaweconie na kozie, przy niem pistolety
S cukru lodowatego, a zas bandolety
V iego kompaniey, s przedniego pierniku
Ładunki porobione, do nich z miodowniku
Z brąncberku miał swarc, trzy korneti nowe
Za koszdem polne działko, szło Muchaierowe
Na kornetach te słowa pisane wysoko
Na iednim x, na drugim pix, a na trzeciem koko
Zaprosiel ich Pan Glinka, y z wodzem do siebie
Trzy dni dostatkem wielkiem, czestował v siebi:
Zwierzyna iego łowu, w palkach gołebieta,
Chude gesi, y kuri, strupawe prosieta
Rosoły iedne brudne, a drugie niebiałe
Weti wedzona Rzepa, y gomołki małe
Iabłecznikiem gdy sobie podpiiac poczeli

Platemberk sie s kuchmistrzem, do siebie porwali
 Ciał Mniszek Platemberka, kielbasą wieprzową
 A ongo zas sztychem pchnął, gomułką koprową
 W tim gospodarz do miecza, starego marmurku
 Skoczywszy, krzyknął na nich albo to na rinku
 Stych podał, bronie odwiódł, y tak ich roswadzył
 Kazdego na swoy szalas, rozno odprowadził
 Poiednani przez xiędza są Robakowskiego
 Sekretarza . . . . .¹⁾ Plebona Beyskiego
 Ma sie Pan Hetman ruszyc, prętko ku Stężyczy
 Iako mu woysko Bartel, Pisarz polny zliczy.

Лишаючи історикам означене факту (мабуть з часу швед-
 чини), до якого може відносити ся сей уривок сатири, подаю
 з черги два стихотвори, що причиняють ся до ілюстрації по-
 ложена іновірів у Польщі в першій половині XVII в.

На 13 картці рукописи читаєть ся п. в. „W Lublinie,
 Anno 1635. 25. May“ :

Prozno nurkowie swą się wiarą iezą
 Słusznie trybunał pokarał ich wiezą
 Vcząc ich wiary zeby chcieli wiedziec
 Jesli zle w wiezey, gorzey w piekle siedziec.
 Wolnoc im v nas lec zadne natye
 Nie przyimuią ich w konfederatye.
 Idziesz spokoiem do braci sie spieszcie
 Spiewaycie sobie a więcey nie grzeszcie.
 A to was było trochę ponurzono
 Potym z drabiną wzgorę wyniesiono
 Nie bluzniyciesz tedy raczey pokutuycie
 Wieze, a piekła iak diabła sie boycie.

Другий стихотвір писаний по подьськи з швабська. Попе-
 реджує його такий „List o Lisowczykach do Doctor Martin
 Luter od Śląskich Fangielikow. Przes Xiądz Nikiel Habspert
 Minister Ferbitkai z Boru wroclawskiego na Polskiego Prze-
 lozony Roku Panskiego 1646“ прозою (82 картка рукописи):

Mego łaskafemu Panu Xiedzowi Kasprowi Mydlarzowi
 Ministrofi Lubelskiemu.

Moy barzo vkochany y łaskafi Xiądz Kasper. Nie zal mi tego, zem
 u wm w lublinie, kilka latof sluzełem iako v clofiek taki, który nie
 tylko dusze ludckiego z bledow swim naukiem, ale ciała z bruda,

¹⁾ В рукописи місце порожне.

mydlem parzo dobrim omyfas. Iakosz ia Materyi, po fale Lubelskiem stopifalem, a wm mnie takze karmil słowem Bozym, ktorego takzem sie obiad, ze za laski Bozey, Efangelium toprze fifrocie umiem, na Cathedra, fielkiego Miasta Froclaw, a iz niebacni Lisofcikowie, nie tafno ziednego Ministrem naszego, rozsigrał sie, y w pludra mu procha nasypali; Zas ci czo przy niego byli zrozumiawszy co chcieli ropic liszofcik z naszego Xiedzem, Furt list, do Doctor nasz Her Martin Luter napisali, y w pludra mu za tim okaziem przeslania lista wlozyli. Lisofcikowie potim procha zapalili, nas prost z listem de nieba iak Heliasz na Ognistego woza fleciał. Ktorego lista iam Swego glofa, na Angielskiego, Francuskiego, Polskiego iezyka przelozelem. Wy go iako tafny Bakalarz, tego pracy odemnie fescie, a do waszego Liszowcyk pisaycie zeby od nas fiachał y nigdi unas nie postał bo sie nasi oto będą parzo rozgniefac.

Jasnemu Swieczy y Patryarcha Swemu Panofi her Martin Luter S. T. Doctorofi Piątemu Efangelista y Apostolofi Memieckiemu Fiara Prafdzifego Archisupernitentententofi od Fiernego Swoich pokłon na ziemia.

А безпосередно за тим листом вірші (82—85 картки рукописи):

Her Doctor Martin Luter ztwoim mądrim glofem
 Posluchay ciego krzywda czo go ia fąm pofiem
 Iako cierpiem Chrzescianofie
 Od Skurwy Sin Lisoweikofie
 A ten przymknał ztego polska
 Iak zli Diabel na dobry Śląska
 Glupi zpetni szelag nie stoy
 Pry sam Pan Bog fiele dziw broy
 Czech nabafil fielkiem klopotim
 Fiego Diabel co im byl potim
 Zbyt naszego ludofie gubi
 Cerfone złote bardziez nisz chleb lubi
 Tak nielaskaf na nasz Ministrofie
 Iako na pies skoro sie dofie
 Rozkniefal sie był bardzo na tego
 Ze niechciał wzboras naszego
 Bydlo naszego tak roskfafił .
 Ze y skora ledfie zostafił
 Przed tym byl tlusty kozdy piątki
 Teraz niemasz fleis y na Swiątki
 Niemki naszego tak bardzo szanofał

Zego bardziey nizli nas milofal
 Na spady nasze chlop niezbozny
 Piecze piczanki iak na rozny
 Chlopecy Swego przeswal go Ciury
 Tego Diabel fymyslil ktury
 By mial tylke na glowa rogi
 Nigdy diabel nie byl tak srogi
 Ia nie twierdziem mali cos fnosie
 Bo fnet naydzie iak pies po rosie
 Pefnie naydzie skurwy Sin Ciura
 Ale iako fisiec slugofie
 Tak y Pan flasni Hultaiowie
 Ieden mucha a drugi Plachta
 Iak zyw w Polska niemasz taki Slachta
 Nimozem vsral znim zony
 Ni woz ni piernat poflecony
 Tilko kobyl bardzo chudego
 Kiedy glodny poiadl y tego
 Ato nam dziw czem choc chlop goli
 Pan Mansfelta az z niemi glowa boli
 A nas Raytar w mocnego zbroi
 Iako flasny ryczerz stoi
 Na pendent spady iak fody
 Na pas ma muszkiet barz dobry
 Frys tlusty iak pultory diabli
 A na niego iak krzeslo siodli
 A ten ma marny iak dudy
 Lata iak frona chociaz chudy
 Wszytko iak filk biega do kola
 W saydak tlucze a klosno fola
 Choc ucieka nieprawde mofi
 Tak on nasze raitar lofi
 Tam sie bafi a tam uderzy
 Iednim slowem wlasni Machlerzy
 Pod Borznami gdy sie ziechali
 Hans z iednim na Hare fiechali
 Pan Hans zaniem alego chybiel
 Fnet mu strzalkiem prafi ok fibil
 Rozgniewal sie Hans chlop ziadly
 Firfal strzalkiem oko do diabli
 Z frisz niechcial spasc mil Bog vchowal

Bo sie był dobrz do nie przysrubował
 Her Hetman Mansfelt tak sie rozgniefal
 Trzy dni chleba w gębie nie miefal
 Ale ty Sam Doctor Martinie
 Fiele twoich fwiernego zginie
 Fidzis toprze iako potrzeba
 A niedasz nam ratunek z nieba
 Tys naszego nadzieia fielki
 Bron owiecki od tego filki
 Kiedy go ty nie będzies broniel
 Pefnie sie fiara twoi złomil
 Spusci na niego fielkie niemocy
 Niechay piiią we dnie y fnoey
 Niech szaleią iako sie popiią
 A niechay sie sami bobiią
 I Witemberk z nami na-udry
 Kędy fisi Swiety twoy pludry
 Kasz nam fidac pludry Swoiego
 Niehcem chorągiew miec inszego
 Iesli Beben zkory Zyskofy
 Straszny byl nieprzyiacielofi
 Twoi Femorali robi cuda
 Nie wypłoszy marnego luda
 Przes Katrinki zenicki twego
 Przes twe pludra zbyt opuchlego
 Prosim was abys go ratofal
 Bedziem wm bardz podziekofal ¹⁾.

На 14—15 картках рукописи записана така гумористична „Terminata Zaciągu pospolitego ruszenia Mazowieckie^o według nizey opisanego Vniuersału. Ktory sie tak ogłasza przez Generała“ :

A wsycyscie. Iesce nie wsycy. Zbieraycie sie za godzine wsycy. Po godzinie znowu. A Wsycyscie. Iuz wsycy. Słuchayciez. Przysedł Niwersał od Kroła Ie^o Msc Dobrodzieia nasego, takze tez od Ie^o Msc Pana Hetmana wielkiego Dobrodzieia nasego. Abyscie sie gotowali na woynę abyscie wsiadali na wase wardegi, abyscie brali Krzywule, przeplotki, abyscie brali przedsiebodła, zastawiadła, przedsiepchace, darmochwieie, pukawice, błyskawice, zelazne rekawice, trwalca nie za-

¹⁾ По бібліографіі Есспайхера брошура п. з. Хабсперт N. X. List o kozakach polskich do Martyn Luter od ewangelikow була видана в Кракові 1636 р.

pominaucie, poydziemy do cudzey ziemie podelwow na Glinianskie pole, będziemy tam obozem lezec, ze trzy godziny, naucem tego skurwego Syna iak to z Krolem Ie^o Mscią zartowac.

По всій імовірности той універсал був сатирою на недоспільний загальний похід з 1621 р. Того року Жигимонт III, хотячи йти на поміч Ходкевичеви під Хотин, наказав загальному ополченню ставити ся на Глинянськім поли. Одначе воно збирало ся так ліниво, що на початку жовтня, себто майже під кінець Хотинської справи, зійшла ся під Глинянами шляхта ледви з 6 воеводств.

А тепер найменше може вимовний (для історика), але з огляду на незнаного списувача рукописи дуже цінний, на 87 - 88 картках рукописи виписаний лист до короля:

Naiasnieyszy Milosciwy Krolu Panie
a Panie Nasz Milosciwy.

Ręka Panska W. K. M. nowe Cudo z Creaturą swoią czyni quoniam elevans allisisti me, uas honoris, in contumeliam factum Skruszony y ponizony wołam Vsquequo Domine, Wyznawam dobrodzieystwo W. K. M. zazdrosc dworską y obłudne nieszcerych przyiaciol rady naraziely mnie na indignatią W. K. M. Pana y Dobrodzieia mego, czego iako zaluie tak pokarany i obnazony z pociech ozdobey pierwszey precarium spiritum miedzy obcemi trahere potomnym y postronnym wiekom exemplar, iako dobrego y laskawego Pana Szanowac musze, wyznawam ze bez laski W. K. M. nie tylko dobrze zyc (nie mogę - перечеркнено) ale y zyc nie mogę.

Vpadam z pokorą Suppliką moią do stop W. K. M. abys Szcery pokory nie raczył odrzucac boc to iest zawsze Krolewskie dzieło parcere subiectis, a nie tak vpatku mego zaluie, iako zem kiedy Dobrodzieia mego rozgniewał. Przeto y nieszczescie swoje za fortune nieiaką poczitam, ze mi w dawnych błędach otworzeła oczy, dckazales iako Pan, czego załowac musze, pokazales iuz swoje Clementią Panska, stawszy sie Oycem dziatek winowayce swego. Wszytko tedy na wołam W. K. M. resygnowawszy y te rozgę z ręku Oycowskich pokornie caluiąc, prosze Dobrodzieia mego abys ieszcze W lasce swey Panskiej rozspaczac mi nie dał, ale propitiatus errori, mnie de persona Regia et Patria choc odleglemu, y tu iusz ad placitum W. K. M. extre zostaiącemu pozwolil mereri, a zywemu nie chciey alimento deesse y tak straszną Constitutia wszytkiemu Domowi y Familiey szkodliwa zniesc pozwolil. A ia co samo exuli relictum est Pana Boga za Sczesliwe Panowanie W. K. M. y długo wieczne lata prosząc zostawam.

Брак підпису під листом, брак всякого поясненя каже призадуматись над тим. Чи мавби се бути лист самого списувача рукописи, може й автора многих списаних стихотворів? Бо коли б він чужий лист переписував, то не мав би причини промовчувати автора листу, пояснив би як небудь той лист. Скоро-б мій здогад не був лиш здогадом, тогді той загадковий лист набрав би великої вартости для пошукувань за незаним списувачем рукописи і польським поетом першої половини XVII в.

Др. В. Щурат.

Польські пісні записані Українцем при кінці XVII столітя.

Польська вульгарна література, а в тім також і пам'ятники ліричної поезії, як звісно, мало звертали на себе увагу дослідників. Сі останні цікавили ся — що зрештою зовсім зрозуміле — творами більш або менш визначних поетів. Тимчасом визначні поети не завсіди надають ся для характеристики літературного смаку маси; вони часто служать тільки більш або менш культурним представникам суспільства, а маси або зовсім не зачіпають, або стають ся її добром значно пізнійше. Як характеристичний приклад сього взяти от хочаб російських поетів: в XVIII в. середна і низша інтелігенція читала „Письмовникъ“ Курганова, який мав 11 видань, збірники наївних анекдот в роді „Веселаго Менандра“ або „Смѣющагося Демокрита“ — і находила вдоволенне на тім „полѣ честныхъ увеселеній“, а тимчасом Сумароков, Ломоносов й иньші корифеї класичної літератури пройшли в низші верстви тільки в першій четвертині XIX столітя. Аналогію до сього бачимо і в польській ліриці XVII і початку XVIII вв. Її історії досі не маємо, а ще меньше маємо даних для вияснення питання про обопільні відносини польської вульгарної літератури з того часу до української й російської. Се питання я порушував почасті в деяких своїх працях. І так в першім томі „Исследованій и матеріаловъ“ подав я звістки про заховані в руських рукописних збірках польські вірші, духовного а почасті і свѣтського змісту і навів при тім одну віршу невідомого польського автора: „Южь преч яде“ (с. 190—191). Потім в „Очеркахъ по исторіи поэтического стиля въ Россіи“ видав я другу аналогічну пісеньку: „Дѣвчино мида“... Значна скількість таких пісень дістала ся до

виданого проф. М. Грушевським в „Записках Наук. Т. ім. Ш.“ збірника: „Сьпіванник з початку XVIII ст.“

До сього матеріялу я ось тут додаю новий, в надії, що тут не буде зайвим усе, що яким будь способом пособляє виясненню процесу обошльних польсько-руських літературних зносин.

Та не менше інтересна тут сторона музикальна: старопольська музика теж не належить до гаразд досліджених питань. Для доповнення звісток поданих мною в моїх „Замітках и матеріалах по історії піснї вь Россіи“ (1901, с. 41—44), я наводжу разом з текстом польських пісень в українській записи теж і арію.

Матеріал, який я отсе подаю читачам, добув я в збірнику з кінця XVII в. (друга частина 1690 pp.), який став власністю московської синодальної школи церковного сьпіву, № 136. Написаний той збірник прегарним, дрібним українським скорописним письмом і містить в собі велику скількість українських пісень з нотами. Ті піснї я видаю окремо зі своїми увагами.

Вертаємо до польських пісень. Ноти і тексти містимо без змін і поправок, полишаючи се спеціалістам-музикам.

1. З першої піснї лишив ся тільки незначний уривок на с. 1. Ось він:

Где ко*векъ есте° якъ ся тепе° маєшь,
Чи ронишь слезы, чи ли с кя° гуляешъ.

Зпоминай завше милую родину,
Дастъ тебѣ Бгъ всемогущій щасливу годину.

Можливо, що се або сильно з'українізований польський текст, або твір Українця, який знов сильно підпав впливови польської мови і стилю.

2. Під № 30 читаємо пісню вже без сумніву польську:

Бо відєзь ми ло сци а во строж по сци

е сли ест щи ра а ніє прь зе ♪ (?)

Гдзіе сер цу лю бо, хо чажъ и згу бо
пу' де по во ли, ми лос цѣ ми к'во ли.

Бо вієць милосци
А в остроносци
Єсли єст пира —
А віє пръезъ (sic!).

Гдзіе серцу любо
Хочажъ и згубо
Пу'де поволи
Милосцѣ ми к'воли
Милосц ми к'воли.

Побієгніє цо в'скоки
Хоча' под облоки
Бы серце єдине
Тве' видзяць годъшиє.

Не о'бієраць коханіє
Або не ростаніє
Тве' ширей услуги
На вієць южь часъ длугой (2).

Южь пієн'та в'ложона,
Шлюбемъ ствардзона
Гдзіє серце носи
Вен'заніє го глоси.

За нимъ ієць трѣба
Гдзіє декреть з' нієба
А безъ Фволки
Разв'ліють (?) цо в'скоки.

Южь яє с'квапливє.
Дай бжѣ ще'сливє
Цалуіє ронченка (sic),
Кайданы и пє'та,

Гды ми твєй милосци
Квятуіє (?) в вольносцѣ.
Тамъ ми свобода,
Вієрна дву серць з'года.

І змістом і стилем ся пієня підходить до жанру, який плекав в польськїй ліриці А. Морштин і инші представники стилю пізного ренесансу, наслідувачі Петрарки і його італіянських епітонів.

3. З трєтої пієні № 31 маємо і ноты і текст:

Вдзієн чне му зы пар на со віє вез ціє
фліє ты букъ шпа но віє Ве зціє лю тніє ве

зці цы три сво іе ки но вне ка шта л скіе
 здо е зар знї ціе ве со о бруц ціе сіе
 вко ло ніех ма мо е чо ло быдзь до

Вдзієчне музы парнасowie
 Везціє фліеты букъшпанowie
 Везціє лютніє, везціє цытры своіє,
 Киновше кашта^аскіє здроіє.

Даѣсіє з мой^а првнятцелімъ
 Хце уцієшиць сіє з весельемъ.
 Првезъ сердце меля^аколистей церы,
 Првезъ поцієхи процедеры (sic).

Нієхъ вше^адєє музыка
 Вале^ате выкрывка,
 А сердце првєника
 веселосци.

За тве здровіє милый браціє
 Пе^ане нієхай тылію на ціє
 Сплыніє поцієхъ иле в ты^а кієлишку,
 Знайдзіє сіє кропіє^а браци^ашку.

Вивать (7)
 Коханый братъ до сту лятъ.

Колієйно браціє шахуйціє,
 Здравье братєрскіє шауцуйсіє (sic),
 Абы сіє татарє не множили,
 Выпиць кто први той филъ.
 Вивать (6) видъ бугъ жеци^а галъ
 в свы^а дому.

Отся пієня очевидно переписана укладачем збірника далеко небездоганно. По стилю належить вона до численних піврових пієнь в політичними натяками, яких не мало можна

знайти в шляхетських збірниках „*Silvae rerum*“ XVII—XVIII вв., хоча б в Імп. Публ. Бібліотеці (польск. відд., кол. Залуского й ин.).

Лишаємо польським ученим публікацію і усталене текстів, які ми видали. Для нас головно інтересне істноване польських пісень з поданим стилем і жанром в українським збірнику к. XVII в.

В. Перетч.

Кінцеві записки в староруських рукописах.

Як вихідні карти в старих друках, так або ще в більшій мірі цікаві кінцеві записки в старих рукописах. Під текстом сьвятих книг, літописів або збірників мішаного змісту стрічаємо нераз записку писаря, звичайно уложену в формі молитви та оправдана перед читачами за свою нетямучість, за несправність тексту; до сього додаєть ся іноді поважний, часто гумористичний вислов радости та задоволення, що важка праця переписування скінчила ся, в роді прим. „Радуеть ся заяць утікши з сіти, радуєть ся віл дооравши ниви, — оттак радуєть ся й писар дописавши книгу до кінця“¹⁾. Попадають ся в таких кінцевих записках також історичні нотатки, згадки про сучасних князів, митрополитів, єпископів і т. и., для яких або з яких порученя писар писав даний рукопис. Кінчить ся така записка дуже часто благонам до читачів: „чтѣте Бога ради исправляя, а не кленѣте“ або просьбою молити ся за душу писаря та берегти його память. Деякі з тих записок здавна відомі в літературі, прим. та, що містить ся при кінці Остромирового євангелія (див. Буслаєв, Христоматія, 1) або та, якою кінчить ся Палея. Та можна би зіорати ще немало невідомих доси; їх збірка могла б мати не мале значіне і язикове й історичне і навіть чисто літературне, бо тоді ми могли би слїдити, як протягом віків на території церковно-славянської мови мінiali ся типи таких послїсловій. Можна би навіть іти ще далі і пошукати їх звірців у середньовікових грецьких і латинських рукописах і таким робом причинити інтересну сторінку до історії нашого і загально-європейського письменства.

¹⁾ Див. П. В. Владмировъ, Древняя русская литература Киевскаго періода. Київъ 1900, стор. 113—118. В пізніших рукописах буває те саме й віршами:

Радъ птахъ, що гнѣздо совершилъ и довилъ,
Радъ писаръ, що сію книгу докончилъ.

О. Петрушевич зробив у нас початок такої колекції, хоч і розкидав її по сторінках своєї „Сводной лѣтописи“. Я зі свого боку подаю тут на разі ті записки, які маю під рукою. Почну від тої, що стоїть на ст. 1132 Крехівської Палєї, списаної в XVI в. Допровадивши свою працю до хрещеня Руси і закінчивши її ляпідарним реченем: „І бысть вторымъ Константинъ земли рѣскою Володѣмирь“, копіст Палєї додає від себе ось яку молитву: „Ѡ сѣла црѣа Константине і Володѣмире, помозита на противныа средникомъ ваю ѿ люди избавленте Ѡ всакіа кѣды грѣчскіа ѿ рѣскіа. ѡ мнѣ грѣшнемъ молита сѣ Бѣ, іако ѿмѣща дрѣзновнїе к Бѣ, да спѣс сѣ каю мѣтвами. молю сѣ ѿ мил сѣ дѣю списанїемъ грамотица сѣа малыа, юже похвалла ваю написахъ недостоинны“¹⁾. З того, що автор сеї записки благає Константина і Владимира, щоб помагали „средникомъ ваю“ і ратували людей грецьких і руських від поган, я вважав можливим (ор. cit.) вивести погляд, що ся записка зложена була не пізнійше XIV віку, в часі монгольської руїни. Певне, сама собою ся догадка не дуже певна, бож на півночі, де була мабуть написана Крехівська Палєя, і пізнійше не перевела ся традиція вважати князїв, особливо московських, потомками сѣв. Володимира. Та все таки факт, що автор записки згадує руських князїв у множині числі, вводить догадувати ся, що він жив ще перед довершеном процесу „збираня руської землі“, отже не пізнійше XV в.

Із трохи пізнійшого часу, а власне мб. із XVI в. походить записка, що зберегаєть ся між рукописами моєї збірки; се одна картка fol. якогось втраченого рукопису, тай то з віддертим горішнім лівим рогом із значним ушкодженням тексту; друга сторінка сеї картки порожня. На сторінці 25 рядків письма, з них 8 значно ушкоджених; у низу нарисований пером інтересний орнамент: рука, що держить зроблений із плетінки 4-кінцевий хрест. Пропускаючи два перші рядки, з яких лишило ся лиш по кілька букв, передаю решту записки, взначаючи люки точками: ...ѣще оубо і аз ..... вы на сїе, безѡвѣкте ..... но повелѣнамъ бл҃гочести ..... црѣа ѿ великаго князя Василѣа .... а, егоже ѿмаа горѣ ѿ долѣ подо ..... возвѣсти сѣ. молю оубо вы, мене недостойнаго ненаоученїа ради не возненавидите ни поносите, но наче іако праведницы покажите мнлоотїю і ѡблнчите. готовъ сѣсмъ прїяти наче нежели грѣшника бл҃говъ главѣ мою мастаца. ѿбо оучилища мало видѣхъ. не своєю бо волею дерзвѣхъ на сїе

¹⁾ Див. Памяткв., т. I, стор. LXIII.

і Шреши сѧ Внюдъ не возмогохъ, ѿ дѣлаѣ ѣлико могоѣ оумале-
нїѣ сѧ смысла. не ѣзъ равъ Гѧ моѣго сотвориѣ се, нѣ всецѣннаѧ
десница ѣго состави по вѣговоленїю мѧрдѧ своего славы ради
прехвалнаго своего ѿмени і нашего ради спѣсѣнѧ вѣдка Хѣ ѿзвали
сѧ всѧ, ѣмоужѣ бѣди вѣгодаренїѣ по достоѧнїю, слава, чѣть ѿ
державѧ нынѣ ѿ прѣно ѿ вѣ вѣки вѣкоѣ. ѧминѣ.

Се писано на жовтавім „репсованім“ папері без водяного
знака, гарним полууставом. Ані нова, правильна церковщина,
ані письмо не дають підстави до якихось заключень про пи-
саря, але зі змісту, зі згадки про „царя і великого князя Ва-
силя“ видимо, що маємо тут відривок якогось твору писаного
в Московщині, може навіть у самій Москві в першій половині
XVI в. На се наводить нас згадка про царя і великого князя
Василя. З огляду, що наш рукописний уривок походить із XVI в.,
а титул царя і великого князя в тім віці носив лиш один Ва-
силь, а власне Василь Іванович московський, батько Івана
Гривного, що панував від р. 1505 до 1532, то молитва за нього
як за живого в отсій записці вказує виразно, що вона повстала
не пізнійше, як р. 1632. Для знавців тогочасного московського
письменства певно не важко буде віднайти твір, якого закін-
чене якимось дивом дістало ся до Галичини і заховало ся між
ріжним шпаргалем, що полишило ся як остатній слід давно зне-
сеного і забутого сільського монастирика в Долинанах.

Ще о столітє далі і на Україну, спеціяльно на далеку її
західну гранцю веде нас отся записка, поміщена на остатній
картці рукописного Ермологіона, з якого зрештою не лишило ся
лічого крім отсеї картки, яку я знайшов у закритій гірській
церковці в М. Ся картка формату 4-to, розділена подовжними
лінійками на дві шпальти, а потім полінїована мб. ножем, у одній
шпальті рідше (містить 22 рядки і досить значні прогалини),
а в другій густійше (містить 29 рядків і ще 4 незаписані
з низу). В першій шпальті кінчить ся текст Ермолая, а на дру-
гій читаємо (10 рядків писано киноваром, що зазначаємо роз-
стріленим письмом):

„Доздѣ ѣже по вѣѣ совершенїѣ прѣѧт сѧ книга
рекомын Ермолой в лѣто ѡ воплощенїѧ Сѧнѧ кѣѧ ѧѧѧѧѧ.
мѣца Юла дѧнѧ зѧ. в ѡбителѧ стѣго спѣсѧ. При вытнѣсти ѧнтонѧ
Кинницѣго мѧѣгїю вѣѣю православнаго епѣпа Прѣмыскаго ѿ Сам-
ворскаго. Спѣсѧ сѧ многогрѣшныѣ Геромѣнахоѣ Кли-
ментѣемъ Канчѣзкым. На тѣ чаѣ встѧнникомъ стѣго Сѧнѧ кѣѧѧѧѧѧ.
Тѣмже возлюбленнѧ ѡѣнѧ і вратѧ ѣже ѡ Хѣ молю ваѣ.

Ще ма где оберщете в коем п'кнїй престѣпленїе рѣки моея бренины, оумомъ исправляйте, не злоречите, молю. Не свое бо, но ѿ вѣѣтвенныѣ писанїй ѿзвранно. Понеже члѣкъ есм' грѣшенъ, не дѣгль. вса бо земная помышленїа члѣкъа ко см'к аки вѣси по ѿблакаѣ нѣѣныхъ разширяюѣ са даже до кончины житїа сего. Паки м'лю ва°, простѣте а не кленѣте. Хвала Бг҃ѣ давшемъ начати ѿ совершити. Яминь.

Интересно, що о. Климент Канчувський, „устайник“ манастирський, що так старанно занотував навіть побут єпископа Винницького в тїм монастирї, де він прїв над писанем Ірмолая, хоч сам чув, що його думки лїтають сьвітами „аки бѣси по облаках небесних“, забув означити одну досить немаловажну дрібницю, де саме лежав той монастир сьв. Спаса, в яким він подвизав ся. Можливо, що се був відомий Спасівський монастир у Лавровї, та на певно сього не можемо сказати.

На закінченє подаю простору і інтересну записку, що знайшла ся — на жаль, у досить ушкодженім станї — на остатній картці Октоїха, закупленого недавно для бібліотеки Наук. Тов. ім. Шевченка. Ся записка цікава для характеристики тої серйозности, з якою наші прадїди дивили ся на книжку та на її переписуванє.

Рокъ вѣїего нароженїа .а. х. иї. мѣца феврала кѣ. дня списана ѿ докончана бысть сїа книга ѿменеѣ ѿхтай патогласникъ в мѣстѣ Томашевѣ, рѣкою ѿ працю ѿ накладомъ мнѡгогрѣшнаго раба вѣїа ѿменеѣ іерея Іоанна сцѣнника Томашевскаго. Понеже праца ѿколо писана моего ѿ старана докрыѣ зводовъ, которыѣ емъ за помочю вѣїєю ѿ давныѣ лѣтъ подналь, до того часѣ потѣхюю вдачною ма ѿхоложаюѣ, ѿжъ вижѣ всѣ книги в рѣкаѣ людскихъ, которыми повежнїи господареве такъ дхѣвного, ѿко ѿ свѣцкога станѣ не толко црѣквы стѣи, але ѿ домы ѿ столы свои оукрашаюѣ, ѿ всѣ в ѿбецѣ на нїѣ ласкави, а нї читана не ѿмѣтѣюѣ, за што ѿмъ Гг҃ Бг҃ в' день праведнаго сѣдѣ своего заплатити вѣдеѣ рачиль, — досмотрнѣ ем са того, ижъ юѣ в' животѣ ѿстатнего писма моего, влизко смрті вѣдѣчи, а до лѣт южъ 3. прихѣдѣчи, не маю далшого вѣкѣ надѣи. Ёсли бы пришло чого поправити аа..... людского покѣтою ѿ нагородою не в'стыдити. Пр[ето.....] абы тоѣ, штоѣ молодшиѣ вѣдѣчи писаѣ, в' старости.....трити могль ѿ поправою где бы са на чоѣ ѿмы[на, наго]родити, а таѣ з' смртію ѿмылокъ не ѿвѣгати ѿ... што молодши, а што старши лѣта оумѣюѣ. Бо в [старших лѣтах] бачена прибываѣѣ, ѿ само дознаѣе наукаѣ доско[налью] ро-

ди^т. Трафіле^х на ѡсмогласникъ, то е^{ст} на ѡхтай..... нѣякого писана, которого мѣ ГѢ БѢ Фкрыти ра[чилъ, и] мнѡго^х рѣчій зрозумѣ^х до поправы в то^х ѡхтанкѣ... оуказалъ ѣ написалъ. Я вѣде можности сило[ю да]рѣ вѣже што потрева принесла оучиниле^х. П[ретожъ] тебе ти^х ѡмене^х зновѣ, вѣдичный читаникѣ, до читана книгъ намовляю, кдыжъ ѡни дневныи ѣ ношныи молебы ГѢ БѢ ѡсылаю^т, стѣю проч^тѣю проно дѣс мѣрѣ Бѣ нашего выхваляю^т, преслакны^х силъ нѣсны^х агглов вѣжн^х на помочъ вѣрны^х зываю^т, преч^тнаго пр^рка Іѡана Кр^стѣлѣ ѡ причинѣ повѣжаю^т, всехвалны^х ап^лъ ѡ надѣкѣ ѣ мѣтѣс оумиленно просатъ, стѣхъ мѣчникѡвѣ ѡ оутверженіе мѣл^т, стѣей прѣдѣныхъ, пр^ркѡвѣ ѣ праведны^х женѣ ѡчн вѣрны^х оувеселяют. Не жалѣи же часѣ кѣ читаню, бо его на добрыи рѣчн ѡверне^ш, который дагда на прожности стравнишъ, кды з^т паоучины полотно рови^ш ѣ з пѣскѣ замкы вѣдѣешъ и мотылѣ на повѣтрѣ хватаеш, которы^х рѣки помазавши пометати мѣсишъ ..... кы^х закава^х пожиткѣ шѣкаючи, ѣ дѣховны^х ..... живота вѣчнаго достѣпишъ. Яминь.

На кінці записки додано ще ось який вірш, шабуть вложеной тим самим о. Томашевським:

Хвала товѣ, Гѣ Бѣ, вседержителю ѣ Фкѣпителю,
иже ми да^х дописати сеа книги, свѡводителю.

Якъ вы з^т тажкого выпрагъ ѣрма,
ныдznego ѣ работного выпѣстилъ кола,
ѣ оучинилесь великѣю свѡкодѣ старомѣ,
а тоѣ нисмо зыде са потомъ ѣ молодомѣ.

Я бажав би отсим звернути увагу всѣх тих, кому доводить ся мати в руках нашѣ старѣ книги та рукописи, на такѣ ѣ иньшѣ записки та приписки чи то на полях, на чистих сторінках або на окладках. Усѣ вони, а особливо ті, що писанѣ руською мовою, можуть мати вартість для дослідників нашої старовини, особливо тоді, коли їх буде зібрано багато і явить ся можливість їх систематичного укладу та опрацьованя. *Др. Іван Франко.*

Наукова хроніка.

Часописи за р. 1905.

(докінченне¹).

Приступаючи до огляду „Київської Старини“ перед усім зазначуємо, що з нього виключаємо наперед усі етнографічні статі й замітки, які обговорені особібно нижше, відкладаємо до особібно обговорення довшу розвідку д. Тихого п. в. В. Н. Каразинъ. Его живнъ и общественная дѣятельность (I—VIII) й поминаємо статі історичного змісту, які також були вже особібно реферовані в бібліографічній відділі нашого журналу так за сей, як і попередній рік²). Се очевидно не виключає того, щоби ми при загальній оцінці обговорюваного нами журналу й тих річей не брали під увагу. При дегальнійшій обговореню держати мемо ся порядку самої „Київ. Старини“: відділ статей, документи, замітки й уваги, а в кінці бібліографія. В сїм річнику спеціально всі вчислені нами рубрики, на яких властиво й стоїть „Київ. Старина“, як науковий, а ще спеціально історичний орган, з гори скажемо — досить слабо представляють ся; в заміну за се (коли се може бути заміною) розріс ся другий

¹) Див. т. LXXIII.

²) Обговорені статі історичного змісту: И. Фр. Павловскій, Участіе И. П. Котляревскаго въ формированіи козацкихъ полковъ въ 1812 г. (VI. с. 309—320), Записки Н. Т. ім. Ш. т. 66, Бібл. с. 33—4; В. П-ко, Къ вопросу о народныхъ реакціяхъ въ Украинѣ въ XVIII вѣкѣ (VII—VIII, с. 108—116), Йогож, Конецъ Старой Малороссіи (XI—XII, с. 343—9) *ibid.* т. 69, с. 203—4; В. Моцзалевскій, Полтавская интрига 1714 г. (XI—XII, с. 173—185) *ibid.* с. 197—203; В. П-ко, Изъ исторіи образованія на Украинѣ (IX, с. 235—47), *ibid.* с. 204—5; И. Фр. Павловскій, Полтава въ XIX столѣтіи (XI—XII, с. 228—342) *ibid.* т. 70, с. 221—7.

відділ, публіцистично-інформаційний. Одною з причин такої переміни було правда те, що ми вже мали нагоду зазначити при огляді ниньшого журналу, а власне справи національного життя видвинуті подіями в Росії. Про інші скажемо пізніше. Щож до статей то наперед зазначаємо — що до них з малими винятками неможна прикласти того значіння, що ми звикли прикладати до тої назви. Чому се — сподіємо ся — буде видно далі.

Переходимо тепер до докладнішого обговорення поодиноких статей, навяжуючи до деяких й звістки подані в відділі *Miscellanea*. По археології маємо тут одну тільки статью Твердохлебова п. а. „Осколки старини въ зѣньковскомъ уѣздѣ“ (VII—VIII, с. 59—74). Строго науковою статью по археології її властиво назвати не можна. Се радше буде справоздання з екскурсії, яку зробив автор з менше більше археологічною інтенцією по згаданім повіті, який завдяки віддаленню від новочасних комунікаційних доріг та більших цивілізаційних центрів заховав у себе багато старовини, починаючи від ноші тамошної людности. Автор подає досить побіжні описи старих сільських церков, а по можности й дати їх заложення. З церковних предметів найстарші не сягають по за першу половину XVII століття. Но більшої части се церковні книги, серед яких найбільше стрічаєть ся євангеліє видане у Львові 1644 р. Найстарша книжка, яку автор надібав, се акафистник з 1625 в Михайлівській церкві в селі Шенгріївці. Решта-ж книг і інших предметів — як і самі церкви — походять головно з XVIII в. і то більшість з другої його половини. Не так з археологічного, як з історичного боку інтересний для нас факт існування тут значної скількості книжок львівського видання, що вказує на дуже оживлені культурні зносини східних українських земель з західними в XVII і XVIII в. Сама ж статья, що найбільше, може служити вказівкою для будучих дослідів старовини в дотичнім окрузі.

Статей історичного змісту — не виключаючи й де инде обговорених — як на історичний журнал загалом не багато. Йдучи хронологічно маємо тут перед усім статью протоєрея Петра Орловського з трохи предовгим заголовком „Участіе запорожскихъ козаковъ въ возстановленіи іерусалимскимъ патріархомъ Теофаномъ православної южно-русской церковной іерархіи въ 1620 году“ (X, с. 134—141). Статья, чи радше переповідане знайденої автором в синодальнім архіві „протестації“ православної української єрархії з 28. IV. 1621 р. — оповідає широко про заходи запорожців у патріарха Фесфана в справі настановлення православної єрархії, замість дотеперішної, що перейшла на унію. Автор наводить наперед характеристику запорожців подану в згаданій протестації митрополитом Йовом Борецьким, де він про запорожців говорить, як про людей в високій мірі релігійних і добайливих за добро православної віри.

Дальше йде мова про властиві заходи запорожців в тій справі: як видно, запорожці порозумівали ся з патріярхом іще підчас його побуту в Москві, а потім в Києві головно під їх напором і охороною патріярх — хоч дуже неохоче брав ся за се діло в боязни перед польськими властями — висвѣятив православного митрополита і єпископів на всі єпархії. Стало ся се в жовтні 1620 р. Описавши порядок рукоположення поодиноких єпископів, автор додає: „Честь и слава запорожескому козачеству, которое главнымъ образомъ заботилось о возстановленіи западно-русской православной іерархіи!“ Дальше описує обуреннє, яке викликала ся справа в польських кругах, через те, що се стало ся без відома польського правительства. Тут вже редакція в потці дала від себе спростованнє, що се зовсім не було зроблене без відома правительства, як думає автор, а навпаки — правительство, як можна видіти з опублікованого вже матеріялу — за приобіцяну козаками поміч проти Турції дало навіть потайки свою згоду на настановленнє висшої православної єрархії. Тут би можна завважати, що замість робити редакційні нотки та спростованнє, яким під науковою статєю не місце, булоб далеко лінше перед видрукованєм статі звернути авторови на його похибки увагу, або зовсім не містити річи, яка не має потрібних кваліфікацій. Змістом й часом дуже тісно з попереднюою вяжеть ся й друга статя тогож автора п. з. „Київскій соборъ въ 1629 году“ (VII—VIII, с. 166—173). Автор так само на підставі кількох документів оповідає про не вдалий собор православних в Києві в липні 1629, що мав служити вступним кроком до порозуміння між православними й уніятами, а скликано його на бажаннє польського правительства. Підозриваючи в тім підступ латиняц й уніятів, православні дуже невірнo прийняли плян сього собора, а коли його отворено (29 липня 1629 р.), запорожці домагали ся його замкненя, що по чотирох днях й стало ся. В кінци автор робить від себе увагу: „Благодаря главнымъ образомъ противодѣйствію запорожцевъ въ нашей отечественной церкви не повторилось то, чего достигли въ 1596 г. на Брестскомъ соборѣ пропагандисти католицизма“. Найважнійша тут хиба подана в цілости а досі ніде не опублікована грамота Йова Борецького, котрою він скликував на собор усіх „всякого достоинства духовного и свѣцкаго високаго шляхетного и нижного посполитого стану“ людей. Як бачимо про методу і науковий апарат тих статей нічого й говорити, самаж вихідна точка тих статей не історичний факт як такий — а радше, так сказати, звеличаннє й похвала тим, хто причинив ся до підратованнє єрархії і православія. На нашу думку документи, о скільки їх подано, слід було умістити — тільки не в відділі статей. Тогож рода й дальша, по хронології статя В. Модвалевського п. з. „Луцькянъ Свѣчка въ роли похитителя церковныхъ денегъ въ пярятинской церкви (нач.

XVIII в.)“ (III, с. 469—79). Стаття основана виключно на переповідженню документа знайденого в паперах пок. історика Ол. Лазаревського. Документ той — се „Выписъ истинный, якимъ способомъ быралъ ключи церковные павъ Лукьянъ Свѣчка и якимъ фортедемъ бывалъ в скарбоници“; тут пирятинський протопоп Максим Федорович оповідає, як Лукян Свѣчка (син лубенського полковника Леонтія, 1688—99) через довший час заходив до церковної скарбони крадучи з відти церковні гроші. Міркуючи по тим виривкам, які подав д. Модзалевський, оповідання се якесь неясне, а при тім незвичайно пасивним здаєть ся нам поведення попа і церковних причетників, які знали, що Свѣчка забирає церковні гроші — се тягнуло ся довший час, а рішучо нічого не робили, щоб сьому положити копець, поки аж сам Свѣчка не признав ся добровільно перед попом до своєї крадіжи. Автор від себе не дає жадних поглядів на сей будь що будь інтересний побутовий (коли так можна його назвати) факт, тим труднійше нам з поданого тут робити які небудь виводп. Найліпше, як гадаю, булоб, в таких разі подати документ в цілости, і тоді як матеріял мав би для нас значінне, чога про статю не можна сказати. Більш цінна для нас — але теж тільки як матеріял — статя В. П—ка, основана на найдених ним в київськїм консисторськїм архіві документах про стан українських духовних семінарій в 1760-х і 770-х рр. Статя (X, с. 126—133) служить тільки доповненнем до обговореної де инде його статі: „Изъ исторіи образования на Украинѣ“ (IX, с. 235—47). Переповідати чи переписувати подані д. П—ком цифри про число професорів і учнів в ріжних роках в ріжних семінаріях (Переяславськїй, Чернигівськїй, Новгород-Сіверськїй, Словенсько-Херсонськїй і Полтавськїй) не будемо. Зазначимо тільки піднесену вже й автором обставину, що коли в першій половині XVIII століття число учнів свѣтських, між ними в значній мірі дїтїй посполитих, значно перевишало число духовних, то, як можна з поданих тут цифр бачити — в другій половині століття число перших чим раз то маліє при рівночаснім зрості числа других. З одного боку значнійше число дїтїй духовенства в школах пояснюєть ся змаганнями церковної ерархії в напрямі піднесення рівня освіти духовенства, в другого боку чим раз менша скількість дїтїй свѣтських (головно козацьких і посполитських) була наслідком матеріяльного занепаду нижших верств народа через змаганє процесу закріпощення, а далі наслідком повільного відчужування школи від народа і нагинання її на московськїй лад.

Заки прийти до дальшого огляду статей присвячених історичним подїям, згадаю тут наперед ще про кілька причинків до біографії Котляревського. Д. Павловськїй, невтомний в перешукуванню полтавських архівів подає в статі п. в. „Къ біографіи И. П. Котляревскаго“ (X, с. 1—10) кілька

документів до спору між поетом і городською полтавською думою, властиво з її головою Ворожейкіним. Полтавська мійська дума річно давала на „Домъ для воспитанія бѣдныхъ дворянъ“, котрого Котляревський був надзирателем, і інші добродійні інституції, котрих він був знова „попечителем“, значні субсидії. А що дума часто з плаченням тих грошей спіянувала і виплачувала їх дрібною монетою, з тої причини в 1832 р. між нею і Котляревським вибухли непорозуміння і поет писав дуже гострі листи до думи в тій справі, так що ся остання зажадала навіть укараня поета за не „пошанованне“ її. Губерніяльна управа, безпосередний зверхник мійської думи, не показала особливої охоти мішати ся в сю справу і вона мабуть скінчила ся нічим. Сюди належить іще замітка В. Срезневского (VI, с. 240—2) разом з листом правителя канцелярії малоросійського генерал-губернатора Новікова, де він з нагоди іменованя його членом „Общества любителей російской словесности“ подає стан просвітних інституцій на Україні і при згадці про полтавські школи дає дуже прихильний відзив про Котляревського. Далі Павловський в замітці: „И. П. Котляревский — ученикъ Екатеринославской семинарии“ (VII—VIII, с. 46—7) наводить звістку про побут поета в 1789 р. в згаданій семінарії і про його тодішних вчителів, котрі всі були українцями. Йогож ще одна звістка (XI—XII, ч. 65—6) про Котляревського не дає нічого інтересного.

З поміж статей історичного змісту в XIX століття треба насамперед занотувати д. Клебановського: „Къ исторіи польскаго возстанія въ Юго-западномъ краѣ въ 1861 г.“ (VI, с. 424—67). Подавши за Пузиревским загальний образ польського повстання в польських землях, автор переповідає спомини очевидців про приготування Поляків на Україні, а власне в містечку Дашеві (на границі Київської і Подільської губерній) до того повстання. Проба з'організувати відділ війська і рушити з ним на поміч польським військам скінчила повним розгромом зібраного відділу таки в Дашеві — російським генералом Ротом. На подані тут деталі покладати ся ніяк не можна, бо сі спомини хоч і очевидців, та зате занотовані кілька десятків лѣт пізнійше, а до того не з першої руки, а переказані автором. Зрештою сама справа для нас менше важна, а важна для нас роля в тім української людности, і вона в споминах загалом вірно представлена. Українська людність зайняла таке саме становище супроти польських затій, на якім стояла з давних часів: ставила ся ворожо. Дальше завдяки неясним урядовим вакликам помагати урядови проти Поляків і завдяки натякам на конфіскату майна повстанців, вона пробувала, як звичайно, скинути з себе панщизняне ярмо. Та російське правительство позістало своїй тактиці також вірне: користати, коли треба, з помочи людности проти Поляків і недодер-

жувати жадних обіцянок, навіть не постарати ся хоч забезпечити людність перед панською пімстою на будуче. Стало ся й тепер так. В статі зацитовано масу випадків пімсти так на поодиноких людях як і на громадах з боку тих, котрим підчас повстання чи одиниця чи громада яким будь способом наразила ся. На закінченне подає автор кілька циркулярів так верховної, як і місцевих властей в справі викликаних Поляками заворушень на Правобережжю.

Селянськими рухами в напрямі виволоення з панщизняного ярма займають й дві пнші статі, з котрих друга викликана першою і по части служить її спростованнем. Обі вони фактичного матеріялу, крім також споминів, майже не дають. Перша з них — се Л. М. „Замѣтки къ исторіи Киевской козаччины 1855 г.“ (I, с. 48—65). Складаєть ся вона з передрукованої з „Кіевск. губерн. Вѣдомостей“ з 1854 р. статі сьвященника Михайла Вишиньского, де говорить ся про вражнє викликанє між селянами с. Черкаса царським маніфестом з 8. II. 1854 про кримську війну. Селяне, коли вірити авторови статі, в дуже красномовній формі заявили готовість посьвятити себе для добра царя й вітчизни по приміру своїх козацьких предків. Другу частину статі чи матеріялів становлять спомини (теж тільки переповіджені д. Л. М.) сина Михайла Вишиньского Северіяна, як вписували себе селяне в козаки і як вийшли розрухи на тім тлі. Річ в тім, що селяни царські маніфести про війну, особливож маніфест з 29. I. 1855 впрозуміли по своїому, себ то як заклик вписувати ся в козаки та йти на війну, в рекомпензату за се мала бути для вписаних в козаки внесена панщина. Се власне послужило приводом до значного селянського руху званого під назвою „київської козаччини в 1855 р.“ — а початок його вийшов по словам автора власне зі згаданого села Черкаса (Васильківського повіта). Селяне стали домагати ся від сьвящеників царського указу про вписуваннє в козаки, а що сьвященики, очевидно, не могли сього зробити, бо не було такого указу, то повстали конфлікти між духовенством і селянами, що підоарівали його в змові з панами і затаєню указу, і сї конфлікти нераз прибирали доволі різкі форми. В згаданих споминах о. Северіяна Вишиньского подано кілька таких епізодів, які зазначили ся насильством над сьвящениками з боку селян, а навіть смертю деяких сьвящеників, як напр. пароха села Пустоварівки (сквірського пов.) Софронія Погорецького. Спомини булиб доволі інтересними, тількиж так нещасливо поплутані та помішані з иньшим матеріялом, що годі собі виробити якийсь докладнїйший образ про дотичні події, не можучи розрізнити, де автор опираєть ся на споминах, а де знова на документальнім матеріялі. Таке представленє справи викликало з боку д. Б. Повнаньского статю в сій справі п. з. „Кое-что о козаччинѣ на Украинѣ въ 1855 году“ (IV, с. 139—59). Він простує дещо в поле-

редної статі, головнoж твердження, що початок цілого руху вийшов з села Черкаса. На його думку — по нашому зовсім справедливо — коли брати постійний настрій селянства проти панщини — і ніколи не вигаслої традиції серед українського селянства про витворений тут козацький устрій, додамо ми — коли брати се па увагу в зв'язку з царськими маніфестами, то на підставі тільки споминів не можна категорично твердити, що початки руху дала як раз ся або иньша місцевість ще й до того якесь невначне село; при таких стані річий початок до руху могло дати кілька місцевостей разом. Потім автор дає на основі своїх спогадів кілька епізодів з „козаччини“, які дотикають Білої церкви й її околиць, де перебував сам автор, тоді малий хлопець. Як матеріял сі спомини обох авторів можуть бути тільки взяті в загальнім враженню, ніколи одначе не в подробицях, бо треба мати на увазі, що списані вони значно пізнійше по описуваних ними подіях, і до них увійшло певно багато рефлексій, доданих ex post, так що трудно відділити одні від других, а категоричних висновків на їх підставі робити не можна.

Як причинки до біографії Шевченка подає С. Рклицький „Три дѣла о рядовомъ линейнаго Оренбургскаго № 1 баталіона Тарасѣ Шевченкѣ“ (II, с. 201—208), що по словам видавця „лишпій разъ вскрывають предъ нами дѣйствительно многострадальную жизнь пѣвца Украины“. З тих „дѣлъ“ інтересне особливо друге з ряду (№ 88), в котрім з одного боку подано за посередництвом майора Ускова заходи поета -- дозволити йому на свій кошт намалювати запрестольний образ в церкві Ново-Петровської кріпости, а з другого боку слідство проти нього за знайдені у нього при ревізії папери, за що з царської канцелярії наказано покарати його строгим арештом. Коли одначе показало ся, що знайдені у нього папери — тільки записи народних пісень, зроблені давнійше, замінено йому арешт на передержання його на гавитвахті. Се було в 1854 р. До сього доданий „формулярний списокъ“ Шевченка, з котрого цитуємо опис його особи. „Росту 2 ар. 5 вер. Лицомъ чистъ, волосы на головѣ и бровяхъ темно-русые, глаза темно-сѣрые, носъ обыкновенный“ (II, с. 204). А. Сокальський подає „Матеріали къ исторіи національнаго движенія 60-хъ годовъ прошлаго вѣка“ (II, с. 189—200). Тими матеріялами служить меморіал чи стаття, зладжена кружком петербурських Українців, а зредагована П. Сокальським і призначена для якогось європейського дневника. Супроти дискутовання в заграничній західно-європейській пресі польського питання в зв'язи з реформами Олександра II і претенсіями Поляків до українсько-руських земель з одного боку, а з другого супроти закидів частини російської преси Українцям сепаратизму, мав сей меморіал висвітлити українську справу й вияснити становище Українців. Меморіал складаєть ся з досить вірного нарису історії українського

народа і з цілого ряду дуже неясно сформулованих українських постулатів. Доказавши, що Поляки не мають найменшого права до України й український народ, як видно з історії ніколи не бажав ані не бажає з ними сполуки, автор схильюєть ся до сполуки з Росією. Що до постулатів, чи радше національного (а не політичного) credo то можна вибрати його в таких точках. 1) Українська національність уважає законним правом боронити свою національну індивідуальність від всяких насильних проб, 2) в тій охороні займає вона тільки дефензивне становище і жадає, щоби її ані з незнання ані з політичних мотивів не змішувано з иньшими народностями і 3) щоб вона сама собою розпоряджала (очевидно, що до національних прав).

Заки прийти до літературно-історичних статей згадаю ще про дві, які дотикають теперішнього положення коли не цілости, то хоч частин наших земель. Перша з них В. Ілліча-Сьвітича: „Дальне восточная Украина“ (V, с. 161—197) де автор згадавши про три періоди еміграційного руху української людности до Полуднево-Усеурийського краю подає опис тамошньої великої української провінції — опис інтересний, коли б на жаль не подано його вже в надто загальних нарисах, без сліду якої небудь систематики і без найменших статистичних цифр. Через се навіть матеріалом сеї статі наввати не можна. Антитезою з того огляду служить статя проф. Грушевського п. з. „Къ польско-украинскимъ отношеніямъ въ Галиціи“ (VII—VIII, с. 174—234). Не можучи вдавати ся в дальший розбір тої статі (передрукована вона в „Кіевскихъ откликовъ і виїшла осібною книжкою) завважаю лишень, що виходячи з історичних даних та опираючи ся на багатім статистичнім матеріалі автор ґрунтовно розібрав і ясно та всесторонно представив положенне тої часті українських земель під австрійсько-польським володіннем. Вкінці маємо до занотовання ще дві статистичні статі, які дотичать української людности по тім боці кордону. Що до першої з них А. Ярошевича: „Малороссы по переписи 1897 г.“ (VI, с. 411—423) можна тільки по трохи здивувати ся, яким робом вона сюди дістала ся. Се просте досить примітивне переписанне цифр з оголошених не давно результатів переписи людности в Росії в 1897, де насамперед подано загальне число української людности (22,175000) а потім такіж числа і процент в поодиноких провінціях і на тім кінець. За те інтереснійша друга статя в сій самій справі Л. Личкова: „Юго-западный край по даннымъ переписи 1897 года“ (IX, с. 317—366). Автор теж опираєть ся на тімже матеріалі, але, розумієть ся, в відповідним застереженнем і освітленнем його повноти і вірности. Потім вже подає цифри не тільки дотично числа української людности, але також що до економічних її умов, освіти і т. д. — комбінуючи ті цифри з такими-ж

цифрами інших народностей, які на нашій території живуть побіч нашої людности. На тій підставі робить він загальніші висновки досить вірні, оскільки розуміється вірний і повний був матеріал на якому оснований їх автор. Стаття варта уваги і ближшого ознайомлення з нею.

З літературно-історичних річій насамперед треба занотувати поданий Г. Вашкевичем „Переводъ П. А. Кулиша на українській языкъ манифеста 19 февраля 1861 года и Положенія о крестьянахъ“ (II, с. 324—341; III, с. 423—460). Над тим перекладом нічого й задержувати ся. Додати тільки треба, що дозвіл на переклад манифеста на українську мову дано 15. III. 1861, а Куліш зараз же до нього забрав ся. В тім виді, як його тепер подано, переклад вже був зложений в друкарни, і опублікування його в свій час моглоб було мати велике значіння. Тількиж Куліш його не докінчив, а через що — на се вказує додана тут кореспонденція його з державним секретарем Бутковим в тій справі, а власне, що люди до того не покликані робили свої язикові поправки, на що Куліш ніяк не міг згодити ся й залишив роботу, через що справа упала. Можна мати сильні сумніви, чи на часі була та авторська чи фільольогічна дражливість, яку показав тут Куліш, але в кождім разі приходить ся тільки пожалкувати з видавцем, що переклад Куліша в свій час не вийшов і має тепер тільки значіння історичного документа. Про самого Куліша маємо тут невеличкі й невзначні спомини Лесі й Галі: „Воспоминанія о дядѣ П. А. Кулишѣ“ (II, с. 342—348). До сього треба додати подану І. Абрамовим виривок з документа з 1788 р. п. з. „Дѣдъ П. А. Кулиша“ (V, с. 157), з чого видно, що в супереч твердженням біографів Куліша будімо він був сином простого козака, дід його Яків був сотенним атаманом — значить належав до низшої старшини. С. Єфремов з нагоди 35-літнього ювілею І. Левицького подає його характеристику, як письменника в статі „Бытописатель пореформенной Украины“ (I, с. 98—116). Подавши коротку біографію письменника й оцінку важніших його творів автор кінчить свою статтю такою характеристикою ювілята: Левицький перед усім великий знавець тих сфер, в яких бере теми до своїх повістей, по характеру свої творчости артистичним способом — він типічний епік, що найбільше проявляєть ся в майстерних описах природи і спокійнім розбиранню скомплікованих прояв людської душі. З останнім ми не в повні можемо згодити ся. В загальж у Левицького переважає пластика, зверхній малюнок і свіжість кольорита. І. Житецький в статі „Українські оповідання А. П. Стороженка“ (IX, с. 367—382) на підставі розбору оповідань Стороженка й взагалі його творчости зводить характеристику сього письменника до такої дефініції: „Стороженко — временный и до известной степени случайный гость въ малорусской литературѣ, талантливый и сильный рассказчик — и нечого больше“. На сю харак-

ристику можна згодити ся теж тільки з деякими застереженнями. По-смертною згадкою С. Єфремова: „Памяти Вл. В. Лесевича“ (XI—XII, с. 350—358), де подана коротка біографія й оцінка його діяльності, з увагою, що українському життю посвятив Лесевич розмірно мало уваги — вичерпують ся літературно-історичні статі „Кіев. Старини“.

З літературно-критичних найважнійша чимала стаття С. Єфремова „Литературный Бонавентура“ (II, с. 302—323; IV, с. 90—116). Бонавентурою — назвою одного з персонажів Карпенка-Карого — автор охрестив осібний тип „літературних“ діячів в українськiм письменстві — головню ж в драматичній поезії. Автор, виходячи з того заложення, що в розмірно слабій українській літературі того рода тип може вчинити чималі шкоди, а то й поважно загрозити дальшому її розвитку, уважає, що булоб похибкою збути мовчанкою таку появу, й тому присвячує Бонавентурі з властивим йому хистом написану статю. Небезпечна поява Бонавентури, по його думці, була наслідком тяжких умов істновання українського слова в Росії, що власне ліпшу літературу придавлюють, помагаючи тим самим Бонавентурі до розвитку. Розібравши значне число „бонавентурних“ творів ріжного рода, доводить, що тільки витворене серед публіки серйозного читача й глядача усуне Бонавентуру з нашого письменства. Стаття написана гарно й з темпераментом і загалом вірна — тільки далеко не всюди можна згодити ся з автором, що до осіб, котрі він зачисляє до Бонавентур. При тим надто вже широким вступом попередив ш. автор свою статю, розвиваючи навіть цілу теорію драматичної поезії та її повстання; се, на нашу думку, цілком тут зайве. В. Черепін в своїй короткій, але ядерній статі п. з. „Родная история“ (IV, с. 228—233) дає оцінку „Очерка украинской истории“ проф. Грушевського. Вказавши на величезну прогалину в вихованю української молодіжи (і не тільки молодіжи — додамо від себе), а власне брак науки рідної історії, котрої досі й не було з чого вчити ся, вказує на згадану книжку, котра сьому бракови зарадить. Подавши коротко зміст книжки, автор підносить її прикмети: повноту образу історичного розвитку українського народу, при чім книжка становить строго логічну закінчену цілість, переведення одної ідеї, що видно головню в установленню звязку князівських часів (київський період) з дальшими. Потім вказує в практичній її приложенню „на огромное научное, культурное и национальное значение“ книжки.

Розмірно до свого значіння ліпше вже репрезентуєт ся відділ: „Документы, известія и замѣтки“, куди по справедливості повинно б було понасти багато річий з попередного і навпаки. Дрібними документами найбільше заступлений XVIII в. З XVII ст. маємо тут тільки „Грамоту благословляющую у евреевъ рѣзь ихъ христіанамъ покупать“ (V, с. 151),

в котрій Петро Могила дозволяє християнам купувати у жидів м'ясо. Інтересні оголошені проф. Перетцом: „Четыре документа къ исторіи украинскаго козачества“ (VI, с. 232—237), з котрих перший лист гетьмана Виговського з 11. V. 1659 р. до татарського бєя з прошеннем помочи, другий лист Мазєпи (6. XII. 1708) до Карла XII. Два иньші — просьба підмоги вятих в шведську неволю козаків, оба в 1708 р. З иньших найбільше дібрана що до змісту збірка документів і звісток В. П—ка до історії гайдамаччини, а головню в справі Мелхиседека Значко-Яворського, котрому вгаданий автор присвячує осібну статейку „Былъ-ли игуменъ Мелхисидекъ Значко-Яворскій организаторомъ возстанія въ 1768 г.“ (I, с. 4—7), де в зв'язку з иньшими звістками („Къ вопросу о судѣ надъ М. Значко-Яворскимъ“ і ин.) стараєть ся доказати, що Яворський повстання в 1768 р. не організував, найліпшим доказом чого служить факт, що його за те не віддано під суд; в кожнім разі, коли й говорити про нього, як організатора, то хіба гіпотетично а не категорично. З иньших піднесу ще В. Модзалевського „Иванъ Чарнышъ и Мих. Милорадовичъ“ (II) і йогож „Къ исторіи отношеній между великорусскими офицерами и малороссійскими урядниками“ (IV). В. П—ко не потрібно подав указ Анни Іванівни кн. Шаховскому в справі своячення Українців з Великоросами, бо сей документ кілька разів використаний в ріжних наукових працях, а в цілости уміщений в 108 т. Сборн. имп. русс. ист. общества с. 26.

З бібліографії згадаю крім огляду ЛНВістника й Записок Н.Т. ім. Шевченка рецензії на книжки: Л. Ж., Запорожская Сичъ съ новыиъ содержаніємъ (I), Михайло Грушевський, Оповідання (II), та сього ж автора, Спірні питання староруської етнографії (III), О. Барвінського, Історію України-Руси (V), І. Франка, Збирныкъ творивъ т. III. Менше важні поминваю. Швршу рецензію проф. Багалія на брошуру: И—въ, В. Н. Карамзинъ, мнѣиый основатель харьковскаго университета, відкладаємо до осібного обговорення.

На тім ми й кінчимо огляд наукової части „Кіевської Старини“. З белетристики були уміщені в сім річнику передусім преміювані на конкурсі „Кіев. Старини“: Голота, повість В. Винниченка (I—II), М. Коцюбинського оповідання: Підъ минаретами (III) і оповідання М Чернявського: *Vae victis!* З иньших велика новеля О. Кобилянської Ніоба (VI—IX), не згадуючи про дрібніші нариси.

На тім можна б і скінчити огляд цілорічного наукового й літературного доробку обговорюваного нами журналу. Та ми уважали б його далеко не повним, коли б не додали кілька кінцевих уваг загальнішого характеру.

Рецензент попереднього річника „Кіев. Старини“ закінчив споді-

ванням, що слідуєчий — себ то отсөй — річник журналу буде видаваний на рідній українській мові¹⁾. Так воно, як бачимо, не стало ся, і вина за се, розумієть ся, не спадає на сам журнал. Та замісь того наступила тут зміна в чім иньшій, а власне, що наукова часть, якій головню журнал присвячений, відійшла на задній плян, а за се завдяки подіям в Росії й звязаному з ними українському питанню відділ інформаційно-публіцистичний невзначайно розріс ся: „Кіев. Старина“ в браку иньшої публіцистичної часописи взяла на себе її обовязки. Завдання сього вона одначе не сповнила як слід хоча-б тому вже, що як орган з науковою маркою, і то досить спеціальний не був приступний для ширшого круга читачів, куди власне повинно йти всестороннє освітлюваннє українського питання, його становища. Важнійша тут одначе була друга причина а власне, що той відділ складав ся виключно з звісток иньших журналів тут не потрібно без усякої системи передруковуваних, а сам журнал, з дуже невзначними виїмками, в тій справі нічого не давав такого, що відповідало б аві самої справи й поваї журналу. Виїмками, про котрі згадано, був хіба передрук частини статі Драгоманова: „Историческая Польша и великорусская демократія“, поданої тут п. в. „Український вопросъ въ его историческомъ освѣщеніи“ (XI—XII, с. 143—172), що при не страчений вартости не вповні одначе відповідає теперішнім українським вимогам. Далі змагання й проби до систематичного представлення української справи — і то по більшій часті тільки справи заборони українського слова в Росії, разом з наданнєм деяких до того матеріалів, бачимо в ряді статей д. С. Єфремова під спільним заголовком: „Замѣтки на текуція темы“ (II—VI), котрі на жаль перервали ся на 6 книжці, а на їх місци не появило ся більше нічого. Що до тих статей, то вони обертаючи ся головню коло звісної заборони українського слова, далеко не вичерпують новочасної української програми збуваючи иньші справи від часу до часу лишень легкими натяками. До тогож д. Єфремов, по вродженому таланту й темпераментови зручний полеміст, брав звичайно за вихідну точку своїх виводів ворожі нашій справі голоси, отже, так сказати, з верхні причини заборон, а меньше — внутрішні житеві вимоги бороненої ним справи. В самім представленню річі дуже часто давав себе поривати, так сказати, чисто полемічним інтересам, так що його статі не вповні можуть вдоволити читача наукового органа і скорше надавали ся б як прегарні фейлстони, до якогось популярного органа.

Ми вказали на факт зменшеня наукової частини журналу і вказали також на причини сього факту. Та ми також зробили заміт і що до слабшої якості наукового відділу, що зрештою можна завважати від

1) Записки Н. Т. ім. Шевченка т. 68, Н. Хр. с. 7.

довшого вже часу. В сїм спеціально річнику наукові статї анї що до змісту анї до наукового оброблення, з малими виїмками, не принесли нічого такого, що можна би уважати значним новим вкладом в нашу науку. По більшій частині переважає тут не оброблений матеріал, і то матеріал дуже вже загального характеру, як напр. зазначені нами спогади. По нашому переконанню отсе піднесене нами спостереження що до наукової вартости журналу, явище анї не випадкове анї тим менше сумне, як би на перший погляд могло здавати ся. Річ в тім, що наша свідомість прийшла до тої стадії, що й для нашої науки стало вже неможливим проявляти себе в такім нездецидованім утравквістичнім, так сказати (що до змісту і форми), характері, в якім могла чи мусіла колись виступати в того рода журналі, як власне „Кіевская Старина“. Доказом а контраріо може послужити високий науковий рівень в повні українських иньших журналів. Маємо усякий респект перед „Кіев. Стариною“, яка незабаром съвяткувати ме 25-літній ювілей свого заслуженого істновання, тількиж, на нашу думку, „Кіев. Старина“, як і взагалі всякий иньший науковий журнал немає вже у нас радції істновання, в такім нездецидованім виді. Навпаки істновання чогось такого не рішучого, треба-б уважати minus-ом в нашій науці — як щось такого, що стоїть на роздорожу і не знає, якою дорогою на будуче йти. I. Д.

Етнографічні статї або такі, що стоять із ними у звязи, заступлені в сїм річнику „Кіевської Старини“ доволі сильно. Більша частина їх була обговорена окремо, а власне: В. Доманицкій — Пїсни о Нечаѣ (I, ст. 66—88), Ор. Левицкій — Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья (I, ст. 89—97), В. Доманицкій — Баллада о Бондаривнѣ и панѣ Канѣвскомъ (III, ст. 480—494), Г. Стрижевскій — Сборникъ малорусскихъ сказокъ (VII—VIII, ст. 117—165), П. Несторовскій — Матеріали по етнографіи бессарабскихъ русиновъ (X, ст. 73—125). В сїй книжці, в бібліографії, обговорюємо статї В. Данилова про похоронні плачі. По за тим на сїм місци належить іще згадати про отсі статї й замітки:

Вол. Яблоновський, Весілля въ с. Отакахъ, Етнографічний нарысъ (V, ст. 205—227) — опис владжений в частині на підставі запису селянина Івана Годнюка, що бував нераз старостою на весіллях, в частині записаний в уст другого селянина Мих. Лискуна. Належить завважати, що весільний ритуал тут дуже бідний, а пісень у ньому також дуже мало. Замітного не приносить він нічого. Уваги варта хіба одна річ: в Отаках родичі молодих не бувають у церкві на шлюбі. До опису додає д. Яблоновський коротенький вступ, в якому інформує про село і його мешканців.

Ор. Левицькій, Искѣ о вырытомъ тайно кладѣ (I, ст. 1—4): тут оповіджена звичайна історія про гроші, що горіли — їх підглянув слуга і сказав газді, а той своєму братови, по чім пішли всі відкопувати їх, але зі страху не відкопали. Півнійше мав їх відкопати брат газди і забрати виключно собі, одначе швидко потім умер. Газда заскаржив тоді до суду братову-вдову, жадаючи звороту своєї пайки викопаних грошей; суд присудив обвинуваченій відприсягнути ся.

Вл. Даниловъ, Къ історіи українскихъ духовныхъ стиховъ (I, ст. 7—10) — передруковано тут із праці проф. М. Сперанского п. н. „Южно-русская пѣсня и современные ея носители“ лірницьку віршу:

Ище сонце не заходить, я спати ложу ся,

До споведі готую ся, Богу не молю ся і т. д.

та наведено до неї варіант із збірки П. Чубинського, записаний Кулішем. По гадці автора тут маємо „фактъ превращенія лирической пѣсни бытового характера въ духовный стихъ“, що знов „представляется незауряднымъ явленіемъ“. На мою думку нема тут зовсім того, що припускає автор. Оба варіанти се духовні вірші, тільки у Сперанского досить попсований, особливо що до мови. Звідти й походить досить значний контраст. Але зрештою пісня знана як лірницька з інших околиць і має все духовний характер.

А. Рудневъ, Рождественская вирша (I, ст. 12--14) — вірша дуже гарна і велика, але не розбита на стихи, лиш надрукована як проза.

Ив. Бѣньковскій, Макъ въ народной демонологіи на Волини (IV, ст. 34—36) — автор подає тут збірку вірувань про мак, який відграє визначну ролю також у народній медицині. Розуміть ся, що таких вірувань є далеко більше і д. Бѣньковскій не вичерпав їх.

В. Михалевичъ. Проводы (народная сатира, VI, ст. 242—247): поданий тут текст сатири на халчиве духовенство. Належить вона до того самого роду творчости, що різдвяні та великопні вірші, які по всякій правдоподібности творили письменні люди, обізнані зі сьвятим письмом, у першій лівій студента, далі дяки, а деколи й попи, але які в часом переходили між народ і ставали його власністю.

Вл. Даниловъ. Отзвукъ былины о змѣборствѣ добрыни Никитича въ украинскомъ фольклорѣ (IX, ст. 104—108) — автор наводить тут чотири редакції переказу про змія Перуна та виказує, що „легенда о змѣѣ, олицетворявшемъ язычество, и о борьбѣ съ нимъ Добрыни — продуктъ кievскаго поэтического творчества“ та що „въ украинскомъ преданіи объ островѣ Перунѣ мы имѣемъ отзвукъ древней легенды Кievской области о борьбѣ христіанства съ язычествомъ, выразившейся подъ вліяніемъ христіанскихъ мотивовъ въ фан-

тастической формѣ, а въ четвертой редакціи этого преданія находимъ далекій отголосокъ древняго южно-русскаго былиннаго творчества“, а не навпаки як то старає ся доказати проф. В. Міллер, вказуючи на Новгород, як на місце повстаня прототипу биліни про Добриню Нікітіча. На наш погляд сей вивід автора має реальну підставу, й зовсім справдливий.

Л. М. Пѣсня на освободженіє отъ панщини — въ 1861 году (IX, ст. 110—112) — цікава пісня, що зачинаєть ся від слів:

Котили ся вози з гори тай в долині стали!

Пани дуже щиро били, тепер перестали — пародія на иньшу відому народню пісню, що зачинаєть ся від слів:

Котили ся вози з гори тай в долині стали:

Любили ся, кохали ся, тепер перестали.

Пісня та складаєть ся з 10 куплетів і рефрену, що повтараєть ся по кождім куплеті. Дуже релефно змальовані в ній відносини панів за панщини до селянок у словах:

Котили ся вози з гори, поломали спиці:

Вже-ж панам не заглядати дівкам під спідниці.

Иньші туди заглядали, як були сердиті,

Більше ж того, що робили не за тим, щоб бити...

Котили ся вози з гори, поломали швірні:

Нема панам прежвей волі, будуть жінки вірні.

Перш бувало як дівчину пан яку полюбить,

Женить хлопця против волі, долю його згубить...

Пісня правдоподібно друкуєть ся перший раз.

Л. М. Еще варіанть малорусскої баллады о Бондаривнѣ (X, ст. 9—12), записаний в Одесі 1905 р. і захований зовсім добре.

Туркевичъ. Заговоръ отъ рожистаго воспаленія (бышты, XI—XII, ст. 66—67) — тут поданий досить інтересний текст заговору без усяких приміток.

Поza сим належить іще тут згадати про ширші рецензії: М. Р. на „Гудульщину“ В. Шухевича, неприхильну (II, ст. 73—122) і на „Українські лубочные пѣсенники“ (VI, ст. 213—228), в яких приходять народні пісні.

В. Г.

Київські-Університетскія Извѣстія принесли в порівнанню з р. 1904 дуже мало для нас цікавого. Найперше звернемо увагу на невеличку, одначе інтересну статейку д. І. Каманіна п. з. Къ подробностямъ о началѣ войнѣ Богдана Хмельницкаго (кн. 5, ст. 1—13), оперту на т. зв. „Краткой лѣтописи о войнахъ поляковъ съ козаками“ (рр. 1647—1656), що увійшла в 2 ге доповнене виданне „Памятників“ київської „Коммисіи для разбора древнихъ актовъ“ т. I, відд. III ст. 137—195.

Автор вибирає зі згаданої літописи все те, що в дотеперішній історичній літературі про той період або вовсім не з'являється, або представлено в ипакшім світлі (пр. похід Конецпольского на Крим у 1647 р., друге арештованне Б. Хмельницького в Бужині, оповідання про битву під Жовтими Водами, описи подій в рр. 1648—56); при кінці характеризує коротко незвісного літописця на підставі його літописи, який признає визначне місце між тогочасним історичним матеріалом. Більша стаття Л. Яновського п. з. Политическая дѣятельность Петра Скарги (кн. 7, ст. 1—55; 10, ст. 57—97) повинна бути обговорена пізніше на иньшій місци. З иньших згадаємо ще статтю Г. Чудакова п. з. Западныя параллели къ повѣсти Гоголя „Портретъ“ (кн. 8, ст. 1—10). З критично-бібліографічного відділу зазначимо найперше ряд інформаційних статей проф. В. Церетца п. з. Новые труды по источниковѣдѣнію древнерусской литературы и по палеографіи (кн. 4, ст. 1—62; 6, ст. 111—153; 9, ст. 155—176), де обговорені „Описи рукописів“ А. Нікольского, П. Симсона, Хр. Лопарева, Вс. Срезневского, Н. Петрова, М. Сперанского, І. Съвенціцкого, Г. Ілінского, К. Радченка й ии. й палеографічні студії П. Лаврова, А. Яцімірського, Л. Стояновича, П. Сімоні, А. Соболевского, С. Пташицкого, В. Успенского, Н. Воробєва й Л. Целєші. При кінці автор подає як додатки два довші тексти: Сказаніє про початок сьвіта (з рукоп. Тверського музею, XVIII ст.) й Повість про хрестного сина Ієуса Христа (з рукоп. Церк. археол. музею при київській духовній академії, XVIII ст.). В статі п. з. Критико-бібліографическій обзоръ новѣйшихъ трудовъ и изданій по славяновѣдѣнію (кн. 5, ст. 63—110; 11, ст. 177—215) подає проф. Т. Флорінский огляд 30 нових російських, німецьких, чеських, болгарських, сербських, хорвацьких, словінських і словацьких видань з обсягу славянської історії, історії літератури, фіольології, етнографії й ии.

В кінці згадаємо ще про „Отчетъ о состояніи Кіевскаго Центрального Архива для древнихъ актовыхъ книгъ губерній: кіевской, подольской и волинской въ 1904 г.“ (кн. 2, ст. 1—2), який виказує з днем 1 січня 1905 р.: актових книг — 5920, окремих документів — 414.020, старих актів — 69.284; крім того 216 описів до 216 актових книг, що містять у собі 41,981 окремих документів.

Записки императорскаго харьковскаго университета вийшли в 1905 р. тільки за два перші квартали; на виданне двох останніх випусків міністерство не ввасигнувало зовсім потрібної суми грошей. Що тикаєть ся змісту тих двох книжок, то з виїмком двох довших статей про В. Каразіна, а то проф. Д. Багалія п. з. Новыя данныя для біографіи В. Н. Каразіна (кн. I, ст. 81—164) й д. Н. Тихого п. з. В. Н. Каразінь, виновникъ учрежденія университета въ Харьковѣ

(кн. II, ст. 1—80), які мають бути обговорені окремо на іншому місці у зв'язі з розвідкою про того самого Каразіна д. Тихого у „Кіевск-ій Старині“; нема для нас нічого інтересного. Зі статей загального характеру значимо тільки одну прив. доц. Н. Яснопольського п. з. Соціологія і соціальна статистика (кн. II, ст. 19—31). *Кр.*

В часописі *Труды Кіевской Духовной Академіи* треба занотувати такі статі й розвідки: Найбільша, се стаття О. И. Титова, „О заграничныхъ монастирахъ Кіевской епархіи XVII—XVIII вв.“ (N. 3, 4, 6): се уривок з більшої праці автора на підставі зібраних ними й надрукованих архівних матеріалів. Починає автор з вичислення тих монастирів, що з переходом Кієва до Московської держави лишилися за її границями й стали таким чином для кієвського митрополіта закордонними. Застановляючись далі на внутрішнім життю сих монастирів, автор детально вичислює адміністрацію сих монастирів і розглядає докладно ступень залежності їх від кієвської митрополії. Окремий невеличкий уступ присвячує далі автор братствам при закордонних монастирях, але детальніше питання про значіння й внутрішнє життя сих братств він не розбирає. Досить докладно обговорено за те справу відносин між кієвською митрополією і білоруськими єпископами і суперечку їх з приводу поодиноких монастирів. Закінчуючи вясненням значіння сих монастирів в історії боротьби західньої Руси за віру й народність, д. Титов присвячує кілька спеціальних уваг єромонахам при російських послах в Варшаві, т. зв. варшавській капеллянії, залежній від кієвського митрополіта.

Минулої історії кієвської академії дотикається стаття Петрова й замітка Строганова. „Кіевская Академія въ гетманство К. Г. Разумовскаго (1750—1763)“, стаття Петрова, починається загальними увагами про відношення останнього гетьмана до духовенства українського взагалі й до кієвського братського монастиря. Дальший зміст статі становить характеристика внутрішнього життя академії за сей час, наукових програм того часу, далі переходить автор до вяснення економічного стану академії („самое жалкое“ с. 67), коротенько згадує в кінці про становище студентів й наводить деякі вказівки, але взагалі се частина статі оброблена не повно (N. 5). Замітка Строганова про Давида Нащинського, ректора кієвської академії в XVIII в. (N. 3), невеличкою своєю частиною дотикається до внутрішнього життя академії того ж часу, властиво характеризує систему наукових викладів, але другою своєю частиною, присвяченою діяльності Нащинського як архімандрита Бізюкова монастиря, вже нас не дотикається.

В статі „Новооткрытый альбомъ видовъ и рисунковъ достопримѣчательностей Кієва 1651 г.“ (N. 7) описує д. Петров недавно знайдений

альбом малюнків Києва, зроблених в 1651 р. підчас перебування в Києві кн. Януша Радзівіла. Копії цих малюнків знайдено в архіві петербурзької академії sztuk, д. Петров отримав фотографії з цих малюнків й описуючи їх, автор робить на їх підставі висновки що до історичної топографії м. Києва того часу.

П. Орловський умістив дві замітки, одна про участь козаків в відновленню української єрархії патр. Теофаном в 1620 р. (N. 8) властиво історична згадка про сей епізод української історії без нових звісток й без ширшого освітлення подій, користна замітка з церковної історії на підставі відомих вже джерел; цікавіша друга замітка про київський собор 1629 р., бо тут наведено з рукописів київської археографічної комісії грамоту м. Іова Борецького й протестації з приводу чуток про сей будучий собор, від православних жовнірів в польському війську і від запорожців.

Зануємо ще промову А. Криловського перед диспутом, присвячену загальній характеристиці львівського братства (N. 10). *Ол. Гр*

Київськія Епархіальныя Вѣдомости — історичних статей дуже мало: Изъ прошлаго кievскої енархїи (ч. 1 і дальші) — продовжене нарисів церковної історії України. В статях з 1905 р. оповідаєть ся про діяльність київських митрополитів кіпця XVII і початку XVIII в., а саме: Гедеона Святополк-Четвертинського (1685—1690 pp.), Варлаама Ясинського (1690—1707 pp.) і Йоасафа Кроковського (1708—1718 pp.). Звістки про жите й діяльність тодішних митрополитів уложені головни на підставі виданих київською духовною академією „Памятників православія и русскої народности въ Западной Россіи въ XVII—XVIII вв.“, т. I. Бібліографічні уваги про книжки: А. Криловського: „Львовское Ставропигіальное братство“ (ч. 26); Іконікова: „Кієвъ въ 1664—1855 годахъ“ (ч. 32) і сьвящ. М. Попова: „Арсеній Мацѣевичъ митрополитъ Ростовскій“ (ч. 34).

Волинськія Епархіальныя Вѣдомости: Къ історіи Почаевскої Лавры (чч. 2, 4, 9, 16, 17, 28 і 31) — се продовжене давно початого публікованя документів до Почаєва. В 1905 р. подані отєї документи: інвентар Почаївського монастиря 1736 р., де описано рухоме й нерухоме майно монастиря, і дві звістки про монастир з 1798 і 1822 р. Къ історіи древней Жидичинскої Архимандріи на Волини, А. Малевича (ч. 1 і дальші) — продовжене друкованої вже кілька літ історії Жидичинського монастиря; в 1905 р. друковано дальше документи з початку XIX в., що належать до тої історії. О пачалѣ г. Холма і Холмскої енархїи, Гр. Ольховскаго (ч. 3) - полемізуючи з проф. Смирновим, який каже в „Богословскім Вѣстнику“ (кн. за лютий 1905 р.), що до Данила Романовича Галицького Холма не було, д. Ольховський

стараєть ся показати, що Холм лише відновив кн. Данило і що він існував багато ранійше, ще в X—XI вв., так що тепер, 1905 р., припадає 900-літє Холмської єпархії. Нѣсколько словъ объ историческомъ прошломъ и о современномъ состоянїи Крестовоздвиженской Дубенской пустыни, Іеромонаха Стефана (Твердынского) (чч. 5—7). Автор подає короткі звістки про сей монастир, який у XVI в. дістав фонди від Константина Копстатиновича Острожського, в початком XIX в. дійшов до такого упадку, що треба було його замкнути, а 1860 р. був відновлений заходами Почаївської лаври; автор розказує історію на основі документів, що зберігають ся в архіві Почаївської лаври. Обь исправленїи богослужебныхъ книгъ. Окружное письмо уніатскаго митрополита Аеанасія Шептицкаго къ духовенству въ 1738 г. (додаток до ч. 26 і 27) — тут дуже докладно передано подібним друком (майже факсіміле) довге окружне посланіє митрополита А. Шептицького в подрібними вказівками, де в яких книжках треба то „вимазати“ то „викинути“ не лише слова, але й цілі картки книг, виданих при кінці XVII і в початках XVIII в.; до посланія доданий короткий вступ. З приводу сего посланія передруковано в ч. 34 в київського журналу „Руководство для сельскихъ пастырей“ статю Н. Павлікова п. я. „Интересный документъ“. Княгиня Марія Загоровская, Григорія Рудикова (ч. 8) — тут подано кілька нових даних до питаня про особу Марії Загоровської, жінки брацлавського каштеляна Василя Загоровського, по якого смерті вона від кінця XVII в. вела боротьбу з єпископом Іпатієм Потїєм за церков пророка Іллі в Володимирі волинськїм. Між иншим автор доказує, що Марія Загоровська була православна.

Подольскія Єпархіальныя Вѣдомости. Мѣстная старина, під сим титулом три статі: Черты изъ религіозной и бытовой жизни Подолья въ минувшіе вѣка, Н. Я. (чч. 33—36) — отсі нариси з минушими написані на основі ріжних записок та уваг на старопечатних книгах, що зберігають ся в каменецькїм музеї подільського Церковного Історично-Археологічного товариства. Сі написи позані в „Описі“ старопечатних книг музея, зроблені протоєреєм Є. Сїдинським і надруковані в X ви. Трудів згаданого Товариства. На основі сего „Опису“ написана названа статя. Друга статя Н. Я. (чч. 8—9) — тут подані ріжні написи на богослужебних книгах, будинках, надгробниках та инших пам'ятках старини в деяких місцевостях Могилівського та Проскурівського повіту. Третя: Историко-археологическія и этнографическія замѣтки о м. Зиньковѣ Летичевскаго уѣзда, А. Трусевича (чч. 14—15) — крім звісток, узятих із друкованих матеріалів, подані тут уваги про оглядини Зінківських храмів, замчища та инших місцевих пам'яток, а також звістки про гончарство місцевих селян, яким Зінків славить ся на все Поділе,

і про жидівських „цадиків“, які також добули великої слави серед подільських Жидів. Бібліографічні уваги про книжки: „Труды Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества“, вип. X (ч. 5) і Павловича: „Опытъ исторіи Замоискаго уніатскаго провинціального собора 1720 г.“, Городно 1904 (ч. 8).

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости. Гервасій Линцевскій, єпископъ Переяславскій, В. П. (чч. 2—3) — з приводу 135-их роковин смерті сего єпископа, що займав переяславську катедру від 1757—1769 р., подана його коротка біографія, головню на основі друкованих жерел. Къ вопросу обь устройствѣ въ Полтавѣ церковнаго древнехранилища, Н. Орлова (ч. 8) — тут указуєть ся на потребу заложєня церковного музея. Угодники Божіи святители Амвросій и Аѳанасій — тут подані звістки про двох єпископів, які лежать нетлінно в полтавськїм крестовоздвиженськїм соборі, але не канонізовані: про Амвровія (Серебренникова), катеринославського єпископа (1786—1789 р.), що вмер 1792 р., і про Атаназія Вольховського, могилівського єпископа (1795—1797), що вмер 1801 р. в Полтаві. Описаніє с. Середняковъ Гадячскаго уѣзда Полтавской губ. (ч. 26 і дальші) — тут є багато етнографічного матеріялу: описані народні звичаї, обряди, подані пісні і т. и. Къ исторіи Переяславской семинаріи въ третьей четверти XVIII вѣка, Вл. П. (чч. 20, 21, 23 і 26) — нариси шкільного житя, написані на основі документів, що зберігають ся в архіві кїївської духовної консисторії. Бібліографічні уваги про книжки: Іваницького „Переяславскій єпископъ Гервасій Линцевскій и начало воссоединенія уніатовъ въ западной или польской Украинѣ (1757—1769 гг.)“ (ч. 9); прот. Титова „Русская православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв.“ (ч. 23).

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія. Свящ. К. К—ского: Изъ жизни св. Теодосія Углицкаго, Архієпископа Черниговскаго (чч. 18—22) — на основі друкованих жерел (пр. Ёйнгорна „Очерки изъ исторіи Малороссіи въ XVII г.) та архівних матеріалів подаєть ся, що Теодозій Углицький, бувши ігуменом Видубицького монастиря, був підчас гетмануваня Брюховецького та боротьби ріжних політичних партій наражений на ріжні обмови як з боку самого Брюховецького, так і інтриганта тих часів могилівського єпископа Методія, що уважав ся яквійсь час „мѣстоблюстителемъ кїевской митрополіи“. І так 1665 р. Брюховецький кинув обвинувачєнє, що єпископ Методій „Теодозія Углицького, який перед королем говорив неприличні слова на государя, не лише простив за хабар 200 злотих, але й іменував ігуменом“. З другого боку й Методій писав у Москву доноси на Теодозія Углицького; так 1668 р. він обвинувачував Теодозія, що той „списуєть ся з Дорошеп-

ком і Тукальським". Але сї доноси не мали значїня і московське правительство зовсїм довіряло сьв. Теодосію, а часами навіть звертало ся до него за радою. Дальше оповїдаєть ся в сїй статї, які неурвременно мав Теодозій від печерського архимандрита Іннокентія Гїзеля з приводу процесу за маєтностн, в якім винний був Гїзель, і Теодозій тїльки на домаганє чернигівського архієпископа, містоблюстителя київської митрополїї, Лазаря Барановпча перервав сей процес і навіть попросив пробаченя у Гїзеля. Документь, относящїйся къ личностп святи-теля Феодосія Углицкаго, П. Добровольского (ч. 7) — тут надруковано з поясненїями грамоту Т. Углицького, чернигівського єпископа. про те, що Прокопови Сенченку, атаманови шатриньскому, позволено збудувати в селї Шатринцях на ріцї Дразї млин; грамота походить із 1694 р. Къ исторїи церкви на Бобровицѣ подѣ Черниговомѣ, П. Добровольского (ч. 12): в сїй археологічній нотатцї вказуєть ся, що в бобровицькій церкві, збудованїй 1825 р., є деякі гідні уваги предмети, а саме: тут єсть євангелїє, видане у Львові 1636 р. й перенесене, як видно з підпису на книзі, сьвященником Чемелїовським з Подїля до Чернигова „підчас здобутя Каменця Подільського і зруйнованя цілого Подїля“; в Чернигові місцевий поміщик Василь Дунїн-Борковський дав сю книжку багато опривити. Другий гідний уваги предмет старини в бобровицькій церкві, се срібний напрестольний хрест з 1686 р. Страничка изъ лѣтописи Вознесенской церкви г. Нѣжина, свящ. Н. Липского (ч. 14) — з нагоди столїтя істнованя теперїшньої нїжинської вознесенської церкви поданї короткі звїстки про церкву, яка істнувала тут давнїше і згорїла 1782 р.

Екатеринославскїя Епархіальнїя Вѣдомости. Краткія свѣдѣнїя обѣ архивѣ Самарскаго Пустынно-Николаевскаго монастыря, В. Вѣднова (чч. 20 21) — сей монастыр, що лежить 28 верст від Катеринослава, найстаршїй монастыр у сїй країні; був се військовий монастыр під протекторатом Сїчи. Ним інтересувало ся багато дослідників місцевої старовини, як проф. Еварницький („Запорожє въ остаткахъ старини и преданїяхъ народа“, „Исторїя Запорожскихъ козаковъ“), єпископ Теодозій („Самарскїй Пустынно-Николаевскїй монастырь“, 1873), архієпископ Гавріїл („Историческая записка о Пустынно-Николаевскомъ Самарскомъ монастырѣ“, 1838). Останні два автори користали і з архівних даних того монастыря. Автор названої статї, оглянувши монастырський архів, не знайшов у нїм багато актїв і документїв, якими користували ся згаданї дослідники. Тай загалом архів монастыря не богатий на історичні матеріали. Найранїйші справи архїва походять з 1773 р., хоч із збереженого опису видно, що тут були ще ранїйші справи, починаючи з 1753 р. З поданого автором змісту актїв архїва видно,

що майже всі вони мають значіне лише для історії самого Самарського монастиря. Зрештою є там кілька документів, що належать до Київво-Межигорського монастиря, якому був підвласний Самарський монастир у XVIII в., а також до монастирів Нефорощанського, Гольмянського, Роговського і Посасенського. Серед тих нечисленних документів, що збереглися в архіві, є кілька до історії Запорожа.

Херсонськія Епархіальныя Вѣдомости: Церковно-историческій очеркъ основанія въ Херсонѣ викаріата и его жизнедѣятельность (по поводу пятидесятилѣтія 1853—1903 гг.) (додаток до ч. 4 і дальших) — се докінчене більшої, основної праці, початої в 1904 р. Сей нарис вийшов в Одесі в 1905 р. окремою книжкою (183 стор.) з портретами архивреїв. Автор зазначений на книжці ініціалами Е. К., що значить: єпископ Киріон (бувший вікарій у подільській і херсонській єпархії, опісля єпископ орловський, а тепер сухумський на Кавказі). Письма Преосвященнаго Гавріила Розанова, перваго въ Одесѣ Архієпископа Херсонскаго, къ протоіерею Серафиму Серафимову (ч. 5 і дальші) — в сих листах до протоєрея, який служив в Одесі 40 літ, починаючи в 1845 р., є багато цікавого для історії міста Одеси і її рїзних інституцій.

Воронежськія Епархіальныя Вѣдомости: Первобытное христіанство у русскихъ Славянъ, Ѳ. Ильинскаго (чч. 1—6) — статья загальногo змісту, написана на підставі праць Голубинского, Ламанского та ин. Духовные композиторы Воронежской єпархїи, свящ. Т. Донецкого (чч. 10 і 12) — тут подані звістки про житє й музичні твори отсих місцевих композиторів: Лавинова (з початку XIX в.), Вариводи (коло 1830 р.), диякона Склобовського (коло 1840 р.), свящ. Яковлева, Виноградова, Попова, єромонаха Геронтия.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости подають кілька статей про Йоасафа Горленка, білгородського єпископа (1748—1754), з приводу 150-літїя його смерті і 200-літїя його уродження (родився 8 вересня 1705 р., помер 10 грудня 1754 р.). І так: Предки святителя Йоасафа Горленко и первые годы жизни его до посвященія въ єпископы, свящ. Г. Ключарева (чч. 34 і дальші) — в сїй статі подані звістки про прадіда Йоасафа Горленка — прилуцького полковника Лазаря, що брав участь у боротьбі Богдана Хмельницького з Польщею і відзначився під Зборовом; дід святителя Дмитро, також прилуцький полковник, був єднодумцем Мазепи і разом з ним утік із своїм сином Андрієм до Турції; Андрій вернув ся до вітчизни і був помилуваний, але опісля був нераз наражений на рїзні обвинуваченя і навіть позбавлений усіх мастків; статья не скінчена. Під назвою: Къ жизнеописанію святителя Йоасафа Горленка подано кілька статей, а саме: в ч. 36 подано за-

гальний біографічний нарис сього білгородського єпископа (1748—1754), зроблений на основі праці єпископа Філарета: „Историко-статистическое описание Харьковской епархіи“. В чч. 1—2 подана проповідь Йоасафа Горденка, виголошена ним 28 падолиста 1742 р. в Москві в двірській церкві в присутності цариці Єлисавети Петровни, коли Горденко їздив туди збирати жертви на свій погорілий Мгорський монастир під Лубнами. Се одинока літературна пам'ятка проповідництва Йоасафа Горденка; вона взята з рукописної „риторики“, в музеї української старовини в Чернигові. В ч. 9 надруковані хронологічні записки Йоасафа Горденка про події з його життя до іменованя на білгородську катедру. Була думка, що ці записки пропали, але в бібліотеці харківської семінарії знайшла ся копія їх — вона була в 1902 р. на археологічній виставі в Харкові і тепер з неї надруковано записки. В чч. 22—25 надруковано довгий реторичний вірш Йоасафа Горденка, написаний 1737 р., коли він був катедральним єромонахом у Києві, і присвячений київському митрополитови. В сім вірші говорять ся про те, як якийсь чоловік був побіджений „лютим ворогом“ і „смертними гріхами“, а опісля як він звернув сл о поміч до богинь-„добродѣтелей“ і як веда ся війна тих богинь із ворогом та його військом — гріхами. Він був друкований уже в київських Чтеніях.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости подали тільки одну гідну згадки статю: Археологическая поѣздка по Бессарабіи (ч. 24) — тут подані вражіня поїздки в город Оргіів, говорить ся про топографію города і про тамошній собор старинної архітектури. Статя нескінчена.

Таврическія Епархіальныя Вѣдомости подали тільки одну статю: Св. Інокентій, первый єпископъ Иркутскій, М. Шведова (ч. 4), історично біографічний нарис про св'ятителя Інокентія, що походив з чернігівських шляхтичів Кульчицьких, родив ся коло 1680—1682 р. і після визначних місіонарських подвигів у Сибірі помер 1731 р. єпископом іркутським.

Холмско - Варшавскій Епархіальний Вѣстникъ: Значеніє книги „Науки церковныя“ пароха Антонія Добрянскаго въ епоху очищенія релігійозныхъ обрядовъ въ Холмскої Руси и на Подляшьѣ, Кораллова (ч. 1) — подані цікаві звістки про се, як у Холмщині й Підляско мали в 1865 р. завести в проповідях українську мову. З тим ровіслано всім уніятським сьвященикам книгу галицького проповідника Добрянського¹⁾, але сьвященики під впливом польських діячів стали доказувати начальству, що для парохіян польська мова в проповідях більше зрозуміла, як та, якою вони говорять; одначе опісля сю книгу

¹⁾ Добрай то був приклад української мови!

таки прийнято і вона була загально уживана. Іосафать Кунцевичъ, по-лоцкій уніатській архієпископъ (чч. 9—12) — подаючи біографію сього діяча унії, автор звёртає особливу увагу на обставини його життя і смерті, які не дають ніякої основи зачислити його до святих, як се роблять католики. В додатку до статі надруковані переклади різних, друкованих уже документів, що дотикають убійства Кунцевича.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости: Древнѣйшій памятникъ славяно-русскаго письма, такъ найываеая Слуцкая псалтирь (ч. 3) — в 1867 р. артист Струков віднайшов у минській епархії пергаминоу рукописъ псалтиря з XI—XII в.; пять аркушів тої рукописи передано звісному зпавцеви славянської літератури І. Срезневському, який 1868 р. видав їх текст у своїй праці „Древніе славянскіе памятники юсоваго письма“, називаючи ту рукописъ „Слуцкою псалтирю“. Чи рукописъ звернено туди, де її віднайдено, неввісно. Тепер петербургська академія наук звернула ся до минського єпископа помогти в відшукалю тої рукописи. Роблені на припорученє архiereя пошукуваня в Слуцьку і Минску показали ся безуспішними. Отже в названій статі звернено увагу духовенства на ту рукописъ — із тим, аби святиченики шукали за нею по своїх парохіях. Лядинское духовное училище, Перепечина (ч. 6 і дальші): подана історія сеї школи, założеної при монастирі спершу, в 1809 р., як свѣтська повітова школа, і переміненої в 1834 р. на духовну.

В „Гродненскихъ Епархіальныхъ Вѣдомостяхъ“ не було нічого для нас цікавого. З инѣших білоруських епархіальних видань занотуємо, що **Литовскія Епархіальныя Вѣдомости** подали тільки одну гідну уваги статю: „Страничка изъ исторіи русскаго духовенства“, В. Титлинова (чч. 15—16) — на підставі звісток, узятих із архіва синода, зроблено нарис важкого положеня духовенства за цариці Анни Івановни, в 1730—1740 рр. Докладнѣше оброблена та тема в книзі того-ж автора п. п. „Правительство Императрицы Анны Іоанновны, въ его отношеніяхъ къ дѣламъ православной церкви“ (Вильна 1905).

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости подали: Историческая записка, читанная при открытіи Могилевскаго Церковно-археологическаго музея 18-декабря 1904 г., В. Доброславского (ч. 1). Къ исторіи єдиновѣрія въ Могилевской епархіи, свящ. Θ. Жудро (чч. 3—10) — на основі архівних актів подані звістки про роскольників і єдиновѣрство від кінця XVIII до 40-ових років XIX в. Могилевская духовная семинарія времени архієпископа Анастасія Братановскаго (1797—1805 гг.), Пл. Горючка (ч. 5 і дальші) — подані історичні звістки про семінарію, założену 1758 р., на основі архіва семінарії.

Ю. С.

З російських журналів загального змісту в часописи **Вѣстникъ Европы** треба занотувати, в споминах Пипіна, деякі вказівки про Костомарова і Мордовцева (II, III), в споминах Кат. Юнге досить багато цікавих дрібничок в життя Костомарова (V) підчас його професорства в Петербурзькім університеті, між тим як згадки про Шевченка (III—IV) майже нічого не додають до ранішних її згадок про поета (В. Е. 1883). Згадаємо ще замітку Г. Житецкого про Очеркъ проф. Мих. Грушевського (III) й замітку Евг. Л(яцкого?) про Збірник на вічну пам'ять Котляревському, де висловлено симпатії українській інтелігенції в її боротьбі з тяжкими умовами існування (I). **Русская Мысль** умістила живо й місцями ярко написаний, хоч не всюди докладний біографічний начерк С. Русової про М. Драгоманова (VIII). Згадаємо ще замітки про Очеркъ проф. Мих. Грушевського (II), про видання історичних творів д. Єфименко (III) і про альманах „Багаття“ та київське видання творів Л. Глібова (XI). **Русское Богатство** умістило дві статі про українство: С. Єфремова „Виїї закона“ (I) про цензурний утиск на українську мову й заборони української літератури, та Б. Грішченка „На безпросвѣтномъ пути“ (X і XI—XII) про ненормальні умови народньої школи й взагалі народньої освіти на Україні з заборonoю українських книжок. Занотуємо ще замітку С. Єфремова „Къ исторіи крестьянскаго представительства“ про першого посла-селянина в австрійськім парламенті 1848 р. (VII сс. 180—182). **Міръ Божій** не дав спеціальних, цікавих для нас статей; занотувати треба згадку Богучарского про Костомарова (VI сс. 36—37), некрольог Мордовцева (VII) й замітку Сторожева про Очеркъ проф. Мих. Грушевського (II). В часописі **Рускій Вѣстникъ** занотуємо статю Балова: „Характеръ и значеніе древнихъ купальскихъ обрядовъ и игрищъ“ (XII), се компілятивна статя, автор лише доповнив подекуди попередніх дослідників деякими новими вказівками, але нових висновків не робить і в своїх поглядах про генеазу й значіння купальських обрядів тримає ся прийнятих поглядів й об'ясень.

В часописі **Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія** занотуємо такі статі й розвідки: В. В. Стасов (нині покійний вже) умістив велику статю „Серебряное восточное блюдо Эрмитажа“ (II); річ іде про таріль з колекції Ермітажа, студіований вже Хвольсоном, Покровським, Смірновим і признаний ними за виріб сасанідського походження, властиво, що він був зроблений в Персії Сірійцем-несторіянином. Стасов переглядає їх аргументи, знов розбирає все, що може служити прикметами походження й на підставі свого аналізу малюнка й орнаменту на тарілі, а з другого боку на підставі аналізу написів, зробленого Коковцевим, приходять до гадки, що се виріб середно-азійського походження,

і хоч малюнок копіювано на підставі сирійсько-несторіанських взірців, але тут є певний тюркський вплив. Статя цікава своїми загальними увагами та вказівками на прикмети малюнка. Кулаковський в статі „Территорія славян по Йордану“ (III) полеміає з Вестбергом що до його локалізації Noviodunum й lacus Mursianus як Найзідлерського озера й Neusiedl am See. В. Ляскоронський умістив в приводу Очерковъ А. Стороженка замітку „Къ вопросу о пераяславскихъ торкахъ“ (IV). Тельберг дав „Нѣскольکو замѣчаній о междукняжескихъ спемахъ въ Древней Руси“ (VI), підчеркуючи юридичний характер мети таких з'їздів, яко ріжницю від иньших припадкових збірок князів; але сі снєми не мали вищого обовязкового авторітета, по його думці. Н. Павлов-Сильванський дав статю „Символизмъ въ древнемъ русскомъ правѣ“ (VI), де наводить паралелі до сих символів з правової символіки у Славян і Германців¹⁾. Довнар-Запольский умістив статю про селян в в. к. Литовскім (III—IV) — ся статя увійшла яко окремиї розділ в його дісертацію про селянство. Соболевский умістив замітку „Древняя передѣлка начальной лѣтописи“ (III) про вступ до 1 Новгородської літописи; він доводить, що в основі його лежить якась хронологічна записка, написана в Києві під впливом кївських подій з початку XIII в., се перерібка начальної літописи, але перерібка місцями досить вільна, дає іноді иньші версії оповідання, иньшу хронологію; з сього джерела взято й вступ до 1 Новгородської 2-ої редакції до 943 р.²⁾. Істрин умістив останній V-ий розділ „Изь области древне русской литературы“ (VIII) — статя увійшла в його окрему книжку під тимже заголовком. З области билинної поезії занотуємо А. Веселовского Былина о Потокѣ (IV) і Шамбинаго Къ литературной истории старинѣ о Вольгѣ (XI).

В розділі справоздань занотуємо справоздання про кївський учений округ в 1903 р. (XI). Між некрольогами зазначимо Веселовського згадку про Пппіпа (I). В відділі клясичної фільології згадаємо Латишова переклад новознайденого херстонського гимна Гермесу (V).

Нарешті між рецензіями занотуємо рецензію Чечулина на „Очеркъ“ проф. Мих. Грушевського (IV) і замітку Радченка в рецензії на „Статьи по славяновѣденію“ про уміщені тут українські статі проф. Мих. Грушевського (X).

В часописі **Варшавскія Университскія Извѣстія** далі тягнуть ся статя проф. Филевича „Къ истории Карпатской Руси“, вона друкуєть ся дуже малими уривками і доведено її тут до стор. 136-ої. Занотуємо також замітку проф. Карского про український муцидарій по ркп. XVIII в.

¹⁾ Сі дві статі обговорені вже були в Записках т. LXVIII.

²⁾ Про сю статю замітка в Записках т. LXIX.

(N. 9). Під заголовком „Исслѣдованія въ области народної пѣсни“ (N. 1) проф. Погодин умістив замітку про пісні Жидів в Росії, збірник виданий часописом „Восходъ“, розбираючи ці пісні по головним їх сюжетам; другу меншу замітку становлять 10 литовських казок, записаних російським алфавитом з нюансами про інсїа, до них долучено також і переклад. В виданню **Ученія Записки Юрьевскаго Университета** треба занотувати статю Грунського „Пражскіе глаголическіе отрывки и изъ исторіи хорватской глаголицы“ (N. 1) і більш загальну, „Санскритская хрестоматія“ Кудрявского (N. 2—4). **Ученія Записки Казанскаго Университета** не дали нічого спеціально цікавого для нас, з більш загального занотуємо дальші уступи нескіпченої ще праці Шершеневича з історії філозофії права.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ не дали в сїм році спеціально для нас інтересних статей чи розвідок. Сперанскій закінчив свою велику працю „Переводные сборники изреченій въ славяно-русской письменности“ (578+245 сс.)¹⁾. З паперів Самарина надруковано вперш давню статю покійного Беляева „Судьба земщины и выборнаго начала на Руси“ (написана ще в 1865—66 рр.). В двох книжках I і II уміщено збірник болгарських пісень Любена Каравелова з заміткою П. А. Лаврова. З матеріалів занотуємо „Списокъ черкасскихъ городовъ“ (з архіва Оружейної Палати): видавець кладе сей документ на рр. 1654—1656 (II), й надруковану д. Лаппо-Полоцьку ревізію 1552 р. (II). Зазначимо ще рецензію Середонина на дисертацію Лаппо про в. к. Литовське, з приводу XI-ого конкурса на премію імені Г. Θ. Карпова (I). В часописи **Историческій Вѣстникъ** треба зазначити начерк П. Л. Юдина про побут Костомарова в Саратові (N. 4), хоч автор не дає нічого такого, щоб значно доповнювало житєпись історика, але совістно занотує все, що міг дізнатись про жите Костомарова в Саратові. Цікаві звістки про психологічний стан історика в ті часи. До статі додано малюнок дома, де мешкав тоді Костомаров. Б. Б. Глинскій умістив замітку про літературну діяльність Д. Л. Мордовцева (N. 2, з двома портретами Мордовцева). В невеличкій статі Лотоцького, присвяченій побуту духовенства в XVIII в. є кілька згадок і про стан українського духовенства того часу (N. 6 „Между двухъ огней“): Оповідання Е. Н. Матросова з життя Українців в Америці (Тільки русинь, N. 6) не визначаєть ся артизмом і цікаве лише деякими подробицями побута. Зазначимо ще два географічні начерки Фирсова про Херсон (N. 10) і Пахомова про Дністер (N. 1—2, По Днѣстру въ лодкѣ, цікаві побутові малюнки самого автора). Нарешті

¹⁾ Див. в відділі бібліографії сього тома.

занотуємо бібліографічні замітки Яцимирського про наукові й літературні публікації. В часописи **Русская Старина** зазначимо замітку Горновського, Къ історіи харьковскаго земскаго ополченія въ 1812 г. (по фамілійним документам родини Хорватів, N. 3, деякі цікаві дрібнички давнього побуту й настрою тодішньої шляхти), та звістку про Каразіна з 1828—29 рр. (N. 5). Занотуємо ще в статі про історика Бѣлова звістку про побут Костомарова в Саратові (N. 12) та бібліографічну замітку про Очеркъ проф. Мих. Грушевського (N. 1).— В часописи **Русскій Архивъ** треба занотувати замітку М. Корецького, Старина о Базилевскихъ (N. 5), се відгомін народньої пам'яті про відомий епізод часів кріпацтва — конфлікт панів Базилевских з козаками с. Турбаїв; автор переказав по російськи оповідання старої Марти Рокітної з с. Турбаїв, переклав з українського народню пісню про сю подію, та ще додав, невідомо в яким звязку, народні перекази про заховані скарби в околиці. *Ол. Гр.*

Христіанское Чтеніе окрім статей Жуковича, обговорених в відділі бібліографії, дало ще такі небезіntересні для нас: О сочиненіи душеполезныхъ книгъ въ XVIII столѣтіи, К. Здравомыслова (I і III) — тут вказано, що ще в „Дух. регламентѣ“ піднесено потребу видання популярних побожних книжок і про се писав навіть цар Петро-арх. Теофанови Прокоповичеви в 1724 р. Але тоді ся справа не пішла в перед. Аж 1742 р. синод став наставати на виповнене сего проєкту і поручав сю справу ріжним особам, але ні в Петербурзі ні в Москві не знайшло ся відповідних людей. Тоді звернули ся в сій справі до київського митрополита і він склав комісію з кількох осіб — учених монахів, а саме в двох архимандритів: ректора академії Сильвестра Кулябки та Осипа Занкевича, і трьох єромонахів: Варнави Старицького, Арсенія Пятницького й Гедеона Сломинського. Одначе члени комісії одні були дуже заняті, другі швидко повмирили, і з сього нічого не вийшло. Аж 1745 р. предложено синодови докладний конспект або „оглавление— на нервую книжицу о собственныхъ всякаго чина занятіяхъ“. Се „оглавление“ друкує автор в цілости в додатку до своєї статі. Къ вопросу о сочиненіи и издаваніи учительныхъ книгъ въ XVIII ст., Н. Одинцова (VIII) — тут з приводу статі Здравомыслова подано, які популярні книги видавано в XVIII в., починаючи від „Перваго ученія отрокоумъ“ Теофана Прокоповича і „Православнаго исповѣданія вѣры“, що були довгий час шкільними підручниками. Нѣсколько замѣчаній и наблюденій какъ post scriptum къ магистерскому коллоквиуму протоіереея Морева при защитѣ имъ сочиненія „Камень вѣры м. Стефана Яворскаго“, проф. А. Пономарева (V—VIII) — тут говорить ся багато про відносини українських учених до великоросійських з початком XVIII в. Секта духоборцевъ, ея прошедшее и настоящее, С. Ставрова (II—III) — історія сеї секти, що

ровелия ся на півдні Росії ще в половині XVIII в., подана досить докладно й закінчена останніми подіями: переселенням духоборців до Канади, де вони, не хочачи піддати ся тамошнім законам, мусіли дуже бідувати, хоч їм і помагало багато з російської інтелігенції, а Лев Толстой післав навіть із ними свого сина Сергія, коли вони переселяли ся до Канади.

Богословскій Вѣстникъ. Власть патриаршая и архіерейская въ древней Руси въ ихъ отношеніи къ власти царской и къ приходскому духовенству, Н. Каптерева (цвѣтень і май) — з приводу сучасних голосів про привернене патріархату в Росії автор дає історичну розвідку про ті права патріарха, які завели ся були на Руси, і принагідно вказує на відносини староруських митрополітів до константинопольського патріарха. Свѣточи православія и культуры въ исторіи Румынской церкви, Н. Заозерского (май—червень) — на підставі книги єпископа Арсенія (Стадницького) п. н. „Исслѣдованія и монографіи по исторіи Молдавской церкви“ (Спб. 1904) зроблені біографічні нариси деяких румунських єпископів, яких жите й діяльність стояли в звязку з українською історією. Сюди належать: Досифей, єпископ молдавський (1671—1691), що жив якийсь час, за часів війн Яна Собєского, в Польщі; митрополіт Венямін Костакі (умер 1846 р.); єпископи Неофіт (помер 1844 р.) і Філарет (помер 1873 р.) Скрібані.

Православний Собєсѣдникъ, орґан казанської духовної академії не приносить в 1905 р. статей по історії, археології та етнографії України, хіба що зачислити сюди бібліографічну нотатку (в книзі за май) про книгу Геца: *Das Kijewer Höhlenkloster als Kulturzentrum des vorgongolischen Russlands*, Passau, 1904. Для фільології може представляти інтерес видане в книзі за липень—серпень „Слово св. Григорія Паламы на Успеніє Богоматери“ по сербській редакції XIV—XV в.

Странникъ. Митрополитъ Стефанъ Яворскій въ его перепискѣ съ Петромъ Великимъ, С. Рункевича (вересень—падолист) — отся кореспонденція, надрукована по документам державного архіва, дотикає подій в житя того єрарха, але дещо в ній належить також до України, — пр. те, що він не хотів іти з Київа на рязанського митрополита, його заходи коло будови церкви в Ніжині й и. Святитель Бѣлгородскій Іоасафъ, Л. (вересень) — загальний нарис житя сього владки, що походив з козацької старшини (син прилуцького полковника і внук гетьмана Данила Апостола), написаний з приводу 200-літя його уродження (ур. 8 вересня 1705 р.); його память дуже поважають у тій місцевості і майже в цілій Лівобічній Україні, хоч він і не канонізований. Гадальные дни и святки на Украинѣ, А. Л.—цкого (грудень) — сей етнографічний нарис написаний з посіхом, без показаня, звідки взяті ріжні звістки, подані

в статі, про обряди, вірування і т. д. Бібліографічні уваги про отсі книги: К. Е.: „Церковно-историческій очеркъ основанія въ Херсонѣ викаріата и его живнедѣятельность за пятидесятилѣтіе 1853—1903 гг. (цвѣтень); Д. Гловайского: „Исторія Россіи“, т. V: „Алексеѣй Михайловичъ и его ближайшіе преемники“ (липень); О. Титова: „Русско православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв.“, т. I (падолист); „Воронежская Старина“, вип. I—IV (січень). Ю. С.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи Наукъ (том X), дають, як звичайно, багато цінних статей і оброблених матеріалів в історії письменства й мови. Передівсім багаті вони на статі і матеріали по історії драми й вертепа. Звернемо тут увагу на В. Перетца — Къ історіи польскаго и русскаго народнаго театра (Нѣсколько интермедій XVII—XVIII ст.) I, ст. 51—104 і II, ст. 378—419 [обговорені в „Записках“ 1906, IV і I кн.]; Г. Георгіевскаго — Двѣ драмы Петровскаго времени (Дѣйствіе о князѣ Петрѣ Златыхъ ключахъ. Дѣйствіе объ Есеири. Отрывокъ изъ незавѣстнаго дѣйствія. Отрывокъ изъ незав. дѣйствія о Фониладѣ и Фелдегмерѣ) I, ст. 185—307; В. Рѣзанова — Изъ історіи русской драмы. „Актъ о Калеандрѣ и Неонилдѣ“ (пол. XVIII в.) I, ст. 335—398; Н. Виноградовъ — Народная драма „Царь Максимианъ и непокорный сынъ его Одохисъ“ II, ст. 301—338 (текст з рукописи коло 1818 р., значить найстарший, який знаємо) і „Великорусскій вертепъ“ III, ст. 360—382 і IV, ст. 403—414 з текстом „Смерти царя Ирода“, що перейшов, видно, через Білу Русь в Польщі до Великоросів (текст записаний автором від новгородських ремісників на Воляі) — се поки що початкові статі, які обіцяв автор продовжувати й тому підождемо в осудом про них. Далі К. Истомиц дав огляд питань про редакції Толкової Палей, I, ст. 147—184, а проф. В. М. Истрин почав друкувати більшу працю „Редакции Толковой Палей“ IV, ст. 135—203. До праць про літописи належить статя В. И. Сизова — „Миніатюры Кенигсбергской лѣтописи“ I, ст. 1—50, де вказано на німецький вплив в XV в. на новгородського артиста що прикрасив ту літопись мініатюрами; 26 мініатур на доданих до статі 3-х таблицях дозволяють згодити ся з выводами автора¹⁾. А. И. Соболевскій — подає „Мученіе папы Стефана по русскому списку XV вѣка“ I, ст. 108—135, зі вступною статєю й словарем (105—117). Се „мученіе“ цікаве тим, що переведене з латинської на церковну-славянську мову тим самим перекладчиком, що й мученіе Вита (видав А. И. Соболевскій в Изв. XIII, кн. I), мученіе Аполінарія (idem ibidem. кн. II) й мученіе Георгія (А.

¹⁾ Про сю статю див. рецензію в т. LXVII.

Н. Веселовскій — Разыск. въ обл. дух. стих. II). Се potwierджують словарні й граматичні дані. Той самий автор подає дальше тексти — „мученія и похвалы стѣхъ їюу вѣрк“ (XVI в.), слова на „паматъ вѣоблжнхъ оцѣ ншнхъ патрїархъ“ (XVI в.) і „пооученїе на блговѣщенїе“ (XIV в. „Нынѣ подобно єсть братѣ к вамъ келегѣно изрещи англѣскаи словеса“), II, ст. 130—139. В сїй книжцї ст. 1—17 знаходимо статью проф. А. Никольского „Сказанїе объ обрѣтенїе честныхъ мощей святителя Никиты Новгородскаго чудотворца“ з рукоп. XVI в.—В 4-їй кн. 66—78 проф. Соболевскій подає „Нѣсколько рѣдкихъ молитвъ изъ русскаго сборника XIII вѣка: „12) молитва на всяк день од злого чоловіка і духа, 15) м-ва Григорїя Двослова, 2) св. Амвросїя „чѣта дшн и тѣлоу“, 1) „исповѣданїю грѣхѣхъ“, 4) „въ тоузѣ и въ печали“, 5) к Богороднїцї, 6) „егда звонать, ли клепаютъ“ 7) „егда чтоють ѣвѣглнѣ“ і 8) „цѣловатьше ѣвѣглѣ“; всї вони — по думцї проф. Соболевского — переведенї з латиньского. Н. Ончуков подає в статї „Печорская старина“ II, ст. 339—363 і III, ст. 210—238 цїкаві вїсткы про старообрядскї виданя й рукописї, переважно XVIII—XIX, по частї й XVII в. Старшї виданя й рукописи перейшли вже в руки скупщиків. Из описаних рукописей найбільш інтересний збірник 16^о XVIII в. в Устьцилемській волости (III, ст. 219—221) з більшим числом статей із космографа, фізіолога й апокрифічно-легендарних оповідань, напр. про „строфокамила“, птицю неясить, людей андройнів, людей львообразних і т. и. Жаль тільки, що Ончуков не подав ширшого опису статей старших рукописей. — А. И. Яцимирскій подав в III, ст. 24—68 цїнну статью „Изъ лингвистическихъ и палеографическихъ наблюденїй надъ славянскими надписями румынскаго происхожденїя (гл. Записки 1906, бїбл. ст. 203 замітку З. К.). — Дуже інтересні для бїбліографів також замітки П. Драганова (I, ст. 324—334) „Югославянскїя книги и статьи напечатанныя греческими буквами“ переважно у Болгар, македонських Славян і Сербів 1762—1883 р. і М. Попруженко (IV, ст. 229—258) про книжочку — листки „Абагаръ“¹⁾; видану католицьким болгарським єпископом Филипом Станїславовим на хорватсько-болгарськїй мовї 1651 р. в Римї; сї листки важні для богатства апокрифічного елементу в молитвах і задля листу „Абагара цара, кнеза еденскаго... писанїе Карету Господу нашему“. В кїнцї Н. Лихачев подає вїстку (IV, 312—319) про Пандекти Нікона, що були власнїстю патрїарха Федосїя Трновського.

З статей найважїйшї для нас А. Соболевского — Древне-кїевскїй говоръ“ I, ст. 308—323 і Н. П. Некрасова — „О замѣнитель-

1) З латиньского Abgar — Abagar.

ныхъ падежахъ: родительномъ и винительномъ въ современномъ русскомъ языкѣ" II, ст. 31—65. В останній статі автор стараєть ся рѣшити неясний проблемъ: чому асс. sg. животних (неособових) іменників роду мужьського з коренями *o*, *u* рівний gen. sg. ? — Проф. Соболевскій в своїй статі, виходячи з своєї теорії про вилюднене придніпровської Руси в кін. XII і в XIII вв., та про її нове заселене в XV в. емігрантами з колишнього галицько-волинського князства й польськими поселенцями, не згоджуєть ся з твердженням проф. В. О. Ключевського (Курсъ русской истории ст. 346), ніби сі нові поселенці XV в. були потомками колишніх Київлян XII—XIII в., тому, що давній Київ не знав заміни 1) *o* — *i*, 2) не емігрував систематичними групами на полудневий і північний захід в Полісе, Волинь і Галичину, але спорадичними групами, які з часом злилися з Полішукми, Волиняками й Галичанами; отже нові поселенці, що залюднили в XV в. київську Україну й принесли з собою говор із переміною *o* в *i*, прийшли з Галичини, Волині й Поділя, бо північно-українські говори не знають сеї заміни (тільки *o* — *y*: *ю*, *ѳ*). Опираючи ся на пам'ятках київської Руси домонгольського періоду, автор править, що їх мова була близьшою до мови Дреговичів і Сіверян, як Галичан-Волиняків; доказом мають бути Мстиславова грамота 1130, оба Сборники Святослава, Мстиславова і Юрієва евангелія, які автор порівнює з гал.-вол. Добриловим евангелієм 1164 р. Ще більше даних, по думці проф. Соболевського, дають відписи київських текстів — як Начальна літопись в Лаврент. редакції, Житіє Феодосія Печерського, твори київських митрополитів Греків, перекладані в Києві: вони не знають галицько-волинських (XIV—XV в.) *стец ко*, *яц ко*, *гриц ко*, *гриць*, а за те мають *д* в *г* — *Дюрдь*, *Дюрдій*; знов галицько-волинські пам'ятники XII—XV в. не знають сеї заміни. В тім часі не звісні також галицько-волинським пам'яткам слова: старшійшина в значіню не колективнім (начальника), зоря в знач. Morgen, Abendröthe (а не звізда) і навпаки — київським пам'яткам незвісні галицько-волинські (Житіє Сави XIII в., Ипат. спис.) й нинішні українські: *Кохан* — *кохати*, *Гай* — *гай*, *квіт*. Вказує д. С. також на синтаксис і словарний матеріал Начальної і Київської літописи, дуже близький до північно-руських. Супроти сього він доказує, що старо-київський говор ближший сусіднім говорам білорусько-великоруського типу (без продовження самозвуків під впливом завмерлих глухих) „хотя — быть можетъ — съ нѣкоторыми собственными мелкими чертами“. В 3-ій ч. статі автор звертає увагу на характеристичні прикмети київської фонетики XVI в. в Київопечерськім Помянику (виданім проф. Голубевим в Чтєніях ист. о-ва Нестора VI). Північно-українське *у* замісь *o* (*Лувчинь* — *Ловчина*, *Рожитъуvsкаго*, *Румны*, *Пултава*); переміна *o* — *a*, *x* — *ф*, *e* — *ѳ* спеціяльно київські; *и* зам. *o* нема й се вказує

знов на те, що київський говор XVI в. не мав ще тої чистої полуднево-руської закраски (*i* - каля), яка появлять ся аж в часах Руїни. Та навіть ідучи за выводами автора треба б завважати, що характеристичне полудневе *i* в *o* обіймало полосу на полудне від 50-го рівнолежника, бо інакше годі було б пояснити собі, звідки взяло ся *i* - кане в двох кінцях Руси — на полудни в українських стінах і в нас в Галичині. З другого боку „хто, звідки“ писав помяник, що так сильно а - кав і у - кав? У зам. *o* знаходимо часто і в галицьких пам'ятках, як в записях з кін. XVI і поч. XVII в. в ркп. євангелію-тетр XVI в., в записі Стариці Марушки з Угнова (бібл. Народ. Дому у Львові N. 61; И. С. Свѣнцицкій — Описание, Изв. 1904, III, нр. 46) пр.: *ступнювъ поля, пудъ поля, на своимъ власнумъ поли, у ту стѣну (цѣви) служити, тюткы его; а - кане поруч із українською заміною ы — i, u, i, u — ѣ, твердим р в ркп. Варлаамі і Іоасафі XVI/XVII в. (ibid. N. 98a. в Описанію — нр. 25). Се й дає нам підставу видіти в а = каню трохи ширше явище, як одно великоруське, тим більше, що заміна о — а в іменах власних в церк.-слав. пам'ятках не рідкість.*

З рецензій звертають нашу увагу: Е. О. Будде на „В. А. Богородицького — Общій курсъ русской грамматики Каз. 1904“ I, ст. 415—441; С. К. Булича на „А. А. Погодина — Слѣды корней основъ въ славянскихъ языкахъ“. Варш. 1903. II, ст. 420—439; І. І. Пташицького на „W. Abraham — Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. I, Lw. 1904“. III, ст. 395—419; С. М. Кульбакина на „Prof. Vondrak — O původu Kijevských listů a Pražských zlomků a bohemismech v starších cerkevň-slovanských párnátkach vůbec. Pr. 1904“. IV, ст. 320—338 і А. І. Яцимирского на видане проф. Лаврова „Валашкій Маркъ Аврелій и его поученія“ IV, ст. 339—374.

Рускій філологічний Вѣстникъ подав кілька цікавих студій: А. Е. Вегухов дає продовжене статі „Заговоры, заклинанія, обереги и т. д. Заговоры отъ болѣзней рѣже встрѣчающихся“ (гл. 1904, I—II), від букви а—г. Автор користуєть ся переважно західно-європейськими, славянськими й українськими текстами. Звертають нашу увагу також статі моск. проф. Р. Ф. Брандта: „Нѣчто о правописной реформѣ“ і „Отвѣтъ А. С. Будиловичу на „Замѣтку по вопросу объ упрощеніи русскаго правописанія“ (I, ст. 11—33), в яких він обстає за проєктом московської комісії про потребу фонетичного упрощення великоруської правописи. Сюда належить — хоча не безпосередно — історична звістка варш. проф. В. А. Францева — „Съ еромъ или безъ него?“ (I, 34—37), яка вказує на укази Александра I, щоб цензура не пропускала

видань без з¹). — Акад. А. С. Соболевский подає невеличку, але дуже цікаву замітку „Къ исторіи русскаго языка“ (I, 7—10), де звертає увагу на ген. pl. типу — дѣяннѣ, помышленнѣ (по пам'яткам XIV—XV в.) і „поучение многихъ, которыхъ трее, вещи сквърньвыныхъ, бывшихъ страстее, дѣтее еврейскихъ“ (XII—XV в.), що відповідає польс. nadziei, чес. obyčejе. В 2-ій замітці говорить автор про склад -ске-, -скѣ-, папр. поскепанъ (Сл. о пол. Иг.), роскѣвленъ (Сбор. XIII—XIV в. О—ва ист. и древ.). Вглянувши в ряд фонетично-лексикальних появ, в роді — (с)цѣпнѣти, морь(с)цѣнѣ, людь(с)ци; сцѣпнѣти — štĕpitu, що мають в праславянськїм корені skap-, skĕp-, skap-, дальше знов в нереміну *ð, t* — *k, g* перед м'якими *e, u* (простонародні — орґен, Кит, ^тапекит²), автор виводить, що ст.-рус. скепати пішло від степати. — В 3-ій замітці автор звертає увагу на се, що іменники в роді в. рус. провожатый, б.-рус. ораты пішли від ст.-рус. ратай, слугатай, ц.-сл. глашатай. — З інших статей згадаємо ще Е. Карского — „По случаю исполненной 25-лѣт. редакторской дѣятельности А. И. Смирнова“ (I, 1—6) з портретом і реєстром праць; його-ж некрольоґ Смірнова (III, 185) і „Къ вопросу о границѣ бѣлорусскихъ говоровъ. Звукъ *у* вмѣсто *ы* въ нѣкоторыхъ говорахъ“ — де говорить ся також про граничні українсько-білоруські говори (I, 54). А. И. Яцимирского — Валашкія грамоты въ палеографическомъ и дипломатическомъ отношеніяхъ (III, 49—67) з обіцянкою дати на будуче ще такий самий очерк молдавських грамот; в статі багато цікавих подробиць для тих, що почали займатися дипломатикою. Дві статі Е. Ф. Будде і Н. Н. Соколова про діалектологічні границі і карт. Проф. Карский подає три українські пісні з польського збірника XVII в. (ibid. 400—402 ст.). В кінці цікава ще для нас стаття проф. Францева о „Сравнительномъ славянскомъ словарѣ С. Б. Линде“ (III, 68—108), де говорить ся про малоуспішну і неохочу поміч російської Академії Наук в ділі видання сього словаря та про бажане Погодина, щоб видати його; тепер матеріяли Линде в Осолтнеум. — З рецензій згадаємо: Сперанського про працю проф. Козака — *Inschriften aus Bukowina* (III, 221); Карского (III, 234) на статю В. Гнатюка „Останки аориста в нашій мові“ (Зап. 1905, II), рецензент не знаходить звязи межи:

¹) Не від річи буде вквати, що в „Литературній Газеті“ 1829, дек. появилась цікава сатира, п. з. „Новая тяжба о буквѣ *з*. Письмо къ барону Гумбольдту отъ буквы *з*. Отвѣтъ на него Гумбольдта“, передрукована 1842 р. в „Слѣси“ 4-ої кн. „Маяка“ 64—76 ст., де ідко схарактеризувано нецригідність сього церковно-славянського пережитка.

²) В українській мові вкажемо на анальоґічні — ледінь, кїсто, укьїпати (тїсто, утїпати — Кам. пов.).

абых — абым (пол.) — бимь (ц.-сл.) і В. А. Каминського замітку про Записки наук. т.—ва ім. Шевченка 1905 р. (II, 335). Годить ся ще звернути увагу на лекції варш. проф. И. Замотина „Общественныя и литературныя эпохи русской жизни XIX в.“ (I і III), в яких говорить ся про літературно-суспільне жите в Росії в кін. XVIII, а початком XIX в. I. С.

Живая Старина - в сїм річнику органа Російського Географічного Товариства знаходимо властиво лишє одну статью з української етнографії, а то: „Черниговскіє Малороссы. Быть и нѣсни населенія Глуховскаго уѣзда, Черниговской губерніи“ Івана Абрамова (ст. 513—551); ся статья виїшла одначе окремою відбиткою і обговорена в відділі бібліографії. По части можна би зачислити сюди ще статью Г. Яковлева ц. н. „Пословицы, поговорки, крылатыя слова, примѣты и повѣрья, собранныя въ слободѣ Сагунахъ, Острогожскаго уѣзда“ (ст. 141—180), а то тому, що матеріал, надрукований у ній, зібраний в повіті, де перевагу мають Українці, хоч є й великоруські кольонії. Автор не збирав одначе лишє сам матеріалу; йому прислали свої записки й народні учителі та письменні селяни. Роблячи записи, всі ті збирачі не подавали їх в оригіналі, але перекладали переважно на великоруську мову, про що згадує й сам д. Яковлев: „Иногда записывалось такъ, какъ говорятъ на мѣстномъ ратоис, иногда на смѣшанномъ, т. е. на мѣстномъ и книжномъ, тѣмъ болѣе... что большинство поговорокъ и примѣтъ пришлось записать въ средѣ культурныхъ людей“. Що записано від Українців, що від Великорусів, що від інтелігентів, про те д. Яковлев не говорить. Вправді подібують ся від часу до часу матеріали в українській мові, але так попсовані, що їх ледви можна рознізнати, а процент їх так незначний, що може навіть не входити в рахубу. Слїди записів від „інтелігентів“ також видні, бо подібують ся такі приповідки, яких народ ніколи не вживав і не вживає і які не тїльки можна, але й треба було викинути, аби не баламутити ними людей. При порівняннях можна одначе користувати ся сьм матеріалом і то не так при приповідках, які переважно знані вже з інших збірок, як при віруванях, між якими справді є багато цікавого.

З інших статей звертають на себе увагу: „Великорусскія народныя присловья, какъ матеріалъ для этнографіи, Д. Зеленина“ (ст. 57—76), де автор подає характеристику пословиць, поясняє деякі з них і вказує, що етнограф може витягти зі студій над ними. Статя ся служить вступом до виданя великоруських прислів, яке автор приготував.

Дуже замітні „Свадебныя причеты, записанныя крестьяниномъ (Вологод. г. Грязов. у.) часто бывавшимъ сватомъ“ (ст. 203—225) і подані до друку І. Волковом. Тут нема майже ніякого весільного риту-

алу, лише „причеты“, мопольогн, які подибують ся в народній поезії хіба в голосінях. Вправді характер їх відмінний від характеру голосінь, але монотонність їх і ритміка не нагадують зовсім про таку відрядну подію в житю чоловіка, як вінчане, а навівають сум, немов на похороні.

Для тих, що займають ся студіями над російськими релігійними сектами, приносить багато цінного і цікавого матеріалу статя В. Ольховского: „Обряды духоборцевъ“ (ст. 233—270). В 1899 р. в маю, виїхала з Константинополя партія російських духоборів, зложена з 2318 душ, під проводом Петра Верігіна, до Канади, утікаючи перед переслідуваннями російського-ж правительства. Автор прилучив ся до сеї партії і пробув із нею майже 10 місяців, за який час мав багато нагоди простудіювати жите сеї секти. В отсій статі подає він свої досліди про отсї обряди: 1) Обряд щоденної молитви. 2) Обряд богослуженя. 3) Похоронний обряд. 4) Весільний обряд. 5) Обряд при уродженю дитини.

В просторій статі: „Пієсни Дмитровскаго уѣзда, Орловской губерні“ (290—414), подає В. И. Добровольский значну збірку пісень, але без усякого наукового апарату.

Нарешті належить іще згадати про малу, але дуже важну для етнографів замітку В. Антипова: „Суевѣрныя средства, употребляемыя крестьянами для открытія преступленій и преступниковъ“ (ст. 552—555). Автор наводить тут приклади з судових актів, як селяни відшукували злодія, вліплюючи в челюсть, із окремою церемонією, кавалок предмета, подібного до украденого. Злодій, довідавшись про се, признавав ся, бо бояв ся, що його буде так корчити і вyalити, як предмет, вліплений в челюсть. Убийника відкривали знов так, що казали підозрілим особам цілювати убитого в яту. Коли цілував невинний, то убитий лежав спокійно, якже цілував винний, то убитий мусів буцім то порушити ся. Ся процедура впливала так сильно на винних, що вони також признавали ся, поки ще приступили до акту.

Інші статі в сїм річнику мають майже виключно значіне лише для російської етнографії, тому пропускаємо їх.

Этнографическое Обзорѣніе. Отсей річник „Этногр. Обзорѣнія“ присвяченій переважно етнографії т. зв. „инородцевъ“, а лише невеличка частина відступлена великоруській етнографії. Через те й до нашої етнографії належить лиш одна статя д. В. Харузіної: „Замѣтки о крестьянскомъ жилищѣ въ Верхедѣпровскомъ у., Екатеринбургской губ.“ (II—III, ст. 127—147). Авторка подає тут опис селянської загороди, до чого долучує три пляни та пять фотографічних знімків. Опис не злий, але занадто сухий, а при тїм робить вражїне, немов

би авторка брала ся перший раз за таку роботу і як би та робота була для неї цілковито terra ignota. Українська термінологія поперекручувана при тім, а нерас і пофальшована.

Іще статью: „У оренбургскихъ козаковъ, Д. К. Зеленина“ (IV, ст. 55—78) можна б тут прилучити, якби вона не була загалом занадто побіжна, хоч і цікаво написана, та якби в ній було більше згадок про українські елементи, які вправді з'асимілювали ся з місцевими Велико-русами, але полишали по собі сліди, на що автор одначе тільки натякає.

З иньших статей можна ще згадати про отсі: 1) „Къ вопросу объ эволюціи шахматной игры. Сравнительно-этнографическій очеркъ И. Т. Савенкова (I, ст. 1—128), в якій автор показує велике обзнайомленє з предметом. 2) „Сборникъ частушекъ Новгородской губ. Д. К. Зеленина“ (IV, ст. 164—230), де надруковано значну збірку сеї новійшої групи народньої творчости, бо 607 чисел. Належить признати одначе, що українсько-руські коломийки та козачки стоять далеко висше від частушок в кожного погляду: і що до змісту і що до правильности ритму і що до багатства римів. Правда, є й між частушками деякі гарні, але їх процент не дуже високий. 3) У статі „Нѣсколько замѣчаній о русскихъ сказкахъ“ (I, ст. 158—166) говорить авторка, д. Е. Елеонська про знану повість про Бову Королевича, але не приходить до ніяких виводів. Загалом авторка анї не подала нічого нового в сій статі, анї не пояснила нічого. 4) Друга статя тої самої авторки: „Нѣкоторыя замѣчанія о русскихъ народныхъ сказкахъ“ (IV, ст. 95—105), в якій вона розбирає казку про безруку дівчину (королівну), значно ліпша, хоч бібліографія казки зовсім не вичерпана, навіть ві збірників славянських народів. Через те й не могла порішити авторка питання „гдѣ произошло введеніе сказки въ новыі литературный типъ — на Востокѣ, пли на Западѣ, или же зтотъ процессъ свершился независимо тамъ и здѣсь“, хоч се й не так трудно рішити. В. Г.

З часонисей польських Biblioteka Warszawska принесла тільки одну статью, що може безпосередно заінтересувати українського історика, а то невеличку розвідку д-ра Ст. Янтзена п. з. Polityka szkolna terezyańsko-józefińska w Galicyi (т. I, ст. 503—517). Автор обговорює докладно проєкт реформи галицького народнього шкільництва, зладжений в 1785 р. на поручення віденської „Надворної шкільної комісії“ звісним реформатором австрійського шкільництва з 2-ої пол. XVIII ст. каплицьким парохом (пізнійшим літомерицьким єпископом) кс. Фердинандом Кіндерманом і перехований в архіві львівського намісництва (п. з. Mittel wie die allgemeine Schul- und Nationalverbesserung in Galizien einzuleiten und zu gründen wäre), куди свого часу був пересланий з Відня.

Провідна думка того проєкту — тісна зв'язь між школою й церквою, священиком й учителем. Обов'язок учителів у школах мусіли сповняти тоді в браку світських людей головно священики; тому й Кіндерман уважав найпершою й найважнішою задачею приготувати духовенство до тої важної задачі. Для того жадає тісної злуки генерального духовного семінара у Львові з міською нормальною школою, де кандидати духовного стану набирали би потрібної практики. Крім того радить вислати 12-тьох духовних кандидатів на 3 роки до пражського й віденського семінара, де пізнали би нові методи у веденню шкіл. Замість со-трудників каже іменувати т. зв. *geistliche Lehrer*, — духовних, що мали би кваліфікацію також на учителів і могли заразом виконувати обов'язки священика й директора нар. шкіл. Розуміть ся, такий проєкт зовсім не віддавав народне шкільництво під вплив клерикалізму, бо всі школи мали стояти під наглядом шкільного інспектора, а й само духовенство повинно було в новозреформованих семінарах переняти ся на скрізь світськими тенденціями тодішнього освічено-абсолютного режіму. Наука в початкових школах повинна відбувати ся в рідній мові. Чи був одначе той проєкт акцептований „Надворною шкільною канцелярією“ й чи введено його в жите — цілий чи частина — поки що не знати. Посередний інтерес має для нас гарна стаття дра Л. Кубалі п. з. *Drugie „Libetum veto“* (т. II, ст. 1—26). Автор оповідає, як по смерті великих (коронного й литовського) гетьманів (в 1651 й 1654 pp.) обі вел. булави опинили ся несподівано в руках короля. Одначе шляхта, хочачи з одної сторони покарати короля за ганебний жванецький похід, з другої бо-ячи ся, щоби вел. гетьманські булави не зістали раз на все в руках корони, що очевидно загрозувало би її свободі, постановила домагати ся на варшавській соймі іменування нових вел. гетьманів. Одначе в обо-роні короля виступила двірська партія, якої один представник, провідник пруських послів, Бонковский назвав на соймі опозиційну шляхту „най-підлійшим станом“. Розуміть ся, обиджена шляхта виключила Бонков-ского раз на все зі сойму, за що знов у відплату пруські послы зір-вали соймі! Се стало ся саме тоді, коли Хмельницький присяг на вірність цареві у Переяславі й війна з Москвою була вже за плечима. В обу-ренню на короля дехто став уже говорити про його детронізацію й пер-трактувати в тій справі з Ракочин. Афера покінчила ся тим, що два місяці потім на червневім соймі король таки арезигнував з обох булав, а Бонковский, вибраний на ново послом, засів безкарно в соймі. — З иньших статей згадаємо М. Бренштейна п. з. *Druki litewskie* (т. I, ст. 349—364) — проба статистики дотеперішнього видавничого дорібку в литовській мові (1545—1900 pp.). I так: XVI ст. — 22 друки; XVII ст. — 31 др.; XVIII ст. — 97 др.; XIX ст. — 2058. Разом 2208

друків у 4.500.000 примірниках. — В кінці зазначимо ще статтю М. Сокольницького п. з. Polska myśl historyczna od Naruszewicza do Lewewela (т. III, ст. 213—2к1) й статтю Ст. Горського п. з. Z dziejów cenzury w Polsce (т. IV, ст. 455—479).

У краківському місячнику **Крутыка** знаходимо в минулім році тільки одну статтю, що тикаєть ся української справи, а то С. Загородного п. з. Rewolucyjno-społeczny ruch ukraiński pod zaborem rosyjskim (т. II, ст. 252—258, 425—432), на яку мусить звернути увагу кождий, хто хоче слідити за еволюцією пинішнього суспільно-політичного руху на рос. Україні. Автор (як каже у замітці редакція: „одип із найліпших знавців відносно“), подавши найперше загальну характеристику українського суспільно-політичного й національно-культурного руху від Котляревського аж до 1900 рр., переходить коротко історію сформовання й діяльності сімох українських партій і фракцій, які майже всі існують й нині (Р. У. П., У. С. П., Н. У. П., У. С. Д. Р. П., У. С. Д., У. Д. П. й У. Р. П.). Характеризує також українську закордонну еміграцію в Галичині з рр. 1903—5. З иньших згадаємо тільки статтю ф. п. з. Z wycieczki do Rosyi (т. I, ст. 177—225), де поданий цілий ряд заміток й обсервацій з подорожи по Росії, яку автор відбув літом 1905 р. Інтересні, хоч на жаль незвичайно сумні помічення на Україні (Київ).

Іще менше цікавого для нас привіє у тім році **Przewodnik naukowy i literacki**. В статі Волиняка п. з. O szkole powiatowej w Poczajowie (ст. 163—175) поданий короткий нарис історії монастирської василиянської школи в Почаїві (1825—1831 рр.), що складала ся з повних чотирьох клас. Автор подає її наукові пляни, вичислює перших учителів з 1826 р. й учеників з 1830 р. В другій статі п. з. O Misyonarzach w Wilnie оповідає той самий автор коротко історію ордену місіонарів на Литві, а спеціально у Вільні (історія їх церкви, доходи й видатки, їх діяльність й характеристика визначнійших осіб). З иньших згадаємо нескінчену в тім річнику статтю К. Пулаского п. з. Z dziejów konfederacyi barskiej. Teki Teodora Wessla, podskarbiego w. kor. (1769—1772) й кінець розвідки дра О. Бальцера п. з. O Morskie Oko. Wywód praw polskich przed sądem polubownym w Hradcu, в якій автор виказує історично приналежність території т. зв. Морське Око (на галицько-угорській гранвці) до Галичини. Розвідка вийшла також особною книжкою.

Краківський науково-літературний місячник **Przegląd polski** не ніє у 1905 р. для нас побіч постійного обговорюваня актуальних краєвих справ у відділі п. з. Sprawy krajowe, нічого інтересного.

Інтересна розвідка проф. К. Поткацького в час. **Przegląd powszechny** п. з. Konstanty i Metodyusz (т. LXXXV i LXXXVI) була вже обгово-

рена у Записках т. LXVI. З інших зазначимо полемічну статтю др. К. Гека п. в. Spór o „Bogarodzicę“ (т. LXXXVI, ст. 16—28), в якій автор збиває фантастичні гіпотези проф. А. Брікнера в справі голосної в останніх часах пісні „Bogarodzica“ (пор. А. Brückner, Spór o Bogarodzicę. — Pamiętnik literacki, 1905, т. III, в. 4, ст. 586—596). „Що тикаєть ся жерел, так кінчить др. Гек свою статтю, — то належало-б ще бажати, аби хтось підняв ся порівняти її докладно з середньовічними піснями. З того боку можна ще надіятися деякого вяснення. За те інші моменти обробили численні дослідники так усесторонно й деталічно, що при нинішнім стані рукописів дальша робота не може принести нових, несподіваних вислідів“. Найновіша одначе праця дра В. Щурата (п. в. Грунвальдська пісня, Жовква, 1906) показала, о скільки правдиві аподиктичні слова нашого автора. Вкінці згадаємо статтю кс. К. Чайковского п. в. Głos Cerkwi Ruskiej o plutokratycznym liberalizmie (т. LXXXVI, ст. 156—167, 369—380), в якій обговорений пастирський лист львівського митрополита гр. А. Шептицького до духовенства про соціальне питання, й продовження реферату дра Ф. Конечного п. в. Nowiny z historyografii polskiej (т. LXXXII, ст. 64—81; т. LXXXVII, ст. 248—263).

Орган львівського „Історичного товариства“ — *Kwartalnik historyczny* не приніс у 1905 р. ні одної розвідки, що тикала-б своїм змістом історії українських земель. Згадаємо хіба в відділу „Miscellanea“ статейку д. Бр. Ловінського п. в. Z czasów józefińskich (ст. 42—64), в якій на підставі збірки циркулярів з рр. 1784—7 в лукавецької домінії ліського (півнійше сянїцького) округу в Галичині подана між ин. інтересна характеристика відносин між тогочасним католицьким духовенством і політичною адміністрацією краю (виконуванне духовними конскрипційних, поліційних й ин. функцій, публікації законів і розпоряджень з церковних проповідниць й ин.). Зі всіх поданих автором актів найінтересійший меморіал одного галицького пароха (зі Шезин) кс. І. Фаленцького, висланий у 1785 р. до цїсаря Йосифа II в справі невідрадного положення панщизняків у Галичині. Там так ярко змальоване нелюдське поведене дідичів зі своїми підданими й витягнені в консеквенції в того такі постулати супротив панських дворів, що автор (звісний канонізатор гр. Агенора Голуховського за його шляхецьку політику) називає деякі уступи меморіалу кс. Фаленцького „наче-б виняті з уст радикальних бесідників, що на нинішніх хлопських вічах, головно у східній Галичині, теюю про двірські округи й про потребу відмінного укладу аграрних відносин через поділ двірських округів, роздмухують у наївних головах небезпечні забаганки“. Сам кс. Фаленцький виходить у нього „протоплястом нинішніх галицьких радикалів!“ Посередній інтерес

для нас мають статі: Колянковського про Елекцію Жигмонта-Авґуста і В. Возіньського про гробовець Гербурта ві Львові.

Przegląd prawa i administracyi приніс у 1905 р. продовжене інтересної статі дра Г. Яворського п. з. Stosunki ekonomiczne Galicyi pod panowaniem Austrii (ст. 31—45, 121—125, 284—301), в якій автор обговорює докладно три категорії галицького економічного життя перед і по прилученю Галичини до Австрії (1772 р.), а то: комунікацію, промисл і торгівлю. Докладніше вона повинна бути обговорена на інших місцях. В популярній формі відчиту п. з. O pochodzeniu wsi polskiej (ст. 609—654) подає проф. К. Потканський результати своїх студій над походженням того типу польського села, який затримався був іще до пол. XIX ст. (проста уліця з хатами по обох боках, панський двір, загальний поділ поля на три часті: під овинину, ярину, пасовиско й инь.). Автор констатує, що такий тип походить у простій лінії від осад, закладаних на німецьким праві в XII—XIII ст. у часі великого еміграційно-колонізаційного руху з над Німецького моря на схід; остаточне його сформоване відбуло ся в XIV ст. При тім подана його плястична характеристика.

Орган „Нумізматичного товариства“ у Кракові кварталник Wia-
domości numizmatyczno-archeologiczne приніс у тім році тільки одну статю, що може зацікавити також українського археолога, а то К. Болсуновського Minusińsk jako centrum kultury епоки bronzу (в. I). Автор описує 29 бронзових предметів, знайдених недавно в минусинським окрузі (єнісецької губ. у півд. Сибірі) й набутих Б. Ханенком для київського музею, між якими є мечі, ножі, серни, шпильки, бронзові зеркала, спряжки, ковтки й ин., зовсім подібні до тих, які знайдено на українській території. Зі всіх знахідок подані фототипічні знімки. З інших завначимо продовженне статі дра Ф. Копери п. з. Materiały do inwentaryzacyi zabytków sztuki i kultury w Polsce (вв. I—IV). I. Кр.

Przegląd historyczny, новий варшавський двомісячник, видаваний під редакцією Я. К. Кохановського приніс для української історії, докладніше для історії давньої Русі, дві більші розвідки: Ст. Закшевського Nad Wierpzem i Bugiem w wieku XI i XII (стор. 359 і дальше) й А. Прохаски Dwie koronacye (про коронацію Данила і Мендовга, с. 184, 373 і д.), обі будуть обговорені окремо. З інших робіт майже ніщо не дотикає України. З праць до історії Польщі згадаємо Влад. Колопчинського Geneza „liberum veto“ (с. 145, 315 і д.), Бр. Лозіньського Sprawa kryminalna Aleksandra hr. Fredry o zdradę stanu — 1848—54 pp. (с. 89, 264 і д.), й А. Брікнера Próbkі najnowszej krytyki historycznej (с. 24 і д.), в котрій є замітка до княжої генеалогії

за Ярослава (с. 26); а загально історичних замітна Л. Гумпльовича *Historia a sociologia* (с. 24 і д.). Із рецензій до української історії належить справодане В. Новодворського а Стороженка Стефанъ Баторій и двіпровскіе козаки (с. 118). *І. Крч.*

Луд. З початком 1904 р. віддало львівське етнографічне товариство редакцію свого орґану *дд. Потканьскому та Удзєлі*, через що й друк його перенесено до Кракова. Треба признати, що зміна редакції вплинула на видавництво корисно, і протягом двох літ надруковано в ньому — особливо в порівнянню з давнійшими річниками — значне число інтересних праць, а обмежено друк сирових, непорядкованих і несистемізованих матеріалів, яких уперед давано рішучо за багато, не вважаючи навіть на те, чи вони були вже друквані, коли, де, в якій формі і т. и. Разом із тим зменьшило ся значно, а властиво упало зовсім і друкване українських матеріалів, за чим одначе нема чого жалувати, бо всі ті матеріали були так страшно калічені, що давно був час або віддати їх редакцію комусь, що знає порядно українську мову й етнографію, або перестати їх друкувати.

В сім році обходило етнографічне товариство десятилітню річницю свого істнованя. З тої нагоди скликало воно спеціяльний з'їзд до Львова й урядило малу етнографічну виставу. Одначе і з'їзд і вистава випали доволі славо і не вєспіли навіть заінтересувати ширше польської публіки, чого можна було надїяти ся. Про тревалі сліди з'їзду, чи то в формі вказаня нових напрямів у студіях над народом, чи хочби в підсумованю дотенерішних, у вказаню прогалин та поміченю праці над їх заповненем, чи в уложеню пляну, як і що належить далі робити, про те властиво й мови не було, коли не вчисляти двох досить спеціяльних рефератів, а то: С. Матусяка: „*O zbieraniu imion własnych*“ та С. Удзєлі: „*O potrzebie zestawienia i uporządkowania opowiadań ludowych*“ (відчит зрештою дуже слабенький), яких вислухано вправді, але протягом року й пальцем не кивнено, щоби порушені гадки та проєкти довести до діла. Редакція видрукувала ті реферати і на тім скінчило ся. Одиноким слідом з'їзду є кілька рефератів, надрукованих у сім річнику „*Ludu*“.

До української етнографії приносить сей річник дуже мало причинків тай то тільки посередно. В невеличкій замітці „*O kołodniach na Hucułach*“ (ст. 100) подана звістка про відчит польського маляря К. Машковського, який він мав у тов. „*Związek naukowo-literacki*“ на сю тему.

Між історичними матеріалами наведена „*Odpowiedź czyli „wrażda“ u ludu w XVII wieku*“ (ст. 179—181), де надруковано латинський документ із польським перекладом із 1655 р., вписаний до бецької грод-

ської книги. Говорить ся в ньому про сварку за ґрунт двох родин з двох сусідних сіл Маластова й Рихвальда та про погрози Рихвальдців Маластовцям, з чого автор замітки здогадуєть ся „ze u ludu w Polsce w XVI wieku była we zwyczaju diffidatio czyli zapowiedź zemsty, którą jeszcze w XVI wieku dosyć powszechnie schlachta praktykuje“. Зазначити випадає при тим, що автор доходить навіть у такій малій замітці до суперечности, не добачивши її. В потці говорить він так: „W Rychwałdzie pod Gorlicami mieszkają i mieszkali już w XVI w. Rusini, Lemki. W roku 1480 Rychwałd, dawniej niemiecki został osadzony na prawie wołoskiem. Zachowały sie jeszcze podówczas ślady dawniejszego niemieckiego osadnictwa“. У тексті натомість каже, що „wieś Małastów jest ruska, Rychwałdowanie zaś są niewątpliwie spolszczonymi potomkami kolonistów niemieckich“. Котре отже правда і якої нації властиво Рихвальдці?

У невеличкій замітці „Pisanki we wsi Mołodycz w pow. jarosławskim w Galicyi“ (ст. 188—190) подає Юстина С. кілька уваг про писанки, але не нових, не підозріваючи очевидно, що про писанки є окрема, досить широка література.

У замітці „Nazwy topograficzne“ (ст. 190—192) подає Стефан Ц. топографічні назви з катастральних мап повітового суду в Дуклі (пов. Кросно), до якого належить 17 польських і 13-русських сіл. Для нас мають ті назви (в руських сіл) дуже проблематичну вартість, бо вони або спольщені, або поперекручувані, прим. Od obszarnej wody, Położenie dworskie, Studenny Werch (нам. студений), Szłob (нам. жолоб), Krzemionka, Dział, Szczop (нам. щовб), Przykra góra і т. д.

З інших статей дуже інтересна „Szopka krakowska“ С. Чаї. Автор мав 14 текстів, записаних у різних селах на правім березі Висли, недалеко від Кракова. Всі ті тексти зібрав він разом, упорядкував і видав дуже гарно немов у доповненні праці д-ра С. Естрайхера, що вийшла в 1904 р. п. н. „Szopka krakowska, napisał dr. Jan Krupski“ як окрема книжечка „Biblioteki krakowskiej“. Розумієть ся, що тексти тих „шопок“ рижнять ся від східно-галицьких. Особливо впадає в очи, що Русини або зовсім не виступають у деяких текстах, або коли й виступають, то се лиш дуже слабі ремінісценції чогось дуже далекого й невідомого, а в східно-галицьких польських варіантах се буває як раз навпаки, а є навіть тексти утраквістичні, на половину польські, на половину руські. З усіх тих краківських шопок належить зазначити ось що: „Шопка“ в Борку Фаленцкім (будинок) має на собі три вежі, подібні до веж на руських церквах. У текстах приходять окремі особи, що нагадують Русинів, ось які: Козак і козачка (Бугай, Гай, Гдуф), сам козак (Величка, III), Русин (Радзішуйф). Вони співають одначе по

польськи. В Бугаю приходить одна пісня (на жаль не скінчена, має тільки одну стрічку), що нагадує руську пісню:

Pojadę ja na Dunaju, na dudzie zachraju...

Та про неї не можна нічого більше сказати задля її уривковості. В Радзішові приходить натомість ціла одна коломийка, що виглядає так:

Pane brate nawarych budemo sia byty,

Ne hody ty tamka, hde ja miau diwońku lubyty.

Поправлена повинна вона виглядати так:

Пане брате, товаришу, будемо ся бити,

Та не ходи, де я ходжу дівчину любити —

як се й потверджують записи коломийок. На тім і кінчить ся усе руське в краківських „шонках“. Належить іще додати, що до текстів „шонки“ додано кілька текстів народніх колядок, між якими є й такі, що нагадують наші.

З ліпших статей загального змісту зазначу тут іще отсі: „Próba wyjaśnienia początku jednej z zapomnianych gier dziecięcych“ Е. Лопацинського; „Liczby 3 i 9 w nutach, wyobrażeniach, mistycznych praktykach i w zwyczajach ludowych“ І. Сьвентка; коротенькі, але цікаві змістом іще статейки: „Kapliczki i krzyże przydrożne na Spżu“ Ф. Таронього, де автор звертає увагу на потребу описуваня сих нерас дуже інтересних народних памяток, розумієть ся в ілюстраціями, та І. Садовського „Mюска w powieście wadowickim“, річ, на яку в нас етнографи мало звертають уваги, як загалом на всі народні занятя, хоч такі річи мають велику вагу для етнології.

Статя М. Яніка „Ludność polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki różnosnej“ була би цікава і цінна, коли б була оперта на матеріялах; у теперішнім виді вона виглядає більше на агадки автора з побуту в Америці, подані майже в белетристичній формі, а через те трудно вважати її науковою. Зовсім ненаукова статя Г. Смульского: „Ślady słowiańskie na ziemiach dawnej Recyi i Windelicyi“. Я не знаю авторового фаху, але його фільольогічні виводи зовсім не переконують мене і здаєть ся й иньших людей. Віп збирає головно топографічні назви зложені з „lech, lych, lach“ (Lech, Rothlech, Lechfeld, Rothlechthal, Lechbrück, Lechgain і т. д.) і доводить, що всі ті назви славянські і що первісна їх людність була славянська. Звідси лиш один крок до того, аби сказати, що тим Славянами були Поляки, Lechici, і швидше чи піанійше се певно хтось зробить. Автор наводить далі й иньші ще назви і деякі з них може й справедливі, але загалом не можна не уважати статі не схиленою.

В сім річнику подибумо ся ще зі статєю відомого всепольського

„історика“ Ф. Р. Гавронського п. н. „Geneza legendy o smoku w związku z istnieniem człowieka czwartorzędowej epoki“. Розуміть ся, хто такий смілий в історії, як автор, що не вважає на документи, або лиш на деякі, той у фольклорі мусить бути такий відважний, що не потребує вже ні в чим числити ся, навіть із льотікою. У сій статі застановляють ся автор, що то властиве за така потвора смок, з яким здибаємо ся дуже часто в казках (автор покликаєть ся головно на польське оповіданє про вавельського смока). Переконалий, що „wyobraźnia ludowa nie jest bynajmniej siłą oderwaną, działającą zupełnie samowolnie, przeciwnie, w podstawie tworzonych przez nią obrazów leży zawsze rzeczywistość“ та що „wszystko to, co nazywamy legendą, podaniem, zawierać musi cząstkę prawdy“, шукає за тою правдою, але чомусь тільки коло Вавеля, хоч смоки приходять у казках усіх європейських народів і доходить до висновку, що тим мітольоґічним смоком був — печерний медвідь (*ursus spelacus*), бо останки його найдено під Краковом у печері на Wzrosach і на Lepiankach. Шкода лише, що автор не вияснив, чому народ із медведя зробив смока, хоч би той медвідь виглядав инакше як нинішній, та чому народ представляє собі звичайно смока як потвору з родини плазунів, як великого змія, який деколи має й ноги, а крила все, та який звичайно має більше число голов (у казках приходять звичайно смоки з 3, 6, 9 і 12 головами, рідко з одною). Коли б ми зачали послугувати ся авторовою методою при казках і вважали, що в них усе „cząstka prawdy“, то мусіли би повірити і в шапки-невидимки і в летючі коні і в співуче дерево і в рибу, що землю держить на собі і в семимилеві чоботи і Переверни-Гору, Вирви-Дуба і в багато-багато річій, в які нині ніхто не вірить, навіть ті, що оповідають про те, та в які не знати, чи й вірено коли. Очевидно, в кожній казці є „cząstka prawdy“, але не там, де її шукає д. Гавронський.

На кінци належить зазначити, що статі С. Добжицького: „Ludowość w Sobótce Kochanowskiego“ та З. Гарґаса: „W sprawie badań nad sprawnością ekonomiczną szczerów ludowych“ дуже слабо звязані з етнографією так, що надруковані в иньших фахових журналах більше підходили би до їх програми, ніж у „Ludzie“. В. Г.

Мадярьські „Szazadok“ принесли нам в сьому році тільки одну розвідку, що догикає нашої історії — се М. Вертнера „Угорські воєнні походи в XIV ст.“ (ст. 420—451); та про неї говоритиму окремо. В бібліографії, взагалі скупенькій (за цілий рік у 10-ти випусках, не обговорено навіть 80 книжок) не стрічаємось уже чомусь із нашими виданнями, що доси звичайно бувало.

Történelmi Tar. Сей рік приносить мало інтересного для нас; до української історії безпосередно не належить майже нічого, в иньших

знайдемо деякі дрібниці — отсі матеріяли: Нові матеріяли до визначення комітатових урядників за Арпадів, які подав др. Вертнер (I—II), як додаток до давнішої аналогічної своєї праці (Tört. Tárg, 1897—8); з руських комітатів (маємо тут відомости про Берез (№ 10), Боршову (16), Шариш (47), Спаш (56), Угочу (63), Уг (64), Землин (73). Др. Мадярі подав кілька листів до біографії Яноша Кемейня (IV); пятий з них замітний хіба тим, що писаний 2 лютого 1757 у Стрию (підчас походу з кн. Юрієм II Раковці на Польщу), а шостий — фрагмент реляції молдавського господаря Стефана про воєнні і політичні події 1657 р., писаної 12 червня, в якій стрічаємо при згадці про поміч Хмельницького Раковцію такий висказ (перекладаю з мадярської мови): „Пан Данило, чоловік козацького гетьмана (звісний мабуть під Данило), сказав те, що цілком не треба вірити тому, буцім-то гетьман писав: як що Шведи не получать ся з Москалями, то не можна думати про добрий наслідок сеї справи; в тому його милість (Раковці?) за багато збрехав (hazudott), бо й не пророк він, щоб знати усе; йому не треба вірити як евангеликови. Оце для ліпшої віродостойности посилаємо в. м. разом із нашим листом також лист гетьмана й Виговського.“ (ст. 473). Поміж дрібними матеріялами зазначити хіба треба лист Августа Шлєцера (Schlözer) до Максима Гелля з р. 1772, чи там відповідь на лист Гелля, в якій мова про видання першої руської літописи та подані деякі історичні замітки (I).

C. T.

Archiv für slavische Philologie 1905 р. (т. XXVII) подав кілька статей, важних і для української фільології, куди належать передівсім статі проф. А. Лєскина — Noch einmal ъ und ь in den altkirchenslavischen Denkmälern. I. Das Sava-Evangelium. II. Das Euchologium Sinaiticum (I, 1—40); Die Vokale ъ, ь in den Codices Zographensis und Marianus (III, 321—349) і Die vocale ъ und ь im Codex Suprasliensis (IV, 481—512). Той самий автор подає причинок „Zur Glagolitischen Schrift (II, 161—168), де, опираючи ся на виводах проф. Ягіча та на грецькій фонетиці IX в., пояснює появу глаголицьких співзвуків спільних з грецькими і переходить далше до обясненя глаголицьких знаків для спеціально славянських звуків — шипячих і самозвучних. В останнім випадку автор звертає особливу увагу на знаки для є, ю, ѣ, я (ѣ), і носові, причім вказує на значіне діакритичного значка, уживаного в старославянських текстах для означуваня змягченя самозвука дальшим звуком. — В 1-ім випуску находимо ще цікаву статью проф. Н. Дурново — Die grossrussische Dialectologie in den letzten fünf Jahren (1897—1901), передану в редакцію Archiv-а ще 1901 р., але надруковану аж в тім році (91—125). — В 2-ім випуску звертає нашу увагу статья проф. В. Гартгаузена — Eine altrussische Schrift

(168--172), в якій автор розбирає звітку ібн-Надіма („Ibn-abi-Jakub-el-Nedims Nachricht von der Schrift der Russen im X Jh. u. Chr.“ — *Mém. de l'acad. Impér. des sciences de S. Pétersbg VI. S. Sciences polit. t. 3. S. Ptb. 1836. S. 513*). Відкинувши здогад Френа, ніби подане ним письмо було взяте Русю від Синайців, автор (на підставі дослідів про карбове письмо) ставить гіпотезу, що й ся напись належить до типу карбів. Відповідна для сеї гіпотези реконструкція написи, піддержує дійсно його здогади, на що вказує в кінцевій замітці й сам редактор. З. Кузеля подав до сеї статі на 320 ст. бібліографічне доповнене. Запримітимо від себе, що bliшні досліди над карбівницями наших карбівників, які зустрічаємо декуди по глухих закутинах між нашим селянством — дали би мабуть також важні причинки до розв'язки сеї староруської тайнописи. L. K. Goetz (Bonn) розсліджує „Die Echtheit der Mönchreden des Kyrill von Turov“ (181—195) і приходить до висновку, що „Послание нѣкоого старца къ богоблаженному Василию архимандриту о скимѣ“, яке Горский (Прибавленія къ твор. св. отцевъ, Каз. 1851, ст. 346--57) признає Кирилови Туровському, може бути його твором; за те поученне, видане Невоструевим в чудовського пері. зборника XV в. (Древнерусскія поученія и посланія объ иноческой жизни, Харк. 1862, ст. 12 сл.), порівнане з виданими проповідями Кирила Тур. (Калайдович — Памятники росе. слов. XII в. 102 сл.), доказує, що Невоструев не мав підстави, аби признавати його Кир. Туровському; міг тільки сказати: „поученіе сіє, очевидно, русское и относится къ древнему періоду“. З поміж других статей звертаємо ще увагу на А. Соболевского *Einige Hypothesen über die Sprache der Skythen und Sarmaten* (240—4), де автор займаєть ся етимольогією ріжних назв старої Руси у Геродота, равенського Космографа і Константина Багрянородного. — Проф. Е. Калужняцкий подав, кромі „*Polnische Glossen aus dem Anfang des XV Jh.*“ (ркл. № 248 в перемиськім міськім архіві) дві цікаві для галицьких етнографів статі: „*Die Zeitrechnung und die Monatsnamen der Huzulen*“ і „*Die Sonwendlieder der westgalizischen Kleinrussen*“ (269—278). Підставою для 1-ої статі служить передівсім спостереження самого автора, дальше досить богата література в тім напрямі: праці Кайндля, матеріали Козарищука й Шухевича. Автор звертає передівсім увагу на числене Гудулів по групам съвят — зимових, весняних, літніх та осінних, дальше на те, що рік у Гудулів має всего 363 днів (11 місяців по 30 днів, а 12-ий „марот“ 33) і розпочинаєть ся цвітнем — березнем; ва ним ідуть травень — май, гнилень (зелень) — червець, бидзаєнь, білень (копень) — серпень, жоўтєнь — вересень, падолист — паздерник, грудень — листопад, просянець — грудень, січень перший, січень другий (лютий)

і марот. В 2-ій статі автор подає 9 купальних пісень — собіток із Райського і Телесниці Санної (ліського пов.). В тім самім випуску (279—299) появил ся огляд проф. М. Грушевського „Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft“. — Зі статей 3-го вип. звертають на себе увагу дві публ. славіста П. А. Лаврова „Die neuesten Forschungen über den slavischen Klemens“ (головно про праці проф. В. Вондрака — Studie z oboru církevněslovanského písemnictví, Pr. 1903) і „Zwei Lobreden, vielleicht von Klemens geschrieben“ (350—372), 373—384). В 2-ій статі проф. Лавров подає з Мигановичевої четв'ї-їної XVI в. (Ш- I. 22) „Похвала въ Днь ст҃го павла апла: Яце кто дшоу павла великаго рли дховный прозокеть“ і „Мѣцла Никола ѿ. Дн сло^а похвално стхъ възмъздныкъ: Кроугвоѣньмъ те^а-иниємъ, обхужаѣ токь слнчныи свѣтлостию озаряеть всего мира“. Похвал ап. Павлови перерібки містить бесіди Івана Златоуста (Migne-Patr. s. g. L, ст. 473—478), між тим для другого слова нема грецького оригінала. Проф. Ягіч в статі „Meine Zusätze zum Studium der Werke des slavischen Klemens“ (384—412) не згоджуєть ся з выводами Лаврова і Вондрака що до авторства Климента в методівській і кирилівській легенді та в похвалах для славянських апостолів, бо й обі легенди і похвали для Кирила і Методія містять в собі багато риторичного бомбасту і невірних даних, чим саме ріжнить ся від простого стилю їх найближшого ученика Климента Словенського. Так само не згоджуєть ся проф. Ягіч із выводами Вондрака, ніби в похвалі одному мученикови Климент опирав ся на існовідній формулі фрейзінгенських фрагментів. В тім самім зошиті подибуємо ще рецензію проф. Ягіча на працю А. С. Петрушевича „O pierwszym zawiązku familii u aryjskich narodów w szczególności u Słowian na podstawie lingwistycznych badań. Lw. 1903, (461—463). — В 4-ім зошиті надрукована статя проф. І. Верхратського — Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko. B. Zwei Volkserzählungen (казки типу а) про мудрих і дурних людей, і б) запис дитини підземному царю), C. Verzeichnis einiger Lokalausdrucke (513—526). Ся статя служить доповненем давчійшої праці автора (Archiv XXV, 407—424), в якій подано поетичні й флекційні прикмети сього говору. До казок Верхратського додана казка „Der kluge Knabe. Ein kroatisches Märchen aus dem Kreis „Die kluge Dirne“ von V. Jagić und G. Polivka“ (611—629). I. C.

Часописи обговорені в сїм томі:

Кіевская Старина.

Університетскія извѣстія (кіївські).

Записки императорскаго харьковскаго университета.

Труды Кіевской Духовной Академіи.

Кієвскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Волынскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Подольскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Черниговскія Епархіальныя Извѣстія.
 Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Курскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Таврическія Епархіальныя Вѣдомости.
 Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ.
 Минскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Литовскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости.
 Вѣстникъ Европы.
 Русская Мысль.
 Русское Богатство.
 Міръ Божій.
 Русскій Вѣстникъ.
 Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія.
 Варшавскія Университетскія Извѣстія.
 Ученыя Записки Юрьевскаго Университета.
 Ученыя Записки Казанскаго Университета.
 Чтенія въ Обществѣ Истории и Древностей Россійскихъ.
 Историческій Вѣстникъ.
 Русская Старина.
 Русскій Архивъ.
 Христіанское Чтеніе.
 Богословскій Вѣстникъ.
 Православный Собесѣдникъ.
 Странникъ.
 Извѣстія отдѣленія рус. языка и слов. импер. академіи наукъ.
 Русскій филологическій вѣстникъ.
 Живая Старина.
 Этнографическое Обозрѣніе.
 Biblioteka Warszawska.
 Kruytka.
 Przewodnik naukowy i literacki.
 Przegląd polski.
 Przegląd powszechny.
 Kwartalnik historyczny.
 Przegląd prawa i administracyi.
 Windomości numizmatyczno-archeologiczne,
 Przegląd historyczny.
 Lud.
 Szazadok.
 Történelmi Tar.
 Archiv für slavische Philologie.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

Władysław Przybysławski — Repertoryum zabytków przedhistorycznych Galicyi wschodniej, Льв., 1906, стор. 77+V, з 7 табл.

Вже від довшого часу відчували дослідники з обсягу передісторичної археології великий брак провідника, котрий би подав спроможність обняти цілість досп зробленого на сім поли в Галичині й звільняв би від довгих пошукувань в бібліотеках. Та власне праця, хоч не зовсім відповідає тій потребі, причиняєсь вчасти однакож дуже до улєкшеня дослідів. Зібрані в ній місцевости з слідами передісторичної культури з шістнайцятьох повітів східної Галичини.

З пов. богородчанського одна лише місцевість; з борщівського 37; бучацького 7; чортківського 10; городенського 26; гусятинського 23; коломийського 5; косівського одна; надвірнянського 2; печеніжинського 2; підгаєцького 5; скалатського 13; снітинського 4; товмацького 13; теребовельського 14; валіщицького 24. Разом 187 місцевостей, однакож число се не обіймає всіх доси звісних в тих повітах. Досить богата література зісталась ще невихіснувана д. Пшибиславским і взагалі в цілій праці автора видний брак в наведеню найнозійших праць, котрі в дечім значно змінили погляди давнійших дослідників. І так:

В монографії пов. теребовельського напр.¹⁾ подає А. Байгер досить багато звісток про місцевости з слідами передісторичної культури, а однакож д. Пшибиславский не подав її, і в цілій праці не згадав і словом

---

¹⁾ Al. Bayger, Powiat trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny. Lwów 1899.

сеї книжки, хоч здасть ся й в неї подає виміри каменя в селі Завдристи пов. теребовельського (с. 51). Виміри сї подані не зовсім вірно в праці д. Байгера, а за нею також і у д. Шибибиславського, в чім мав я нагоду переконатись, будучи умисно для дослідів на місци. Не знає також ш. автор, що на сїм камені вирізблені якісь загадкові знаки, дуже добре заховані.

При сїм таки повіті (теребовел.) не подані ще такі місцевости: Іванівка з могилою незвісного походження; Янів з валами, могилою і городищем; Різдвиши з римським гробом; Слобідка янівська, де знайдено красно оброблений топір кременний; Вербовець з загадковими могилами і Залаве з самітною посеред поля-могилою. До літератури пам'яток в с. Беремянах і в с. Монастирку над Серетом не подає ш. автор статі А. Кіркора, друкованої в *Kłos-ach*¹⁾, а цікавої задля поглядів того вченого.

Між наведеною автором літературою села Городниці Медоборської над Збручом знаходить ся статя К. Шайнохи п. з. „*Starożytna sfinga*“, котра, о скільки я міг перевірити по варшавськім виданю творів К. Шайнохи з р. 1876, не має ніякої звязи з Святovidом, про якого говорить ся в сїм місци. Похибка ся, здасть ся, має причину в хибнім наведеню з причини, що статя та надрукована побіч розвідки п. з. „*Świętowit*“, котру власне найправдоподібніше мав намір автор подати.

При кінци додає автор справозданя з розкопок поза межами пятого консерваторського округу з Роввадова над Сяном і з Дубна на Волини, котрих здобутки дістались музеєви ім. Любомірських у Львові.

При всїй неповноті реперторія дає користну вкладку в археологічну літературу й може послужити до будучого видаця археологічної карти східньої Галичини, котрої брак відчуває ся дуже в наукових дослідях місцевостей о передісторичній культурі. Очікувати лише потреба дальшого і трошки докладнішого оброблення сього рода решти повітів Галичини.

Вогдан Януш.

Hippolyt Deléhaye S. J. — *Les légendes hagiographiques*, вид. 2, Брукселя, 1906, стор. 260.

Отся книжочка, що протягом двох років вийшла вже другим виданем, здобула собі поважне місце в літературі і справді варта своєї високої репутації. Автор її, саїт і визначний член колегії Боляндистів у Брукселі, що видає знані монументальні „*Acta Sanctorum Bollandiana*“ і обік сього двомісячник „*Analecta Bollandiana*“, знаний і по

¹⁾ А. Н. Kirkor, *Zabytki bałwochwalne w Galicyi* (з 3 рис.) Варшава 1879, Нг. 722 і 724.

за тим спеціальним кругом як учений; деякі його праці (прим. про тзв. Епістолію про неділю чи то Лист небесний) друкувала бруксельська Академія наук. Що особливо вражає в працях Делегая й інших Боляндистів, се їх спокійний, об'єктивний тон і критична безстрашність при трактуванню всяких „дразливих“ питань; ані сліду того „клерикального“ тону і „клерикальної“ логіки, що стали ся характерною прикметою клерикальних публіцистів і навіть учених по різних краях (згадаймо хочби пам'ятного „Лютера“ великого домініканського вченого Деніфле!). Ін. Делегай промовляє скрізь спокійно і ясно, стережить ся всяких наперед повзятих думок і концепцій, не полемізує, а демонструє факти і сим робить далеко більше та тривкіше вражінє, ніж усякою полемікою. Його книжка, се плід довголітніх студій над легендами про сьвятих, пильного і уважного вчитаня в тисячі тих пам'яток, що полишило нам середньовікове письменство на різних мовах. Автор панує так само над доменою західніх, як і над доменою східніх, сирийсько-грецьких легенд і над сучасною літературою про них, от тим то його характеристики роблять вражінє повної певности і вірности.

Само собою напрошуєть ся порівнанє студії Делегая в иньшю книжкою на ту саму тему, а власне з виданою ще 1843 р. книжкою Альфреда Морі (A. Maury, Essai sur les légendes pieuses du moyen-age); се порівнанє може найкраще схарактеризувати величезний поступ у ровуміню та трактуванню того делікатного предмету, яким являють ся легенди. Морі, один із репрезентантів школи свого часу, раціоналіст і скептик, приступає до студіюваня середньовікових легенд в наперед повзятою ідеєю, так сказати, з ключем, що має відікнути йому всі секрети. Ся ідея, на свій час дуже цінна і плідна, зводила ся до того, що всі тисячі середньовікових легенд що до своєї концепції -- варіанти і фантастичні ампліфікації мотивів євангельських, що кождий сьвятий і кожда сьвята по інтенції авторів їх житій мусять тими чи иньшими рисами бути подібні до Ісуса, Матері божої чи когось иньшого з євангельських героїв або хоч би когось із персонажів старозавітних книг. І на масі прикладів, а властиво чудес та поодиноких маркантних фактів повириваних із житій Морі пішов демонструвати свою тезу, не вдаючи ся в розбори тих житій як цілости кождого для себе. Хоч і яка щаслива була ся ідея, хоч як багато причинила ся до зросту тзв. порівняної методи в трактуванню літературно-історичних появ (тут вона й доси не стратила свого значіня), то все таки з тіснійшого, історичного погляду против такого трактуваня річи можна було мати дуже важні сумніви. З представленя Морі виходило (і се була тоді загально прийята думка раціоналістичної школи), що всі сьвяті легенди загалом -- витвори чистої фантазії і про якусь їх історичну вартість нема що й говорити.

Доказом були власне „чудеса“, без яких порядна легенда не може обійти ся як чоловік без насущного хліба, а ті чудеса супроти раціоналістичного канону, виставленого на самім чолі розвідки Морі від разу мусіли бути признані як витвори фантазії, і то тенденційної фантазії.

Делегей у своїй книжці ніде не полемізує з Морі, навіть не згадує про нього, але від разу ставить річ зовсім на иньшій ґрунті. Для нього гагіографічні легенди не більше й не менше, як історичні документи і він з усім спокоєм і безпристрасністю історика прикладає до них ту мірку, яку мусить прикладати історик до всякого иньшого документу. Він від разу бачить, що се документи окремого роду, що історичної правди в них мало,—а ва те багато видумок, але се ще не значить, щоб вони не мали ніякої вартости для історії цивілізації. Він аналізує їх старанно, виказує і групує їх складові часті, розділює їх на окремі громади не однакової вартости. Маємо житія святих оперті на чистих непорозуміннях. Із свв. Кира Александрійського зробила ся в Римі свв. Пассера, якій і доси присвячена одна церковця (ст. 55). Не порозумівши грецького слова *amphibalus* (лук) один гагіограф зробив із нього свв. Амфібала (90). З римського придорожного каменя, на яким була зазначена 83 миля, побожна легенда зробила памятку 83 мучеників-воjakів (93). З напису на нагробнім камені, де загерло ся імя покійниці, а лишили ся лише прикметники *digna et merita*, повстала свв. Емеріта (95). Напис на фундаменті публичної лазні в Браполі в Малій Азії, де оповідає історію подорожі фундатора тої лазні до Риму і його поворот до Браполя, дав привід до повстаня детальної і зовсім фантастичної легенди про свв. Аверкія, фантастичної о стілько, що оповідане про поганського жерця з невеличкими змінами перенесено на святого (96). П. Делегей подає досить довгий реєстр подібних історій, уважаючи їх повстанням неминучим явищем при тій методі і тенденції, якої держали ся старинні гагіографи, що в першій мірі чули себе не істориками, а проповідниками. Їх характеристики шабльононі: коли святий, то вже в лоні матери усьвячений, а коли невірний, то вже в повнім значіню „тиран“, *impiissimus*. Коли про якогось святого не відомо нічого крім імени, то компілюють його житіє з иньших житій, вплітають у нього мотиви взяті з уст народних, зі старих книг. Льокальні культ, конкуренція ріжних відпустових місць, появи реліквій—се могутні чинники зросту легенд, і автор реєструє се все з повним спокоєм, як неминучу історичну появу, викликану духом часу і живою побожністю мас пародніх. Та для критика і історика являєть ся властиве поле аж там, де він по документам (себто по варіянтам одної легенди) з ріжних сторін і ріжних віків може слідити розвій тої легенди, її первісну форму, а в разі можливости історичне ядро і пізнійші наверхтованя, парости, копії та пере-

рїбки. Для прикладу автор подає розбір одної такої легенди про св. Прокопія Кесарійського, починаючи від простого і близького до фактів оповіданя Евзебія і кінчаючи відгуками сеї легенди в житїях свв. Вфїзія та Івана Александрійського.

Та найцікавіша в книжцї І. Делегая VI глава, де розібрано детально твердження і вдобутки новочасних учених що до тав. пережитків старинних поганських культів у христїянствї. Не можна сказати, щоб автор вичерпав сю скомпльовану тему, та принципїально треба признати йому рацію. Христїянство переймало з поганської старовини поодинокі образи, уяви, ідеї, з якими зжив ся народ, так як приймало язык і злученї в ним образи; але культу поганського не приймало ніколи, що найбільше—в разї острої конкуренції силкувало ся своїм культом побороти поганський. Що на героях христїянської легенди в часом начіпляли ся погляди, оповіданя і віруваня, які колись належали до героїв або богів поганського свїта (прим. на свв. Козму і Даміана мітичні риси грецьких Діоскурів, на свв. Николая мітичні легенди про Посейдона і т. и.), се вплив тої самої літературної еволюції гаїографії, яку схарактеризував автор уперед і яка дала церкві прим. у відомій повісти про Варлаама і Йосафа подобизну індійського Будди. Побожна цікавість вірних любила ся тими образами, церков толерувала їх, але церковний культ ішов своєю окремою дорогою. І. Делягей розбирає деякі праці Узенера й иньших новїйших учених, що силкували ся в легендах про св. Целагію бачити пережитки культу Венери або в легенді про св. Лукіяна пережиток культу Діонїза, і виказує наглядно, що коли можна тут і в масї иньших випадків говорити про запозичку легендарних мотивів, то про перейманє поганського культу христїянською церквою не може бути ані мови.

Одну увагу можна би зробити І. Делегаю: ігнорованє христїянських ересей і їх великої ролї при твореню легенд, особливо в старїй орієнтальній церкві. Маса звісток про творене серед старих ігностичних сект апокріфічних евангелїй, діянь апостольських та апокаліпе велить нам догадувати ся, що й пізнїйші секти, прим. маїхей, не покидали сеї роботи і що як апокріфічні оповіданя на тлі евангельської та апостольської історії були з еретицького свїтогляду перероблювані, очищувані та вкорочувані до тої міри, щоб могли бути дані до рук правовірним христїянам, так само було й з легендами про святих, при чім варто зазначити, що до наших часів дійшли деякі легенди з виразними знаками їх первісної еретицької тенденції і навіть маємо виразні свідочтва про перероблюванє таких легенд у католицькім дусї. *І. Фрашко.*

Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder gesammelt von L. A. v. Arnim und Clemens Brentano. Drei Teile in einem Bande. Hundertjahrs-Jubelausgabe herausgegeben von Eduard Grisebach, Липск, 1906.

Скавати по правді, ми надіяли ся дещо більше від сього виданя, ніж воно дає. Збірка Арніма і Brentano занадто відома, занадто популярна в Німеччині і по за її границями як перша проба збірного виданя німецьких людових пісень, щоб треба про неї говорити ширше. Інша річ — критичне видане з науковим, порівняним апаратом, що дозволив би роздивити ся в цілій масі подібних пізнійших видань і в масі публікацій німецької пісенної творчости. Таке видане було би справді пожадане і ми, знаючи імя Едварда Грізебаха як визначного письменника і фольклориста, надіяли ся від нього власне такого виданя. На жаль, Е. Грізебах, що вмер з початком сього року ще перед виходом сеї книжки, не дав того, що можна було надіяти ся від нього. Він обмежив ся на переддрукованю тексту, не подаючи навіть жерел там, де їх не подали перші видавці, від себе ж додав лише передмову (стор. I—XXI), в якій оповів історію першої появи сеї збірки.

Першим імпульсом до збираня нар. пісень була, як відомо, книжка англійського настора Томаса Персі, видана в лютім 1765 р. в трьох томах у Лондоні п. з. *Reliques of Ancient English Poetry, consisting of Old Heroic Ballads, Songs and other pieces of our earlier poets (chiefly of the Lyric Kind) together with some few of later date*. Персі вмер 1811 р. ірландським єпископом у Дроморі, доживши до четвертого виданя своєї збірки, яка зробила велике вражінє не лише в Англії, але також у Німеччині. Виписками в листів сучасних німецьких учених та письменників Е. Грізебах ілюструє се вражінє, констатує вплив збірки на Гердера, Гете і Біртера і оповідає коротко про перші, ділетантські збірки Ніколяї та Гердера, поки два молоді романтики Арнім і Brentano не видали з кінцем 1805, але з датою 1806 р. перший том отсеї збірки. Варто зазначити, що дехто з видних письменників старшої генерації, як ось відомий перекладач Гомера та інших клясиків, Йоган Генріх Фос, накинув ся на нову збірку з завзятою лайкою, називаючи її „*zusammengeschaufelter Wust*“, закидаючи текстови „*mutwillige Verfälschungen*“ і навіть підроблені фальсіфікати і кінчачи досадними словами, що в остатніх (2 і 3) томах збірки „*wird ein heilloser Mischmasch von allerlei buzigem, truzigem, schmuzigem und nichtsnuzigem Gassenhauern samt einigen abgestandenen Kirchenhauern uns vorge-schüttet*“. Справді, не легко зрозуміти сердитість старого Фоса, хоча з другого боку правда була в тім, що в збірці Арніма і Brentano до дійсних народніх пісень домішано масу передруків із старих летючих листків і навіть із нових поетів, в тім числі навіть таких бездарних, як

Іффефель. Та не вважаючи на се книжка мала успіх і була незлічені рази передруковувана, і отсе нове, дешеве виданє (2 кор. за оправлений том) певно придбає їй тисячі нових прихильників. Наукового ж оброблення треба ще почекати.

І. Ф.

М. И. Сперанскій — Переводные сборники изречений въ славяно-русской письменности. Исслѣдованія и тексты. (Чтенія въ Имп. Обществѣ Исторіи и Древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ, 1901, кн. IV, стор. VI+154+48; 1905, кн. I, стор. 157—450; кн. II, стор. 451—577+49—245).

Ся величезна монографія — се нарешті фундаментальна праця про ту частину староруського і старославянського письменства, що відома під назвою фльорілегіїв і якої найвиднішою і найпопулярнішою появою була староруська „Пчела“ різних редакцій. Проф. Сперанскій присвятив тим збіркам апофтеїм і речень мало що не двадцять літ праці і дав нам книгу, що справді може принести честь російській науці. Автор перевів свою працю строго методично, слідить початок і розвій кожної окремої пам'ятки, її первісну форму і пізніші розгалуженя на різні редакції і не зупиняючи ся на староруських та старих славянських (сербських та болгарських) текстах, скрізь доходить до первісних, грецьких жерел і з великим друкованим та рукописним апаратом усталює звязки та взаємини там, де доси переважно видко було хаос або каприз різних невідомих редакторів, або копістів. Він не жалує праці, багато труду присвячує дуже детальному порівнанню текстів слово за словом і реченє за реченєм, бере до помочи язикові та історично-літературні досліді, щоб дійти до як найдокладніших і найпевніших висновків. При кождім новім тексті він докладно розбирає всю присвячену йому доси літературу на всіх приступних язиках і критично зводячи в купу та контролюючи здобуті нею висновки доповнює їх новими матеріялами та увагами. Ще раз показуєть ся і на сьому полі вага славянських рукописних перекладів із грецького, які в многім доповняють наші відомости про самі грецькі тексти. Досліді проф. Сперанского подають також цінні причинки до історії сербської, болгарської та старої української літератури і через те його книга повинна стати ся настільною книгою кожного славіста.

У вступнім розділі подає автор дефініцію апофтеїм, ілюструючи їх визначенєм ріжниці між ними і приповідками (приповідки народні, коротші, плястичніші, апофтеїми довші, книжні, більш абстрактні, звичайно виривки з писань або промов якихось славних мужів і передають ся на письмі). Автор вказує їх початок у старій Греції в четвертім століттю до Хр., вказує на грецьку школу, що плодила той рід пись-

менства, що з разу служив для цілий філософічного навчання, та в часом, особливо перейшовши на римський ґрунт, вібрав у себе афоризми юридичного, політичного та етичного змісту, в тій розширеній формі був унасліджений християнством і розвіс ся в величезні антології, впорядковані ріжними методами, де виписки зі старих клясичних та геленістичних письменників чергували ся з виписками із сьв. письма та отців церкви. Найважнійші з тих антологій, се „Сьвяті паралелі“ Івана Дамаскина, „Сьвяті главизни“ Максима і „Пчола“ якогось монаха Антонія. Перша з тих антологій містила з разу лише церковні тексти, та з часом була розширена доданем клясичних афоризмів; дві дальші, залежні від неї і роблені по части на її подобу, були від разу мішані, християнсько-клясичні.

„Сьвяті паралелі“ Дамаскина хоч були перекладені на церковно-славянську мову, але не здобули собі тут популярности. До нас дійшла усього одна їх копія, тай то неповна. Проф. Сперанский опублікував просторі витяги з неї і доказав детальною аналівою змісту й язика, що переклад був доконаний у Болгарії десь у XIII в. Головна частина праці (розділи III, IV, V і VI) займаєть ся „Пчелою“, а власне найширше оброблений розд. III (стор. 155—329) займаєть ся найстаршою Пчелою, що в XII чи XIII в. була з грецького перекладена „на Руси, скорше всего на югѣ ея, гдѣ былъ и культурный центръ болше близкій Византии“ і то безпосередно на старо-руську мову, тодішню літературну мову Руси (стор. 329). Цікавий для нас невеликий екскурс автора (стор. 305—314) на питанє про відносини „Пчелы“ до „Моленія“ Данила Заточника. Доси висловлювано в російській науці здогад, що Данило черпав із „Пчелы“. Проф. Сперанский усталивши дату першої редакції Пчели на XIII, а другу на XIV вік констатує, що з першою редакцією Моленіє не має майже нічого спільного, а ті 5 афоризмів, що виявляють деяку спільність, узяті Данилом запевно не з „Пчелы“, а з письма сьвятого або з Геннадієвого „Стословця“, що містив ся вже в Сборнику Святослава. Більше схожого бачимо між Моленієм і пізнійшою, тзв. другою редакцією „Пчелы“, але тут очевидно, що ся друга редакція черпала із „Моленія“, а не навпаки. Значить, дослід над перекладами „Пчелы“ не дає нам ніякої вказівки на час повстаня і склад „Моленія“.

Як доповнена до сеї розвідки про стару руську „Пчелу“ подано в розд. IV огляд сербських уривків „Пчелы“, які „оказують ся всі частинами скороченої перерібки руської Пчели“. Інтереснійший у розд. V огляд болгарської „Пчелы“, якої філіяцію проф. Сперанский віднайшов у однім сербським (Крушедольським) рукописі і в тім староболгарським рукописі, що містить переклад хроніки Малялі (тут властиво лише зміст,

титули розділів, а текст самої Пчели затратив ся). Проф. Сперанский показує, що ся Пчела пішла від окремої редакції грецького тексту і була зроблена незалежно від руської.

Особливо цікавий для нас розд. VI, де розібрано українсько-русський переклад Пчолы з 1599 р., dokonаний у Дермані. Сей переклад, що сильно був розширений на Україні в XVII і XVIII в., виявляє сліди болгаризмів у мові і проф. Сп. доходить до висновка, що його зроблено з грецького друкованого видання при участі якогось монаха-Болгарина, що пробував тоді в Дермані. При тій нагоді автор дає ширшу характеристику діяльності кн. Курбського в Білій Русі та кн. Острожського, що був патроном дерманського монастиря, і пробує схарактеризувати ролю, яку грав сей монастир у історії просвіти та письменства при кінці XVI і в початку XVII в.

Дальші розділи праці проф. Сперанского (VII—XI) присвячені дрібнішим збіркам духовних і світських афоризмів, а власне збіркам Менандра і Григорія Богослова, Ніла, Ісидія, Варнави та звязаним із ними безіменним фльорилетіям, вибіркам із Сираха і Соломона, збіркам Геннадія, Евагрія, Таласія та Івана Златоуста і нарешті італійській збірці *Fiori di virtù*, що в XV в. повстала у Венеції і тодіж була перекладена між иньшими також на сербську нар. мову, а з Сербії прийшла також на Русь під заголовком „Цвѣты дарованія“.

Можна-б посперечати ся з автором хіба за його історіософію в першій розділі його праці. Проф. Сперанский занадто, здасть ся, повірив католицьким і православним ученим (головно французькому академікови Гастопу Буассіє), представляючи історичний перехід від античного поганського світа до християнства як тихий, органічний зріст, мало що не як іділлю, в якій християнство майже від самого свого первопочину являєть ся як первородний син античного світа, як побідитель, що обіймає в спадку культурні надбаня античного поганства і убагородивши їх своїм духом передає їх грядущим поколінням. Власне старі фльорилетії на думку проф. Сперанского грали тут важну педагогічну ролю. Вони були витвором грецької школи, перейшовши на римський ґрунт збагатили ся плодами римського політичного та юридичного думання, знов переходячи на византийський ґрунт виеманципували ся від римських форм, але збагатили ся християнськими елементами і таким робом служили мостом, на якім грецька класична мудрість зливалася і братала ся з новою, християнською. Мені видасть ся, що старинні фльорилетії ніяк не можна вважати реперторіями та магазинами античної науки і культури, а власне навпаки, що се були виплоди упадку тої культури, немов розвінені колоски зібрані в ріжних нив багатого духового життя, повиривані з цілости, через що вони й не давали понятя про жадну

науку, а навпаки, були шкідливі раз тому, що привикаючи до тих вивіток пізнійші покоління швидше забували самих авторів і все старе письменство, а по друге тому, що даючи молодіжи до рук оті фльорілетії школа давала їй рівночасно шкідливу ілюзію, що се справді вся „книжная мудрість“, сим приучувала її до книжкового, словесного замість річового думаня, вбивала охоту і вмільсть до власної критики й досліду і клала основи тої авторитативної педагогії, де все опираєть ся на слова і на цитатах, із заборною власного суду і обсервації, якої відстрашливий образ представляє наука середніх віків. По новійшим досліддам перехід від поганства до християнства не був іділєю, а великою боротьбою, в якій зруйновано масу культурних здобутків античного світа, а християнство відіграло тут ролю не мирного спадкоємця, а власне головного, ідейного ворога, який переняв від побідженого античного світа тільки дещо з його культурного надбання. Певна річ, фльорілетії в інших краях, прим. на Русі, не були симптомом упадку наукового думаня і могли навіть дати імпульс до паростків нового розвою (прим. наш Данило Заточник), але первісні грецькі та старохристиянські твори сього рода не треба мірити пізнійшою мірою, а треба старати ся відповідно зрозуміти їх значіне для того часу, коли вони повставали. Вже прим. сам факт, що найстарший відомий нам християнський фльорілетій, „Святі Паралелі“ Ів. Дамаскина — заявляє себе виключно християнським, в виключенем усякої поганської мудрости, велить догадувати ся, що процес роввою йшов троха не такою дорогою, як се малює проф. Сперанский.

Ів. Ф.

С. П. Розановъ — Матеріали по исторіи русскихъ Пчелъ (Памятники древней письменности CLIV), 1904, стор. 128.

Отся невеличка розвідка, хоч писана незалежно від просторої монографії д. Сперанского; все-таки доповняє її деякими деталями. Як відомо, крім основних редакцій „Пчелы“ та інших фльорілетіїв старшої формації у нас було в обороті багато редакцій скорочених, перероблених. До таких належать власне ті рукописні збірки апофтегм, які обробив д. Розанов. Перша з них, з початку XVI в., має титул „Пчела а си словца избранна, ѿ старчества наказанья“, зложена з тексту староруської Пчели і дрібніших збірок Варнави, Менадра та Старчества, се-б то збірки правил монастирського житя, якій д. Розанов перший присвятив близьшу увагу (стор. 13—18), хоч і не чув себе в силі доходити до жерел сеї збірки та означити її редакції, полишаючи се будущому спеціальному досліддові. Далі він порівнює опубліковану ним Пчелу з сербськими збірками, в Моленієм Даниловим, в Менадром і Дерманською Пчелою, та обмеженість матеріялу не дозволяє йому дійти

до важніших позитивних результатів, а те, до чого він дійшов, у головному сходиться з результатами праці Сперанського. Друга збірка опублікована д. Розановим, має титул „Цветы сельные“ і визначається тим, що до звичайних складових частин Пчели редактор додав виписки із Стефаніта і Іхнілата. Нарешті третя стаття, се невеличкий вибір Изъ Пчелы словеса избранная, що має деяке значіння як проба самостійного угруповання старого матеріалу і також задля своєї мови. *Ів. Ф.*

Dr. Ludwik Boratyński — Kozacy i Watykan. Kartka z dziejów dyplomacyi kozackiej za Stefana Batorego (Przegląd polski 1906, kn. IV, жовтень, стор. 1—40).

З часів пановання Баторія, коли козащина вперше стала ширше зв'язана з своєю боротьби з Туреччиною і Татарами, маємо також вперше пляни введення її в загально-християнську лігу против „ворогів хреста“; такі пляни ставив Ольбрахт Лаский, Молдавець Івашко (див. с. 26 розвідки), а з одним таким пляном знакомих нас і автор розвідки. Він замітний поперед усього тим, що вийшов з рук Італіянина й то не високого дипломата, лиш звичайненького собі чоловіка, що змів як-так держати перо в руці.

Коли 1583—4 рр. перебував в Польщі-папський нунцій Больонето (се було в зв'язку з антитурецькими плянами курії), його секретар Гамбеті познакопився з якимсь козацьким „capitano“; з'єднав собі його дарунками й козак зачав перед ним відкривати своє серце. Описав йому в гарних красках лицарський побут козаків, їх війну в бісурманами, жалів, що король неохочий до сеї війни і вкінці заявив, що він готов з десятима тисячами козаків в 12 день пійти на Константинополь і пустити все з вогнем; тоді безперечно повстануть против Турків Сербі, Волохи, частина перекопських Татар, прийдуть з помічю донські козаки й Черкеси — й Турків не буде в Європі. Перед Гамбеті відкрила ся несподівана перспектива здобути широку славу і він забрався відразу до діла. До своєї „impresa“ втягнув Криштофа Дзержка, таксамо горячкоровного дипломата, котрий зрештою був добре обізнаний з Туреччиною, бо часто відбував посольства. Він підпер ентузіастично справу і виготовив навіть (6 марта 1585 р.) для Гамбеті спеціальний меморіал, в котрім вичислив всі привкмети козаків і їх славі побіди над Турками. З сим меморіалом поїхав Гамбеті до Венеції, на котру числив як на давнього ворога Турків, — але тут прийняли його змило, бо тоді був їм потрібний спокій. Тоді проєктодавець подав ся далі, до кардинала Сан Марчельо, та лише письменною дорогою, бо їхати до Риму не мав за що, але і в курії справа не пішла: Гамбеті навіть не дістав відповіді. Так вістала ся без висліду перша дипломатична проба Італіянина в козацькій

справі; лишила ся тільки кореспонденція і меморіали, що кидають дещо світла на козачину часів Баторія.

Вже тоді виводили імя козаків від швидкої кози; зрештою повстанне козацтва толкували татарськими нападами: мовляв, людність задля непокоїв тікала на острови. Тих місцевих козаків доповняють приходні в усяких націй, що приходять туди для боротьби з Татарами. Козаки живуть в рибальства, ловів і війни; вони добрі пушкарі, мають човни ріжного роду і величини і знають добре плисти по морі. Розрізняють ся ясно королівські козаки, котрих є 1500 під окремим гетьманом, і незалежні козаки, між котрими є 14—15 тисяч добрих вояків. З воєнних подвигів козаків згадує ся, що в службі молдавського господаря Івоні 600 козаків розбило 4000 Молдаван і положило трупом 10000 Турків; в війні Підкови 1800 козаків здобуло цілу Волощину; під Тегинею 7000 козаків збавило життя 5—6000 Турків (так в оповіданню козацького старшого, у Дзержка 10000 Турків; *fama crescit eundo!*).

Хто був сей козацький *capitano*, що потягнув Гамбеті до таких широких плянів? Автор силує ся доказати, що се був Іван Оришовський, звісний старший королівських козаків. Сього напевно доказати не можна. Доказом має бути се, що сей таємничий козак мав під своєю рукою 2000 козаків (с. 27) — цифра зближена до 1500 козаків, котрі мали бути в королівській службі: з сього висновок, що тим козацьким дипломатом був начальник королівського відділу — Оришовський. Але в тодішніх актів знаємо, що королівських козаків було не 2000, лише 500; чому-ж би Оришовський не знав чи не хотів виявити, кілька має козаків в своїм відділі? Іще друга річ збиває гіпотезу автора. Козак оповідає про напад на Тегиню так, якби був не лиш очевидцем, але й гетьманом, проводиром, жалує ся на короля, що покарав смертю 32 найліпших молодців та не дає козакам ходити на море; чи так говорив би старший королівського відділу, утвореного як раз на се, щоби козаків ужити до чого иньшого й не давати їх ходити в морські походи? Отже думка автора не така певна, якою він її вважає, й треба би її ставити обережнїше.

Розвідка опирає ся на римських актах. Як зачуваємо, акти нунціатур в часів Баторія будуть незабаром публіковані краківською академією наук. Коби справді так!

Ів. Крипякевич.

П. Жуковичъ — Историческія обстоятельства, предшествовавшія возобновленію патр. Теофаномъ западно-русской церковной іерархіи (Христіанское чтеніе, 1905, V—VI).

— Первый польскій сеймъ послѣ возстановленія

патр. Теофаномъ православної церковної ієрархін (там-же, XI—XII).

Статі ш. професора становлять продовження його давніших праць (Сеймовая боротьба православнаго дворянства съ уніей, 3 книжки).

Факт відновлення єрусалимським патріархом Теофаном західно-руської церковної єрархії і можливість сего факта автор пояснює збігом особливих обставин тодішнього історичного житя. На сі обставини зложили ся: по перше 30-літня війна, яка розгоріла ся тоді на західній границі Польщі і в яку так чи инакше було втягнене польське правительство, а по друге події в житю Запорожців, які стали ся між Деулинським примиренем Польщі з Москвою і відновленем єрархії. Як-раз тоді, коли козаки були невдоволені Растивицьким договором, який уложив 1619 р. „старший“ запорожців Петро Конашевич та иньші козаки з польськими комісарями, і бунтували ся, — розгоріла ся 30-літня війна. Цісарські послы робили заходи, аби спонукати Запорожців до участі в сій війні, але се їм не вдало ся. За те ввербовано т. зв. лісовчиків, які, вернувши ся з московського походу, своїм свовільним поведєнем накоїли чимало лиха в ріжних околицях і яких польське правительство, прихильне цісареві Фердинандови II, радо післало йому на поміч. Поведєне лісовчиків на Угорщині викликало невдоволене Турції, що грозило Польщі війною. Польща стала стягати свої війська на захід і південь. Тимчасом Запорожці, невдоволені своїм положєнєм, скинули Сагайдачного зі „старшого“ й вибравши на його місце Якова Неродича Бородавку, зробили морський напад на турецькі землі. Се, а також молдавські справи довели до війни Турції з Польщею. В вересні 1620 р. Жолквського розбито під Цецорою недалеко Дністра. Ся катастрофа послужила головним імпульсом для Українців, коли вони зважили ся самовільно, без відповідного дозволу польського правительства, відновити в осени 1620 р. православну єрархію, до чого причинив ся також побут у Квіві єрусалимського патріарха Теофана, що мав уповажненя від константинопольського патріарха.

Події, які відбували ся перед і підчас того відновлення південно-руської церковної єрархії в 1620 р., описав автор головню на основі незвісного в науці документа, — „протестації митрополіта Йова Борецького та иньших єрархів з 28 цвѣтня 1621 р., по рукописи архіва західно-руських уніятських митрополитів (в архіві синода). Ся протестація має бути видана в другім випуску академічного „Сборника статей по славяновѣдѣнью“, що виходить під редакцію академіка Ламанського. В сій „протестації“ знаходимо між иньшим таку характеристику запорожського ковацтва:

„Козаки — писав про них митрополит Йов Борецький з иньшими

єрархами — наш рїд, наші брати і правовїрні християни. Про них думають, що вони простаки, які не мають ні науки ні розуму, а їх підбивають духовні... В них від природи острий ум і дарована Богом розсудливість. А ревність у вірі, привязане ї любов до церкви живуть у них і процвітають від давна... Вони до нинї родять ся, хрестять ся ї живуть у тїй християнській вірі, яку їх предки разом зі сьв. Володимиром прийняли від константинопольської церкви, живуть вони не як погани, а як християни, мають сьвящеників, учать ся сьв. письма, знають Бога і приписи своєї церкви. Коли пускають ся на море, то найперше відправляють молитву, даючи сим сьвїдоцтво, що за християнську віру їдуть на невірних. Другою своєю цїлю кладуть звзволене взятих у неволю. При тїм складають благочестиві обїти дати частину своєї добичї на церкви, монастирі, шпиталї ї на духовенство. Для спасеня своєї душі викуплюють невільників. Будують нові церкви ї монастирі та збогачують їх. А коли вони памятають про віру і благочестє в пустинних місцевостях, то тим більше повинні дбати про се, вернувши ся до дому, по селах, маючи батьків, братів і рїдню між духовенством. Перед тим, заки ми стали єрархами ї оселили ся в Київї та на Українї, вони заявляли про свою віру, писали, посилали та присягали. Звїсно ї далеко чути, що вони не тїльки не потребують у сїй справї побудженя з боку духовних, але ще ї самі пильнують як їх, так і мїщан, упоминають їх, навить із погрозами, аби не було в вірі нїякої перемїни та не було зносин з відступниками-унїятами. Досить вгадати про те, що було недавно і що мало-що не скоїло ся в Печерській монастирі задля того, що київський єпискуп увїйшов у вїттар. Який був галас і роздраженє! Ледви їх заспокоює. Жалобу на монахів Печерського монастиря подано до самого Запорожа, генеральній радї. Нїчого дивного, що вони мають звїстки про переслїдуваня православних унїятами. З рїжних повїтїв, з мїст і сїл, приходять люди приставати до козаків, одні по своїй волї, иньші наслїдком кривд і руїни, як духовні так і сьвітські. Нїщо иньше не викликає стїльки неспокою на Українї, що унїя ї переслїдуваня Руси задля неї, а також беззаконства та гнет бїдних людей. Направду, унїяти самї розпалюють гнїв козаків, коли наганяють до них нашу скривджену братию ї наповнюють нею Україну..“

В другїй статї автор подає перебїг нарад сойму про охорону держави з огляду на турецьку війну, а також про „заспокоєнє руської релїгїї“ ї відновленє православної єрархїї. Жерелом для перегляду соймових нарад послужив авторови крім друкованих матерїялів рукописний дневник того сойму, що зберїгаєть ся в Вїлянєвській бїбліотекї під Варшавою.

Ю. С.

Пéреяславській єпископъ Гервасій Линцевскій пачало воєоєдиненія уніатовъ въ западної или польскої Україниъ (1757—1769 гг.), С. Иваницкаго, Камінець, 1904, ст. XII+392, вел. 8° (відбитка з X т. „Трудів подольск. церк. истор.-археолог. общества“).

Працю свою ділить автор на вісім частин, крім вступу. Перша частина містить біографію Лінцевського. Родив ся він правдоподібно в однім з київських передмість, але коли, як звали ся його родичі та як названо його при хресті — не знати. По укінченню київської дух. академії мав вступити між 1722—36 р. в київ. Михайлівський монастир, прийнявши імя Гервасія. Певна річ доперва, що від р. 1735 був він в тім монастирі „намісником“ для „попеченія о суммахъ монаст.“ аж до р. 1742, коли як архимандрит та начальник четвертої місії перебуває в Китаю десять літ. Набувши слави „дѣятельнаго“ урядника-місіонаря, вертає в Росію та дістає по двох літах переяславську катедру.

В другій частині розповідає автор про церковні відносини, серед котрих прийшло ся працювати Гервасію на катедрі. На виключену при кінці XVII в. правобічну Україну удало ся польським панам стягнути українську людність обіцянками ріжних пільг. Щораз сильніша власть Польщі (особливо по прутськім договорі) замінила тамошніх поселенців на безправну масу. Одним з польських дарунків для укр. православних осадників, що належали до київської митрополії, а півнійше до переяславського єпископства, була унія, завзято ширена уніятами і католиками (то час по 1717 р., по тіснійшій компромісі унії з Римом). Уніяти перед усього не допускають в Київ до съвячення „аколітів“ (кандидатів на съвящеників), котрі задля того беруть съвячення від волоських єпископів або вдають з себе уніятів. Заходи коло насильного переведення унії дратували православних Українців. Вони зглядають ся на поміч гайдамаків, що справді часто являють ся оборонцями православя (с. 52), та на Росію, що бере на себе роль оборонця прав. віри.

В трьох дальших главах переходить автор діяльність Гервасія та Яворського, ігумена мотриненського монастиря, що старають ся при помочи російського й польського двора завести на Україні якийсь *modus vivendi*. Гервасій організує православне съвященство та ширить православя, а першим поважним вислідом його праці був перехід на православя 22 парохій разом зі съвященством в р. 1761. Уніяти грозять в листах Гервасію та стримують зріст православя всіми способами. Релігійний настрій підносить ся, заострений аптагонізм викликає перші конфлікти. Мелх. Значко-Яворський, душа цілого руху, післаний петербургським правительством до Варшави, щоб дістати потвердження привілея від нового короля (січень 1766), подає правительству реєстр кривд

православних (в 60 точках), але по причині сильно ворожого духа до дисидентської справи дістає лише потвердження привилеїв на свободне визнавання православної віри. По повероті в Варшави (цьвітень) готує копії універсалів для оголошення їх людови, котрий на вість про них масами переходить на православє вiа мотроненський монастир, а уніятські сьвященики „усиновляють ся“ у Гервасія. Тоді католики беруть ся до сильніших способів. Побіч папських „бреве“, ріжних листів з погрозами від „сильних“ уніятського мира слідуєть вершки їх подвигів: мученича смерть Дан. Кушніра, убите сотника Харка та увязнення і знуцання ся над Мелхиседеком. Під той час Гервасій пише до своєї пастви „успокоючі“ листи...

Тимчасом підчас сойма 1766/7 Росія стає панею ситуації. Репнін творить православну конфедерацію в Слуцьку та підпирає її військом. Одначе незабавки Росія кокетує з уніятами, а Репнін зчеркує з посеред умов польсько-росийського трактата вже вписану точку, де говорило ся про поворот з унії на православє.

В шестій і семій часті розповідаєть ся про вибух і здавлення народнього повстання.

Український народ, доведений до крайности грабежами, нападами і насильствами барських конфедератів, обурених за мінімальні уступки сойма для православних — повстає під Желізняком і Гонтою (в пол. мая 1768 р.). Автор малює досить ярко образ повстання, оповідаючи крім головних його провідників про значнійших (про Неживого, Швачку, Боднарєнка) — де виступали та коли, де і ким були розігнані або увязнені.

По хвилевім погромі Коліївщини Катерина II хоче маніфестом своїм відтягнути українське селянство від „разбойниковъ“, однак повстанський рух з припливом селян та під проводом Запорожців міцнів та ставав небезпечним не лише Полікам, але й Москалям („не надо ихъ обоихъ миловать“, слова проклямації козака Івана [ст. 240] або: „ляховъ мнѣ ничево бить, буду рѣзать ся зъ москалями“, слова оборотного ватажка, Губи [ст. 241]). Дятого Росія, получивши ся зі Стемпковским, що дістав „ius gladii“ від польського короля над Україною, ужила всіх сил, щоб розбити ненаручний і ворожий для неї рух. Москва, Стемпковский, татарські напади, в додатку пошесть і голод були причиною, що на Україні протягом 1769 р. запанував мертвецький супокій.

В остатній частині дізнаємся про стан православної церкви по повстанню та про зріст православної віри серед дальших „гоненій“ зі сторони католиків і Росії.

В „Заключеній“ переповідає нам автор кінець життя Гервасія. Умер він 22 грудня 1769 р. в Києві, куди казала йому Катерина II перенести ся з Мотроненського мон. За приволом синода перевезено тіло

Гервасія в Переяслав 13 лютого 1770 р. та поховано „въ общей архипастирской усыпальницѣ за лѣвымъ клиросомъ“. Поданням характеристички Гервасія в панегіричній тоні кінчить автор свою працю.

Такий зміст праці. Подавши його, подамо тепер свої замітки.

Як вже з наголовка праці видно, автор хоче займити ся Гервасієм, переяславським єпископом, що жив серед бурливих часів відомого повстання з 1768—9 рр. Ну, гаразд, подумає читач, познайомить нас автор з чоловіком, котрого особа тільки від часу до часу вигляне й то мовби через серпанок та яснійше зарисуєть ся на тлі сеї релігійно-національної боротьби, — одначе автор ставляє своїй праці ще дальшу програму. В передмові вже заздалегідь заповідає він, що дасть працю, якої ще не було досі про той період нашої історії, бо хоч з посеред більшого числа праць і розправ про ті часи видніють дві вельми поважні праці: *Θ. Лебединцева: „Архимандритъ Мелхиседекъ Значко-Яворскій“* та *М. Кояловича: „Исторія возсоединенія занадно-русскихъ униатовъ старыхъ временъ“* — та вони обі кривають. Бо праця Кояловича, після автора, задля браку жерел, які пізнійше видано, немає „доста повного осьвітлення відносин га особи Гервасія“ й разить читача нетерпимістю до ворогів православя. Лебединцеву закидує, що в його праці „вторая половина 1768 г., начиная съ извѣстнаго возстанія гайдамаковъ или уманской рѣзни и годъ 1769-й — совсѣмъ почти не затронуты“ (ст. 5) й інсинує йому просто тенденцію сторонничо представити справу, „возможность чего допускалъ и самъ авторъ (Лебед.) не иштѣвший подъ руками источниковъ другого происхожденія“ (ст. 4). Найбільше вже гіршить ся д. Іваницький, що Лебединців представляє героєм та першим подвижником унії архимандрита Мелхис. Яворського, так що инші діячі не меньш значні як архимандрит, а між ним на першому місци Гервасій Лінцевський — зістають ся в тіни. Проте Іваницький визначує собі за задачу виказати, що Гервасій був найвиднійшим і то головним діячем і провідником змагань українського народу „къ древнему благочестію“, а Яворський тільки „принималъ весьма дѣятельное участіе... такъ, какъ былъ ближайшимъ помощникомъ переяславскаго владыки въ этомъ дѣлѣ“ (ст. 2—3). Видно, яке становище назначив автор для Гервасія; але трохи згодом побачимо, що против волі автора сам владики нераз входить з так високого педесталю, на яким поставив автор свого героя — та що через се преосвященний немало самого д. Іваницького компромітує.

Та поки що варто б більш задержатись на першій частині; вона в дечім інтересна і характеристична. Се частина, в котрій автор найдовше займаєть ся Гервасієм, а найменше дає про нього позитивного; в сеї часті пробиваєть ся також по трохи метод автора, з яким він

досить легко і поверховно розв'язує основні питання, не поглиблюючи та не перевірюючи матеріялу, з якого користає, та любить широко розтягати річ вмішуванням непотрібних справ, що зовсім сюди не належать.

Як зі змісту видно, про уродження Гервасія, батьків, молодецьке життя в „світлі“, про побирання ним науки, про час вступлення його в монахи — аж до 1735 р. (коли став вже в михайлівській монастирі „намістником“), нічого певного автор не вмів сказати та ставить лиш самі гіпотези. Так прим. не знає автор імени, яке Гервасій дістав при хресті та місця родження — отже він правдоподібно собі так комбінує: (бо в противнім разі ніяк не знаємо, з якого жерела він і то „дещо“ про Гервасія подає): звана вже річ, що 1735 р. знаходимо Гервасія в київській михайлівській златоверхім монастирі, а що для „воспитанниковъ духовной академіи (київської) самимъ удобнымъ, даже единственнымъ путемъ къ болѣе или менѣе видной и широкой дѣятельности являлось принятіе монашества“ (ст. 9), отже правдоподібно Гервасій перед вступленням до монастиря мав бути вихованцем київської академії, а з того виходить припущення, що мусів мати десь близько родичів, хочби на котромусь із київських передмість, або десь недалеко Київа. Хоч се все дуже непевне, не вістає нам нічого ліпшого, як припустити се разом з автором. Але звідки пр. знає автор та так докладно означає, що батько Гервасія був сьвященником, що жив на передмістю г. Київа „вотчины Софійскаго монастиря, деревни Жилианъ“ — се таки нам годі сказати¹⁾. Ще цікавіше ставить автор гіпотезу що до „мирського“ імени єпископа „Линцевскій“.

В каталозі одного професора, що мав курс теології в київській академії в тім менше-більше часі, знаходить автор слухача „Григорія Лѣнцевскаго“, він ідентифікує його з Гервасіємъ Линцевскимъ, кладучи між ними „или“, а між „и“ а „ѣ“ знак рівності. Що до імен, то каже автор, „сходство... начальныхъ буквъ именъ Григорій и Гервасій... располагаетъ къ тому, чтобы отождествить указаннаго слушателя теологін съ Гервасіємъ Линцевскимъ и въ имени Григорій видѣть мірское имя послѣдняго“ (с. 8). А що той Григорій Лѣнцевскій, записаний в каталозі професора яко слухач року „n“, міг мати літ

¹⁾ Трудно навіть припустити, щоби автор послугував ся тут статтею протоєр. Гер. Крамаренка п. з. „О дѣятельности преосв. Гервасія на паствѣ переяславской“, о котрій сам говорить, що се річ малої стійности. (Крамаренко цитує (!) місця в дневника прот. Якіма Білінського, сучасника Гервасія, хоч дневника сам на очі не видів, а лише його зміст переказували йому доперва внуки і правнуки Білінського). (Гл. ув. 1, ст. 7).

„т“ — ergo паш Гервазій на імя мірське Григорій вродив ся мєньше-більше між рр. „р—г“. Як бачимо, дуже легко та дотепно розв'язує собі д. Іваницький сю „дрібничку“ та витягає з них консеквенції. А преці коли-б був автор з увагою прочитав матеріали, ним самим зібрані, був би знайшов, що сьвящ. Григорій Лѣнцевскій жив таки в тім часі та й то дуже можливо, що то як раз той самий, з котрого автор хоче зробити преосьв. Гервазія. (Гл. матеріали в додатках, показчик [Нр. XXI, ст. 348] між сьвящен. уманської волости Ч. 28, в селі „Полковничя Гребля“). Цікаво, що був би зробив автор, коли б знайшов був в згаданім каталові крім Григорія Лѣнцевскаго так пр. Герасима Пенцевскаго, або Георгія Лынцевскаго, розуміть ся з ріжними датами уродин і т. и.

Про характер Гервазія, його наклін віддавання сій або тій науці і т. и. за перший період його життя знає автор тільки се, що говорить про Гервазія його особистий ворог, Смержевскій в „Запискѣ о Китайской міссіи“. Характеризує його автор враз зі Смерж. як чоловіка мірних здібностей, хвалька, яко урядничу ляльочку з суворим обличчєм — в руках правительства („ученія середняго, ума тупаго...“ ст. 9). Ні то провіривши, ні то не висловивши своєї гадки, приймає то все за добру монету, хоч сам про се добре знає, що „характеристика эта написана лицомъ, враждебно настроеннымъ къ Линцевскому, пропитана желчью, дышетъ злобою...“ (ст. 8), та тим паче, що факти инакше говорять пр. про його „тупоумність“. Знаємо, що його в монастирі вибирають „намістником“ та поручають йому справу фінансову, яка там тоді кеписько стоїть (ст. 9), що Гервазій стає на чолі місії в Пекин як архимандрит, зістає вкінци єпископом на переяславській катедрі, відлученій щойно доперва недавно від митрополії київської, zagrożеній від неприятелів православя, зовсім не зорганізованій.

Щоб одначе чим небудь заповнити прогалини в відомостях й так скупих і непевних, які нам приносить про Гервазія в першій часті — розговорюєсь автор досить широко про „заботы“ Гервазія коло місії, про розпустне жите місіонарів та їх зносини з католицькими, про лихе мешканне, де були члени місії приміщені, про трудність вивчити китайську мову і т. и. Та тут не цікава нічим навіть сама діяльність Гервазія в Пекині, а китайські обставини вже нас зовсім не интересують.

Інтереснійше було б щось довідатись про відлученне переяславської єпархії, на котрої території по більшій часті мали місце народні рухи, почути щось про попередників Гервазія на переяславськім столі, — чи не приготували вони може по часті ґрунту для розширення православя, з котрим так тісно зв'язане повстаннє і т. и., але автор і так не велику історію переяславської катедрі (в 1757 р. минав 29 рік

відлучення на ново, як самостійну) збуває кількома словами, або всаджує в нотки яко річ мало важну.

Вище згадано, що автор взяв собі за задачу і за програму своєї праці представити Гервасія яко головного провідника народного повстання та ідеального апостола православія на Україні. Та наведу лише кілька сцен з трагікомедії, відіграної єпископом, які відбувають ся на фоні найгорячіших хвиль в житю нашого народа — а ясно стане, що виске становище, на яке ставляє Гервасія автор, треба змодіфікувати, що Гервасій далеко не такий великий пропагатор, а тим більш „вожд“ народа, яким його хоче мати автор, — виходить він просто як чоловік доброї волі, з солом'яним запалом, але без енергії і витревалости; з душі рад та „вельми льоальний, глядить на се, щоб бути у „сильних міра сего“ в не злій опінії та не мати на собі ні скази.

З початку, коли Росія не показувала ще своїх карт, та вичікувала подій, Гервасій досить енергічно кидаєть ся, щоб ратувати загрожене православ'є, та коли відносини що раз більше загострювались, ставали грізнішими, а до того ще коли російське правительство дало до зрозуміння єпископови, що йому се не подобаєть ся, — він вагаєть ся, не знає що почати („Богъ вѣсть како устроить“), замість стати на чоло народа та гаразд ділом повести; замість аби мав опанувати запал народа, здержуючи виладованне його сили до слушного часу — нарід, можна сказати — його опанував та перейшов над ним до порядку дневного. Нехай говорять факти:

Так прим.: коли православ'є чим раз більше ширило ся, а люд горнув ся до мотронинського монастиря, то архиєпископ, хоч „рад“ дуже подвигам народнім і силі народного ентузіазма — при прийманню на православ'є бавить ся в фформальности, котрі з певністю не прискорювали темпа в прийманню, радить не покладати великих надій на мотронинський монастир і „пригадує“ українським селянам, що вони „елико можно, должны склоняются папамъ своимъ и ихъ просити о свободу и никакимъ образомъ не прогнѣвити ихъ, а тоє (присоединеніє къ православію) дѣлать не ратково...“ здати ся „Его промислу Божескому“ а зрештою „Богъ вѣсть како то устроить¹⁾“. Не диво, що нарід не слушає сих „кроткихъ совѣтовъ“ так „сильного“ заступника та звертаєть ся з неясними надіями до більш щирого і рішучого Мелхиседека.

Належить припускати, що подібних „кроткихъ совѣтовъ“ бояв ся й Мелхиседек вернувши з Варшави, вимовляючись пустими фразами („теперь и пѣчимъ и иѣколи и иѣздужаю“ ст. 96) від запрошень єпископа; бояв ся знайти ся між молотом і квалом: з одної сторони між інструкціями

¹⁾ Ч. IV, ст. 95—6.

свого зверхника, а з другої сторони між голосом чести й сумління, що кликав вести почате діло наперед. На таку гадку напроваджує ще й те, що Мелхис. висилає (24 цвітня) — як автор говорить — листи універсальні й копії королівських привілеїв „даже безъ предварительнаго разрѣшенія преосв. Гервасія“ (ст. 97). Се значило би, що Мелхис. побоював ся евентуального недозволу або просто й закау на щось подібне.

Та одначе се мусимо брати з цілою обережністю та провирити, а що найменше висказати сумнів, чи справді без відомости Гервасія Мелхиседек вислав універсали і т. и. В „донесенію Гервасію объ арестованіи Мелхисед.“¹⁾ читаємо щось просто противне. Там сказано, що коли 26 серпня²⁾ арештованого Мелх. привели до офіціала (уніята Мокрицького) та коли сей з лайкою та криком запитав Мелхис., чому розіслав читати по церквах „свои права“ (себто унів. листи та привілеї кор., що зате управняли вільність визнавати православє), Мелхиседек тоді з цілою повагою та гідністю, але рішучо та твердо відповів: „Читали де по церквамъ православнимъ королівскія привилегіи данніє на благочестіє, не въ вашихъ церквахъ, а въ благочестивихъ нашихъ, которіи нѣкогда въ унії не были и то все чинилось по повелѣнію моего архипастыря“. Цікаво, що на се так не двозначне місце покликуеть ся й автор на доказ чогось якраз противного...

Хиткість та змінчивість архипастирського характера пробиваєть ся і в пастирських листах Гер. Пише пр. листи в часі хвиливої полекші для православя (гл. зміст ч. V), числом три. Коли ще Росія не сказала свого слова, а Репнін творив конфедерації, коли ще салдати були близько — то листи владики два перші вийшли „огнисті“; але скоро владика довідав ся про результати сойма (мінімальної уступки!), про зміну політ. фронту Репліна, пише третій лист дуже „успокоительный“. Взиває православних, щоби вони подякували Богу, цариці, королеви і річп посполитій (за ласкаві та „благородні“ уступки) та щоб „были все вѣрными сынами Рѣчи Посполитой та поздерживались отъ мести“ (ст. 151).

Ще яркїше представляє нам характер Гервасія його захованне супроти колїв-гайдамак: колїї, де в яке прийшли село, питали ся перед усього, чи съвщеник благочестивий, чи уніят; коли уніят — змушували його йти „усиновлятись“ до Гервасія. Таким чином заройлось в Переяславі від уніятів, нерас по вісьмох денно приймало православє. Гервасій — як каже автор — хоч „в душі радий в колїв оборонців віри“ — то потім, щоби спекатись та відкинути від себе найменшу тїнь підозріння, називає їх „разбойниками, злодѣями, безчинниками-гайдама-

¹⁾ Лист 26 серпня 1766 в Арх. Юго-Зап. Россіи, Ч. I, т. 2, N. XCIX, ст. 353.

²⁾ Листи універсальні висилає Мелх. при кінци цвітня.

ками, имъ-же кончина вѣчная погибель“, закаує вірним зносити ся з ними і т. д. (ст. 205—7). В серпні присилає Гервасій до синода виказ „добровольно возвратившихся“ на православє съвящеників, залучає до того свої маніфести та вказує на них як на результат своєї праці над поздержаннем руху, заравом перепрошує, що від 1765 р. так часто затрудняв синод своїми „доношеніями“.

Вже то сам автор запримітив, що трохи переборщив, коли характеризує Гервасія в закінченню, каже про нього, що хоч слабість і старість робили його слабосильним, хоч „недоставало ему предусмотрительности, широты взгляда и твердой воли, то онъ охотно пошелъ на стрѣчу народному стремленію къ православію“... „полагаемъ, что въ исторіи многострадальной Украины онъ является если и не выдающимся, то всеже весьма замѣтнымъ церковнымъ и народнымъ дѣятелемъ“ (ст. 280).

Щоби часом Гервасій не знайшов небезпечного для себе конкурента в особі Мелх. Яворського, усуває автор останнього на дальший плян, споминаючи про його діяльність досить рідко. Через се годі обяснити декотрі інтересні питання, пр. чим став так славний мотроненський монастир? Сього питання не стараєть ся автор вияснити (над сим застановляли ся вже тоді католики, порів. Арх. Юго-Зап. Рос. Ч. I, т. 2, N. СІХ, ст. 420). Рівнож цікаво знати, яке становище заняла квівська митрополія, коли її молоденька „дщерь“ знайшла ся в такій небезпечности.

Невважаючи на закид автора Кояловичу, що він не розповідає як слід про „событія“ — сам автор позволяє й собі на сей гріх. Бо в другій часті дає нам тільки злегка начеркнені політичні відносини та троха більше церковні, одначе не каже нічого про причини, що привели до сього пристрасного вибуху народу, до сього ірапдіозного та стихійного виступу мас, не доторкнув ся навіть їх психічної аналізи. Вправді автор зазначив тісніші рами своїй праці, та вже длятого самого, що широко і деталічно оповідає про повстання і веде свою річ аж поза його кінець, вартаби хоч трохи місця присвятити причинам. Раз тільки, цитуючи місця з листа Румянцева до російського правительства, каже автор, що Румянцев доходить „до довольно правильного взгляда на причины украинскаго возстанія“. Таксамо — по гадці автора — кор. Станислав зближав ся до них, оповідаючи в листі до одной з французьких дам про рух на Україні (ст. 220—221).

Любить автор деколи роздувати дрібні факти до великих розмірів та надавати їм велике значіння: пр. (на ст. 66) в посвяченню Мелхиседеком церкви, збудованої і посвяченої уніятами, бачить автор „шагъ явно враждебный униі, явное вторженіе въ ея предѣлы,

явное пренебреженіе къ ея правамъ и преимуществамъ“ (ст. 72—3). Шл. Любинський скаржить ся в листі до Гервасія на мотропенський монастир і мошногорських монахів, що вони „какихъ угодно прихожанъ исповѣдають, вѣнчають,... говорятъ, что уніатскіе священники миропомазуютъ гусинимъ жиромъ“..., по гадці автора Гервасій „не могъ одобрить такихъ грубыхъ сносововъ пропаганды, такого глумленія надъ уніей“.

Варта ще згадати про стисле відграничуванне автором „гайдамаків“ від „коліїв“. Колії у нього, се народні повстанці під проводом Залізняка і Гонти, але не дальше заняття Уманя — потім ті два поняття мішають ся у нього; гайдамаками зве він так добре розбишацькі банди як і учасників руху з р. 1750. Таксамо зве автор звичайно і менші відділи коліїв.

Неприємно вражає нераз, що авторови імпонують часом ще „руськіе штыки“ (ст. 144). Російських салдатів, що приходять підперти конфедерацію, завязану Репніном в Слущку, представляє як добрих духів, ангелів хранителів (ст. 137). Або занотуємо такий висказ (ст. 185): „И такъ около двухъ недѣль „пропанували“ Желѣзнякъ зъ Гонтю въ Умани“.

Автор любить всаджувати в текст багато цитатів (нпр. ст. 250—56) або примірів на що небудь, нпр. на переслідуванне православнох упіятами наводить аж одинайцять фактів (ст. 154—162) на цілих вісьмох сторонах, замість вибрати два-три яркійші або відослати читача до ч. I, т. 3 Арх. Юго-Зап. Росс., де вони майже всі зібрані. Оповідajući знов про переслідуванне съвщеника з Сикави „ляхами“ (ст. 106—7), не каже автор, що взяв се з А. Ю. З. Р. Ч. I, т. III, N. XIX, ст. 140—151. Часом покликуєт ся на жерела, які на те не дають йому найменшого права, клясичним приміром згадана вище ув. 312, на ув. 299 і ин. Деінде (ст. 39) оповідаючи про втечу православних съвщеників до Росії задля „гвалтовническихъ наѣздовъ“ (уніятів), каже автор, що покористував ся актами, котрих „множество имѣется въ архивѣ кievс. консист.“ (ув. 100), але не наводить ні одного! Тут вірити д. авторови хиба на його слово.

Місцями (особл. в части 2 і 3) праця д. Іваницького пригадує нам складом, цитатами і т. д. працю Лебединцева: „М. Значко-Яворскій“, хоч далека вона від ентузіязму тепла для справи, яким навіяна праця Лебединцева.

Що до тектонічної сторони праця має також деякі хиби: автор розповідає в I часті довго про Гервасія, нараз вриває, в II часті займаєт ся відносинами на Україні, але й ті знов вривають ся, а автор знов переходить до Гервасія; подібне бачимо при кінци праці, де довший час мало коли що довідуємо ся про Гервасія: слідимо за подвигами православя в р. 1770, і аж в закінченню довідуємо ся,

що Гервасій умер ще тамтого року (1769). Здасть ся було би ліпше, якби був автор вияснив вперед нам обставини, аж тоді доперва увів переясл. владику і подав ті скупі звістки про його молодість та сильно обкrojїв історію його діяльности в Китаю.

Ми може занадто спинили ся на хобах праці, хочачи подати критичну оцінку її. Тепер же в цілою силою мусимо піднести, що при деяких хобах праця д. Іваницького служить поважним вкладом в історичну літературу того часу та дає цінний, суцільний образ народнього повстання з р. 1768 (праця кіячить ся на 1769 і поч. 1770 р.), доповнюючи його відомостями з нових матеріялів, вібраних самим автором.

І. Шитковський.

Іван Кревецький — Цуцилівська тривога в 1848 р. Причинки до історії останніх днів панщини в Галичині (Відбитка з „Наукового Збірника“, присвяченого проф. Михайлови Грушевському учениками і прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині 1894—1904), Льв., 1906, ст. 38, вед. 8°.

— Аграрні страйки і бойкоти у східній Галичині в 1848—49 рр. До історії боротьби за суспільно-економічне визволене українських мас у східній Галичині. (Відбитка з фейлетону „Діла“ чч. 135—137 в р. 1906), Льв., 1906, ст. 23, 16°.

Коди приходить ся міні ось тут сказати кілька слів про навані у горі статі, не можу скрити радести, що в тов. Кревецьким дістаємо нового робітника на ниві історичної науки як раз для галицько-руських політичних обставин в середині XIX в. Окрім дра Франка, що пригідно заходив на се поле і як добрий знавець його давав цінні причинки, а навіть нариси з тієї епохи (Панщина і її скасоване), по смерти скупого на наукову продукцію Ост. Терлецького, д. Кревецький таки одинокий у нас, що відгребує сю так недавню, а так уже привабу історію Галичини. Про вагу пізнання її нема що й говорити — галицька суспільність ще не дійшла до епілогу тієї драми, що почала ся 58 літ тому назад. Витаємо отже щиро сього нового робітника, що вже окрім більшої розвідки про оборонну організацію руських селян 1848—9 рр., уміщеної у „Записках“ (тг. LXIII, LXIV і LXXIII), дав ще дві статі в історії того часу, та всіма дав доказ цильности й наукової сумлінности.

„Цуцилівська тривога“ — се незначний випадок у хуртовині 1848 р., може навіть сьмішно дрібний, та все ж дуже характеристичний для історії соціально-політичних відносин на Русь. Побили ся в коршмі няні люди — а в польській красвій опінії зроблено в сього формальну хлоп-

ську революцію, чи там контр-революцію. Та щож, в тому не було нічого незвичайного, як би не те, що тут самі собою пруться на ум анальогії... Не кажучи про XVII ст., приклади такої *psychopathiae hajdamasicae* у Поляків на Русі доволі часті: прим. давніше 1768 і 1789, а й тепер певна частина галицько-польської суспільности ще не вздоровіла з сеї хвороби („бунти і різні“ в Косівщині 1904 р., в Надвірнянщині, Скільщині та Підгаєччині 1906 р.). Д. Кревецький мав на думці сі анальогії, навіть заголовок дібрав анальогічний до розвідки В. Антоновича про 1789 р. Що до самої розвідки д. К-ого, то автор старався використати все, що мало звязь із сею справою, багато назбирав з рукописних жерел (у дуже добрій пригоді стали йому записки Остермана, що переходять у бібліотеці Н. Т-ва ім. Шевченка), а все передав повно і без тіни пристрасти або тенденції. Ся безпристрасність, прикмета взагалі похвальна, доводить автора инколи до гіперобъективности (прим. на початку V розд. він обвинувачує тодішню політичну адміністрацію в Галичині в демагогії і нетакті, хоч у цуцилівській справі вона в тому цілком безневинна, хиба в иньших). З методичного боку мав би я замітити до сеї розвідки ось що. Разом із головною подією говорить автор і про багато иньших, які тільки посередно вязуться з нею, і то не в формі загальної характеристики поля, людей і часу, а як про рівнорядні факти. Се методична хиба, якої наслідком у більших розвідках буває ся немила проява, що автор губить ся в оповіданню, а читач у читанню. Дальше, на мій погляд, у головнім тексті такої розвідки як отся — не спеціально критичної, повинно бути як найменше повних виписок з жерел, а вже хиба виїмково, в оригінальній формі ім місце у нотках і дописках; тимчасом у автора через міру оповідання переплетене довгими виписками з жерел, часто оригінальними. З сею хибою звичайно ходить у парі ще иньша — а й вона єсть у автора. Се недоста критичний розслід жерел. В сій розвідці прим. виходить так, як би автор подав усе про і contra згаданої події, а кінцеве рішення — що справді було на річи, полишив читачеві. Правда, тут читач не довго буде у сумніві (і в сьому випадку мабуть стане по стороні уряду), але тільки „мабуть“, дальше того не піде — він більше догадуєть ся. Се рішучо належало між обовязки самого автора — показати дійсний стан річи у Цуцилові, а не вдоволяти ся загальниками та тільки субьективно давати більше віри урядовим реляціям. Або прим. автор виписує багато в записок Г. Богданського та ані одним слівцем не говорить, що він думає про історичну певність тих записок. Отсе головні замітки до „Цуцилівської тривоги“, яка й попри них все таки остаєть ся корисним вкладом в історичну літературу. Її авторові треба побажати дальших успіхів на сьому полі.

Друга стаття — про страйки і бойкоти 1848—9 р. — має крім наукового ще й публіцистичний характер, як історичне *pendant* до злоби нинішнього дня. Матерія справді інтересна, хоч матеріялу поки що дуже маленько. Автор зібрав увесь, який на разі було можна, і дав доволі плястичний образок, хоч тільки в начерку. Тим способом 1848 р. освічено ще з одного боку, доси цілком темного. Се безсумнівна заслуга д. Кр—ого. Читаючи його безпретенсіональне оповідання, мусів я поневолі сполучувати нові поняття зі старими і доходити до деяких вислідів. На мою думку, досить загальна проява аграрних рухів 1848—9 р. сильно підтипає вкорінені у нас погляди про чисту реакційність у тодішнім публичнім життю Галицької Русі. В деяких кругах став сей погляд просто догматом, а за ним прийняв ся святий обовязок опльовувати усю тодішню галицьку руську суспільність. Певно, тих, які ніколи не сумнівають ся у своїм знанню, се може не переконає, для них усе буде Владислав IV „великий король“, Хмельницький — мантій, а „Рутенець“ 1848 р. — реакційний ідіот. Та про те докладніше пізнання того часу очистить без сумніву значну частину тих Рутенців, а що найменше признасть їм що найцінніше в людській етиці — добру віру. Д. Кр—ий не належить, що правда, до безкритичних ворогів 1848 р., всеж таки не міг увільнити ся від сугістії в тому напрямі. В III розділі своєї статі говорить він про те, як ставила ся до селянської боротьби тодішня руська інтелігенція. Відповідь на те: „погано“ (ст. 17), хоч тодішня „Руська Рада“ успішно виступила проти намісника гр. Голуховского за його справді варварську протистрайкову відозву. Се тому погано, що опісля „Зоря Галицька“ сама відраджувала селянам страйків мотивами, сього дня переважно наївними, або опортуністичними, але на той час може й нормальними не для самої тільки Галичини (прим. що змови робітників противні ідеї вільного зарібку — такий був загальний погляд старого лібералізму); в кождому разі у відозві З. Г. не слідно ніякої ворожої селянству тенденції. Але не в тьому річ. Важніше те, що евенуальний закид (до певного степеня оправданий) в політично-соціяльній неарілости належить ся хіба „батькам Русі“, як на иньшому місці вказуєть ся автор, а не всій тодішній інтелігенції. Противно, ми маємо деякі, глухі що правда, але дійсні відомости, що попри ультральояльних і нерозумних „батьків“ була на Русі й лівниця, розмірно досить радикальна і неприхильна опортуністична лівниця. Колись, як галицькі політичні архіви стануть доступні історикам, буде можливо про се більше сказати; на разі маємо лише інтересні натяки, як прим. що волочівська Р. Рада вьяла ся була до правного обезпечення становища двірської служби і т. ин. Коли читати реляції гр. Голуховского до Відня про Русинів, (скільки оповістив його біограф, Бр. Лозіньский), то проти волі

набираємо певної симпатії до сих останніх — як замітив був уже й др. Франко. Так само несправедливий дещо докір автора, що в справі індемнізації та сервітутів „та сама інтелігенція“ не здобула ся на ніщо більше, як тільки на традиційні петиції й заяви (ст. 23). Тут мале питання: А чи могла вона здобутись на щось більшого? Чи те „щось більше“ було б справді щось принесло кращого ніж петиції й заяви? Відповідь дасть історія останньої реформи виборчої закона в Австрії.

С. І.

Проф. Т. Д. Флоринській — Славянофільство Т. Г. Шевченка (Оттискъ изъ Университетскихъ Извѣстій за 1906 г.), К. 1906, ст. 28.

Ну, і нехай скаже хто, що в Росії не настали нові часи! Дивіть ся, д. Флоринський став так „снисходительний“, що присвятив Шевченкови окрему офіціальну розвідку, — Шевченкови, головному репрезентантові невинної для д. Ф—ого української літератури! От, що за ласка... Розуміть ся автор вибрав із Шевченка як раз те, що такий зворот робило можливим: Шевченкове словянофільство. І кому ж про се писати як не київському славісту, маркованому панславісту, що тепер вперше покинув давній свій принцип і навіть занотував дещо з української наукової літератури! Ну, і якіж результати ласки д. Флоринського? Та в тім і діло, що ніякі, що більше — ся розвідка, то одна компромітація більше для київського професора. Дуже жаль, що перші ознаки його прихильности до української літератури вийшли так фатально... Розкажемо коротко. Автор знав, що в р. 1897 подав пок. М. Стороженко невинний доси поетичний твір „Славянам“ як Шевченкову власність. Зміст цієї поезії, найбільше апострофа до „двоглавого орла“, припав дуже до вподоби д. Ф—ому і мабуть тільки ради сього твору він написав розвідку, бо загальні виводи при кінці її опирають ся майже виключно на розборі „Славянам“ і тільки задля того противить він Шевченка нелюбим новочасним „сепаратистам“. Як би д. Ф—ий був окрім самої поезії ще знав, що таки того самого 1897 р. наукова критика доказала, що поезія „Славянам“ не Шевченкова, а (мабуть) Костомарова, то певно був би розвідки не писав і втік перед компромітацією. Та на ньому пімстило ся його власне ігноровання українського письменства, бо критика на поезію „Славянам“ появилася у львівській „Зорі“ (написав її др. І. Франко). Ось так головна підвалина будівлі проф. Ф—ого показала ся фіктивною і ціла будівля розвалила ся. Правда, про Шевченка як про славянофіла можна доволі писати і без таких апокріфів як „Славянам“, тож і остання частина розвідки могла б мати сама для себе наукову вартість. Та „могла б мати“, але не має.

Око автора було звернене у спеціальний бік, тому навіть не вибрав він усіх місць із Шевченкових творів, де мова про Славян (прим. Гайдамаки) — видно, що навіть не прочитав докладно „Кобзаря“, а про дневник, листи, різні спомини нема ані згадки; тому то не могло бути й мови про те, щоб тема (без сумніву інтересна) була відповідно оброблена. Навіть у сьому, що автор знав і написав, методичний бік розвідки не багато приносить чести київському ученому. Добре було б і те, щоб автор на будуще краще виписував українські тексти, як в отсій розвідці.

С. I.

Eine alte Schulanekdote und ähnliche Volksgeschichten. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde von Prof. Dr. Georg Polivka (Zeitschrift für österr. Volkskunde, XI річник, відбитка), ст. 8, вол. 8^о.

Є в нас анекдот — очевидно шкільного походження — в яким оповідаєть ся, як батько селянин питає свого сина, що ходив до гімназії, чи багато вміє вже по латинськи. Син був очевидно не з тих, що рвуть ся дуже до науки, але був доволі хитрий, тому почав батькови відповідати, що гній по латинськи гноятус, вили вилатус, а вів воватус. Але старого мужика також не в тім били. Коли почув проте таку відповідь, сказав сухо: Від теперка будеш брати вилатус, а ними гноятус та віо на воватус!¹⁾ Проф. Ю. Полівка розбирає в означеній праці отсей анекдот, та стараєть ся виказати його генезу. На нашу думку він лучить одначе непотрібно сій анекдот із иньшим, в яким оповідаєть ся також про ученика або про вояка, що не були довший час у своїм селі, а повернувши, вабули будім то свою мову так, що не можуть собі ніяк пригадати назви грабель, доки наступивши на зубці, не дістали граблиском по лобі. Так само зовсім відмінний від першого третій анекдот, в яким оповідаєть ся про вояка, що побувши в війську, вабув так рідну мову (у нас вишчив ся, пор. відому комедійку „Знімчений Юрко“), що навіть із рідною матірю не може порозуміти ся, але приневолений підступом, говорить дуже гарно, а в кождім разі далеко ліпше, як чужою мовою²⁾. Всі сї анекдоти зовсім самостійні і коли б приходило їх навіть лучити, то хиба другий з третім, але ніколи не належав би до них перший. У першім ціле вістрє сатири звернене проти того, що субект удає, буцім то він знає чужу мову так добре, як свою; у другім і третім анекдоті субект удає, що не знає своєї мови, хоч її знає добре. Отже тут зовсім неподібні дві крайности! Не диво проте,

¹⁾ Пор. В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти, ст. 98—99, ч. 263.

²⁾ Тамже, ст. 16—18, ч. 56—59.

що проф. Ю. Полівка мусів на кінці своєї праці от що сконстатувати: „Die Fäden, welches diese einzelnen Erzählungen in die minutiösesten Details manchmal zusammenbringen, trotzdem sie auf weit entfernten Orten aufgezeichnet werden, zu verbinden, aufzudecken, ist kaum möglich. Manches mag auf eine gemeinsame Quelle zurückgehen, manche Ähnlichkeit mag wohl auf Zufall beruhen und vielleicht mag bloss der Anlass zu einem solchen Schwanke von der alten Erzählung herühren. Einzelnes wird gewiss als selbstständige Erfindung anzuhlen sein. Gewiss ist auch nicht die Hoffnung ausgeschlossen, dass in den alten Schwanksammlungen irgendeine ähnliche oder gar gleiche Erzählung verborgen ist“.

В. Г.

Проф. Юрій Поливка. Навсѣхъ не угодишь. Притча А. Сумарокова и ея параллели. (Оттискъ изъ „Русс. Фил. Вѣстника“). Варшава, 1906, ст. 14, 8^о.

Відомий у нас, хоч доєї мабуть не друкований в етнографічних збірках, анекдот (письменного походження) про те, як батько з сином ішли на ярмарок і вели з собою конину на продаж; їх здібають по дорозі різні люди і дорікають їм: 1) що вони йдуть оба пішки і конина йде в порожні, хоч один із них міг би на ній їхати; 2) що батько сидить на конині, а малий хлопець мусить мучити ся ідучи пішки; 3) що молодий хлопець їде, а старий батько мусить іти пішки; 4) що оба їдуть і мучать конину так, що хіба з неї шкіру продадуть, але не її саму. Проф. Полівка наводять богату бібліографію сього анекдота і порівнює різні його відміни між собою. Історії сюжету не наводить супроти того, що її обробив К. Гедекє ще 1861 р. (пор. Orient und Occident, I, ст. 531 і д.), а за ним і иньші, як Г. Естерляй, Гастон Парі, Р. Келер і т. д. Свою задачу овначує автор так: „Мы желаемъ ограничиться только тѣмъ, что указали надлежащее мѣсто въ развитіи нашей повѣсти славянскими версіями ея“. Очевидно, що й така, чисто бібліографічна праця корисна для етнографів, особливо західно-європейських, які ще дуже мало розглянули ся в богацтві славянської етнографії, а особливо менших, або недержавних народів.

В. Г.

Владимірь Даниловъ, Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ (К. Старина, 1905, XI—XII, ст. 193—209).

— Взаимовліяніє украинскихъ погребальныхъ причитаній и бытовыхъ пѣсень (ib. III, ст. 230—236).

— Носители похоронныхъ причитаній въ Малороссіи (ib. IV, ст. 303).

Автор займасть ся від довшого часу похоронними голосіннями, да-

вав уже про них кілька заміток, а в будучині має намір оголосити про них довшу студію, з якої тепер подає один розділ про тавтологізацію думки в голосінях. Перед тим вказує одначе на їх давність і наводить згадки про них у літописи. Понадто передруковує одно голосіне ві „Сказанія о святыхъ Борисѣ и Глѣбѣ“. При тім звертає увагу, що етнографи мало займалися в нас голосінями, хоч вони з неодного боку варті ближших дослідів. Переходячи до своєї теми, вказує передовсім на форму голосінь: „По характеру стиха причитанія приближаються къ думамъ. Какъ въ послѣднихъ, такъ и въ первыхъ, силлабизація стиха совершенно отсутствуеть, т. е. по количеству слоговъ стихи являются не равными между собою. Однако и отъ стиха думы стихъ причитаній имѣеть свои отличія. Роздѣленіе думы на отдѣльные стихи построается на синтаксической цѣльности каждаго стиха, съ одной стороны, и выдѣляющей его въ самостоятельную единицу римѣ съ другой. Ту же синтаксическую цѣльность стиха и риму (чаще всего глагольную, какъ и въ думахъ), строго опредѣляющую стихъ, мы находимъ и въ причитаніяхъ“ (ст. 202—203). Далше наводить автор приклади з голосінь на варіовану тавтологію (повторене одної думки в різних формах), синонімічну тавтологію (висловлене одного понятя двома рівнозначними словами) пр. До кого-ж мені прихилити ся і притулити ся), просту тавтологію (повторене того самого слова, пр. Ой їж же, їж сусідонько, | Ой їж, не жури ся) та на синтаксичну градацію (синтактичне зміцнене вислову, що розвиває попередню думку). Дуже добре було би, як би автор, студіюючи голосіня, зайняв ся також їх виданем. Дещо матеріялів знайшов би він уже в друкованих збірниках, а дещо міг би дістати з рукописів, коли-б оголосив відповідну відозву в українських (заграничних) і тутешних виданях.

У другій статейці автор наводить виїмки з деяких пісень та голосінь і з порівняня їх приходять до такого виводу: „Такимъ образомъ мы наблюдаемъ здѣсь весьма интересный для характеристики украинскаго народнаго творчества обѣднъ мотивами между отдѣльными видами поэзии — похоронными причитаніями и лирическою бытовою пѣснью, раскрывающей передъ нами самостоятельную жизнь народнаго слова: оно, безплотное, живетъ и движется, переходя изъ устъ въ уста и находя многообразныя пристанища въ душѣ человеческой“. На сей висновок можна згодити ся, але лише в часті; вплив пісень на голосіня не підлягає сумнівови, але що до впливу голосінь на пісні, то се можна заквестіонувати; голосіня взагалі се переважно імпровізаціі і певно нема вїякої особи, що передавала би їх слово в слово, як пісню. А супроти того вони, як щось нестале, не можуть впливати на сталу пісню. Хіба авторови удасть ся

доказати, що є десь голосія неімпровізовані, про що одначе можна сумнівати ся.

В третій замітці застановляєть ся автор, хто у нашого народа перехує голосія, і зовсім справедливо вказує на женщины. При тім порушує цікаве питанє, чи є в нас наємні плачки і відповідає так: „Долгія и повсемѣстныя наблюденія за жизнью народа въ Малороссіи нигдѣ не обнаруживали существованія въ его средѣ особой профессіи плакальщицъ по покойникамъ. По всей Малороссіи, а также въ Галиции оплакивать умершаго предоставляется его роднымъ, ближайшимъ родственникамъ и сосѣдямъ: жена оплакиваетъ мужа, мать дѣтей, дочь мать и отца, сестра брата, сосѣдка сосѣдку. Оплакиваніе покойниковъ, впрочемъ, не обязательно, однако болѣе чести тѣмъ, кто оплакалъ умершаго чоловіка, и счастливѣе умершій, котораго хорошо оплакали при погребеніи“. Одначе далі сам автор вказує на сліди, що „прежде въ малорусскомъ народѣ существовала профессія плакальщицъ по найму“ і на доказ наводить згадку про те польського поета Кльоновіча в „Rocholania“ та один анекдот, де така плачка каже: „Тужу, тужу за решето бобу: чи дадутъ, чи не дадутъ, так мої сльози дурно пронадуть“. Зараз одначе додає: „Но уже это насмѣшливое отношеніе къ наемнымъ слезамъ показываетъ, что наемъ плакальщицы не былъ обычнымъ явленіемъ обихода и представлялся народу страшнымъ“. Правда, що у нашого народу оплакує помершого в першій лінії рідня, але бувають випадки, що наймають також плачок. На Гуцульщині ся річ не викликає здивованя, там обовязкові голосія, і котра жінка не має фантазії голосити, наймає чужу жінку, що голосить за неї, а вона тільки плаче, як звичайно. Так само бувало давнйше на Поділю (в Коропци, Буч. пов.) і так здаєть ся буває і в иньших місцях, де є голосія. В багатьох місцевостях не знають голосія, тільки звичайно плачуть, там отже нема потреби наймати плачок. Також можна більше згадок зібрати про плачок у літературі; я наведу тут три такі згадки, надруковані в VI т. „Етногр. Збірника“ під ч. 195 (Як вдови плакали), 197 (Як дівка плакала по мамі) і 198 (Плачка). В першій анекдоті жінка царікала, що чоловік умер і не пошив на дасі діри, через що капало до хати. В голосію вийшло се так:

Чоловічи! жура моя!

Лишала се дера твоя.

А ти казав, що зашиєш,

А ти вмер тай лишнеш.

А друга вдова мала таку саму діру і першій „помагала плакати: Тош то, кумко, і в мени ігра, ігра! Тош то, кумко, з неї тиче, тиче“. В другім анекдоті говорить ся вразно: „То єдні доньці вмерла мама;

а вона ни мала жилю плакати, тай найшла си сусіду, аби за ню плакала". А те, що ті згадки приходять в анекдотах, не вказує зовсім на глузуливі погляди до плачок, тільки на комічні слова плачок серед зовсім невеселих обставин, що може притрафити ся й кому пньшому і де інде. Інші думки автора, прим. про те, щб лучить усі голосіня разом, або що українські голосіня не виробили собі форми так як великоруські або сербські, але за те „оказались дѣйствительнымъ выраженіемъ душевной боли и скорби объ утратѣ милаго и дорогаго сердцу человека“ вповні оправдані і з ними треба згодити ся. *В. Гнатюк.*

Иванъ Абрамовъ, Черниговскіе Малороссы. Бытъ и пѣсни населенія Глуховскаго уѣзда. Этнографическій очеркъ. Спб., 1905, ст. 42.

Отся брошурка належить до таких праць, що відповідно до свого замашистого та широкого титулу дають далеко менше, якби можна сподівати ся, а тим самим викликають несмак у читача та жаль до автора, що замахуєть ся, хоч знає, що не перескочить. Вправді автор сам звузив уже головний титул, обмеживши чернігівських Українців на глухівський повіт, але в дійсности навіть не згадує про той повіт, лише про одну місцевість, містечко Вороніж (місце уродин П. Куліша), тай то не малює побуту містечка і не наводить комплету співаних там пісень, а подає тільки різні відривки етнографічних матеріалів і то переважно не нових, через що вони й не мають майже ніякої вартости.

Ось зміст праці д. Абрамова, зроблений ним самим: 1) Географічне положене описуваної місцевости. 2) Перекази й історичні звістки про неї. 3) Одїж людности. 4) Пісні. 5) Обжинки. 6) Весільні обряди і пісні. 7) Хрестини. 8) Колядки і щедрівки. Царь Максиміліян. 9) Засіване (на новий рік). 10) Діточі небилці. 11) Лірники і їх пісні. 12) Запусти. 13) Весняні забави й пісні. 14) Вірованя. 15) Закінчене.

Як бачимо, сей зміст зовсім не годен віддати вповні побут Вороніжан, бо має занадто багато браків, через які промовчують ся різні сторони народнього житя, що належать до народнього побуту. Але й визначені теми не належить уважати за беззакидно виконані.

Географічний огляд, приміром, обмежаєть ся у автора на те, що він поясняє, де лежить Вороніж, більше нічого. В історичнім огляді наведено два документи, тай то оба друковані вже: один представляє собою жалобу Вороніждів на сотника Потапа Назаренка (за часів царя Петра I) за надужитя; другий — контракт громади в попом у справі винячуваня треб. Розділ затитулований „Пісні“ має всього 4 сторони друку, а хибаж у таких рамах можна представити багатство пісень навіть хочби одной місцевости? Але й між наведеними піснями нема ні одного

порядного варіанта, а майже все ффрагменти, ще й до того поцсовані. Що, приміром, за пісня отсе:

Чоловиче глуповати,
Нащо везеш жинку продавати?
Самъ Богъ бачить зъ неба,
Що гроши на подати треба.

Коли б автор був заглянув до збірників українських пісень, був би знайшов не один прототип сеї пісні і був би зрозумів, що такого ффрагменту не можна друкувати, бо він не представляє нічого і ним не можна ніде покористувати ся.

Обжинкові пісні подані на 2 сторонах друку. За те весіле обіймає ст. 12—27, отже записане ширше, але так само недокладно, як усе иньше. А тим часом тип вороніжського весіля дуже цікавий і автор був би невно записав його ліпше, коли б перед тим був заглянув бодай до Чубинського та Грінченка і пізнав, які там є описи та як вони зроблені. Правда, записати добре весіле не так легко; при тім треба мати конечно старосту і свашку, що виступають у весільнім обряді як головні особи, ведуть його і уважають, аби всьо було сповнене як слід, отже й мусять знати добре увесь обряд. Розуміть ся, й иньші особи, як дружки та подружки, можуть доповняти опис. Без того весільний церемоніял не буде повний, бо одна особа не годна всього тямити, а тим часом переважна частина описів весіль походять лише від одної особи.

Із хрестин (пів сторінки!) можна зазначити те, що в Вороніжі передають при них попам іще до нині „чвертку“ горівки. Про колядки і щедрівки сказати хіба те, що між ними (на не цілих 4 сторонах) нема ні нових, ні інтересних. Народня „кумедія“ п. н. „Царь Максиміліян“, яку представляють окремі групи, зложені з 19 парубчаків, дуже замітна, але вона надрукована в „Извѣстіяхъ“ петербурської академії наук (1904, т. ІХ, ст. 266—298), а тут про неї тільки згадано. Засіване на Новий рік можна промовчати, за те між діточими небиллицями належить згадати дві, одну віршом (Помішала ся вода з піском), другу прозово (Здрастуй, Мішка), які мають етнографічну вартість. Таку саму вартість має також лірницька пісня про Хому і Ярему, і тільки не потрібно подана вона в розділі „Лірники“, хоч там нема нічого більше крім сеї пісні. Розділ „Весною“, де мали б бути веснянки, не має навіть пів сторінки друку. За те між віруваннями, що виносять повиж 2 сторони, є кілька цікавих.

Автор закінчує свою працю згадкою про указ 1876 р. в справі української мови та про його наслідки між селянством, яке не маючи ніякої просвіти в рідній мові, гине в страшній темноті. Я ж зі свого боку можу закінчити бажанем, аби етнографічні матеріали записували й

дальше і то кожний, хто має до того спромогу та охоту, і записувало все, що можна записати, не в'яжучись тим, чи воно могло бути вже записане й друковане, чи ні. Не всі одначе записувачі повинні зараз друкувати все, що записали. Вони мусять доконечно познайомити ся перед тим уже з друкованими матеріялами, а коли се неможливе для них з яких причин, повинні передавати свої записки відповідним інституціям чи особам до опублікованя, які вже будуть знати, що зробити з переданим матеріялом. Інакше дістанемо все етнографічний баласт, який не принесе ніякого хісна, а навіть не оплатить коштів виданя. *В. Гнатюк.*

Волинская Губернія, географическо-историческій очеркъ, составилъ С. Каретниковъ, издание первое, Ковель, 1905, ст. 90+мапа.

Автор означив на своїй книжці, що се перше видання, очевидно — твердо віруючи в появу дальших. Супроти того хотілось би дати йому деякі ради на будуще, але се тяжко — занадто прийшло ся б обтяжати автора працею, яка, очевидно, йому не під силу.

Автор в передмові зазначає свою ціль — познайомити, „безъ большой затратой времени“ з географією й історією „этой части великаго Русскаго государства, волею судьбы оторванной на нѣсколько вѣковъ отъ своей матери Россіи, подвергавшейся въ этотъ періодъ всевозможныхъ бѣдствіямъ и лишеніямъ, по сохранившей завѣты матери своей — православную вѣру и русскую національность, и снова возвратившейся подъ кровь своей чадолюбивой матери“.

Далі довідуємо ся, що автор для своєї праці покористував ся „главнымъ образомъ данными, находящимися въ словарѣ Брокгауза и Эфрона, сочиненіями Батюшкова „Волинь“, А. Папкова „Братства“, а также и другими источниками (исторією Карамзина, Соловьева, Иловайскаго и др.)“. З поміж сих „и др.“, очевидно, дуже важне місце займали „Памятныя книжки Волинской губ.“. Джереда, як бачимо, не завсіди свѣжі або наукові, але безперечно дуже „благонамѣренні“ і підмасть автора підхожі. Читач, що хотів би познайомити ся з історією Волини, розумієть ся, знайде для сього инші підручники, ш. автори не звѣсні, а для географії й статистики — звернеть ся до його джерел-енциклопедії Брокгауза-Эфрона і Памятних книжок. *М. Г.*

Doliny rzek wschodnio-karpacckich i podolskich, napisał Dr. Walery Łoziński, Льв., 1905.

Праця др. Лозинського складає ся з трох частий: I. Діланє пливучої воли. Єровія і аккумуляція в долинах подільських і східно-карпатських рік, II. Погляд на історію водної сіти в обох теренах і III.

Прояви красові на поверхні Поділя. В першій частині (ст. 1—23) подає автор значіне і вплив ерозії: ділає вона не лишє на підшву ріки, але також на боки, підмиває береги, а вони усуваючи ся розширюють долину ріки. Найсильнїше ділає ерозія в горїшнім бігу ріки, де вода пливе скоро. В бігу долїшним, при малім спаді води ерозійне діланє води незначне, а спокійність ріки дає можливість аккумуляції річного матеріялу — піску, намулу і т. и. В горїшних бігах при бистрій воді осаджує ся лише матеріял грубшій, як пісок грубозернистий та каміне. Через бистроту води тераси такі не лишають ся сталими, їх нищить та забирає перша лїпша більша течія ріки найчастїше підчас весняних повінїй. В історії рік є періоди, в яких то переважає ерозія то знов аккумуляція. Періоди аккумуляційні пізнаємо по терасах, яких не змогла знищити ерозійна сила ріки. Якість терас не лише дає доказ минувшої аккумуляції, але говорить також про транспортну силу та про спад ріки. Тераси шутрові служать виразом скорого бігу ріки або доволі значного спаду; протівно — тераси намулу, мїлкого піску та глини. Автор порівнює тераси рік східно-карпатських і подільських та виказує їх різницї. Тераси перших складають ся в горїшнім і середущім бігу з каміня та більшого шутру, а доперва в кінці долїшного бігу шутер і каміне перегорожені верствами матеріялу дрібнїшого піску, ілу та намулу. Цїлком протівно діє ся в терасах подільських рік. Шутер являє ся тут дуже рідко, а головними складовими частинами терас служать глини й іли та скорупи мякунів. Того рода тераси в горїшнім бігу подільських рік вказують на дуже пинявий рух ріки, коли в них могли закумуляовати ся так дрібні матеріяли, так що на першій погляд, з зверхньої форми судячи можемо їх брати за осадї озер. Докладне розслїдженє терас вказує на осадї річні утворені, при дуже повільнім бігу води. Твердженє се попірає автор такими критерїями: а) змінність і ріжноманїтність матеріялу, з якого складають ся тераси, б) розміщенє скоруп мякунів, в) положенє терас зглядом нинїшного корита рік. Різницї характеру терас в ріках східно-карпатських та подільських доказує подана таблиця спаду рік: Лїмницї, Чорної Бистриці і Серета. З таблицї видно, що коли спад східно-карпатських рік малїє (хоч не пропорційно), у ріках подільських підпадає він змінам, так що середущий їх біг значить незначний спад (0.14) в порівнаню до долїшного (1.185). Наслїдки сього бачимо в явищу, що горїшні та середущі біги подільських рік пригожі для твореня ставів. Не менше відбивають ся ті наслїдки в краєвидї долини рік (пр. Серету). В горїшнім бігу вони широкі, а забагнене дно служить місцем аккумуляції дрібного матеріялу. Низькі береги сприяють виливам води на цїлу долину ріки, де осаджує ся річний осад. Понизше ставу тернопільського кінчить ся повільний біг ріки

Серета, спад її стає більший, а наслідком того змінює ся до непізнання краєвид долини. Серет втинає ся в плиту подільську та пливе доволі глибоким яром по палеозоїчній підшві. Жерела не виступають тут при кориті ріки, як се було в її горішнім бігу, але спливають з висше положених верств, наносять много лесу та взадною ерозією втинають ся глибоко в подільську плиту, творячи побічні яри. З збільшенем спаду води біг ріки стає скоршим, яр звужує ся, а ріка починає ерозію лінійну, себто чинить ерозію на дно корита. Аналогічні відносини бачимо на Дністрі; вище Нижнева, де яр Дністра складає ся з формацій міоценовських і мезозоїчних, він широкий та переповнений алювіяльним утвором; в хвилину вступлення в формацію палеозоїчну яр Дністра звужує ся, утвори алювіяльні зникають і такий характер яру триває весь час, поки ріка пливе палеозоїчною формацією.

Подаючи різниці в коритах рік східно-карпатських та подільських, звертає Ловинський увагу на терен, які ті ріки перепливають. Гірський терен з верствами повигинаними сприяє ерозії, ріка вглубляє ся сильніше, підмиває легко тонкі верстви осадових скал та виставляє їх на діланє атмосферичних чинників. Пригожою обставиною для ерозії східно-карпатських рік служить і се, що ідуть вони поперечно до карпатського пасма та частійше зустрічають ся з нерівностями та заломами верств. Сильний спад тих рік ерозує та зносить на доли навіть грубший матеріал; сього не бачимо у подільських рік в їх горішнім бігу. Майже пожемо положені верстви спинають діяльність ерозії, а повільний біг рік склонює ся більше до аккумуляції. Пиняво пливуча вода не має стільки сили аби перенести навіть легкий ілястий чи намулистый матеріал на подальші місця; вона аккумуляє його на днах рік, через що творять ся на їх підшвах верстви глини, які спинають діяльність ерозії та заслонюють властиве дно ріки від нищення чинниками атмосферичними.

В розділі другим (ст. 23—57) дає автор погляд на історію водної сіти обох теренів. На розвій рік складають ся три чинники: ерозія, денудація і вітрине скал. Автор, беручи на увагу чинники в обох просторах, підносить спільну їм обом прикмету: молодість річної сіти так на Поділю як і у східних Карпатах. За молодостию рік карпатських промавляє мала скількість внеродованого матеріалу та брак значніших орографічних змін у давнім виді Карпат; значний, а неоднотайний спад карпатських рік, як се бачимо з таблиці, поданої автором, стрімки стоки долин та високі хребти, що становлять водні діли, говорять за молодечим віком рік, які не мали ще часу зіставити поважного наслідку своєї діяльності. Подібні обставини промовляють і за молодостию Поділя. Згідність тектоніки в орографією вказує наглядно на факт, що ерозія не змогла затерти ще давньої різьби Поділя; тектонічні нерівности давних періодів

можна ще нині відчитати з морфології поверхні. Коли глянемо на лінійний біг подільських рік в їх меандрах, то з першу здає ся нам, що маємо перед очима старий краєвид. Одначе се мана; вузкі яри наглядно вказують на їх молодий вік, а побічні чинники ставлять питане цілком інакше. Яри подільські утворили ріки не в одностаїнній акції в протягу многих літ, але противно їх витворила ерозія в доволі короткім часі, коли на Поділю панували цілком иньші відносини від тих, які бачимо нині. Їх витворила ерозія в періоду палеоділювіяльного.

Початок річної сіти Дністра датує ся з часів, коли уступило з тих обшарів море, а подільська плита дістала нинішній нахил по причині піднесеня хребта гологірсько-кремінецького. Для унагляднення нерівного ділання ерозії подає Лозинський часи її ріжної інтензії. Він розрізняє три періоди ерозії: I — період сей сягав до епохи палеоділювіяльної; в тих часах була ерозія слаба, як се бачимо з покладів тогочасних осадів. II — сей період обіймає епоху палеоділювіяльну, підчас нього були богаті опади атмосферичні, наслідком того ерозія ділала дуже інтензивно, в тім часі утворила вона яри нинішньої глибини, спричинила повстане меандрів, які мусіли колись вплинути на скорість бігу подільських рік; був се час, коли на півночі Поділя лежали ледівці, які подали можливість сильним опадам атмосферичним. III — уступленем ледівців зачинає ся третій період розвою — епоха неоділювіяльна. Атмосферичні опади устають, а настає час клімату степового і осаджуване лесу. Ерозія в тім періоді дуже слаба. Дно ріки не поглиблює ся ніяк, а завдяки меандрам ділає, хоч дуже поволи і слабо, ерозія бічна та розширює долину ріки.

Ерозія східно-карпатських рік не була також одностаїною — стаю. Критеріями того служать: а) китловини в першім періоді тектонічних змін в Карпатах, б) велике число невідпливових озер, в) замкнена цілість карпатських гір та брак получения їх з тогочасним морем. Ріки Карпат полігенетичні. Горішні їх біги старші, долішні, позакарпатські — молодші. Горішні існували вже тоді, коли побіч Карпат стояло море, долішні утворили ся пізнійше.

Палеоділювіяльна епоха відбила ся подібно як на подільських ріках так і тут; хиба лиш з тою відміною, що ерозія того періоду була багато інтензивнішою, як на Поділю. Причиною того по гадці автора вище положене рік: атмосферичні опади там багато сильнійші як на долах. В дальшій періоді по уступленю ледівців, а з настанем степового клімату стає ерозія малою. Одначе і тепер наслідком більшого спаду в порівнаню з подільськими ріками ділає вона на дно та хоч з меншим успіхом все ерозує долину. Побіч сього зносять ріки навійний лес та творять

з него цілі лави, які бачимо на лівім березі Чечви і Лімниці між Різнятовом і Калушем.

В третім розділі (ст. 57-69: Krasowe zjawiska na powierzchni Podola), що властиво ніяк не лучить ся з двома попередними ні з темою, означеною в наголовку розправи, а радше надавав би ся до особної розправи, займає ся автор явищами адрийського краю на поверхні Поділя. Перше таке явище — лійки кітловатої форми, які виступають серед покладів гіпсу на Покутю і Поділю. Морфологічно показують вони велику аналогію до „долин“ Красу. Генетично заходить між одними і другими ріжниця; підчас коли красові повстають переважно через розширене щілин і споїв міжверстових, подільські творять ся через западане підземних печер, які повстали через вимите покладів гіпсових скал. Череконань, що такі запади були причиною місцевих трясень землі на Поділю, збиває Лозинський тим, що лучали би ся вони майже щоденно.

Другим явищем красовим виступають лійковаті заглиблення (ока, вікна) наповнені звичайно жерельною водою. Виступають вони серед сенону на північній сході від Золочева. Вода до тих лійок спливає долішніми верствами, однак досить пияво. Се явище тісно звязане з покладами сенонського марглю. Ріжниця в аналогічнім красовим явищем лежить між іншим в змінній опаді атмосферичнім в красі, підчас коли у нас вони одностаїні. І ще одна аналогія явищ красових і подільських — автор зве їх кріпторасовими; се творене елювіяльної глини через розпущене горішних літотамніових верств ґрунтовою водою. Явище се генетично аналогічне в красовим, а ріжнить ся від нього жовтою краскою, підчас коли краска елювіяльної глини terra rossa.

До своєї праці долучив автор десять знімків фотографічних, виконаних ним самим; сі знімки виконані і викінчені прегарно, так що (при добрім доборі прикладів) дають і нефаховому читачеві ясний погляд на силу ділання еровії, аккумуляцію і т. п. В тексті вихісував він богату, хоч на жаль не всю літературу (Рапон, Уліг, Рудвицький); се відбило ся на праці, яка через се тратить на вартости, а то з тої причини, що автор будує теорію не виключно на автентичних дослідах, але на працях других (Зубер, Дуїковський, Ломніцький, Тесере). Новість, яку подає нам автор, се річне походжене терас на ріках подільських. Вправді, як зазначив проф. Ромер, ніхто не сумнівав ся в таким походженю тих терас (Kosmos, 1906, річник XXXI, зом. I, ст. 29), то все таки здало ся б розтягнути свої досліди на ширший терен та певними даними поперти свій проблем. Тема була дуже невдячна, бо вимагає много труду і праці на самим терені, але праця загально представляє ся гарно, написана приступно, може надто приступно на наукову. *Вол. Геримович.*

М. Сперанскій, Рукописное Собрание библиотеки Историко-филологического Института кн. Безбородко въ г. Нѣжинѣ. Приобрѣтенія 1904—1905 гг. Нѣжин, 1905, стор. 40 (Извѣстія Истор. фил. Института кн. Безбородко, т. XXII).

Дуже великим придбаннем бібліотеки за літа, обняті справозданнем, була колекція покійного проф. В. В. Качановського (обіймає 20 рукописній літературного характеру і 41 рукоп. документів) і дари автора опису. З огляду на літературне значінне звертають на себе увагу отсі рукописи: N. 162, Збірник сербського письма на грубій папері з половини XIV в., де маємо статі про св. Макарія, знайденого недалеко раю, про новосотвореного Адама і перший вік, Хожденіє Богородици по мукамъ, Сошествіє Іоанна Предтечи въ адъ, Хожденіє въ рай св. Агапія. В N. 168 знаходимо важні статі для історика старославянської літератури: відривок з притчі про Акіра (XVII в.), откровеніє Варуха (видані в описи в цілости). Для історика української літератури далеко більший інтерес представляють NN. 163 і 179. В N. 163 — ряд друкованих і рукописних проповідий Теофана Прокоповича, Гавриїла Бужинського й ин. церковних проповідників українського походження; між статями — шкільна драма без заголовка, писана в 2 ряди українською скорописю XVIII в., всіх появ 6 і прольоґ. В N. 179 цілі три пєси; важні для історії української драми XVIII в.: дві різдвянні драми і пєса про Кира. Крім сього представляє деякий інтерес з початку XIX в. N. 170, вірша в N. 154 зі слідами українського походження і задля своєї старинности Апостол з XIV в. на пергаміні, N. 153, сербського письма.

В. Перетч.

А. А. Тітовъ, Рукописи славянскія и русскія принадлежащія дѣйстви. чл. Импер р. археол. общ. И. А. Вахрамѣеву, выпускъ пятый, Москва, 1906, стор. IX+417+240.

По вісімлітній перерві д. Тітов випустив в світ продовженне своєї праці, якої перший том видруковано ще в 1888 р., другий і третій в 1892, четвертий в 1897. Чимала книга, що містить опис — декуди надто короткий, декуди знов без потреби розводнений — подає відомости про рукописи колекції д. Вахрамєєва (в Ярославлі) н-ри 851-1116. Веі ті рукописи належать до XVII, XVIII і XIX вв. і для історика літератури мало цікаві; дещо більше для льокальної історії, передівсім для ярославської єпархії. Ті рукописи описані — як у д. Тітова часто буває — зовсім по дилетантськи: лиш малотямущий дилетант може допустити в наукову роботу інформаційного характеру зайві реторичні екскурсії, в роді замітки про Кассіяна Рила (стор. 20-22), або передрук листів без всякої вартости для історії, навіть місцевої, може й шановних,

але вповні незамітних діячів. З другого боку зустрічаємо декуди нічим неоправдану побіжність — напр. N. 911: „Ев. Толковое“ — а чіе? не подано; або N. 874, л. 79: „Слово евангельское о случаѣ чудношѣ“ — яке? д. Тітов не згадує навіть початкових слів статі — елементарна річ, що повинна бути звісна кожному, хто хоче мати претенсії, щоб дати опис скільки небудь наукового характера.

Вглядаючи ся в зміст рукописей, описаних в праці д. Тітова, відзначимо тут переклади: Звѣзду Пресвѣтлюю, N. 909 і Великое Зерцало NN. 954 і 955; декільки рукописей містять в собі Страсти (882—887 і 1033); в N. 1047 копію повісти про Савву Грудцина, N. 958 Діалоги братів Ліхудів. З рукописей, що дотикають України й діячів Українців, згадані в п'ятім томі опису: Пінтика N. 976, Житє Йова Скитського з Покутя N. 1116, тестамент м. Стефана Яворського N. 1022, там також Діаріуш Дмитра Туптали, ростовського митр., а в N. 1036 його ж Исповѣданіє.

Цікавий культурно-історичний матеріал знаходимо в опублікованих — в цілости або в витягах — описах знесених монастирів. Там подані: викази книг монастирських бібліотек, які вказують, що вже при кінці XVIII в. друкована книга витиснула майже зівсім рукописну, а нові (розмірно) духовні твори — старину, яку звичайно подибуємо по монастирських бібліотеках XVII в. Між книгами подибуємо й праці українських духовних авторів, що заходили з полудня на далеку північ.

В. Петерч.

Краткое описание рукописей церковно-исторического древнехранилища при братствѣ св. бл. вел. кн. Александра Невского, Вып. I. Володимир (на Клязмі), 1906, V+154 стор.

Зложений д. С. Недешевим короткий опис, обіймає 161 рукописей, що по своїйму змісті належать до категорії книг свв. Письма, богослужбених, догматично-попелічних, дидактичних, по часті історичних, з поміж яких більша частина паде на агіографічні твори грецького й руського походження. В переднім слові подає автор дані про початок „Древнехранилища“: свої рукописні надбання завдячує воно суздальським і володимирським монастирям та церквам. Знаходимо там всего 312 рукописей XV—XVIII в., а з них більша частина походить з XVI і XVII в. Із поодиноких рукописей важні — для своєї старинности або змісту й прикрас — отсі: Евангеліє XV в., № 20, Брусалимський Патерик XV в. № 135; з поміж творів св. отців згадаємо Діонізія Ареопагіта, XVI в. № 26; Григорія Богослова 16 слів з толкованнями, Никити Іраклійського XVI в. № 27, 28; Златоуст XVII в.

№ 29, відмінний в дечім від звичайного укладу, писаний в 1625 р.; другий Златоуст, № 30 (дефект), писаний в XVI в., в звичайнім укладі; Златоуст № 31, списаний в XVII в. Звертаємо ще увагу на твори авви Доротея, Єфрема Сирина (№ 34), Теодора Студіта (№ 36), Григорія Сінаїта, Симеона Нов. Богослова (№ 37), Никона Черногорця (№ 38, 39), Йосифа Волсколамського (№ 40, 41), Максима Грека (№ 42, 43). Велике число рукописей прикрашене орнаментованими заставками та мініятюрами. Мініатюри знаходимо в отсх рукописях: в Псалтири № 4, XVIII в. малюнок ц. Давида чорнилом й зеленовою фарбою, так само в Псалтири XVII в. № 5, XVIII в. № 6 і № 7. В Євангелію XVI в. № 19 знаходимо мініатюри, що представляють сьв. Марка й Луку (красками). Богато мініатур знаходимо в Апокаліпсії XVIII в. № 25. Деякі рукописи повні записок, по яким довідуємося про історію книги. Євангеліє № 9, XV в. передає якийсь Сичев в р. 1566 25 марта до Печерської Лаври, а в 1582 р. якийсь Уколов купує його в „литовськїм“ городі Пропойску у Черкас та віддає до монастиря в Стародубі. Зістає воно там не довго: дальша записка подає, що „снє євангеліє оправил срьбром булатном Коношевич козак войска Запоровкого за отпущеніє грѣхов своих и за отца своего Коноша и за магерь свою Пелагію до храму Пресвятой богородицы Чигиринской“ (ст. 9). По гадці автора опису — яка, здасться, вимагає перевірки — згаданий там козак Коношевич „єсть не кто иной, какъ знаменитый гетманъ Петръ Коношевичъ Сагайдачный. Онъ могъ приобрести это евангеліє во время многочисленныхъ походовъ въ числѣ прочей военной добычи, а потомъ пожертвовалъ его въ Чигиринскую церковь“. Із Чигирина передає Єванг. капітан петербургського полку Ів. Андр. Борѣтинский в незнану близше церков Пресвятої Богородиці; з відси переходить Єванг. з рук до рук і попадає в карачаровську церков Володимирської губернії, а з відти переходить в кінці до Древнехранилища. Докладніший опис сеї рукописи поданий в Володимирских епархіальних вѣдомостях 1888 р. ст. 259. Інші записки говорять також про діву книг і переилету, подають дати написання книги, а передівсім — що для нас найважійше — вказують на цілий ряд старинних рукописей володимирсько-суздальського походження, які в науці були до тепер майже вповні не знані. Що до самого виконання праці д. Недешева, то про її нлян довідуємося з передного слова: автор не змагав до сього, щоб подати нам палеографічні, граматичні та фільольогічні розсліди над описуваними книгами. За мету поклав він собі використати по можности всесторонно зміст рукописей, описуючи їх по відділам та передаючи докладно заголовки кожної статі. Хоча д. Недешев старався докладно задержати ортографію описуваних рукописей — не обійшлося, на жаль, без прикрих друкарських похибок, що засіяли його користний труд.

В. Перетц.

Bibliografia historyi polskiej, wspólnie z Dr. Henrykiem Sawczyńskim i członkami kółka historycznego uczniów Uniwersytetu lwow. zebrał i ułożył Dr. Ludwik Finkel, część III, zesz. I—III, 1904—6, Kp., st. XLVIII+1143 — 2150.

Скорше, ніж можна було судити з повільного темпа II тому, котрого публікація зайняла редакторови цілих десять літ, вийшов третій і останній том сеї публікації; далеко більший від попереднього, він вийшов протягом п'яти літ, в трох випусках, і тепер маємо вже цілість. Том містить в собі: передмову до цілого видання і детальний оглав його, далі — в I випуску огляд літератури політичної історії: реєстр важливіших праць по історії загальній і загально-словянській, загальні праці по історії Польщі, література поодиноких провінцій і вкінці перегляд літератури по історії Польщі в хронологічному порядку описуваних подій. В II випуску містять ся доповнення до цілої праці, по р. 1900, і справлення помилок. В III випуску великі (коло 30 арк. тісного друку) показчики імен осіб, місць і авторів XIX в.

Загальний характер праці вістав ся тойже в сім останнім томі, як і в попередніх. Безперечно, тепер, коли маємо показчик річевий і іменний, буде легше при користанню поборювати труднощі, які насуває уклад праці, й поки польська наука не здобудеть ся на ліпший підручник, історики довго ще мабуть будуть мусіти звертати ся до сеї книги, для контролі свого бібліографічного матеріялу і за можливими вказівками. Як довідуємо ся з передмови автора, перший том уже встиг розійти ся. З сього факту др. Фінкель робить досить несподіваний випад на мене:

Prof. Hruszewskij przyznaje mi dobrą wolę, ale ja mu jej przyznać nie mogę¹⁾, gdy dochodzi do wniosku, że szkoda było kosztów na to dzieło. Niech się pocieszy, bo zanim zdołałem wydać ostatni zeszyt, już część I. i początkowe zeszyty części II. są zupełnie wyczerpane. W krótkiej recenzji jego jest także kilka omyłek drukarskich²⁾.

¹⁾ Ся апостофа читаєть ся в нотці, в відсилачем до тексту, де др. Фінкель згадуючи про оцінки його праці, пише: odsądził zaś od wszelkiej wartości, porówno jak bibliograficzne dzieła Estrejchera, prof. Hruszewskij. przyznając tylko dobrą wolę autorowi Bibliografii historyi polskiej (с. XI).

²⁾ З сих слів читач передмови дра Фінкля, незнайомий з моєю рецензією, може набрати переконання, що я в своїй рецензії займав ся вилюлюванням друкарських помилок з його праці. А тим часом воно трохи инакше діло стоїть — прошу заглянути до моєї рецензії. Зрештою й друкарські помилки зовсім инакшу мають вагу в бібліографічнім показчику, обов'язанім до дипломатичної докладности, ніж в журнальній рецензії.

Слабка та потіха, яку дає мені др. Фінкель. Може його показчик і кілька разів розійти ся за браком ліпшого, але через те він не стане ліпший і через те не змінить ся моя гадка про нього. А що незвичайно здержлива в тоні (хоч хибі праці давали багатий матеріал до як сміливіших інвектив, чп кепковань), далека від яких-небудь винувачень дра Фінкля за хибі того матеріала, який він-дістав і не міг зробити ліпшим, не вважаючи на всі старання, — рецензія моя дає йому привід підсувати мені злу волю, то се може бути характеристичним хибя для особи самого дра Фінкля, як ученого і чоловіка.

М. Грушевський.

Книги й статі обговорені в сім томі:

Н. Барсуковъ — Жизнь и труды М. Погодина, т. I—XX, 1888—1906.

W. Przybysławski — Repertoryum zabytków przedhistorycznych Galicyi wschodniej, 1906.

H. Delahaye — Les légendes hagiographiques. 1906.

L. v. Arnim und C. Brentano — Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder, 1906.

М. Сперанскій — Переводные сборники нареченій въ славяно-русской письменности, 1905.

С. Розановъ — Матеріали по исторіи русских Пчелъ, 1904.

L. Boratyński — Kozacy i Watykan, 1906.

II. Жуковичъ — Историческія обстоятельства, предшествовавшія возобновленію патр. Теофаномъ западно-русской церковной іерархіи, 1905.

— Первый польскій сеймъ послѣ возстановленія патр. Теофаномъ православной церковной іерархіи, 1905.

С. Иваничій — Переяславскій епископъ Гервасій Лицевскій и начало воссоединенія униатовъ въ западной или польской Украинѣ, 1904.

I. Кривецкій — Цуцилівська трівога в 1848 р., 1906.

— Аграрні страйки і бойкоти у східній Галичині в 1848—49 pp., 1906.

Т. Флоринскій — Славянофильство Т. Г. Шевченка, 1906.

G. Polívka — Eine alte Schulanekdote und ähnliche Volksgeschichten, 1906.

Ю. Поливка — На всѣхъ не угодишь. Пригча А. Сумарокова и ея параллели, 1906.

В. Даниловъ — Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ, 1905.

— Взаимовліяніе украинскихъ погребальныхъ причитаній и бытовыхъ пѣсень, 1905.

— Носители похоронныхъ причитаній въ Малороссіи, 1905.

И. Абрамовъ — Черниговскіе Малороссы, 1905.

С. Каретниковъ — Волынская губернія, 1905.

W. Łoziński — Doliny rzek wschodnio-karpackich i podolskich, 1905.

М. Сперанскій — Рукописное собраніе библиотеки Историко-филологическаго института ки. Безбородко въ г. Нѣжинѣ, 1905.

А. Титовъ — Рукописи славянскія и русскія принадлежащія И. А. Вахрамѣеву, 1906.

Краткое описаніе рукописей церковно-историческаго древнехранилища при братствѣ св. бл. вел. кн. Александра Невскаго, 1906.

L. Finkel — Bibliografia historyi polskiej, III, 1906.

КНИГАРНЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

з огляду на труднощі, які робить спровадження до Росії українських книжок з Галичини, від тепер аж до дальших змін піднімаєть ся посылати, за попереднім надісланнем грошей, книжки до Росії під опаскою (заказною бапдеролею) по таким цінам :

Історія України-Руси М. Грушевського т. I, II, III і V за том по	3 руб. 60 коп.
Розвідки про народню словесність і українське письменство М. Драгоманова т. I - III разом	4 " — "
Апокріфи й легенди з українських рукописей зібрані І. Франком, т. I—III	6 " 30 "
Оповідання Р. Чмикала зібрані Вол. Лесевичом	1 " 80 "
Галицькі народні легенди зібрані Вол. Гнатюком	2 " 70 "
Науковий Збірник, присвячений проф. М. Грушевському його учениками й прихильниками	4 " 50 "
Російсько-український словар, в IV томах	6 " — "
Святе Письмо старого й нового завіту, пер. Куліша й Пулюя	1 " 80 "
Записки Наукового Товариства імени Шевченка за том по 1 р. 50 коп., цілі річники по	6 " — "
Літературно-Науковий Вістник за книжку по	1 " — "
(цілі річники по 8 руб.).	

а також і иньші книжки, по ціні залежній від коштів пересилки й умов продажі (для власних видань корона випадає на 45 до 50 коп., для иньших 50 до 60 коп.).

Гроші можуть надсилатись також через Книгарню Київ. Старини у Києві (Безаковська 14).

Посилаючи гроші у Львів переказом (почтовим переводом), треба zarazом написати особно, від кого замовлення й на яку адресу післати книжки. Не діставши до 4 тижнів (а при замовленню переказом або через иньші книгарні до 6 тижнів) треба повідомити про се Книгарню Наукового Товариства ім. Шевченка.

Адрес: Львів, ул. Театральна I. По німецьки: Lemberg, Theaterstrasse I, Schevtschenko-Buchhandlung.

Книгарям в Росії за посередництво 5% комісійних.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

український науковий журнал, під редакцією М. Грушевського, XV рік, виходить що два місяці книжками по 15 аркушів. Передплата в Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки по 1 руб. 50 коп.

Посилати передплату на адресу: Львів (Lemberg), Австрія, Чарнецького 26, Наук. тов. ім. Шевченка (Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften), або Українсько-руська Видавнича Спілка (Ukrainische Verlagsgesellschaft), можна також через книгарню Києв. Старики, Київ, Безаковская 14.

РАДА

Рік видання другий.

Газета політична, економічна і літературна

виходить у Києві що дня, окрім понеділків.

ГАЗЕТА БУДЕ ВИХОДИТИ В ПОБІЛЬШЕНІМ РОЗМІРІ.

Працює давніших і нових визначних письменників, які обіцяли свою участь в новім році, програма газети поширити ся. Зроблено буде все можливе для того, щоб зробити газету органом всеї України й давати перегляд життя ріжних її частин, в Росії й за кордоном. Особливо уважатиме Редакція на те, щоб дати читачам по змозі повний образ не тільки суспільно-політичного, а й духовного й культурного життя та його здобутків в Росії й Австро-Угорщині. Потребам й змаганням сучасного українського життя будуть присвячувати ся ширші статі теоретичного змісту. Стоячи на основі поступового й демократичного українства, газета не буде партійною й даватиме місце статям, які будуть освітлювати сі питання з ріжних партійних становищ поступового й демократичного напрямку.

Умови передплати: 3 приставкою і пересилкою: на рік 6 карб., на півроку 3 карб. 25 коп., на 3 міс. 1 карб. 75 коп., на міс. 65 коп. **За границю:** на рік 11 карб., на півроку 5 карб. 50 к., на 3 міс. 2 карб. 75 к., на 1 міс. 1 карб. Адрес редакції і головної контори у Києві, Велика Підвальна вул., д. 6 біля Золотих Воріт. — Передплачувати й купувати на роздріб „РАДУ“ у ЛЬВОВІ (Галичина) в книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка, ул. Театральна, ч. 1.

Редактор М. Павловський. Видавець Е. Чиаленко.

ВІДКРИТА ПЕРЕДПЛАТА НА

РІДНИЙ КРАЙ

Тижнева українська часопись політична, економічна, літературна і наукова.

У часописі заведені ось які відділи: 1. Що потрібно для нашого народу, особливо для селян хліборобів і всіх трудящих людей. 2. Що дієть ся на Україні, також в Галичині й на Буковині. 3. Що дієть ся в цілій Росії. Звістки зі столиць. 4. Що дієть ся по чужих землях, що єсть там доброго, що й нам би годило ся. 5. Звістки й листи з ріжних городів і сел (про земства, товариства, про все що дієть ся доброго й лихого). 6. Наукові статі і звістки (історія, література, медицина, ветеринарія, сельське хазайство, промисли й т. д.). 7. Оповідання, вірші, фельетон. 8. Дрібні звістки (про заробітки, торги, ціни і т. д.). 9. Бібліографія. — Запитання читачів і відповіді редакції про всякі діла: судові, хазайські та иньші. 10. Оповістки усякі. — Хто підпишеть ся на цілий рік, той получить такі безплатні додатки: 1. Дві картини звісного українського художника П. Ю. Сластіона: „Кобзарь“, „Гайдамаки“. 2. Український календар „Рідний Край“ на 1907 р. — Передплата за часопись на рік 3 карб., на пів року 1 руб. 80 к., на 3 міс. 1 руб., на міс. 35 к. з пересилкою, окремі числа по 8 коп. За кордон на рік 4 карб. Книгарям комісійних за передплату на рік 5%. За продаж окремих чисел 25%. — Листи і гроші засилати треба на адресу: ПОЛТАВА, Протопоповська ул., ч. 41, редакції часописі „РІДНИЙ КРАЙ“. — Редактор-видавець М. Дмитрієв.

НБ ПНУС

641924